

**UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ROMÁNSKÝCH STUDIÍ**

ROMÁNSKÉ LITERATURY – RUMUNSKÁ LITERATURA

OLGA CHOJNACKA

**EXIL JAKO TVŮRČÍ PROCES
KAPITOLY Z RUMUNSKÉ EXILOVÉ LITERATURY VE FRANCII**

**EXILE AS A CREATIVE PROCESS
CHAPTERS FROM ROMANIAN EXILE LITERATURE IN FRANCE**

DISERTAČNÍ PRÁCE

vedoucí práce – PhDr. Libuše Valentová, CSc.

2012

Na tomto místě bych ráda poděkovala za spolupráci vedoucí práce PhDr. Libuši Valentové, CSc., jejíž cenné rady a připomínky mě provázely po celou dobu vysokoškolského studia. Slova poděkování si zaslouží rovněž moldavský spisovatel Vitalie Ciobanu za odbornou pomoc při zpracování resumé v rumunštině.

„Prohlašuji, že jsem disertační práci napsala samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.“

V Praze dne

Podpis:

Abstrakt

Exil hrál v dějinách rumunského národa vždy významnou úlohu. Z tohoto důvodu představuje rumunská literatura psaná v exilu po roce 1945 důležitou součástí rumunské literatury jako celku. Francie se díky jazykové a kulturní spřízněnosti stala jednou z hlavních cílových zemí rumunských exilových spisovatelů. Úvodní kapitola je věnována popisu, klasifikaci a historii tohoto jevu v rumunském kontextu; dále se zabývá postavením exilové literatury a její recepcí v Rumunsku. V práci jsou podle data odchodu do exilu zastoupeni autoři starší (Mircea Eliade, Virgil Ierunca, Monica Lovinescu) i mladší (Paul Goma, Bujor Nedelcovici, Dumitru Țepeneag) exilové generace. Skrze vybraná díla získáváme představu o tvorbě a životě jednotlivých spisovatelů během procesu integrace v nových podmínkách a zároveň jsme konfrontováni s realitami tehdejšího komunistického Rumunska – hlavním tématem autorů, kteří jsou představení jako zástupci exilové generace a jejichž prostřednictvím bylo možné načrtnout základní obraz tohoto jevu v rumunské literatuře.

Klíčová slova: *Exilová literatura, politický exil, komunistický režim, hostitelská země, domov, identita, integrace, adaptace, mateřský jazyk, dvojjazyčnost, disident, Gomovo hnutí, Pitešťský fenomén, iniciační zkouška.*

Abstract

Exile has always played a significant role in the history of the Romanian nation. On that account the Romanian literature written in exile after 1945 presents an important part of the history of Romanian literature as a whole. Due to its linguistic and cultural affinity France became one of the main host countries for Romanian exile writers. The introductory chapter is dedicated to description, classification and history of this phenomenon in Romanian context; furthermore, it deals with the position and reception of exile literature in Romania. According to their departure date in exile two generations of authors are presented: Mircea Eliade, Virgil Ierunca, Monica Lovinescu who left Romania in 1940s and Paul Goma, Bujor Nedelcovici, Dumitru Țepeneag who decided to leave in France in 1970s and 1980s. The chosen works help us to get to know to the writers' creation and lives during the process of integration and, simultaneously, we get familiar with the communist Romania that became the main topics of the exile writers who are chosen as representatives of their exile generation. Through them the basic survey of this phenomenon in Romanian literature was drawn up.

Key words: *Exile literature, political exile, communist regime, host country, home country, identity, integration, adaptation, mother tongue, bilingualism, dissident, Goma movement, Pitesti phenomenon, initiatory ordeal.*

OBSAH

1.	ÚVOD	7
2.	STRUČNÝ NÁSTIN PROBLEMATIKY RUMUNSKÉHO EXILU	
2. 1	O exilu obecně	9
2. 2.	Co je to rumunský exil a jaké jsou jeho kořeny	10
2. 3	Chronologizace poválečného literárního exilu	13
2. 4	Příčiny a důsledky exilu	15
2. 5	Volba exilové země a instituce exilu	16
2. 6	Rodný jazyk a typologie identity v exilu	20
2. 7	Postavení exilové literatury a její recepce v Rumunsku	21
2. 8	Literatura o rumunském exilu	25
3.	MIRCEA ELIADE – EXIL JAKO INICIAČNÍ ZKOUŠKA	
3. 1	Podmínky a východiska exilu	29
3. 2	Eliadova tvorba a projev posvátného	40
3. 3	Román <i>Svatojánská noc</i>	46
3. 4	Román <i>Devatenáct růží</i>	54
3. 5	Recepce Eliadova díla	58
3. 6	Závěr	63
4.	MONICA LOVINESCU A VIRGIL IERUNCA – EXIL JAKO SLUŽBA RUMUNSKÉ LITERATUŘE	
4. 1	Monica Lovinescu	66
4. 1. 1	Dílo v podobě deníků	68
4. 1. 2	Další díla navazující a doplňující <i>Krátké vlny</i> a <i>Deníky</i>	77
4. 2	Virgil Ierunca	79
4. 2. 1	<i>Fenomén Pitești</i>	82
4. 2. 2	Stručná charakteristika dalších děl	85
4. 3	Recepce díla M. Lovinescu a V. Ierunca	86
4. 4	Závěr	88
5.	DUMITRU ȚEPENEAG – EXIL JAKO ŠACHOVÁ PARTIE	
5. 1	Před odchodem do exilu	91
5. 2.	Po odchodu do exilu	94

5. 2. 1	Jazyk v exilu	96
5. 3	Po roce 1989	97
5. 4	Deník <i>Rumun v Paříži</i>	98
5. 5	Román <i>Nezbytné svatby</i>	101
5. 6	Román <i>Hotel Europa</i>	103
5. 7	Recepce Țepeneagova díla	107
5. 8	Závěr	110
6.	PAUL GOMA – EXIL JAKO POPIS RUMUNSKÉHO GULAGU	
6. 1	Před odchodem do exilu	112
6. 1. 1	Gomovo hnutí	114
6. 2	Po odchodu do exilu	115
6. 2. 1	Proces anamnézy	117
6. 3	Román <i>Z kalidoru. Besarabské dětství</i>	118
6. 4	Román <i>Infarkt</i>	120
6. 5	Román <i>Justa</i>	124
6. 6	Román <i>Bonifacia</i>	128
6. 7	Stručná charakteristika dalších děl	131
6. 8	Recepce Gomova díla	132
6.9	Závěr	135
7.	BUJOR NEDELCOVICI – EXIL JAKO TVŮRČÍ PROCES V ABSOLUTNÍ SVOBODĚ	
7. 1	Východiska exilu	137
7. 2	Román <i>Druhý posel</i>	140
7. 3	Román <i>Krotitel vlků</i>	142
7. 4	Román <i>Provokatér</i>	147
7. 5	<i>Papírový tygr. Já, Nica a Securitate</i>	152
7. 6	<i>Nevěrný deník. Odchod z exilu 1992–1997</i>	154
7. 7	Recepce Nedelcoviciova díla	156
7. 8	Závěr	157
8.	ZÁVĚRY DISERTAČNÍ PRÁCE	159
9.	REZUMAT	164
10.	POUŽITÁ LITERATURA	171
11.	PŮVODNÍ ZNĚNÍ CITÁTŮ	181

1. ÚVOD

Na počátku své disertační práce bych chtěla pohovořit o několika zásadních bodech, které měly na její vznik velký vliv.

Impuls ke studiu rumunské exilové literatury mi dala moje vyučující PhDr. Libuše Valentová, CSc., pod jejímž laskavým vedením disertační práce vznikala. Tímto tématem jsem se začala zabývat hlavně proto, že šlo o oblast rumunské literatury u nás téměř neznámou, a také v Rumunsku se jen pozvolna objevovaly odborné práce týkající se exilu. Během posledních deseti let se však situace výrazně změnila a materiálů k oblasti rumunského exilu vyšla celá řada, a to jak další doposud nevydaná díla exilových autorů nebo reedice děl už všeobecně známých, ale především několik literárněhistorických a lexikografických prací, které významným způsobem obzory o exilové literatuře rozšířily.

Název disertační práce „Exil jako tvůrčí proces. Kapitoly z rumunské exilové literatury ve Francii“ byl zvolen po delších úvahách tak, aby co možná nejúplněji vystihl její obsah. Vzhledem k tomu, že oblast exilové literatury je velmi obsáhlá a rozmanitá, jsem se nemohla zabývat všemi exilovými autory ani jejich díly. Proto byla stanovena určitá kritéria pro výběr spisovatelů, mezi něž patří: odchod do exilu po roce 1945 a poté vzniklá díla a tvorba v rumunštině. Z těchto podmínek jsem vycházela při volbě vhodných autorů, jejichž počet se nakonec ustálil na šesti. Jsou to: Mircea Eliade, Virgil Ierunca, Monica Lovinescu, Dumitru Țepeneag, Paul Goma a Bujor Nedelcovici. Do práce se tedy podařilo zahrnout jak starší, tak mladší generaci rumunských exilových autorů ve Francii; v případech, kdy to bylo z hlediska cíle této práce nezbytné, jsem se zabývala i díly vzniklými po roce 1989, protože se téma exilu, byť jeho objektivní příčiny zmizely, zachovalo a představuje významný zdroj inspirace pro mnohé autory i dnes. Niterná zkušenost přesazení z jedné země do druhé se promítá do tvorby spisovatelů, kteří emigrovali po tomto mezním datu. Cílem práce není vytvořit úplný obraz rumunského exilu a tvorby jednotlivých spisovatelů, nýbrž poukázat prostřednictvím vybraných autorů a jejich děl na některé aspekty vztahující se přímo či nepřímo k tematice exilu, který je sám o sobě ústředním tématem práce. Jako východisko byla použita myšlenka významné představitelky rumunského exilu ve Francii Monicy Lovinescu ohledně „chápání rumunského exilu v množném čísle,

protože existuje tolik exilů, kolik je epoch, motivací, lidí“.¹ Vytvořením určité části mozaiky rumunského exilu bychom měli dospět k nalezení typických prvků společných pro jednotlivé autory a stejně tak identifikovat jejich výlučný charakter vůči ostatním a zdůvodnit tak, proč byli do práce zahrnuti. Z tohoto důvodu je nutné upřesnit, že vybraní autoři odešli do exilu v různých časových úsecích, a jejich dílo bylo tedy zasazeno vždy do jiného kontextu, který je potřeba také zkoumat.

Uvědomuji si, že moje práce není a ani nemůže být vyčerpávající. Ani v Rumunsku není bádání v této dlouhou dobu zakázané a tabuizované oblasti zdaleka ještě u konce. Tato práce představuje jen malý zlomek obsáhlého celku, který se nazývá rumunská exilová literatura, s níž se však český čtenář až na několik výjimek² neměl možnost seznámit. Zároveň je na tomto tématu zajímavá jeho prozatímní neuzavřenost; spisovatelé v exilu, nyní už dobrovolně, setrvávají i dvacet let poté, kdy byla jeho objektivní příčina odstraněna, a z toho vyplývá jeho stálá aktuálnost.

Překlady citátů a úryvků z rumunských, francouzských, případně anglicky psaných materiálů (pokud není uvedeno jinak) byly pořízeny autorkou disertační práce.

---

¹ Lovinescu, Monica. „O paranteză cât o existență“. Citováno podle Glodeanu, Gheorghe. *Încursiuni în literatura diasporei și a disidenței*. București: Libra, 1999, s.11.

² Stěžejní odborná i beletristická díla Mircei Eliada byla do češtiny přeložena (viz kapitola o M. Eliadovi), částečně i díla zbylých dvou členů slavné triády Eugena Ionesca a Emila Ciorana. Ostatní autoři jsou však prakticky neznámí. Výjimky představují román *Hotel Europa* (2008) od Dumitra Țepeneaga a *Chuligánův návrat* (2008) Normana Maney, který však emigroval do USA.

2. STRUČNÝ NÁSTIN PROBLEMATIKY RUMUNSKÉHO EXILU

Na počátku disertační práce se budeme věnovat obecným otázkám exilu jako společenského jevu, u jehož zrodu stály určité historicko-politické změny. S exilem se v masovém měřítku setkáváme teprve ve 20. století, nicméně se o něm stručně zmíníme i z hlediska jeho historického vývoje na území Rumunska.

2. 1 O exilu obecně

Exil lze chápat univerzálně jako stav, kdy lidstvo po vyhnání Adama a Evy z ráje žije ve stálém exilu a člověk donucený opustit ideální prostor musel začít bojovat o každodenní chléb. Je zřejmé, že původní praexil lidstva lze jen stěží přirovnat k vývoji tohoto jevu během dějin, kdy lidé nedobrovolně opouštěli své domovy zejména kvůli odlišným politickým názorům.

Na počátku je třeba podat stručné vysvětlení základních pojmů z oblasti exilu, s nimiž budeme pracovat, což především znamená vysvětlit rozdíly mezi pojmy exil, emigrace a diaspora.

Slovo „exil“ znamenající vyhnanství, exulantství, vyhoštění, je odvozeno z latinského *ex/s/ilium*, které vzniklo ze slovesa *ex-silire* (vyhostit z rodné půdy). Exil je možné brát jako kategorii útěku vymezeného politickými či kulturně-politickými podmínkami. Setkáváme se s ním hlavně v období 1945–1989 (poúnorová a posrpnová emigrace z Československa), ale i dříve např. hromadný exil po Ruské revoluci v letech 1918–1923 či po převzetí moci nacisty v Německu v roce 1933.

Význam slova „emigrace“ je rovněž latinského původu, od slovesa *ex-migrare* (vystěhovat se), znamená opuštění země původu a přestěhování do jiné převážně z důvodů ekonomických, politických, náboženských a jiných.

Termín „diaspora“ pochází se starořeckého *διασπορά*, což znamená „setí semena“, odkazuje spíše na dějiny náboženství, nebo označuje rozptýlení určitého etnika mimo její domovinu (např. židovská diaspora).

Velmi důležitý je rovněž pojem „identity“ (sebepojetí), jejíž vnímání je v běžném životě omezeno, důležitá však začíná být vždy při setkání s něčím jiným, cizím. Toto „jiné“ pak působí jako zrcadlo naší vlastní identity a v konfrontaci s ním si

uvědomujeme rozdíly mezi námi a těmi druhými, které jsou velmi často zdrojem nejrůznějších dilemat, jež však mohou být v konečném důsledku pro jedince přínosná.

Z hlediska odchodu jednotlivce z rodné země je důležitý proces přibližování se, přizpůsobení se podmínkám v přijímající zemi. Často se v tomto kontextu hovoří o asimilaci (z lat. *ad-similare*, při-podobnit, přizpůsobit) znamenající přizpůsobení se menšiny nebo přistěhovalce okolní většinové společnosti, což zahrnuje zvládnutí většinového jazyka, znalost obyčejů a kultury do té míry, aby se nově příchozí mohl ve společnosti uplatnit. Nejvyšším stupněm asimilace je potom úplné splynutí s většinovou společností.

V současné době je však vzhledem ke snaze podporovat specifické rysy menšinových společenství častěji dáována přednost tzv. integraci, tedy mírnějšímu stupni asimilace, kdy se od nově příchozích očekává určitá míra schopnosti si uchovat svoji odlišnou identitu v novém prostředí a zároveň se aspoň minimálně jazykově a kulturně přizpůsobit tak, aby nebylo omezeno jejich společenské uplatnění. V této práci je také používán termín reintegrace, kterým se rozumí proces začlenění exilového autora a jeho díla zpět do rumunského kontextu.

V souvislosti s migrací osob a v tomto případě i kulturních prvků se také můžeme setkat s pojmem akulturace, který zahrnuje sociální a kulturní změny, k nimž dochází v důsledku kontaktu odlišných kultur.

2. 2 Co je to rumunský exil a kde jsou jeho kořeny

Níže přinášíme definici podle literárního kritika Laurentia Ulicie, který se jako jeden z prvních začal rumunskou exilovou literaturou zabývat a v roce 1995 na setkání rumunských spisovatelů z celého světa přednesl svůj příspěvek „Ovidiova vtělení“ (*Avatarii lui Ovidiu*), který se později stal úvodní statí ke slovníku *Rumunští spisovatelé za hranicemi země* (*Scriitori români din afara granițelor țării*, 1996).

Exil jako útěk, exil jako pronásledování, exil jako sankce, exil jako volba, exil jako dobrodružství, exil jako osud. A navíc: exil jako záchrana, exil jako znovunalezení. Potom: exil z politických důvodů, exil z ekonomických důvodů, exil z osobních důvodů, exil z psychologických důvodů. A dále: exil jako touha vydat se do světa, exil jako nechuť, exil jako náhoda. A opět: exil ze strachu, exil z odvahy. Vzhledem k tolika

morfologiím mám snahu uvěřit tomu, že tady platí analogie s medicínou: neexistují nemoci, existují nemocní, neexistuje exil, existují exulanti.... Exil je jako každá choroba chápán coby narušení některých funkcí systému, na který má větší či menší dopad. Jinak řečeno: exil jako napravení porouchaného systému. Exulant, jehož vede instinkt zachování, by tedy měl hledat řešení. Jak se však říká, exil, ať už dobrovolný, či vnucený, není řešením, ale maximálně řešením z nouze. Skrze tuto sémantickou soustavu se však snaží prorazit a prosadit smíšený význam exilu jako dilematu. Může vzniknout z jakékoliv výše uvedené situace a motivů, nebo ani z jednoho. A naopak sám může dát vzniknout labyrintu stavů, které posílí dilematické pojivo tohoto fenoménu. To je ono! Exil jako fenomén.“³

V dějinách rumunského národa hrál exil vždy významnou roli. Je-li je chápán jako řešení náboženského, ideologického nebo politického konfliktu, jsou ve 14. století zakladatelé prvních větších státních útvarů Valašska a Moldavska knížata Basarab I. a Bogdan I. vlastně jedni z prvních politických exulantů. Důvodem jejich vyhnanství byla rozepře s uherským panovníkem.

Do roku 1859, kdy vznikla Spojená knížectví Valašska a Moldavska, měl jakýkoli spor se svrchovanou mocí jediné řešení v exilu. Vzhledem k tomu, že zákony nebyly písemně zachyceny a žádná forma politické opozice nebyla tolerována, bylo možným východiskem buď současnou moc svrhnout, nebo odejít. Rumunští exulanti nejčastěji odcházeli do Sedmihradska (Uhry), Polska, Osmanské říše, Ruska. Po neúspěchu revoluce v roce 1848 odešlo mnoho jejích představitelů do exilu, zejména valašští intelektuálové si zvolili Francii. Vytvoření Spojených knížectví, která položila základ psaným zákonům a ukončila tak platnost zvykových práv, znamenalo nástup pluralitní demokracie, v níž byla politická opozice možná a každý si mohl vybrat politickou stranu.

Poměrně klidné období z hlediska počtu odchodů do exilu trvalo až do let 1938–1944, kdy se nejčastějšími oběťmi historických událostí stali z politických důvodů legionáři a komunisté a Židé z důvodů národnostních. Avšak exil se v masovém měřítku rozšiřuje až po roce 1945, kdy se k moci dostává komunistický režim. Od této chvíle má každé desetiletí své významné exulanty, kteří odcházejí nejčastěji do Francie, Spojených států, ale i do Německa, Izraele, Kanady a dalších zemí.

---

³ Ulici, Laurențiu. “Avatarii lui Ovidiu”. In *Întâlnirea scriitorilor români din întreaga lume, Neptun, 5-10 iunie 1995: comunicări, interviuri, opinii*. București: Fundația Luceafărul, 1995, s 7.

V současné době už intelektuálové Rumunsko z politických důvodů neopouštějí, zato se země musí potýkat s odlivem obyvatel z důvodů ekonomických. Novodobí emigranti odcházejí mimo domov za prací do zahraničí.⁴

Pokud jde o literaturu, už v období staré rumunské literatury se můžeme setkat s několika případy spisovatelů, kteří odešli do exilu a jež lze považovat za opravdové předchůdce dnešních exulantů. Patří k nim např.: moldavský humanista, básník a překladatel Dosoftei (1624–1693), jenž byl kvůli svému protitureckému postoji dvakrát v polském exilu (1672–1675, 1686); humanista, překladatel a diplomat Nicolae Milescu (1636–1708) žijící od roku 1669 v exilu v Cařihradu, protože byl nařčen ze spiknutí proti panovníkovi; moldavský kronikář Miron Costin (1633–1691) žil v exilu již od dětství až do roku 1651, kdy se směl do Moldavska vrátit; další moldavský kronikář Ion Neculce (1672–1745) odešel do ruského exilu spolu se svým knížetem Dimitriem Cantemirem (1673–1723) v důsledku prohrané bitvy s Turky roku 1711 u Stănilleşti.

Po porážce revoluce v roce 1848 dochází k další velmi významné vlně exilu. Exulanti z tohoto období se ale téměř všichni na základě amnestie vrátili do Rumunska a podíleli se na dalším politickém dění. Jsou to např.: básník a prozaik Ion Heliade-Rădulescu (1802–1872), jenž byl až do roku 1858 v exilu v Paříži a na ostrově Chios; historik a politik Nicolae Bălcescu (1818–1852), který se nejprve uchýlil do Sedmihradska a po porážce maďarské revoluce odešel do Francie, po zamítnutí možnosti návratu zemřel v italském Palermu; básník Alecu Russo (1819–1859) žijící do roku 1851 v Paříži, kde spolupracoval s Bălcescem; básník Dimitrie Bolintineanu (1819–1872) zůstal v Paříži devět let po porážce revoluce, a mnozí další. Jejich díla zachycují zkušenosti z exilu, v němž působili a jednali ve prospěch své vlasti, a zároveň očekávali změny i návrat domů.

Jedním ze zajímavých případů dobrovolného exilu je dramatik Ion Luca Caragiale (1852–1912), který odchází do ciziny a od roku 1905 žije v Berlíně poté, co byl v Rumunsku nařčen z plagiátorství. V průběhu 20. století se počet exulantů mnohonásobně zvýšil. Výraznými postavami jsou např. představitelé avantgardy jako Tristan Tzara (1896–1963), jenž odchází roku 1915 do Curychu a o rok později už zakládá dadaistické hnutí, do Paříže odcházejí Benjamin Fundoianu (1898–1944) v roce 1923 a Ilarie Voronca (1903–1946) roku 1933, nicméně také v tomto případě šlo

---

⁴ Podle posledního sčítání lidu v roce 2012 zaznamenalo Rumunsko za posledních deset let úbytek více než 2,5 miliónu obyvatel (cca 12% z celkového počtu), jehož hlavní příčinou je ekonomická emigrace.

o dobrovolné odchody způsobené rozdílnými pohledy na oficiální kulturu. Koncem 30. let 20. století ve Francii po stipendijním pobytu zůstaly dvě význačné postavy rumunského exilu dramatik Eugen Ionescu (1909–1994) a filozof Emil Cioran (1911–1995).

2. 3 Chronologizace poválečného literárního exilu

Pro období od roku 1945, resp. roku 1944⁵ použijeme členění podle německé badatelky Evy Behring, která rozlišuje tři vlny odchodu intelektuálů za hranice. Ačkoliv je poválečný rumunský exil jasně časově vymezen a definován (vytvořil vlastní literaturu, časopisy a instituce), vznikly v jeho rámci i nezařaditelné kategorie, jako např. exil spisovatelů židovského a německého původu do Izraele, resp. Německa či moldavští (z Moldavské SSR) násilně rusifikovaní spisovatelé, u nichž jde spíše o vnitřní exil.

Oficiální statistiky týkající se počtu intelektuálů v exilu neexistují. Podle literárního kritika Laurentia Ulicie odešlo do exilu kolem 250 autorů, z čehož 200 v letech 1975–1989, což představuje přibližně 12% z celkového počtu spisovatelů.

První vlna zahrnuje 40.–50. léta 20. století, která byla zásadně ovlivněna změnou politického režimu v Rumunsku. Exil volila řada bývalých diplomatů, kterým by jinak hrozilo obvinění z kolaborantství. Mezi ně patří Mircea Eliade (1907–1986), roku 1945 se usazuje ve Francii, kam přejíždí přímo z diplomatické mise v Portugalsku, Constantin Virgil Gheorghiu⁶ (1916–1992) se tamtéž dostává v roce 1948, z dalších jmenujme např. Vintilu Horiu⁷ či básníka Arona Cotrușe (1891–1961), v letech 1945–

---

⁵ V tomto roce došlo ke změně politického režimu; Rumunsko se odvrátilo od Německa a přidalo na stranu Spojenců. Proto lze také tento rok považovat za mezní pro některé pravicově smýšlející intelektuály, příznivce vlády profašistického generála Iona Antonesca (1882–1946).

⁶ Constantin Virgil Gheorghiu (1916–1992), spisovatel, novinář, pravoslavný kněz, kontroverzní postava rumunského exilu, avšak jeden z mála autorů dosáhnuvších světové popularity. Jeho román *25. hodina* (Ora 25, 1949, ve francouzštině pod názvem *La Vingt-Cinquième heure*) byl přeložen do třiceti jazyků a v roce 1966 byl podle něho natočen stejnojmenný film. Gheorghiu jako diplomat Antonescovy vlády zůstal v Chorvatsku, přes sběrné tábory v Německu se roku 1948 dostal do Francie. Ačkoliv byla jeho kniha západní kritikou přivítána, uvnitř exilu tolik příznivců neměl; byl osočován z komerčnosti. M. Lovinescu, která pod pseudonymem Monique Saint-Côme román přeložila, se s ním soudila o honorář. Později byla proti němu ve francouzském tisku rozpoutána kampaň kvůli antisemitským novinářským zápiskům *Hoří břehy Dněstru* (Ard malurile Nistrului, 1941) aj., s nímž kvůli negativnímu dopadu na celý rumunský exil nesouhlasil E. Cioran.

⁷ Vintilă Horia (1915–1992), spisovatel, překladatel. Rovněž diplomat, po roce 1944 prošel několika tábory, po propuštění žil krátkou dobu v Itálii, Francii a trvale se usadil ve Španělsku. Jeho nejznámější román *Bůh se narodil v exilu* (Dieu est né en l'exil, 1960) je napsán přímo ve francouzštině a vypovídá o

1956 žil v Madridu a roku 1956 odešel do USA. Kromě toho odešli i další intelektuálové, kteří určitou dobu věřili v obnovu demokratických struktur země, k níž však nedošlo. Tito lidé využili k setrvání v zahraničí většinou vysokoškolská stipendia; řadí se k nim Monica Lovinescu (1923–2008) a Virgil Ierunca (1920–2006), kteří oba odjeli roku 1947, nebo např. Ștefan Baciu (1918–1993).

Druhá vlna souvisí s 60. a 70. léty 20. století a zahrnuje velmi heterogenní skupinu autorů, již měli určitou zkušenost s režimem (na základě určité ideologické oblevy v roce 1965 někteří dokonce vstoupili do komunistické strany) a s politickou opozicí proti němu. V této době už bylo totiž jasné, že exil bude mít delší trvání, a proto se původní tvorba exilových autorů staví do ostrého protikladu s oficiální domácí produkcí. V 70. letech odešli do anglo-amerických zemí Ioan Petru Culianu (1950–1991), Matei Călinescu (1934–2009), Petru Popescu (*1944), do Francie Paul Goma (*1935), George Astaloș (*1933), Dumitru Țepeneag (*1937), do Německa Ion Negoitescu (1921–1993), do Švédska Gabriela Melinescu (*1942) a další. Výjimku tvoří Petru Dumitriu (1924–2002), oficiálně uznávaný autor těšící se všem výhodám, který zůstal roku 1960 ve Francii.

Poslední třetí vlna zahrnuje 80. léta 20. století, kdy bylo pro Rumunsko oproti jiným zemím socialistického bloku typické zpřísnění režimu po stránce politické i kulturní, jdoucí ruku v ruce s materiální chudobou obyvatel. V této době odešel do USA prozaik a esejista Norman Manea (*1936), básník Dorin Tudoran (*1945), do Švýcarska básník Ion Caraion⁸ (1923–1986), do Francie prozaik Bujor Nedelcovici (*1936), literární kritik a historik Mircea Iorgulescu (1943–2011) a dramatik Matei Vișniec (*1956).

Chtěla bych zdůraznit, že výčet uvedených autorů není vyčerpávající. Jde spíše o výběr několika nejvýznamnějších jmen, protože úplný seznam všech rumunských exilových spisovatelů by zajisté přesáhl prostor vyhrazený této úvodní kapitole.

---

vyhnanecem osudu římského básníka Ovidia na okraji impéria na břehu Černého moře. Horia měl za román získat Goncourtovu cenu, kterou však kvůli politickému skandálu a s ním spojenou diskreditací odmítl převzít.

⁸ V roce 2006 však byla definitivně prokázána jeho spolupráce se Securitate.

2. 4 Příčiny a důsledky exilu

Základní a nejčastější příčinou exilu se stává určitá historicko-politická okolnost. Pro druhou polovinu 20. století jsou typické zejména totalitní režimy, jimž se podařilo z obávaného vyhnanství učinit vyhnanství vytoužené. Exil je poté jakýmsi druhem úniku – možností jak se vyhnout katastrofě. Z tohoto hlediska tedy lze exil rozdělit na vnucený, kdy je nepohodlný člověk režimem přímo donucen odejít, a dobrovolný, jež si jedinec volí sám na základě vlastního přesvědčení. Po příchodu do nového domova nastává složité období adaptace a integrace, které je těsně spojeno s poznáváním sebe sama. Podle Bujora Nedelcovicie, který si sám po roce 1989 vybral nový druh dobrovolného exilu, tedy setrvání v cizí zemi, ačkoliv překážky vedoucí původně k exilu už minuly, je exil iniciační cestou představující pro spisovatele zdroj inspirace. Lidem, kteří se s exilem smířili, přijali ho, pomohl odkrýt samu podstatu bytí. Někteří se však s novými životními podmínkami nedokázali vyrovnat a východisko nenalezli.

Na exil lze dále nahlížet jako na vnější (odchod do zahraničí) a vnitřní. Z těch, již odešli, se stali nepřátelé režimu. Většina lidí byla přesvědčena o definitivnosti komunistického režimu, a proto byla jejich volba exilu také definitivní. Cesty zpět domů nebylo. Mnoho lidí si z tohoto důvodu raději zvolilo exil vnitřní, zůstali v Rumunsku a svými omezenými prostředky bojovali proti politickému systému. Jejich osudy však většinou končí ve vězeňských celách, poté v nucených bydlech (*domiciliu forțat*). Po této strašné zkušenosti ti, kteří přežili, také velmi často zvolili exil vnější, tedy odchod ze země.

Jedním ze základních problémů, s nímž se exulant potýká, je možná ztráta identity. Proto se tvůrčí proces psaní může jevit jako určitá terapie, která však nemusí nutně vést k nalezení řešení, a to ani v ani v novém prostředí.

Potřeba psaní je obranným reflexem s širší motivací. Exil je sám o sobě terapií a nejrůznější exulanti pocítovali odjakživa potřebu osvobodit se psáním od přítomnosti, vrátit se do šťastné minulosti, utvrdit se o své ohrožené identitě. [...] Psaní bohužel jako každá náhražka neléčí, vyjadřuje zoufalost, ale neléčí ji, a to platí v první řadě pro intelektuály, pro spisovatele.⁹

---

⁹ Anghelescu, Mircea. „Despre exilul literar“. *Revista 22*, 20. 1. 2004. [online]. [cit. 2009-03-21]. Dostupné z: <http://www.revista22.ro/despre-exilul-literar-757.html>

Někdy se spíše než se ztrátou identity exulanti potýkají s její podvojností – pobyt v přijímající zemi předpokládá vzdát se, byť na omezený čas, původní identity a bojovat za uznání identity nové. Bolestnou změnu, kdy se ze spisovatele majícího za sebou určité úspěchy v rodné zemi stává neznámý člověk, který se musí v nových podmínkách teprve prosadit, prokázat své schopnosti a přesvědčit o nich druhé, což vzhledem k malé, nebo vůbec žádné znalosti místní reality může být velmi nesnadné, popisuje např. literární kritik a historik Sorin Alexandrescu v souvislosti se svým nizozemským exilem.

Tato etika boje s anonymitou neznamenala jen naučit se jazyk, poznat kulturu, ale i naučit se říci, co člověk chce, vyjádřit vlastní myšlenky v tomto novém světě. Také to znamenalo přechod od kultury k profesi. My jsme měli v Rumunsku určitý typ globální zkušenosti. V mnoha západních společnostech, zvláště v Holandsku neexistuje kultura, naopak je na ni nahlíženo s opovržením jako na něco amatérského. Uznávaný je pouze odborník. Museli jsme se tedy integrovat do systému, který jsme neznali. Je velmi snadné bojovat proti systému, který člověk zná, ale nanejvýš obtížné integrovat se do systému nového. Člověk neví kudy vejít, kudy vyjít, nezná souvislosti.¹⁰

Exulant tedy prožívá dvě formy existence, jež Sorin Alexandrescu označuje za „existenciální zákoutí“. Marginalizaci cestou uniformizace a omezení svobody do doby odchodu odpovídá marginalizace jako vržení do anonymity kompenzované svobodou. Standardní společenské existenci vnucené v rodné zemi odpovídá standardní marginální existence v nové zemi.¹¹

2. 5 Volba exilové země a instituce exilu

Jednou z důležitých otázek je rovněž volba hostitelské země. Z důvodu jazykové a kulturní spřízněnosti se Francie velmi často stávala cílem rumunských exulantů, kterým tak byla aspoň částečně usnadněna už tak náročná integrace do nových životních podmínek. Jako „zemí zaslíbenou“ si ji vybralo přibližně na šedesát rumunských spisovatelů.

---

¹⁰ Alexandrescu, Sorin. Citováno z Cimpoi, Mihai. „(Post)fetele exilului“. *Sud-est*, 2001.[online]. [cit. 2009-03-25]. Dostupné z: <http://www.sud-est.md/numere/20020202/fetele/>

¹¹ Alexandrescu, Sorin. Citováno z Cimpoi, Mihai. „(Post)fetele exilului“. *Sud-est*, 2001.[online]. [cit. 2009-03-25]. Dostupné z: <http://www.sud-est.md/numere/20020202/fetele/>

Do popředí zájmu literární vědců se dostávají především prozaici, kterých bylo přirozeně nejvíc; větší zájem by si však zasloužila i různá exilová uskupení, instituce, časopisy i vědečtí či pedagogičtí pracovníci, kteří se etablovali v prestižních univerzitních centrech, na což upozorňuje ve svém článku Libuša Vajdová¹², podle jejíhož názoru není zatím doceněn jejich význam v rumunském kontextu, zatímco ve světovém měřítku jsou považováni za fundované odborníky. Jsou to např.: literární teoretici Matei Călinescu (*1934, USA), Toma Pavel (*1941, Kanada, USA), Sorin Alexandrescu (*1937, Nizozemí), lingvista Eugen Coșeriu (1921–2002, Německo), sociální psycholog Serge Moscovici (*1925, Francie) a další.

Společenství rumunských exulantů však není a nebylo homogenní. Vztahy mezi spisovateli jsou různorodé, liší se i jejich názory na rodnou zem či zem hostitelskou. Přes všechnu nejednotu se však snažili vydávat různé exilové časopisy, které ve větší či menší míře přispívaly k rozvoji rumunské kultury. Jejich význam spočívá zejména v tom, že se velmi často na svých stránkách zabývaly autory, o nichž se v Rumunsku psát nemohlo, a tvoří tak jakýsi doplněk k dějinám rumunské literatury. Kolem nich se sekupovali tzv. *opinion leaders*, kteří je často za velkých osobních, resp. materiálních obětí vydávali.

Ve stručnosti nyní vyjmenujme ty nejzákladnější časopisy, do kterých přispívali i spisovatelé představení v této práci: *Almanach rumunských vyhnanců* (Almanahul pribegilor români, Paříž 1952–66), *Roční období* (Anotimpuri, Paříž 1955), *Sešity stesku* (Caiete de dor, Paříž 1951–60), *Rumunský posel* (Curierul român, Paříž, 1948) a jeho pozdější francouzská verze *Le courrier roumain* (Paříž 1953–64), *Dacia* (Paříž a Rio de Janeiro 1945–59), *Osud* (Destin, Madrid, 1951–72), *Čin* (Fapta, Madrid, 1956–58, 1963–64), *Rumunská přítomnost* (Ființa românească, Paříž 1963–68), *Světloňoš* (Luceafărul, Paříž 1948–49), *Znamení* (Semne, Paříž 1960–63) a další¹³. Společným znakem těchto periodik byla snaha o uchování tradičních kulturních hodnot a zároveň pochopení nové role exilového spisovatele. V prvních čísle *Světloňoše* představuje svoji koncepci exilu M. Eliade a připomíná tezi o rozdělení národní kultury na dvě části: univerzální a autochtonní, kde exil má být impulsem pro smířování kulturních

---

¹² Vajdová, Libuša. „O față neglițată a exilului românesc: ‘universitarii’“. *Observator cultural*, 28 iulie – 3 august 2011, nr. 327. [online]. [cit. 2012-04-21] Dostupné z: http://www.obse-rvatorcultural.ro/Citeste-articolul*articleID_25679-articles_details.html

¹³ např. časopisy *Apozice* (Apoziția, Mnichov 1973–94), *Zvěstování* (Buna vestire, Řím 1962–78), *Domov* (Căminul, Sao Paulo 1951–70), *Karpaty* (Carpații, Madrid 1954–89), *Contrapunct* (Kolín nad Rýnem 1985–86), *Slovo v exilu* (Cuvîntul în exil, Freising 1962–67), *Horizonty* (Orizonturi, Stuttgart 1949–53), *Časopis rumunských spisovatelů* (Revista Scriitorilor Români, Mnichov, 1962–1990), *Rumunsko* (România, Řím 1954–57).

kontrastů. Na stránkách časopisů často probíhaly i diskuse o mnohem širším okruhu témat (o současném stavu evropské kultury, jejích tradicích a dalším možném vývoji v rámci nepříznivého politického rozdělení kontinentu).

Exiloví autoři v hostitelské zemi zakládali různá sdružení a skupiny, příp. se stávali členy už existujících organizací. Cílem těchto institucí bylo zprostředkovat kontakty mezi kulturou rumunskou a hostitelské země, podílet se na uchování kulturní identity Rumunů, poskytnout prostor pro setkávání a výměnu názorů. První impulsy k organizování se objevovaly ve 40. a 50. letech 20. století. V roce 1945 vznikla v Paříži Francouzsko-rumunská asociace (L'Association Franco-Roumaine) vydávající časopis *Francouzsko-rumunské sešity* (Cahiers France-Roumanie). Ve Francii to jsou dále např. Kroužek ročních období (Cenaclu Anotimpuri), Kulturní asociace M. Eminesca (Asociația culturală „Mihai Eminescu“). Roku 1949 zahajuje v Paříži pod záštitou Francouzské akademie svou činnost Rumunské vědecké středisko (Centrul Român de Cercetări de la Paris), mezi jehož zakládající členy patřili Mircea Eliade, Emil Cioran, Horia Stamatu a další. Získalo i poměrně značné mezinárodní renomé. Od roku 1951 se pařížský exil těšil podpoře Královské univerzitní nadace Karla I. (Fundatiia Regală Universitară Carol I), jež měla vlastní knihovnu a nakladatelství. Mezi významné patří i Neuillský kroužek (Cenaclul de la Neuilly) pod vedením L. M. Arcadeho (umělecký pseudonym pro Leonida Mămăligu), který se snažil shromáždit velké postavy rumunského literárního exilu, což se mu se střídavým úspěchem dařilo. Jeho účastníky byli: M. Lovinescu, V. Ierunca, M. Eliade, H. Stamatu; význam spočíval především ve zprostředkování kontaktů s autory, kteří přijížděli na návštěvu Francie (A. Blandiana, N. Manolescu, M. Preda, I. Caraion, A. Paleologu a další), a ti po návratu do Rumunska mohli dále informovat o exilových dílech. Kroužek vydal pět čísel *Jednorožcových sešitů* (Caietele Inorogului) zahrnující práce čtené během literárních setkání. Ve svých aktivitách členové kroužku pokračovali až do podzimu roku 1996, kdy v Rumunsku došlo ke změně politické garnitury (po bývalém komunistovi Ionu Iliescovi se prezidentem stal tehdejší rektor Bukurešťské univerzity Emil Constantinescu), která byla u moci od roku 1989.

Rumunští intelektuálové rovněž směřovali do USA a Kanady. K pochopení této větve rumunského exilu zajisté přispívá podrobná publikace prof. Aurela Sasa pod názvem *Rumunská kultura ve Spojených státech a Kanadě*¹⁴.

---

¹⁴ Sasu, Aurel. *Cultura română în Statele Unite și Canada*. 2 vol. București: Ed. Fundației Culturale Române, 1993, 280 s., resp. 198 s.

Kulturní instituce vznikly i v mnoha jiných zemích, do nichž odešli rumunští exulanti. Ve španělské Salamance je to od roku 1949 Španělsko-rumunská kulturní asociace (Asociația Culturală Hispano-Română), v Madridu od roku 1957 Rumunská kulturní nadace (Asociația Culturală Românească), v německém Freiburgu potom Rumunský výzkumný institut (Institutul român de Cercetări), založený už v roce 1949. Ve stejném roce zahájilo ve Stuttgartu svoji působnost Vzdělávací a vědeckovýzkumné centrum Rumunů žijících v Německu (Cercul de Studii și Cercetări Științifice ale Românilor din Germania), později v Mnichově Kroužek Apoziice (Cenaclul Apoziția, 1969), v roce 1957 v Římě Rumunská akademická společnost (Societatea Academică Română) a další v Rakousku, v Anglii, Švýcarsku, v USA, Kanadě a Latinské Americe (v Brazílii, Argentině, Mexiku), Austrálii.

Cíle těchto institucí měly široký záběr, od publikování příspěvků rumunské kultury ve světové kultuře po sledování recepce rumunské kultury v hostitelské zemi. Některé měly k dispozici i vlastní vydavatelství, např. Ed. Caietele Inorogului, Ed. Colectiei și Revistei Destin, Ed. Carpați, Ed. Limite, Ed. Ioan Cușa – Ethos, Ed. Coresi, Ed. Victor Frunză.

Kromě tištěných médií sehrály důležitou roli i rozhlasové stanice Rádio Svobodná Evropa a Hlas Ameriky, v nichž působila řada rumunských intelektuálů a díky jejich zpravodajství a pořadům mohlo docházet k výměně informací o tom, co se děje v Rumunsku nejen po politické, ale i kulturní stránce, a přiblížit tak západoevropskému publiku realitu, o níž často ani nemělo ponětí.

Studiem exilu se v současnosti zabývá Institut pro vyšetřování zločinů komunismu a paměti rumunského exilu (Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc, IICCMER, www.iiccmr.ro), který v této podobě vznikl v roce 2009 sloučením obou v názvu uvedených institucí. Institut paměti rumunského exilu existoval v samostatné podobě od roku 2003 pod vedením bývalého politického vězně Dina Zamfiresca.

2. 6 Rodný jazyk a typologie identity v exilu

Podle slov filozofa Emila Ciorana „člověk nežije v zemi, ale v jazyku.“¹⁵ Vyplývá z toho tedy, že i když člověk pohřbí svou minulost a vytvoří si nový život, což je základní podmínkou exilu, prostřednictvím svého mateřského jazyka se může vždy do svého domova vrátit. Podle E. Behring¹⁶ lze rozlišit tři stupně v souvislosti se změnou jazyka, literární produktivity a spisovatelské strategie, což příznačně zapadá do kontextu výše uvedeného Cioranova citátu a v souvislosti s tím lze exilové spisovatele rozdělit do tří skupin.

Do první skupiny se řadí tvůrci vyznačující se velmi vysokou mírou nedůvěry v integraci do nového prostředí a jeho tradic. Z tohoto důvodu je pro ně důležité uchování rumunštiny jako tvůrčího jazyka, čímž se zároveň prvotně orientují na rumunského čtenáře. Mezi tyto autory patří např. P. Goma, I. Caraion, I. Negoïtescu.

Spisovatelé náležící ke druhé skupině přijali dvojí kulturní identitu; osvojili si a používají cizí jazyk na stejné úrovni jako jazyk mateřský. Jejich dílo je orientováno jak na rumunského, tak zahraničního čtenáře. Patří sem většina exilových spisovatelů: M. Lovinescu, V. Ierunca, N. Manea, V. Tănase, D. Tudoran, D. Țepeneag¹⁷ atd. Vhodným příkladem je také světoobčan a uznávaný vědec M. Eliade, který psal všechnu svou beletrii výhradně v rumunštině právě proto, aby se tak mohl vracet do rodné vlasti.

V třetí velmi specifické skupině lze nalézt autory, kteří se od své původní identity zcela oddělili, přizpůsobili se novému prostředí a důsledně používali/používají jazyk přijímající země, čímž se orientují na jejího čtenáře. Z francouzsky píšících autorů je výmluvným příkladem právě E. Cioran či Eugen Ionescu, kteří se dávno zařadili do francouzského kulturního dědictví; angličtinu pro změnu zvolil Petru Popescu žijící v USA.

S tvorbou v původním jazyce je spojena i problematika překladů vlastních literárních děl, s níž se setkali téměř všichni exiloví autoři a je součástí jednotlivých kapitol.

---

¹⁵ Cioran, Emil. Citován v Nedelcovici, Bujor. „La littérature pour patrie“. *Le Courrier de l'UNESCO*, N° 9610: Les Mondes De L'exil - Ethnologie - 01/10/1996, s. 18.

¹⁶ Behring, Eva. *Scritori români din exil 1945 – 1989*. București: Editura Fundației culturale române, 2001, s. 74–75.

¹⁷ Vystižným důkazem zrodu druhé identity je Țepeneagův román *Slovo přesýpací hodiny* (*Le mot sablier*, 1984), který autor začal psát v rumunštině (překlad A. Paruit) a postupně přešel na francouzštinu, v níž kniha končí.

Zajímavý je v tomto případě názor D. Țepeneaga na bilingvismus, jenž je v rozporu s míněním exulanta Tomy Pavla.

Když tvrdí, že se člověk může stát dvojjazyčným – je v tom určitě i jeho zoufalá snaha – a dává příklad Beckettův a Cioranův. Ti dva nejsou zaprvé vůbec bilingvní, a to především Cioran; důkazem je především jejich styl, jejich vyhlášený velmi osobní a úderný styl. Beckett si „zvolil“ ufuněnou větu tvořenou především z podstatných jmen a s mnoha opakováními, větu dobrovolně syntakticky chudou – právě proto, že Beckett si ve francouzštině nebyl absolutně jistý a v syntaxi může člověk vždycky pohořet (v syntaxi a samozřejmě ve slovosledu). A ten Cioranův věhlasný klasický styl svojí čistotou srovnatelný s „moralisty“ je vyumělkovaný, vynucený a rozmělněný. Protože Cioran ve francouzštině *nemyslí*. [...] Dvojjazyčný je *možná* Ionesco.¹⁸

2. 7 Postavení exilové literatury a její recepce v Rumunsku

Exil je z historického hlediska považován za ukončený jev, nicméně stále prochází vlivem různých faktorů určitým procesem proměny, jako jsou např. vztahy mezi generacemi literátů¹⁹, kteří zůstali, či odešli do exilu, recepce díla, integrace a reintegrace daného autora a jeho tvorby.

Věnujme se nejprve recepci exilových děl, která probíhala ve dvou velkých etapách, tedy před rokem 1989 a po něm, zároveň je třeba vzít úvahu i procesy, k nimž docházelo na území Rumunska a mimo něj, tedy v exilu.

Před rokem 1989 mohlo v Rumunsku vyjít jen omezené množství exilových děl, zejména těch, která mohl Ceaușescův režim nějakým způsobem využít pro svoji propagandu. Exiloví autoři byli zakázáni, naopak exil se o domácí tvorbu živě zajímal a komentoval ji.

---

¹⁸ Țepeneag, Dumitru. *Un român la Paris*. Cluj: Ed. Dacia, 1993, s. 10.

¹⁹ Zajímavý pohled na mezigenerační vztahy má český exilový spisovatel a publicista Otto Ulč, který hovoří o konceptu rozbitých hodinek, když si člověk při odchodu rozbije o hraniční patník hodinky a jeho bezprostřední chápání opuštěného prostoru tím ustává, z čehož pramení rozpory mezi určitými exilovými generacemi.

In *Emigrace a exil jako způsob života: II. symposium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu: konference zahraničních Čechů* [Praha 2. října 2000]. Stanislav Brouček, Karel Hrubý, Antonín Měšťan, editoři. Praha: Karolinum ve spolupráci s Etnologickým ústavem AV ČR, 2001, s. 61.

V Rumunsku se první příznaky zájmu o exilovou literaturu objevil v 60. letech 20. století a bezprostředně souvisel s orientací režimu na tradiční národní hodnoty. V té době přišlo domácím propagátorům vhod každé dílo vydané v zahraničí, které tuto podmínku vlastenectví splňovalo, a velmi vhodným materiálem bylo proto studium národní mytologie. Výstižným příkladem jsou odborné práce M. Eliada, kterému v Rumunsku nejprve vyšlo časopisecky několik článků o mýtu, později dokonce některé povídky (*U Cikánek, Velký člověk* atd.) a v 80. letech 20. století dokonce studie *Od Zalmoxia k Čingischánovi* (1980) a sbírka povídek *Na Dionýsově dvoře* (1981).

V exilu probíhala permanentní diskuse o jednotnosti rumunské literatury; první literární uskupení (v čele V. Horia, H. Stamatu) však trvala na tom, že pravá národní literatura vznikla v exilu a domácí produkci podléhající cizím vlivům nelze považovat za autochtonní. Tato tendence však neměla dlouhého trvání a už od 60. let je zřejmá velmi silná integrační snaha a chápání obou literatur jako nedílných součástí jednoho celku. Tímto směrem se ubírají především úvahy M. Lovinescu v prvních pěti dílech *Krátkých vln*, které hodnotí domácí rumunské autory; kromě nadšení z mladých tvůrců se v nich setkáváme i s kritikou děl poplatných době. V 80. letech se velké popularity v exilu těšili autoři, kteří se nebáli psát podle svého přesvědčení, a dostali se proto do nepřízně režimu (A. Blandiana, M. Dinescu, I. D. Sârbu a další).

Po roce 1989 začíná období tzv. integrace, kdy vychází mnoho exilových děl v prvním či obnoveném vydání, příp. překladů exilové literatury na základě poptávky čtenářů, kteří se živě zajímají o svou nedávnou minulost. Proto převládají deníky, paměti, literatura založená na autenticitě až dokumentárnosti, a teprve později se znovu podaří klást důraz na estetickou hodnotu díla. Nově vzniklá nakladatelství (Humanitas, Fundația Culturală Română, Polirom, Europolis, Institutul European) se zhostila tohoto úkolu vesměs dobře, zavedla zvláštní řady věnované exilové literatuře, zároveň se však soustředila i na literaturu předválečnou, a zdůraznila tak kontinuitu rumunské literární tradice, na niž navazovala právě literatura exilu.

Zároveň existuje přirozená snaha obou stran propojit literatury vycházející ze stejného základu, které se však téměř půlstoletí rozvíjely v jiných kulturních podmínkách a konfrontovaly se s jinými hodnotami. Jak tvrdí E. Behring: „Kritická zkouška je v plném proudu a nezdá se, že by už bylo rozhodnuto o tom, zda integrace literatury zrozené v exilu povede jednoduše k potvrzení domácího literárního kánonu,

nebo k jeho změně.²⁰ K diskusi ohledně jednotnosti rumunské literatury mají přispívat i pravidelná setkání spisovatelů v přímořském letovisku Neptun, která se konají pravidelně od roku 1995.²¹

Všechny literatury v postkomunistických zemích mají společnou snahu – odhalit tu svou část, jež se zrodila v exilu a byla založena na otevřeném protestu proti režimu. Z tohoto důvodu byl jejím tvůrcům přisuzován vysoký morální kredit autorů. Bylo proto v počátcích nesnadné do tohoto okruhu autorů zařadit bývalé stoupence legionářského hnutí M. Eliada, E. Ciorana a mnohé další, o nichž probíhaly silné polemiky, které dosud nejsou zcela uzavřeny.

Poměrně záhy po politických změnách v roce 1989 bylo jasné, že změny nejsou takového rázu, aby přilákaly zpět do Rumunska exulanty, kteří se navíc poměrně úspěšně integrovali a zvykli si v přijímající zemi. O skutečné politické změně se dá navíc hovořit až od roku 1996, kdy postkomunistické síly u moci vystřídala z tehdejšího pohledu opravdu nová demokratická vláda. Převážná většina spisovatelů udržuje s rodnou zemí kontakty, zejména na profesionální úrovni. Přítomnost exilových autorů na nejrůznějších knižních veletrzích a prezentacích, jejich příspěvky do domácích literárních časopisů i odborných diskusí jsou naprosto běžné a nejsou nikým nezpochybnovány. Případy autorů, kteří se definitivně vrátili a reintegrovali se do původní společnosti, nejsou mezi význačnými exilovými osobnostmi známy, naopak lze zaznamenat autory, již se nedokázali reintegrovat ani zmíněným částečným způsobem. Mezi ně se řadí např. Paul Goma, který se svými nevybíravými kritikami nejen domácích, ale i exilových spisovatelů dostal do postavení „enfant terrible“, které nikdo nechce.

K asimilaci/reintegraci exilové literatury významným dílem přispěla i skutečnost, že tato literatura svou návazností na předválečné literární směry a tendence zachovala kontinuitu rumunské literární tradice právě v exilu, nikoliv na domácí půdě, kde byla tato kontinuita násilně přerušena socialistickými doktrínami. V současné době je otázka jednotnosti národní literatury víceméně uzavřena a je jen velmi málo

---

²⁰ Behring, Eva. *Scritori români din exil 1945–1989*. București: Editura Fundației culturale române, 2001, s. 201.

²¹ Zatím poslední ročník proběhl v roce 2011. Mezinárodní festival „Literární dny a noci v Neptunu“ je v současnosti platformou pro setkání spisovatelů z různých zemí i různých věkových kategorií. Tématem desátého ročníku byla „Literatura bez hranic? Exil, vnitřní exil, exil ve vlastním jazyku“.

pochybovačných hlasů, které by spojitost mezi domácí, exilovou a samizdatovou literaturou odmítaly²².

Významný prointegrační efekt v oblasti literatury měla v 90. letech minulého století i politická debata ohledně evropského, rozuměj unijního směřování Rumunska, která měla za cíl obnovit povědomí o tradičních hodnotách rumunské společnosti a jejím místě v současné Evropě. Jedním z nejvýznamnějších zastánců proevropského směřování Rumunska byl klužský literární vědec Adrian Marino.²³

Literární kritik a historik Eugen Simion přirovnává odliv literárních talentů ke krvácení (*l'hémorragie des talents littéraires*²⁴), při němž Rumunsko přišlo o část své kultury, která se tak přesunula zeměpisně jinam. Do revoluce roku 1989 existovaly dvě paralelní rumunské kultury: domácí a zahraniční. Každá z nich se vyvíjela v mezích svých možností, každá v daných podmínkách poněkud jinak. Po pádu komunistického režimu, kdy by se zdálo, že konkrétní příčiny exilu zmizely, se jen zřídka setkáváme s autory, kteří se vrátili definitivně domů. Povětšinou zůstávají v hostitelských zemích a nejsou spokojeni s průběhem rumunských změn. Očekávají, že se s nimi povede dialog jako s příslušníky rumunského národa, a mezitím se na některé z nich spíše zapomíná.

Stále se zmenšující propast, nyní možná už jen průrva mezi oběma literaturami, však stále existuje. Někteří exulanti považují domácí rumunskou tvorbu za projev kolaboranství s režimem, oproti tomu domácí spisovatelé obviňují exulanty ze zbabělosti a lhostejnosti. Jako příklad můžeme uvést slova A. Pleșa určená exulantovi V. Ieruncovi: „Nechci s vámi polemizovat... Nechci, protože ve vás nemohu vidět protivníka. Ale také proto, že jsem unaven. Unavil jsem se tím stálým vysvětlováním a nekonečným ospravedlňováním před přáteli, kteří si jsou stále jisti svým názorem a stále nejisti mou loajalitou...“²⁵

Názor k danému problému výstižně vyjadřuje historik Matei Cazacu.

---

²² Jako např. Dumitru Țepeneag, který v už v roce 1993 ve své knize *Návrat syna k prsu ztracené matky* prohlásil: „rumunská literatura se píše v Rumunsku, nikoliv v exilu“ a „domácí rumunská literatura... [je] nadřazena literatuře exilové“. *Reîntoarcearea fiului la sânul mamei răătăcite*. Iași: Institutul European, 1993. s. 130 a 142.

²³ Marino, Adrian. *Pentru Europa. Integrarea României. Aspecte ideologice și culturale*. Iași: Polirom, 1995.

Politică și cultură. Pentru o nouă cultură românească. Idem, 1996.

²⁴ Simion, Eugen. „Un processus nécessaire: la réunification spirituelle de la littérature roumaine“. In *Euresis. Cahiers roumains de l'études littéraires*. Bukurešť: č. 1-2, 1993, s. 161.

²⁵ Pleșu, Andrei. *Chipuri și măști ale tranziției*. București: Humanitas, 1996. s. 398.

Nám, starší i mladší generaci exulantů, zůstává na jedné straně hořké uspokojení pramenící z účasti na pádu komunismu a tyrana Ceaușesca, ale i smutek z toho, že poté už tamější skutečnost neodpovídá našim očekáváním. A že jsme se – až na pár výjimek – úplně odcizili a že kromě několika zachovaných náboženských a stravovacích zvyků jsme se přizpůsobili národu a zemi, která nám poskytla přístřeší po útěku z Rumunska. Aspoň v očích cizinců zůstáváme, ať děláme a říkáme cokoli, částkou rumunské země a jejího národa. Proto je každý náš skutek, dobrý či zlý, zapsán do velké Knihy našeho národa jako příspěvek rumunské kultuře a rozšíření jejího obrazu ve světě. Jsou snad Eliade, Cioran, Ionescu a další Rumuni, nebo Francouzi? V podstatě náleží oběma kulturám, což je důkazem toho, že exil může vést až k lidské univerzálnosti [...]²⁶

Neméně důležité je v tomto kontextu i tradiční chápání rumunské literatury jako psané výhradně v rumunštině. Explicitně se k tomu vyjadřuje Florin Manolescu v předmluvě ke své encyklopedii.

Zatímco v rámci tradiční rumunské literární historie je možné obhájit tvrzení, že rumunští spisovatelé jsou pouze ti, kteří se jako takoví projevují v rumunštině, hlavním předmětem studia tohoto slovníku je spisovatel, který je téměř vždy bilingvní (nebo dokonce plurilingvní), pokud jde výběr výrazové formy a rozpolcen mezi různými identitami, občanstvími a národnostmi, nebo-li mezi tím, co právo nazývá *ius sanguinis* a *ius soli*, bereme-li na zřetel vazby s původní zemí a zemí azylovou. Zkrátka zatímco se stavba tradiční literární historie zakládá na přesné geometrii, dějiny nebo slovník literárního exilu se stává z podstaty věci konstrukcí postavenou na geometrii proměnlivé.²⁷

2. 8 Literatura o rumunském exilu

Kromě prací zabývajících se exilem z určitého dílčího hlediska existovala už od 50. let 20. století snaha samotných exulantů o vznik jakéhosi souhrnného lexikonu, který však v takové podobě vyšel až v roce 2003 pod názvem *Encyklopedie rumunského literárního exilu: 1945–1989* a napsal jej Florin Manolescu²⁸. Jde o nejvýznamnější

---

²⁶ Cazacu, Matei. „Exilul, parte componentă a neamului românesc“. *Jurnalul literar*, decembrie 1994, anul V, nr. 43-48, s. 8.

²⁷ Manolescu, Florin. *Enciclopedia exilului literar românesc: 1945–1989*. București: Compania 2003, s. 18.

²⁸ Florin Manolescu (nar. 1943), literární historik, teoretik, prozaik a vysokoškolský pedagog

a zároveň neobsáhlejší dílo, které ironií osudu nevzniklo v exilu a jeho tvůrce sám ani zkušeností exilu neprošel. Encyklopedie nezahrnuje pouze literární osobnosti, ale i hlavní časopisy a instituce exilu. Rozsah jednotlivých hesel odpovídá jednak významu konkrétního autora s důrazem na jeho exilovou tvorbu; v biografické rovině potom na důvody vedoucí k exilu; zahrnuta jsou jak díla vydaná v rumunštině, jakož i ta přeložená či psaná přímo v cizím jazyce. V případě časopisů je věnována velká pozornost zejména jejich programovým článkům, které jsou často reprodukovány *in extenso*. Publikace encyklopedie vyvolala řadu diskusí a komentářů, které se, jak už to v případě průkopnických děl bývá, nezdržely kritiky, většina reakcí však byla pozitivní. Jako příklad uveďme názor literárního vědce Mircei Angheliesca.

Tato separace a neznalost děl vzniknuvších mimo domov vedla z naší strany, tedy ze strany těch, kteří zůstali doma, nejen k ignorování (až na malé nevýznamné okamžiky oblevy) světově významných děl, přímo souvisejících s evropskými a světovými uměleckými i myšlenkovými směry, jako jsou např. Eliadovy a Ionescovy texty, ale i důležité části našeho kulturního bohatství, které se odvolává na klasické dědictví z meziválečného období, na rumunskou avantgardu evropského rozměru.²⁹

V roce 2010 vyšlo u téhož nakladatelství pod názvem *Encyklopedie rumunského literárního exilu. 1945–1989. Spisovatelé, časopisy, instituce, organizace* (Enciclopedia exilului literar românesc. 1945–1989. Scriitori, reviste, instituții, organizații) druhé rozšířené vydání práce. Význam encyklopedie spočívá především v její celistvosti, nevybírání u exilových autorů jen tu část života a díla, která se týká období jejich exilu, ale zahrnuje i předexilovou tvorbu a činnost, čímž významným způsobem přispívá k reintegraci těchto autorů do celkového kontextu rumunské literatury.

Z předchozích pokusů o vznik encyklopedie stojí za zmínku tři, z nichž první náleží Rumunské knihovně ve Freiburgu (Biblioteca Română din Freiburg) v Německu a její zárodky se objevily už v roce 1951, kdy byl touto knihovnou publikován podrobný projekt směřující ke vzniku lexikonu, nicméně k realizaci plánu nedošlo. Druhý pokus iniciovali spisovatelé Nicolae Petra a Horia Tănăsescu žijící v Mexiku. Nazvali ho *Encyklopedie rumunského příspěvku ke světové kultuře* (Enciclopedia contribuției românești la cultura universală) a veřejnosti byl představen formou výzvy v exilových časopisech v roce 1960. I v tomto případě zůstalo pouze u projektu. K prvnímu úspěchu

---

²⁹ Angheliescu, Mircea. „Despre exilul literar“. *Revista* 22, 20. 1. 2004. [online] [cit. 2010-04-07] Dostupné z: <http://www.revista22.ro/despre-exilul-literar-757.html>

došlo až po roce 1989, kdy Rumunsko-americká akademie věd a umění (Academia româno-americană de arte și științe) dokázala vydat první encyklopedii³⁰ Rumunů žijících v exilu.

Zajímavé časopisecké i knižní příspěvky o exilu vznikaly už v první polovině 90. let 20. století a uvádíme je v seznamu použité literatury k této kapitole.

Ze zahraničních prací o rumunském exilu čestné místo zaujímá syntéza německé badatelky Evy Behring nazvaná *Rumunští spisovatelé v exilu 1945–1989* (Scriitori români din exil 1945–1989, v rumunštině v roce 2001, Rumänische Schriftsteller im Exil: 1945–1989, v němčině v roce 1999). Pro čtenáře je tato příručka zajímavá tím, že ji napsala Němka hledící na exil prizmatem bohaté německé zkušenosti s tímto jevem po nástupu Hitlera k moci v roce 1933, který je považován za největší kulturní exil novodobých dějin. V Německu vyšla již dříve práce *Exil jako kulturní zkušenost. Rumunské společnosti a instituce na Západě v letech 1945–1989* (Exil ca experiență culturală. Asociații și instituții românești în Apus 1945–1989, Münster: Editura Remesianul, 1993), jejíž autorkou je rumunská intelektuálka německého původu Inge Katharina Binder.

---

³⁰ V roce 1990 v San Diegu ve strojopisové podobě *Antologie rumunských kulturních osobností v exilu* (Antologia personalităților române culturale din exil) a v roce 1992 v Davisu tištěná publikace *Rumuni v západní vědě a kultuře* (Români în știința și cultura occidentală).

3. MIRCEA ELIADE – EXIL JAKO INICIAČNÍ ZKOUŠKA

Vlast představuje pro každého exulanta mateřský jazyk, jímž i nadále mluví. [...] Vlast je pro mě tedy jazyk, kterým mluvím se svou ženou a s přáteli, ale především se ženou; jazyk, v němž sním a píšu svůj deník. Nejde tedy o výlučně vnitřní, snovou vlast. Ale mezi světem a vlastí neexistuje žádný rozpor, a dokonce ani napětí. **Střed světa** se nachází kdekoli. Když je člověk v tomto středu, je doma, ve svém pravém **já** a ve středu kosmu. Exil pomáhá člověku pochopit, že svět mu není nikdy cizí od chvíle, kdy v něm má svůj střed. Já jsem tento „symbolismus středu“ nejen pochopil, já ho i prožívám.³¹

V této kapitole se budeme zabývat významným historikem náboženství, prozaikem a esejistou Mirceou Eliadem, jehož odborná díla ve své době zásadním způsobem ovlivnila západní myšlení a jehož rumunsky psaná beletrie se stala součástí literatury v Rumunsku v částečné podobě už před rokem 1989. Zdůrazněn je především vliv exilu na Eliadovu tvorbu, jakož i na aplikování některých vědeckých tezí na vlastní literární díla. Z tohoto hlediska se nám jako vhodný jeví Eliadův román *Svatojánská noc*. Eliadova osobnost je také významným scelujícím prvkem rumunského exilu ve Francii v jeho počátečním období v letech 1946–1950, kdy se kolem něho vytvořilo jádro tzv. protikomunistické kulturní rezistence.

O Eliadovi byly napsány už stovky, ne-li tisíce knih, článků a dizertačních prací věnovaných ve velké většině jeho odborné tvorbě. K nejvýznamnějším studiím o Eliadově životě a tvorbě patří: *Hermeneutika Mircei Eliada* (Hermeneutica lui Mircea Eliade, 1980) od A. Marina, *Mircea Eliade. Rumunské kořeny* (Mircea Eliade. The Romanian Roots, 1988) od M. Linscotta Rickettse, *Mircea Eliade* (1995) od I. P. Culiana, *Mircea Eliade – Biobibliografie* (1997) od M. Handocy, *Slovník symbolů z díla M. Eliada* (Dicționar de simboluri din opera lui Mircea Eliade, 1997) od Doiny Ruști, *Mircea Eliade. Definito sacri* (1998) od Wilhelma Duncă a z novějších knih pak *Mircea Eliade. Vězeň dějin* (Mircea Eliade. Le prisonnier de l'histoire, 2003) od Florina Țurcana. Kromě toho stojí za zmínku dva nepříliš obsáhlé, ale svými postřehy ohledně Eliadova exilu zajímavé texty dvou rumunských intelektuálů – referát „Tvůrčí exil M. Eliada jako forma protikomunistického odporu“ (Mircea Eliade's Creative Exil as Form of Anti-communist Resistance přednesený na konferenci „Ovid, myth and

---

³¹ Eliade, Mircea. *L'Épreuve du labyrinthe. Entretien avec Claude-Henri Rocquet*. Paris: Belfond, 1985, s. 119.

(literary) exile“ z 10.–12. září 2009 Michaelou Paraschivescu a slovníkové heslo „Mircea Eliade“ v *Encyklopedii rumunského literárního exilu. 1945–1989* (Enciclopedia Exilului Literar Românesc. 1945–1989, 2003) od Florina Manolesca.

Bohatým zdrojem informací o exilu jsou také Eliadovy *Úryvky z deníku* (Fragments d'un journal, 1973, 1981), *Portugalský deník a další spisy* (Jurnal portughez și alte scrieri, 2006), *Zkouška labyrintem* (Încercarea labirintului, 2000) a *Paměti* (Memorii, 1991, z rumunštiny přeložil J. Našinec, 2007), četné eseje zveřejňované v různých časopisech rumunské diaspory ve Francii a USA, ale také rozhovory a korespondence, které jsou snad nejděčnějšími materiály pro studium Eliadových exilových zážitků vůbec.

3. 1 Podmínky a východiska exilu

Eliade se pro exil rozhodl v roce 1944, kdy mu bylo jasné, že se Rumunsko vydalo na cestu komunismu, na níž ho nemohl a nechtěl doprovázet. Níže představíme několik detailů z Eliadova života, které měly na jeho rozhodnutí odejít do exilu významný vliv.

Eliade byl vychován v konzervativní rumunské rodině v duchu národních tradic. Od svých jinošských let projevoval silně pravicové názory. Od roku 1937 udržoval intenzivní styky s krajně pravicovou politickou organizací *Železná garda* (Garda de Fier). Po napadení Polska nacisty měl Eliade dle slov svého jediného židovského přítele Mihaila Sebastiana, s nímž však po vypuknutí 2. světové války přerušil styky, prohlásit:

Polský odpor ve Varšavě je odpor židovský. Jen Židé jsou s to vydírat tím, že na frontu posílají ženy a děti, a zneužívat tak německých morálních zábran. Němci nemají sebemenší zájem cokoli v Rumunsku ničit. Zachránit nás může jen proněmecká politika... Co se děje na hranici v Bukovině, je skandál, protože k nám pronikají další vlny Židů. Nežli Rumunsko opět zaplavené Židáky, to raději německý protektorát.³²

Ačkoliv byl Eliade zapojen do hnutí vyhlášeného svými antisemitskými postoji, židovské otázky obvykle nekomentoval; avšak např. v článku „Slepí piloti“ (Piloții orbi)

---

³² Sebastian, Mihail. *Deník 1935-1944*. Přeložil Jindřich Vacek. Praha: Sefer, 2003, s. 238.

vydaném v časopise *Doba* (Vremea) v roce 1936 ukázal, že přinejmenším některá obvinění proti Židům podporuje:

Od války [1. světové] Židé obsadili maramurešské a bukovinské vesnice a získali absolutní většinu v besarabských městech. [...] Poté, co okusili sladkou moc a získali tolik vedoucích postavení, by bylo absurdní od nich očekávat, že se sami vzdají a stanou se menšinou s určitými právy a mnoha povinnostmi. Židé nyní všemi silami bojují za udržení svých pozic a očekávají budoucí útok. A pokud jde o mě, tak já jejich boji rozumím a obdivuji jejich vitalitu, houževnatost, nadání.³³

Další pohled na tuto záležitost představil v roce 1972 izraelský časopis *Toladot*, ve kterém se objevilo tvrzení, že Eliade byl jako člen rumunského establishmentu seznámen s Antonescovým plánem ohledně konečného řešení otázky Židů v Rumunsku.³⁴ V březnu roku 1940 je s podporou Alexandra Rosettiho a nového ministra propagandy Constantina C. Giuresca jmenován kulturním atašé při Královském vyslanectví Rumunska v Londýně (Legăția regală a României la Londra). Ze záznamů jednoho z kolegů ze začátku roku 1941 uchovaných v Hooverových archivech v Palo Alto v Kalifornii se dovídáme:

Je velmi inteligentní, vzdělaný a zcestovalý, vynikající vypravěč, s nímž je radost rozprávět [...] je to mystik a celým svým srdcem věří v Železnou gardu, kvůli níž si mnoho protrpěl. Z politického hlediska by se pro něho hodilo americké označení sucker (hlupák), dětina, naiva, lehkověrec, poněvadž je pevně přesvědčen o tom, že pouze gardistický režim může obnovit zemi i její morálku. Žije zcela s hlavou v oblacích a velmi trpěl, když po lednové vzpouře gardistů generál Antonescu odhalil podvodné činy legionářů.³⁵

V únoru 1941 poté, co Velká Británie přerušila s Rumunskem diplomatické styky, byl Eliade přemístěn do Portugalska, kde pracoval na vyslanectví v Lisabonu.

---

³³ Ornea, Zigu. *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*. București: Editura Fundației Culturale Române, 1995, s. 412-413; částečně in Ioanid, Radu – Friling, Tulia – Ionescu, Mihail E. *Comisia Internațională pentru Studiarea Holocaustului în România – Raport Final*. Iași: Polirom, 2005, s. 46-56.

³⁴ Oișteanu, Andrei. „Mihail Sebastian și Mircea Eliade: cronica unei prietenii accidentate.“ *Revista 22*, 5 decembrie 2007, Nr. 926. [online]. [cit. 2012-09-10]. Dostupné z: <http://www.revista22.ro/mihail-sebastian-si-mircea-eliade-cronica-unei-prietenii-accidentate-4157.html>

³⁵ Manolescu, Florin. *Enciclopedia exilului literar românesc. 1945–1989*. București: Compania, 2003, s. 280-281.

Jeho kancelář se stala jakýmsi centrem šíření rumunské propagandy v Portugalsku³⁶. Roku 1942 Eliade napsal na počest „Estado Novo“ ustanoveného v Portugalsku Antóniem de Oliveira Salazarem³⁷ knihu a prohlásil, že "Salazarův křesťanský a totalitní stát je založený především na lásce".³⁸ 7. června téhož roku obdržel od samotného Salazara úkol varovat Antonesca před stažením Rumunské armády z východní fronty. V červenci 1942 přijíždí Eliade naposledy do Rumunska, aby Antonescovi osobně předal Salazarovo poselství. Na podzim roku 1943 cestoval po okupované Francii, kde se setkal s Emilem Cioranem a francouzskými kolaborujícími intelektuály – religionistou Georgesem Dumézilem a spisovatelem Paulem Morandem.³⁹

V období od listopadu do prosince 1944 napsal o Eliadově návratu mnoho článků v časopisu *Spravedlnost* (*Dreptatea*) Oscar Lemnaru⁴⁰.

Mircea Eliade se chce vrátit domů. Samozřejmě, že mu v tom nemůžeme bránit, ale ani přivítat ho z mnoha pádných důvodů nelze: 1) v *Criterionu* představoval chuligánství, a písmem i slovy tak směřoval lid k tmářství; 2) v cizině představoval rumunský hitlerismus; 3) onehdá ve *Vremea* požadoval smrt a krev, vše samozřejmě smícháno v šedé hmotě mysticismu. Možná bylo by lepší, kdyby odjel do Indie.⁴¹

V poválečném Rumunsku je Eliade tajnými službami neoficiálně obviňován ze spolupráce s Gestapem a pak s britskou rozvědkou.⁴² Na začátku 60. let 20. století se proti němu v časopise *Hlas vlasti* (*Glasul patriei*) znovu objevují politické útoky⁴³:

---

³⁶ Cernat, Paul. „Jurnalul unui om mare“. *Observator Cultural*, septembrie 2006, Nr. 338. [online]. [cit. 2012-09-10]. Dostupné z: http://www.observatorcultural.ro/Jurnalul-unui-om-mare*articleID_16143-articles_details.html

³⁷ Löwy, Michael. „Daniel Dubuisson, Impostures et pseudo-science. L'œuvre de Mircea Eliade“. *Archives de Science Sociale et Religion*, juillet–décembre 2005, 131–132.

Anonymní článek. „Eliade despre Salazar“. *Evenimentul Zilei*, 13 octombrie 2002. [online]. [cit. 2012-09-10]. Dostupné z: <http://www.evz.ro/detalii/stiri/eliade-despre-salazar-519388.html>

Ellwood, Robert. *The Politics of Myth: A Study of C. G. Jung, Mircea Eliade, and Joseph Campbell*. State University of New York Press, Albany, 1999, s. 90.

³⁸ Anonymní článek. „Eliade despre Salazar“. *Evenimentul Zilei*, 13 octombrie 2002. [online]. [cit. 2012-09-10]. Dostupné z: <http://www.evz.ro/detalii/stiri/eliade-despre-salazar-519388.html>

³⁹ Cernat, Paul. „Jurnalul unui om mare“. *Observator Cultural*, septembrie 2006, Nr. 338. [online]. [cit. 2012-09-10]. Dostupné z: http://www.observatorcultural.ro/Jurnalul-unui-om-mare*articleID_16143-articles_details.html

⁴⁰ Oscar Lemnaru (1907–1968), rumunský publicista.

⁴¹ Lemnaru, Oscar. „Se reîntoarce în țară“. *Dreptatea*, 11.10.1944.

⁴² Popescu, Alexandru. „Scriitorii și spionajul“. *Ziarul Financiar*, 26 ianuarie 2007. [online]. [cit. 2012-09-10]. Dostupné z: http://www.zf.ro/articol_109162/alexandru_popescu__ix__scriitorii_si_spionajul.html.

Eliade potvrdil, že se v Portugalsku nacházel pod dohledem Gestapa, nikdy se však neprokázalo, že navázal spolupráci s německou tajnou policií a britskou rozvědkou. Kelley L. Ross, Mircea Eliade

Mircea Eliade byl a nebyl legionářem. Okrajově vstoupil do krvavé stoky jakožto satelit Nae Ionesca, hvězdy bez vlastního světla, která hojně přijímala z hitlerovského Berlína. M. Eliade využíval po mnoho let tajné fondy, které Ionescu dostával přes I. G. Farbenindustrie a libovolně se o ně dělil se Železnou gardou. Tuto zajímavou náklonnost k legionářům M. Eliade zúročil prakticky okamžitě poté, kdy byl Horia Sima vynesena Gestapem do vlády a on získal místo kulturního ataše na Iberském poloostrově, aniž by tam po sobě zanechal jakoukoliv stopu činnosti.⁴⁴

V dopise svým rodičům z 19. června 1946 Eliade napsal:

[...] byl jsem a stále jsem zarmoucen z toho, jak se ke mně moje země rozhodla zachovat. V lednu roku 1945 jsem byl propuštěn z ministerstva propagandy jako poslední koncipista. Pět let ve službách vlasti a 25 vydaných svazků bylo k ničemu. Řada pletichářů, průměrných a nevzdělaných lidí zůstala na svých místech, ale nějaký Mircea Eliade byl odkopnut! Nikdy nezapomenu na to, jak se mnou zacházeli. Přijde den, kdy mně budou nabízet jiné funkce, ale ty zase nepřijmu já.⁴⁵

Zřejmé protikomunistické názory a příklon k rumunskému fašismu Eliadovi znemožnily návrat do rodné země. Rok 1944 tedy pro Eliada znamená odchod do exilu. Do své vlasti, ke svým přátelům a rodině se už nikdy nevrátil. Myšlenka na bolestné zpřetrhání svazků s rodnou zemí, kterou miloval, ho provázela po celých 41 let exilu. Tato zkušenost však Eliada nezlomila, nýbrž se stala dalším zdrojem inspirace pro jeho tvorbu. Autor chápe exilové období jako akt iniciace. Eliadův život a práci po roce 1945 ovládly exil, posvátné a mýtus. Zatímco posvátné a mýtus zaujímají podstatnou část jeho literárních a odborných děl a zdá se, že pronikly i do jeho osobního života, exil Eliade vnímal jako okolnost povzbuzující spisovatelské ambice k vytvoření jakéhosi prostoru pro antikomunistický vzdor za pomoci kulturní, zejména literární tvorby. V Eliadově případě jsou všechny typické problémy, jako krize identity, potíže s recepcí času a prostoru, jazykové bariéry, stesk po rodině a rodné zemi úspěšně zvládnuty. Bylo

---

[online]. [cit. 2012-09-16]. Dostupné z: <http://www.friesian.com/eliade.htm>. Viz. Handoca, Mircea. *Convorbiri cu și despre Mircea Eliade*. București: Humanitas, 1998.

⁴³ *Hlas vlasti*, „orgán rumunského výboru pro repatriaci“. Vychází v NDR v Berlíně od prosince roku 1955 do září roku 1972 třikrát za měsíc (celkem 606 čísel). Distribuován převážně rumunským exulantům.

⁴⁴ Crainic, Nichifor. „Un sexolog maniac Mircea Eliade“. *Glasul patriei*, 10 sep. 1962, nr. 26, s. 3.

⁴⁵ Eliade, Mircea. *Europa, Asia, America... Corespondență*, volumul I A-H. Cuvânt înainte și îngrijirea ediției de Mircea Handoca. București: Humanitas, 1999, s. 335–336.

to dáno jeho jazykovými znalostmi, předcházejícími zkušenostmi se životem v zahraničí a také nemalým počtem příznivců a přátel, kteří ho vždycky obklopovali.

Dále se budeme zabývat souvislostmi mezi tvůrčími proměnami a životní situací, jichž si byl Eliade vědom a neustále je zhodnocoval. To mu umožnilo proti komunistické ideologii a cenzuře úspěšně bojovat a snažit se o návrat rumunské literatury k jejím zavrženým tradicím, tedy na její zasloužené místo ve světové literatuře.

Od počátku svého exilu si Eliade kladl otázku, jak by mohl být prospěšný své zemi, která se znovu ocitla v soukolí dějin a spolu s dalšími exilovými osobnostmi se rozhodl přispět k záchraně rumunského kulturního dědictví.

Kultura je podle Eliadova názoru jednou z možností jak „teror dějin“ přežít. Z tohoto důvodu vznikl v Paříži kroužek Světloňoš (Luceafărul), jenž se zabýval vydáváním v Rumunsku nepublikovatelných textů. Kromě toho vznikla roku 1948 z Eliadovy iniciativy také Kulturní společnost Mihaie Eminesca, jejímž úkolem bylo na Západě ochraňovat a rozvíjet rumunské duchovní hodnoty. Je považován za jednoho z nejaktivnějších členů rumunského exilu ve Francii a působil v čele Rumunského výzkumného centra (Centrul Român de Cercetări).⁴⁶

Eliade definuje roli rumunského intelektuála v exilu v jednom interview pro časopis *B.I.R.E.*⁴⁷ takto: „necht' v cizině představuje pravdivé aspekty a hloubku naší lidové i moderní kultury na úrovni kulturní a necht' se zapojí do duchovního boje, který je sváděn mezi dvěma světy, dvěma způsoby bytí: OTROCTVÍM A SVOBODOU na úrovni politické.“⁴⁸

Komunistický režim si byl ve svých počátcích vědom toho, jaké nebezpečí pro něj představují Eliadovy pařížské aktivity, a proto se mu je také snažil různou formou (ze strany tehdejšího rumunského velvyslance S. Stoilova či komunistického novináře L. Goldmanna) překazít. Politické útoky padaly v levicově zaměřené Francii na úrodnou půdu. Po převzetí moci Ceaușescem roku 1965 došlo k obratu a Eliadovi byl několikrát nabídnut návrat do Rumunska, kde začaly vycházet jeho po mnoho let zakázaná díla, např. *U Cikánek* (La țigănci și alte povestiri, Bukurešť, Editura pentru Literatura, 1969)

---

⁴⁶ Centrul Român de Cercetări (Centre Roumain de Recherches) je kulturní institucí rumunských exulantů založenou v roce 1949 a přidruženou k Francouzské akademii a Sorbonně.

⁴⁷ *B.I.R.E.* (Buletin de Informații al Românilor din Exil), exilový časopis vycházející v Paříži v letech 1948 – 1990, jehož zakladatelem byl Martin Economu, bývalý vydavatel a majitel bukurešťského deníku *Finanțe a prumysl* (Finanțe și Industrie).

⁴⁸ Manolescu, Florin. *Enciclopedia exilului literar românesc 1945 -1989*. București: Compania, 2003, s. 281.

s úvodem od Sorina Alexandresca, *Maitreyi. Svatba v nebi* (Maitreyi. Nuntă în cer, Bukurešť, Editura pentru Literatura, 1969), *Na Dionýsově dvoře* (În curte la Dionis, Bukurešť, 1981), *Příspěvky k renesanční filozofii* (Contribuții la filosofia Renașterii, Bukurešť, 1984) a další. Nová politická situace vyplývala ze změny ideologie režimu, který k tomu, aby se udržel u moci, začal využívat nacionalistickou a protisovětskou rétoriku, v čemž mohl být Eliade užitečným. Protisovětská rumunská politika způsobila, že se totalitní Ceaușescův stát stal najednou „mazlíčkem“ západních mocností. Představitelé exilu si dlouhou dobu mysleli, že oni jsou jediní opravdoví tvůrci rumunské kultury. V 60. letech 20. století Eliade v Rumunsku s radostí sledoval závan liberalismu a konstatoval, že se centrum rumunské kultury opět přeneslo na své původní místo. „Co děláme nebo neděláme my, nemá konec konců velký význam. Důležité je jediné to, co se děje doma. Tam dochází k opravdovému politickému boji. Tam se píše rumunské dějiny. Nám, kteří jsme tady, nezbyvá nic jiného, než jen někdy mluvit jejich jménem.“⁴⁹

Během 70. let se mnozí oficiální činitelé snažili Eliada přesvědčit, aby Rumunsko navštívil. V červenci 1970 píše Eliade Dumitru Micovi:

Co byste tomu řekl, co by tomu řekl jakýkoliv důstojný člověk, kdyby spisovatel, který poté, kdy je mu tři měsíce odmítána jedna a osm měsíců druhá (ještě nevytištěná) kniha, kdy se odkládá vytištění jednoho překladu (*Aspekty mýtu*), na jehož rekordním provedení oficiální činitelé trvali, a nevydá se ani jedno velmi poslušné interview spíše bibliografického rázu (pro O. Cotrușe v říjnu roku 1969 v Paříži) a poté, kdy jsou mu odmítány četné recenze a články (jak jsem byl informován) a občas se vydá nějaký ten článek o jeho aktivitách, co byste tomu řekl, kdyby tento spisovatel teď přijel? Že přijíždí kvůli tomu, aby poklonkoval tam, kde je třeba, a doufá, že mu vydají pár knih, aby si to vyžehlil u bývalých kolegů a dostal se znovu do „literárních novinek“? Jsem přesvědčen o tom, že takového rumunského spisovatele byste si nevážil, ani kdybyste obdivoval jeho dílo. Věřte mi, že nechci ztratit ničí úctu, tím méně tu Vaši. Před více než třiceti lety jsem přijal svůj osud a nevím, proč bych se ho měl teď zřící a riskovat tak, že můj stesk po domově a rodině bude interpretován jako oportunismus a škemrání. Nikoho neobviňuji, poněvadž „doba není pod člověkem“⁵⁰ Doufám, že se jednoho dne

⁴⁹ Ornea, Zigu. *Medalioane*. Iași: Institutul European, 1997, s. 136.

⁵⁰ Část citátu od moldavského kronikáře Mirona Costina (1633–1691) „Nu vremurile sunt sub om, ci bietul om sub vremuri.“ Doslova „Doba není pod člověkem, nýbrž ubohý člověk pod ní.“ (tj. nikoli člověk ovládá dobu).

vše vyjasní. A pokud se toho nedožiji, tak od Bălcesca víme, že lze zemřít po rumunsku v jakémkoliv koutu světa.⁵¹

V dubnu roku 1977 Eliade odmítá pozvání Akademie věd RSR k návštěvě, během níž se měl setkat s Ceaușescem, a píše předsedovi Akademie:

Dovolte mi, abych vám se vší upřímností sdělil důvod, proč nemohu přijet a kterým je systematické přehlížení mých literárních, historických a filozofických prací v Rumunsku. Publikoval jsem více než padesát svazků přeložených do 14 jazyků, mezi něž patří polština, srbochorvatština a maďarština. V pouhých kapesních vydáních se vytisklo asi 1,5 miliónu kusů. Většina těchto knih není doma přístupná. K tomu dodávám, že vyšly tři monografie a více než dvacet disertačních prací o různých aspektech mého díla a dalších pět svazků vyjde letos v USA, Francii, Holandsku a Itálii. Pokud jde o studie a články, které se zabývají mou osobou, už dlouho je nepočítám; stará se o to jeden pilný americký bibliograf.⁵²

V exilu bývá některými pravicovými intelektuály Eliadovi vyčítáno, že v RSR vydal několik svých děl. Jako případ radikálních názorů v tomto směru lze uvést články Eugena Lozovana⁵³ publikované v časopise *Vlajka* (Stindardul)⁵⁴:

Zmíním se pouze o skutečnostech, které znám osobně. Po dobu šesti let (1951–57) jsem vedle M. Fontaina a N.I. Heresca bojoval slovy před mikrofonem Rádia Paříž. M.E. jsem u mikrofonu nikdy neviděl, zabýval se šamanismem. [...] V letech 1953–54, kdy došlo k bernskému útoku a následnému procesu, přijel do Evropy Mihai Fărcășanu, aby spolu s Grigore Gafencem zorganizoval obranu žoldáků, jsem ho na našich tajných schůzkách neviděl, protože odpočíval v Itálii. [...] V roce 1956 v době maďarské revoluce zase z Paříže zmizel neznámo kam. [...] Starý ministr Dianu přišel na naše setkání v rumunském kostele o berlích. Nevyčítám mu, že nešel s naší delegací za maďarskými organizacemi a nenabídl se jako dobrovolník ochotný „zemřít za Budapešť“, ale jeho podpis jsem nenašel ani na jednom ze stovek protestů, které tenkrát kolovaly na Západě. Nešel se svou vzácnou kůží na trh. Když byl v roce 1960 uvězněn Constantin Noica, všichni jsme se chopili zbraně, slovem nebo činem. Dnes již zesnulý

⁵¹ Eliade, Mircea. *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. II. București: Ed. Humanitas, 2004, s. 276.

⁵² Eliade, Mircea. *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I. București: Ed. Humanitas, 1999, s. 133.

⁵³ Eugen Lozovan (1929–1997), rumunský jazykovědec, literární historik, básník, překladatel a novinář. Od roku 1950 v rakouském, pak francouzském a dánském exilu.

⁵⁴ Periodikum vycházející v rakouském Innsbrucku a německém Mnichově v letech 1953–1985.

Basil Munteanu, který tak riskoval své postavení v CNRS, se stal výběřčím peněz potřebných k vykoupení vězně skrze židovské centrum v Londýně. M.E. se ztratil mezi Irokézy. Mohl bych pokračovat ve výčtu absencí, zmíním se však o jedné významné přítomnosti. Kniha *Mýtus o věčném návratu* je věnována Brutovi Coste, který v letech 1945-46 organizoval v Lisabonu hon na Rumuny, které vracel domů. [...] Dost! Eliadovi apologetové jsou mu platní jako mrtvému zimník. Myslel si o sobě, jak není mazaný, když hraje na všech frontách, a nakonec na celé čáře prohrál.⁵⁵

Ve stejné době je v zahraničí znovuotevřen případ Eliadovy kolaborace s legionářským hnutím. Pravděpodobně jako první se k této záležitosti vrátil už dříve zmíněný Thomas Levi v článku „Dosarul Mircea Eliade“ zveřejněném v *Taladotu*, buletinu Institutu Dr. J. Niemirowera v Jeruzalémě. Do diskuse se dále zapojil Alfonso M. Di Nola (*Mircea Eliade e l'antisemitismo*, La rassegna mensile di Israel, ina.-feb. 1977, s.12–15) a Furio Jesi (*Cultura di destra*, Ed. Garzani, Milano, 1979).

Po Eliadově smrti pokračuje diskuse o jeho vztazích k legionářům, kterou vedou Ivan Strenski, Mac Linscott Ricketts, Adriana Berger, Victor Eskenasy, Radu Ioanid, Claudio Mutti, Seymour Cain, Bryan S. Rennie, Norman Manea, Victor Neumann, Zigu Ornea, Virgil Nemoianu, Daniel Dubuisson, Cornel Ungureanu, Leon Volovici, Sorin Antohi, Sorin Alexandrescu, Mircea Mihăieș, Ștefan Stoescu, Alexandra Laignel-Lavastine a další.⁵⁶

Podle Eliada lze na exil, jak jeho vlastní, tak všeobecně rumunský, nahlížet ze tří stran. Eliade chápe exil jako pokračování tradiční pastýřské transhumance, a tento mýtus o rumunské diaspoře mu tedy podává vysvětlení ohledně smyslu jeho vlastního exilu. Podle autora je rumunská kultura výsledkem napětí mezi dvěma směry: sedentarismem (provincialismem představovaným usedlými zemědělci) a transhumancí (universalismem zastoupeným pastýři). Transhumance je ve své podstatě také přerušení svazků s rodnou zemí, a proto nynější rumunští exulanti pouze navazují na dávnou tradici. Dne 5. března 1948 píše ve svém *Deníku*.

Rumunská diaspora je pokračováním a rozšířením transhumance. Role pastýřského nomádství v rumunské duchovnosti. Stesk, *Jehnička* a mnohé další krásné balady jsou výtvořem tohoto nomádství. Jednoho dne bude přesně ukázáno napětí mezi emigranty

---

⁵⁵ Nesemnat (Eugen Lozovan). „Salariul dezertării“. *Standardul*, apr.-iun. 1971, nr. 114, s. 2.

⁵⁶ Manolescu, Florin. *Enciclopedia exilului literar românesc 1945–1989*. București: Compania, 2003, s. 286.

a fanatiky (vnitřní rezistence). Bude třeba pochopit, jak se máme bránit proti novovlasteneckému provincialismu...⁵⁷

Eliade také nahlíží na exil z pohledu dvou slavných tvůrců, Ovidia a Danta, na jejichž osudech se exil významně projevil. Eliade je toho názoru, že exilový spisovatel by neměl napodobovat Ovidia, jehož dílo je plné žalu a stesku ze ztráty. Příkladem hodným následování je Dante Alighieri, kterého exil nezlomil, ba naopak ho posílil a díky němu dokončil svou *Božskou komedii*. Z výše uvedeného příkladu vyplývá, jakou cestu si zvolil Eliade – cestu Dantovu, na níž opakovaně těžil ze ztrát způsobených exilem, které přetavoval v cenná díla rumunského exilu.

Myslel jsem hodně na Danta a jeho exil. Je úplně jedno, zda se do vlasti fyzicky vrátíme, či nikoliv. Jako by nás ostatně nemělo zajímat, jakou zemi a jaké lidi tam potkáme. Dantova Florencie nebyla ani středověkou, ani renesanční Florencií, která podle něho trvale jen krátce. Město ztratilo svou nezávislost ve prospěch Itálie, zřeklo se své autonomie kvůli nové a mnohem rozsáhlejší politické integraci. Ale to všechno nemohlo nikdy způsobit, aby zmizela Dantova „vlast“. Je to stejná vlast, která se odhaluje dnes mně, když stoupám po ulici des Saules se Sacré-Coeur [...] po své levici. Ano, je to táž vlast, ale bylo by třeba, abychom se my sami začali podobat Dantovi (zajisté nikoli géniem či slávou, nýbrž duchovním stavem).⁵⁸

Nakonec Eliade přirovnává každého člověka, nejen exulanta, k Odysseovi hledajícímu rodnou Ithaku představující Střed, k němuž každý z nás neodvratně směřuje. Jenže cesta ke Středu není jednoduchá, člověk musí překonat řadu překážek, aby se skrze Labyrint dostal ke svému Středu.

Exulant však musí být s to pochopit skrytý význam svého putování a interpretovat ho jako dlouhou řadu iniciačních zkoušek (které jsou nařízeny „bohy“) a překážek vedoucích ke středu, tedy „domů“. To znamená vidět skrytý význam, symboly v každodenních utrpeních, v každém pádu, v dennodenně zastřených znameních, která jsou viditelná a čitelná i tehdy, když tu nejsou; když je člověk vidí, může si v nedokonalém běhu věcí vytvořit strukturu, v monotónním toku historických událostí si může přečíst zprávu.⁵⁹

---

⁵⁷ Eliade, Mircea. *Fragments d'un journal*. Paris: Gallimard, 1973. Citováno podle Behring, Eva. *Scritori români din exil 1945–1989*. București: Editura Fundației culturale române, 2001, s. 108.

⁵⁸ *Ibid.*, s. 109.

⁵⁹ *Ibid.*, s. 110.

Mircea Eliade si, jak vyplývá z úvodního citátu k celé kapitole, po celou dobu exilu vlast ztotožňoval s rodným jazykem. Rumunština, v níž psal veškerou beletrii, se pro něho stala jediným pojítkem mezi exilem a Rumunskem. „Myslím, že jsem literaturu jinak než rumunsky nemohl psát. Ale myslím si, že ani nebylo třeba psát jinak, protože jazyk, v němž jsem psal a stále píšu, je pokračováním nejen mé minulosti, ale i minulosti celé rumunské kultury. Vůbec jsem se nechtěl cítit exulantem, člověkem odtrženým od svého národa.“⁶⁰

Bytostné sepětí Eliada s krajinou dětství a mládí se odráží také ve vztahu k rodné Bukurešti, v níž se odehrává mnoho autorových děl. Rodné město má pro spisovatele magický význam onoho Středu, ke kterému směřuje lidské hledání. „Každá vlast představuje posvátnou geografii. Město dětství a dospívání se pro ty, kdo ho opustili, stává vždy mýtickým městem. Pro mě je Bukurešť středem nevyčerpatelné mytologie. Právě skrze tuto mytologii jsem dokázal poznat její opravdovou historii. A možná i svou vlastní.“⁶¹

Jestliže je pro Eliada jednou z definic exilu hledání ztraceného rajského prostoru, pak je tím prostorem jediné Bukurešť, která však bohužel hodně utrpěla necitlivými Ceaușescovými zásahy.

Exil znamenal původně trest vyhnanství, vypovězení, ale důležité je, jak vyplývá z poznatků Sophie A. McClennen, jak exilový spisovatel nakládá s bolestí. Vědci zabývající se exilem odlišují mezi autorovým vnímáním exilu jako prostoru svobody a kreativity, nebo prostoru zajetí vyvolávajícího nostalgické reminiscence. Studie Claudia Guilléna⁶² „O exilové a protiexilové literatuře“ (On the Literature of Exile and Counter-Exile, 1976) umísťuje exilovou tvorbu mezi dva protipóly označené kategoriemi „nostalgický exil“ a „kreativní protiexil“⁶³.

Poznamenejme, že kreativita zahrnuje akci, což je samo o sobě forma opozice či odporu. Sophia McClennan sleduje Guillénovu teorii, kterou dále rozvedl a popsal exilové spisovatele jako „solární“, vzhlížející vzhůru ke slunci a hvězdám jako např. Plútarchos, a „dívající se dovnitř“ jako Ovidius. Mezi díváním se vzhůru ke slunci jako

---

⁶⁰ Firan, Florea. *Literatura diasporei*. Craiova: Ed. Poesis, 1996, s. 119.

⁶¹ Eliade, Mircea. *L'Épreuve du labyrinthe*. Entretiens avec Claude-Henri Rocquet, Paris: Belfond, 1985, s. 43.

⁶² Claudio Guillén – španělský komparatista (1924–2007) pobývajícím v letech 1939–1982 v exilu v USA. Jde o studii „O exilové a protiexilové literatuře“ (On the Literature of Exile and Counter-Exile. *Books Abroad*, vol. 50, no. 2, 1976).

⁶³ McClennen, Sophia A. *The Dialectics of Exile. Nation, Time, Language, and Space in Hispanic Literatures*. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2004, s. 15.

součástí jednoho světa a díváním se dolů na cizí zemi odhaluje McClennan „neřešitelné napětí“.⁶⁴

Tuto „dialektiku exilu“ odhaluje v několika textech jihoamerických exilových spisovatelů. Eliade naopak žádné napětí mezi světem a vlastí nenašel.⁶⁵ Jako náboženský člověk (*homo religiosus*) se snažil žít na posvátných místech, uspořádaných kolem středu vnímaného jako střed světa, přičemž střed cizího světa se může stát i existenčním středem jednotlivce. Eliade říká z vlastní zkušenosti: „Exil vám pomůže pochopit, že svět vám není nikdy cizí ve chvíli, kdy si v něm najdete centrální stanoviště. Já jsem tento ‘symbolismus středu’ nejen intelektuálně pochopil, já ho prožil.“⁶⁶ Podle Michaely Paraschivescu je v každém exilu zároveň trochu Ovidia i Danta a exil osciluje mezi dvěma různými stavy.⁶⁷ To byla také výzva pro Eliada, který musel často překonávat stavy, které nazýval „opakovanými prohrami a melancholickými, beznadějnými muky“. Ve svém *Deníku* dne 27. 8. 1946 napsal: „Chápu, že v okamžitém konkrétním smyslu slova představují sestup do pekla. Jakmile se probudíte a uvědomíte si, že bloudíte v pekelném labyrintu, znovu pocítíte, jak se zdesetinásobily ty duchovní síly, které jste považovali za dávno ztraceny. V tu chvíli se z každého utrpení stává iniciační zkouška.“⁶⁸

Velkým Eliadovým vzorem se nicméně stal Honoré de Balzac, považuje ho za svého předchůdce, dřívější *alter ego*. Velice rád ho znovu a znovu pročítal. Údajně si během práce na *Dějínách náboženského myšlení* krátil čas psaním eseje o Balzacovi.

Pokud jde o otázku jazyka, Eliade se domníval, že člověk opravdu obývá svůj jazyk. V rozhovoru s Claude-Henri Rocquetem ztotožnil vlast s rumunštinou – jazykem, v němž sní a píše svůj deník.⁶⁹ Eliade psal veškerá svá neodborná díla rumunsky, i když si byl vědom toho, že knihy nemají své okamžité čtenáře. Psaní však plnilo v jeho případě i funkci spojení s domovem. Tvorba byla pro něho politickou zbraní, kterou pomáhal rumunské kultuře dále pokračovat a bojovat s komunistickými cenzory. Přiznal exilu hodnotu, která zachránila jeho život a svobodu. Do svého *Deníku* dne 28. srpna

---

⁶⁴ Paraschivescu, Mihaela. „Mircea Eliade’s creative exile as form of anti-communist resistance“. In *Ovid, Myth and (Literary) Exile*. Ed. Adina Ciugureanu, Ludmila Martanovschi, Nicoleta Stanca. Constanța: Ovidius University Press, 2010, s. 326.

⁶⁵ Eliade, Mircea. *Ordeal by Labyrinth*. Chicago: University of Chicago Press, 1982, s. 100.

⁶⁶ *Ibid.*, s. 100.

⁶⁷ Paraschivescu, Michaela. „Mircea Eliade’s Creative Exil as Form of Anti-communist Resistance“, materiál z konference *Ovid, myth and (literary) Exile* z 10.–12. září 2009.

⁶⁸ Eliade, Mircea. *Journal I, 1945–1955*. Translated by Mac Linscott Ricketts. Chicago: University of Chicago Press, 1990, s. 23.

⁶⁹ Eliade, Mircea. *Ordeal by Labyrinth*. Chicago: University of Chicago Press, 1982, s. 100.

1959 napsal: „že konečně pochopil, že je spisovatelem, který může psát a publikovat to, co si myslí.“⁷⁰

3. 2 Eliadova literární tvorba a projev posvátného

Hlavním tématem mnoha Eliadových odborných prací i beletrie je vztah mezi *sacrum* (sakrálním, posvátným) a *profanum* (profánním, světským). Všechny poznatky Eliada–vědce získávají své reálné rozměry v prózách Eliada–spisovatele. Hrdinové jeho děl prožívají na vlastní kůži projevy posvátného. Podle autorovy teorie se posvátné ukrývá zamaskováno ve světském. „Posvátné a nadpřirozené jsou v *profánní* skutečnosti natolik promíchány, že je od sebe nelze odlišit.“⁷¹ Často dochází k projevu posvátného právě skrze světské, k tzv. epifanii. Jinými slovy *sacrum* je jakýmsi nezmenšitelným jádrem všech náboženských jevů, které se ve skutečnosti mají projevat jako mnohotvárná, někdy chaotická masa gest, víry a teorií. Hrdinům Eliadových děl jsou dávana znamení, která je třeba dešifrovat, což ovšem každý nedokáže. Proto se také hlavní hrdina románu *Svatojánská noc* Štefan Viziru úzkostlivě snaží každé možné znamení vysvětlit. Věří na zázraky, ale člověk je musí umět rozeznat, jinak kolem nich projde bez povšimnutí. Ve schopnosti odhalit projevy posvátného spočívá i pochopení kosmického řádu světa a možnost vystoupit z času, která Štefana fascinuje natolik, že honbě za významy svých znamení (viz obsah románu: Vădastra, paní Zissu, Ileanin automobil, Ileana) podřizuje celý svůj život.

Příběhy Eliadových hrdinů jsou nápadně podobné jeho vlastním životním zkušenostem.

Vztah k vlasti dostává u Eliada stejně jako u hrdinů jeho románů posvátné rozměry. Nostalgie za vzdálenou nepřístupnou domovinou se podobá nostalgii za rájem. Exulanti mohou vstoupit do „nebeského prototypu“: Naše země začíná být jako „nebeský Jeruzalém“ Židů v zajetí: město neméně reálné než ten druhý pozemský Jeruzalém, ale zcela jiné povahy. Dovolte nám připomenout, že takto vznikl „nebeský Jeruzalém“,

---

⁷⁰ Eliade, Mircea. *Journal II, 1957–1969*. Translated by Fred H. Johnson, Jr. Chicago: University of Chicago Press, 1989, s. 59.

⁷¹ Eliade, Mircea. *Noaptea de Sânziene*, vol. I. București: Ed. Minerva, 1991, s. XIV.

opravdové duchovní centrum poexilového judaismu; ze slz a tužeb zajatých Židů, ale viděno, pochopeno a vysvětleno duchem elity, především proroky.⁷²

Podle Eliadova názoru jsou exulanti pokračovateli nomádského údělu pastýřů, který je součástí rumunského osudu. Eliade dospívá k závěru, že, přežívají-li v rumunské literatuře výtvoři rumunské pastýřské transhumance, jako např. balada *Jehnička*, přežije i literární exilová tvorba, a říká: „Zkušenost s exilem nebude pro rumunskou kulturu promrhána“.⁷³ A také nebyla, čehož důkazem je obrození a vydávání exilových děl v Rumunsku po roce 1989, včetně Eliadových, mezi něž patří i citovaná kniha *Proti beznaději* (*Împotriva deznădejdi*).

Eliade jako zastánce fenomenologického přístupu toužil po odhalení „podstaty náboženství“, která měla být nezávislá na kulturních a historických okolnostech. Ve vztahu k náboženství propagoval antiredukcionistický, antievolucionistický a holistický přístup. Tento názor byl spjat s Eliadovou všeobecnou kulturní koncepcí člověka, podle které je člověk náboženskou bytostí (*homo religiosus*), jejímž objektivním protějškem je právě přítomnost posvátného. Podle Eliada má být projev posvátného univerzální pro všechny kulturní typy. Vzhledem k tomu, že Eliade své vědecké teze aplikoval na životní situace i do literatury, viděl v utrpení exulantů iniciační vzorec schopný provádět duchovní transformace exulantů. V deníkovém záznamu z 22. listopadu 1951 to rozpracovává podrobněji: „Pocítil jsem ve své duši to odhalení: náš pobyt v exilu mimo vlast je dlouhou a těžkou iniciační zkouškou s cílem očistit nás a změnit. Vzdálená a nepřístupná země bude jakýmsi rájem, do něhož se duševně vracíme, tzn. v duchu, potají, ale skutečně.“⁷⁴

Skutečnost vlasti je reminiscencí na Eliadovu koncepci skutečnosti posvátného. Pro religiózní společnost je posvátné skutečným. Je to vrozené lidské vnímání a přes pokračující debatu kritiků ohledně ontologického statusu posvátného jako skutečného je v Eliadově myšlení religiozita základním znakem lidské povahy. Ačkoliv moderní sekularizovaná společnost ztratila schopnost vnímat posvátné, jeho potřeba je v podvědomí stále přítomna a religiozita je maskována pod různými kulturními formami.

---

⁷² Eliade, Mircea. *Împotriva deznădejdi. Publicistica Exilului*. București: Humanitas, 1992, s. 134.

⁷³ *Ibid.*, s. 187.

⁷⁴ Eliade, Mircea. *Journal I, 1945–1955*. Translated by Mac Linscott Ricketts. Chicago: University of Chicago Press, 1990, s. 145.

Eliade píše o podmínkách exilu v jednom ze článků publikovaných v exilovém časopise pod názvem „Mezi Tomidou a Ravennou“ a nachází ve způsobu toužení za ztracenou vlastí prvek odlišující Ovidia od Danta. Ovidius nemohl zapomenout na slávu císařského Říma a stěží přežíval. Dante však našel sílu a inspiraci v bolesti svého ravennského exilu, kde napsal *Božskou komedii*. „Dante zvládl svůj osud statečně. Odluku od vlasti prožíval do nitra svého bytí, ale nepřijal žádný kompromis, aby se vrátil. Exil ho ani neporazil, ani nezmenšil jeho ducha.“⁷⁵ Naopak byl vizionářem a dokázal přijmout myšlenku politické autonomie Florencie, italské jednoty a dokonce jednoty evropské. „Bylo by to opravdu katastrofické, kdyby spisovatelé a umělci v exilu propadli zoufalství jen proto, že jsou odříznuti od své vlasti“, píše Eliade ve svém článku „Pastýři, hajduci, nomádi“ v roce 1956. „Naopak jsme povinni zesateronásobit své tvůrčí úsilí a uvědomit si, že naše svobodná kulturní tvorba pokračuje a zvětšuje starou slavnou rumunskou duchovní tradici.“⁷⁶ Ve jménu téže povinnosti se Eliade (jak je zaznamenáno v jeho *Životopise* z roku 1953) rozhodl přednášet jménem Rumunska na Mezinárodních ženevských setkáních, kde promluvili také François Mauriac a Paul Ricœur, protože „v onom období divokého stalinismu byla rumunská kultura na Západě zcela nepřítomna a intelektuálové byli buď ve vězení, nebo odsouzeni k mlčení.“⁷⁷

- Eliadův „moderní a nenáboženský“ hrdina

Jak už jsme se dříve zmínili, hlavním tématem beletrie a odborných děl z oblasti religionistiky jsou různé projevy posvátného v různém období dějin a v odlišných kulturních prostředích. Nicméně na základě schopnosti vnímání a prožívání posvátného a také kulturních rozdílů Eliadových hrdinů lze určit tři základní druhy eliadovských postav. Jsou to: „moderní a nenáboženský člověk“, „venkovan křesťanské Evropy“ a „člověk, který náleží k archaickým společnostem“. Tato typologie vyplývá z přímé aplikace vědeckých poznatků do literatury a je nápadně podobná Morganově evolucionistické trojici: divoštství → barbarství → civilizace a s ní se shodující Frazerovou typologií: magie → náboženství → věda.⁷⁸ Spojitosti lze nalézt také s teorií

---

⁷⁵ Eliade, Mircea. *Împotriva deznădejdi. Publicistica Exilului*. București: Humanitas, 1992, s. 133.

⁷⁶ *Ibid.*, s. 187.

⁷⁷ Eliade, Mircea. *Autobiography. Exile's Odyssey*, Vol II 1937–1960. Translated by Mac Linscott Ricketts. Chicago, London: University of Chicago Press, 1988, s. 165.

⁷⁸ Viz Morgan, Lewis Henry. *Pravěká společnost neboli Výzkumy o průběhu lidského pokroku od divoštství přes barbarství k civilizaci*. Přeložili Jaroslav Hornát a Václav Šolc. Praha: ČSAV, 1954; Frazer, James George. *Zlatá ratolest*. Přeložila Libuše Boháčková. Praha: Odeon, 1977.

o dvojitém odčarování světa Maxe Webera.⁷⁹ Člověk moderní a nenáboženský je hrdinou většiny Eliadových exilových románů. Eliade míní, že moderní a nenáboženský člověk postupně přestává být člověkem. K tomuto závěru dochází pomocí jednoduché úvahy. Lidská povaha člověka předurčuje k objevování a poznávání reality. Tuto možnost mu zajišťuje jeho vlastní ontologický status. Realita je mnohorozměrná. Zřeknutí se schopností vnímání posvátného mrzačí člověka a znemožňuje mu poznávání metafyzických rozměrů reality. Úplné zřeknutí se náboženství znamená změnu ontologického statusu a konec bytí člověkem. Dle Eliada by si člověk měl uchovat schopnost rozpoznat posvátné a být s ním v kontaktu. Tento ohromný poznávací potenciál se ztratil v moderní společnosti, kde se náboženství a mytologie skryly do „temnot nevědomí“, naproti tomu byl nejvíce vyvinut v archaických společnostech, kde měl dosahovat vrcholu lidských možností. Za příklad moderního a nenáboženského člověka nám může posloužit např. otec Spiridona Vádastry z románu *Svatojánská noc*. Za představitele tohoto druhu hrdiny lze dokonce považovat samotného Štefana Vizira, který sice touží po objevování posvátného, ale ne vždy dokáže jeho projevy rozpoznat a správně interpretovat. Stejně jako většina moderních lidí přišel o schopnost komplexního poznávání reality. Eliade spatřuje v zřeknutí se posvátného hlavní důvod neštěstí svých hrdinů, protože díky posvátnému (např. mýtům) mohli poznat smysl svého života⁸⁰.

Avšak Eliade si pokaždé nevšímá odlišností vzniku a úlohy posvátného ve všech kulturních typech, protože mu v tom brání předem přijatý předpoklad o univerzalitě a samostatnosti *posvátného*. Proto je také možno Eliadovu teorii posvátného považovat za vnitřně kladnou a důsledně psanou pohádku. Lze dokonce tvrdit, že je tomu právě naopak, než uvažoval Eliade – v novověké evropské kultuře vděčíme za úspěchy oproti dřívějším náboženským a magickým kulturám, kde byl úspěch všech lidských činností závislý na symbolické sféře (posvátném) pouze svým vlastním znalostem (profánnímu),

---

⁷⁹ Rozborem východních náboženství dospěl Weber k závěru, že představovala nepřekonatelnou překážku pro rozvoj průmyslového kapitalismu, k jakému došlo v západní civilizaci. Příčinou nebyla "zaostalost" východních kultur, ale skutečnost, že měly jiná hodnotová měřítka, než jaká postupně převládla v Evropě. Za jeden z příkladů považuje hinduismus, jehož základní hodnotou je uniknout strádání hmotného světa a dosáhnout vyššího stupně duchovní existence, nikoliv ovládnutí tohoto světa. Hinduismus dokonce považuje hmotnou realitu za závoj skrývající skutečné poznání, k němuž by lidé měli směřovat své úsilí. Viz Weber, Max. „Protestantská etika a duch kapitalismu“. In *Metodologie, sociologie a politika*. Vybral a uspořádal Miloš Havelka. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 185–245.

⁸⁰ Rychlá pokračující dekonstrukce mnoha kulturních a náboženských systémů může vést k vytrácení se smyslu života. Takovou destrukci může způsobit kupř. nepřiměřený zásah koloniální správy do místní kultury nebo razantní zavedení komunistického totalitního systému.

a nemožnost splňovat svou původní společenskou funkci je tedy hlavním důvodem zániku posvátného v moderní evropské kultuře.

Taktéž Eliadův předpoklad, že „nenáboženský člověk“ si neuvědomuje své náboženství potlačené do „temnot nevědomí“ a objevující se jako „kamuflovaná mytologie a četné upadlé ritualismy“, je chybný, protože člověk vědeckého typu kultury si uvědomuje, že jím zahajované symbolické činnosti (posvátné) nemají žádný vliv na průběh události, kromě události, kterou samu tvoří. Tyto události vytvářené samy sebou však nemohu existovat samostatně a nezávisle na člověku. Nelze proto úplně souhlasit s tezí, že posvátné je jakýmsi autonomním a neredukčním jádrem náboženství.

- Eliadův „venkovan křesťanské Evropy“

V Weberově terminologii je v dějinách tento typ ztotožněn se stádiem po „prvním odčarování světa“, které bylo zahájeno na území starověkého Blízkého východu a na území Evropy setrvalo do konce středověku. Weberova náboženského člověka lze ztotožňovat s Eliadovým venkovánem křesťanské Evropy. Za příklad tohoto typu hrdiny může posloužit Vádstrova žena Irena z románu *Svatojánská noc*, která díky své hluboké víře a rozpoznávání posvátného dokáže předvídat události.

V kultuře náboženského typu jsou vztahy mezi symbolickou a praktickou sférou mnohokrát zřetelnější a bližší než v novověkém evropském povědomí. Hodnoty, symbolické a praktické účely mají samostatný status. Nicméně praktické činnosti, které v tomto druhu vědomí vyvstávají díky profánním (přírodním a příčinně-účinným) asociacím, jsou v tomto světě podřizovány posvátným mocím (posvátné), které dohlížejí a kontrolují jejich průběh. Nic nelze vykonat bez prozřetelnosti vyšších mocí.

Pro Eliada tento typ hrdiny představuje pouze jakýsi chybějící článek mezi moderním nenáboženským člověkem a člověkem archaickým. Oproti posledně jmenovanému měl náboženský člověk postrádat schopnost přímého kontaktu s posvátným ve všech jím zahajovaných činnostech. Eliade ignoruje společenský význam univerzality výjimečných vlastností náboženské nearchaické kultury, tj. komplexního a vnitřně uspořádaného etického systému potvrzeného hodnotami prakticky nezachytitelnými a odvolávajícími se k sakrálním termínům. Shrme-li celou věc, je třeba zdůraznit, že v náboženské kultuře jsou technické činnosti regulovány předpoklady vyplývajícími z asociací přírodních a příčinně-účinných, které jsou odvozovány od běžných zkušeností a od zrodu vědy stále častěji odůvodňovány předpoklady jí poskytovanými.

- Eliadův „archaický“ hrdina

S ještě jinou situací se setkáváme v mýto-magickém kulturním typu. Magického člověka lze ztotožňovat s Eliadovým „člověkem náležícím k archaickým společnostem“ a Lévi-Straussovým „člověkem mýtickým“. Tento druh hrdiny zaujímá vedle kosmogonických mýtů a jógy podstatnou část Eliadových odborných děl, rané beletrie, ale jako jediného se nám ho nepodařilo odhalit v exilových povídkách a románech; do určité míry by do této kategorie snad mohl patřit Anisie ze *Svatojánské noci*, žijící v souladu s přírodou.

Příkladem tohoto hrdiny je šaman bojující proti démonům, nemocem či kouzelníkům provozujícím černou magii. Eliade si všímá značných podobností mezi popisovanými extázemi šamanů a některými epickými motivy ústního folklóru. Příhody šamanů na onom světě, zkoušky, které musí podstoupit, když sestupují do podsvětí a vystupují na nebesa, připomínají dobrodružství postav z lidových pohádek a hrdinů epické literatury. Je velmi pravděpodobné, že mnohé epické náměty vděčí za svůj vznik šamanově extázi.

V knize Michała Buchowského *Antropologie racionality* (Antropologia racjonalności, 2004) zastupitel archaického, magického myšlení nerozlišuje mezi technickými/utilitárními a rituálními/symbolickými činnostmi tak, jako to dělá zástupce novověké evropské kultury. V důsledku toho lidé podléhající magii nerozlišují tyto sféry stejně, jako to děláme „my“. Z vědeckého hlediska jsou rozdílné, ale pro magického člověka tvoří synkretický celek. Tento synkretismus aktérů magie způsobuje, že společná praktika a jí odpovídající hodnoty spolu tvoří homogenní celek. Právě toto uvažování na téma zmíněného nerozdílného statusu vnímání a činnosti v magii je neopodstatněně přičítáno novověké kultuře. Jde o skutečnost, na kterou bychom neměli zapomenout.

Eliade si je vědom, že u archaických společností není možné rozlišit přesvědčení regulující „čistě“ technickou činnost (*profanum*) od přesvědčení řídicích „čistě“ symbolickou činností (*sacrum*), které jsou dle něho přesně spjaty. Posvátný potenciál archaického člověka mu umožňuje objevování a poznávání všech rozměrů reality a dosahuje vrcholu lidských možností. Eliadovská transcendentální filozofie se zabývá obecnými podmínkami každého poznání. Posvátné je nám totiž podle Eliada přístupné jen tak, jak se jeví ve svých jevech čili fenoménech, na čemž se podstatně podílejí i možnosti a meze našich poznávacích schopností. Modernistická filozofie

a antropologie poukázaly, že je to vedle situační logiky hlavně jazyk, jeho struktury a vyjadřovací možnosti, které podstatně ovlivňují obsahy našeho poznání.

3. 3 Román *Svatojánská noc*

Eliadův poválečný román byl napsán v letech 1949-1954 a má v jeho tvorbě výjimečné postavení. Poprvé vyšel ve francouzštině roku 1955 pod názvem *La Forêt interdite* (Zakázaný les) v nakladatelství Gallimard a jeho překlad pořídil Alain Guillerrou. V omezeném nákladu byl roku 1971 v Paříži v nakladatelství Ioan Cușa publikován i rumunský originál. V Rumunsku se o jeho vydání roku 1991 postaralo nakladatelství Minerva, které dvousvazkový román doplnilo o předmluvu Dumitru Mica a Mircei Handocy a o podrobnou autorovu biografii. Tato obsáhlá románová freska (čítající přibližně 700 stran) se odehrává v letech 1936-1948. Hlavním dějovým místem je zejména Bukurešť, ale autor zavádí čtenáře i do jiných míst Rumunska i Evropy (Londýna, Lisabonu, Paříže). Román se vyznačuje velkým množstvím postav, z nichž se některé náhle objevují a pak stejně náhle mizí, četnými dějovými retrospeklemi a filozofickými úvahami. Román *Svatojánská noc* je považován za Eliadovo vrcholné dílo, v němž shrnul svou předchozí tvorbu a zároveň naznačil, jakým směrem se bude ubírat v následujících dílech. Pokusme se nyní pro potřeby dalších rozborů stručně shrnout obsah tohoto složitého románu.

Hlavním hrdinou je Štefan Viziru, ministerský úředník, který je však spíše než úředníkem hloubavým intelektuálem. Základní spor mezi Štefanem a jeho ženou Ioanou vyplývá z časté záměny Štefana s oblíbeným spisovatelem Cirem Parteniem, s nímž byla Ioana dříve zasnoubena. Nápadná podoba obou mužů způsobila, že se Ioana jednou seznámila se Štefanem, do kterého se okamžitě zamilovala. Ioana však musí Štefana o své lásce často přesvědčovat. Hrdina má pronajmutý tajný pokoj v jednom hotelu, kam chodí malovat a přemýšlet o možnosti vymanit se běžnému historickému Času.

Základním bodem románu je svatojánská noc roku 1936, kdy se hrdina v baneaském lese setkává s dívkou Ileanou. Cítí, že jejich setkání je, vzhledem k magické síle přisuzované této noci, osudové. Ačkoli se v průběhu následujících dvanácti let uvidí jen několikrát, jejich vzájemné hledání tvoří osu celého románu.

Hlavní hrdina je od počátku románu pronásledován dvěma obsesemi. První z nich je auto, kterým měla údajně Ileana přijet o svatojánské noci do lesa, a které mělo o půlnoci zmizet. Po tomto autě Štefan intenzivně pátrá. Druhou jeho obsesí je paní Zissu, velká láska jeho hotelového souseda Spiridona Vădastry. Štefan tuto ženu vůbec nezná, ale tuší v její osobě skryté znamení.

Tělesně postižený dobrodruh Vădastra je hrdinou, jenž si v myšlenkách maluje svou skvělou budoucnost. Za svým ideálem je ochoten jít i na úkor vlastní cti a dobrého vychování. Když se mu nezdaří odvážný plán připravený pro amerického milionáře Forda a vydírání milenky svého spolubydlícího, ztrácí se na čas z děje. Znovu objevuje v Londýně se Štefanovým přítelem profesorem Antimem, jehož neteř si vzal za ženu. Oba dva při bombardování Londýna zahynou. Štefan se s tajemným Vădastrou setkává ještě jednou v poválečné Paříži; jeho tělo se po bombardování nikdy nenašlo a je možné, že přežil a pracuje jako tajný agent.

Ștefan se v Sighișoare seznamuje s Anisiem, kterému se, jak se zdá, podařilo vymanit z běžného Času a žije nyní v čase kosmickém, v souznění s přírodou. Ștefan není jediný, kdo o tomto člověku ví. Povídku o podobném muži napsal i spisovatel Partenie. Ačkoliv se Ștefan usilovně snaží Historii vyhýbat, je jí zasažen v okamžiku, kdy ubytuje ve svém tajném pokoji mladého legionáře. Kvůli tomu je poté zatčen a uvězněn. Možnost propuštění odmítá, neboť je podmíněna podpisem prohlášení o desolidarizaci s legionářským hnutím, v němž Ștefan nikdy nebyl, ba dokonce s jeho ideami bytostně nesouhlasí. Ve vězení v Miercurea-Ciuc prožívá těžkou citovou krizi, protože se dozvěděl o Ileanině zasnoubení, a přežívá jen díky útěku do vzpomínek. Po popravě hlavního představitele legionářů jsou vězni propuštěni.

Další osudy hrdinů jsou zasaženy válkou. Ștefan je mobilizován a odjíždí do severního Sedmíhradska, Biriș je v plicním sanatoriu. Poté se se Ștefanem shledáváme až v Londýně, kde pracuje na rumunském vyslanectví a čeká na Ioanu a syna, jejichž přilet se po připojení Rumunska na německou stranu stává nemožným. Hrdina prožívá v krytech velké bombardování Londýna.

Po návratu domů se Ștefanovi podaří znovu setkat s Anisiem a pokračují ve filozofickém dialogu o Historii a Bohu. Ileana odjíždí pracovat na rumunské vyslanectví do Lisabonu, kam Ștefan posléze přijíždí s jakousi komisí. Prožijí společně několik šťastných dní, jež jsou však narušeny hrdinovým neustálým pátráním po přeludu auta a paní Zissu. Ileana se s touto obsesí nedokáže vyrovnat a odjíždí neznámo kam. Nešťastný muž se vrací do Bukurešti, ale místo rodinného života dává přednost dobrovolnému odchodu na frontu. Jeho vnitřní neklid a netečnost ničí jeho ženu, která zahyne spolu s dítětem při jednom z bombardování. Teprve poté si Ștefan uvědomuje, jak svou ženu miloval a jak mu chybí.

Po období beznaděje se hlavní hrdina vrací do běžného života. Opět pracuje a zdá se, že mu politické změny příliš nevadí. S přítelem Birišem pokračují v nekonečných filozofických úvahách o Čase. Biriș mu tvrdí, že se mu při onom bombardování, kdy přišel o ženu a syna, konečně podařilo vystoupit z historického času. Ztrátou své minulosti se stal člověkem bez identity. Biriș také vypráví příběh milenkyně svého strýce, která by mohla být tajemnou paní Zissu.

Na radu své známé se Ștefan vydává hledat Ileanu. Hrdina po ní nejprve pátrá v Moldavsku na rodinném statku i na dalších místech, posléze odjíždí do Francie. Pohybuje se mezi rumunskými emigranty a dál pátrá po Ileaně, která by mohla být ve Švýcarsku. Jednoho dne dostane balík, v němž objeví kromě spisů herce Bibicesca i Parteniovy poznámky a úryvky z románů. V nich odhalí, kdo je paní Zissu. Osudová žena, s níž se chtěl Ștefan také setkat, a kterou kromě Vădastry miloval i Partenie, Birișův strýc, Ileanin otec.

Život filozofa Biriše končí tragicky. Byl zadržen na hranici, když chtěl odjet do Francie. Nemocný a výslechy vyčerpaný muž ve smrtelné agonii recituje baladu *Miorița*, která symbolicky vyjadřuje nejen smrt tohoto hrdiny, ale i smrt Rumunska.

Rovněž tragický je osud obou hlavních protagonistů Ștefana a Ileany. Setkávají se opět v den sv. Jana 1948 v lese nedaleko Paříže. V okamžiku, kdy Ștefan spatří Ileanino auto, pochopí, že právě je hledal celých dvanáct let. Pochopí i to, že právě v něm o svatojánské půlnoci zmizí. Po vyznání lásky oba hrdinové při šílené jízdě opouštějí bránou smrti Čas.

- Geneze románu

Výchozím bodem pro vznik románu se stala Eliadova posedlost symbolikou svatojánské noci, kdy se podle lidových pranostik rozpoutávají magické síly. Svatojánská noc měla velký význam pro archaické společnosti věřící tomu, že vyvolení jedinci mohou v onen okamžik „vystoupit z času“ (*a ieși din timp*). Přitažlivost svatojánské noci, o níž Eliade píše už ve svém prvním románu *Isabel a d'áblovy vody* (*Isabel și apele diabolului*, 1930) a vrací se k ní i v dalších dílech, popisuje takto: „Letní slunovrat a svatojánská noc si pro mě uchovávají všechna kouzla a významy. Něco se děje a tento den se mi nezdá jen nejdelší, ale prostě jiný než včerejšek nebo zítřek.“⁸¹

---

⁸¹ Lovinescu, Monica. *Întrevederi cu M. Eliade, E. Ionescu, Ș. Lupașcu și G. Cugler*, București: Cartea Românească, 1992, s. 49.

V románu dochází k velkým změnám právě o svatojánské noci roku 1936, kdy se hrdina v baneaském lese setkává s dívkou Ileanou. Cítí, že jejich setkání je, vzhledem k magické síle prisuzované této noci, osudové. Ačkoli se v průběhu následujících dvanácti let uvidí jen několikrát, jejich vzájemné hledání tvoří osu celého románu. Štefanovu obsesi představují od počátku románu dvě věci. První z nich je auto, kterým měla údajně Ileana přijet o svatojánské noci do lesa, a které mělo o půlnoci zmizet. Po tomto autě Štefan intenzivně pátrá. Druhou jeho obsesí je paní Zissu, velká láska jeho hotelového souseda Spiridona Vădastry. Štefan tuto ženu vůbec nezná, ale tuší v její osobě skryté znamení.

Proces vzniku *Svatojánské noci* Eliade přesně zaznamenal ve svém *Deníku* v období od 25. června 1949 do 7. června 1954 a poté pod názvem „Deník Svatojánské noci“ (*Jurnalul Noptii de Sînziene*) vydal v exilovém časopise *Seșity stesku* (*Caiete de dor*, č. 9). Z autorových zápisků vyplývá, že Eliade od počátku věděl, jak bude vypadat úvod a konec románu, nevěděl však přesně, co se v onom dvanáctiletém období mezi dvěma svatojánskými nocemi odehraje. Podle své teorie o autentičnosti si ani scény, jež chtěl v knize mít, předem nepřipravoval. Z tohoto důvodu se rozhodl využít vlastní zážitky a zkušenosti, a na osudech svých hrdinů tak přiblížil čtenáři život Rumunska v letech 1936–1948.

Svatojánská noc je Eliadovým nejrozsáhlejším beletristickým dílem, jemuž autor přikládal velký význam a považoval ho za svoji *Vojnu a mír*.

- Kompozice a umělecké prostředky

Literární historik Mircea Handoca označil *Svatojánskou noc* za rozsáhlou sociálně-historickou fresku vyznačující se důmyslnými zápletkami, pestrou směsicí příhod a hrdinů, která se skládá ze dvou částí po devíti, resp. sedmi kapitolách. Vzhledem k tomu, že se Eliade dle vlastních slov literární kompozicí příliš nezabýval, působí román, jako by byl přeplněn epickým materiálem, což mohlo být způsobeno i tím, že autor do *Svatojánské noci* vložil úryvky z nedokončeného románu *Apokalypsa* (*Apocalips*). Podařilo se mu tak do svého díla zakomponovat další ze svých obsesí – labyrint, z něhož hledá hlavní hrdina východisko.

Podle Evy Behring je román svou strukturou, v níž převažují tradiční modely (chronologická posloupnost událostí, časové vymezení, jasné myšlení postav a vykreslení jejich problémů z pohledu vševědoucího autora), spíše podobný klasickému Bildungsromanu.

Samozřejmě v proměněném významu, tedy bez jakýchkoliv propojení na osvícenského, resp. klasického humanistického vzory, nýbrž důsledně podřízeno Eliadovu tématu, jenž se stává zřejmým z autorova didaktického záměru a které pochází stejně tak z *Bildung-* i *Entwicklungsromanu*. Téměř misionářský postoj výjimečných lidí, „zasvěcených“ (jako Štefan) vůči těm dosud „slepým“ (jeho manželka nebo milenka) odhaluje ve vztahu k čtenáři autorovu pozici učitele.⁸²

Eliade ve svém románu používá techniky tzv. zhuštěných scén (*scene concentrate*), protože jinak by dvanáct let života svých hrdinů zachytil jen stěží. Román se proto vyznačuje prudkými přechody mezi časovými plány, a vedle základní dějové linie tak vzniká několik vedlejších. Graficky je přechod do jiného plánu označen uvozovkami, což čtenáři usnadňuje orientaci v hutném textu.

Těžiště románu napsaného v *er-formě* spočívá ve filozoficky laděných dialozích o lásce a smrti, dějinách a čase. Rozhovory jsou však uskutečnitelné pod podmínkou, že téměř všichni Eliadovi hrdinové jsou intelektuálové. Ačkoli byl Eliadovým vzorem Balzac, nevytváří lidské typy a jeho hrdinové jsou výluční právě svým intelektuálstvím.

Pro *Svatojánská noc* jsou typické již zmíněné autobiografické odkazy. Hlavní hrdina prožívá stejné či podobné situace jako jeho tvůrce; v souvislosti s legionářským hnutím je vězněn v Miercurea Ciuc, v Anglii zažije bombardování Londýna, pobývá v Portugalsku. Eliade do románu promítl i svoji nostalgii po rodné Bukurešti, kterou považoval za ohnisko své tvorby.

Eliade se však soustřeďuje na osudy hrdinů⁸³ a historické události (pohnuté předválečné období poznamenané legionářským hnutím, válka včetně vzpoury gardistů

---

⁸² Behring, Eva. *Scrittori români din exil 1945–1989*. București: Editura Fundației culturale române, 2001, s. 117.

⁸³ Velmi zajímavou otázkou jsou i jména Eliadových hrdinů. Nežádka jde o jména, která už sama o hrdinovi něco naznačují (tzv. *nomen-omen*). Tak se ve *Svatojánské noci* hlavní hrdina jmenuje Viziru, „vizir“ znamená vezír. Tato postava má jakožto hlavní i jméno odpovídající její důležitosti.

Štefanův přítel se jmenuje Biriș, což znamená čeledín. A opravdu, porovnáme-li názory obou přátel na úlohu člověka v dějinách, zjistíme, že Biriș na rozdíl od Štefana, který se chce moci světových dějin vymanit, po něčem obdobném netouží. Naopak chce v dějinách žít jako řadový člověk, chce s nimi spolupracovat.

Herec Bibicescu („bibic“ znamená drahoušek, zlatíčko) je také hoden svého jména. Přestože jde o netalentovaného a neúspěšného umělce, někteří jeho přátelé jsou o jeho nadání přesvědčeni, a proto ho hýčkají jako malé dítě. Po válce, kdy se Bibicescu skrývá u Iriny, píše svoji jedinečnou hru. Z jejího každodenního předčítání učiní rituál a své hostitele v podstatě unavuje a obtěžuje věčným vynucováním této pozornosti.

Student teologie Bursuc (bručoun, mrzout) se do mnišské sutany obléká teprve po nástupu komunistické moci, kdy si je jist, že bude moci ze svého postavení něco vytěžit. Dává se do služeb politického systému. Při rozhovorech se Štefanem je patrné jeho mrzoutství a věčná nespokojenost.

proti generálu Antonescovi, přechod Rumunska na stranu Sovětského svazu a převratné politické změny po válce) mají význam pouhé dekorace nezbytné pro objasnění jejich činů.

- Ohlas *Svatojánské noci*

Eliade psal beletristická díla v rumunštině, jejímž prostřednictvím se vracel do ztraceného ráje svého dětství a mládí. Z tohoto důvodu vkládal do románů a povídek psaných v exilu velké osobní naděje. Překlady těchto děl však na rozdíl od odborných prací zpočátku nevyvolávaly očekávaný ohlas. Neúspěch tohoto druhu ztrpčoval Eliadovi dlouhá léta exilu, a s radostí proto zaznamenával sebemenší zájem ze strany kritiků a čtenářů. Stejný osud potkal i překlad *Svatojánské noci*, která se dočkala uznání spíše v originálu, a to od rumunských spisovatelů a exulantů. Șerban Cristovici ji chápe jako ojedinělý iniciační román:

Kandidát na inicializaci prochází na cestě k poslední pravdě (zhmotnělé ve smrti po boku znovunalezené lásky [...]) tradičními etapami: setkání, souboj a zničení vlastního obrazu – alter-ega Cira Partenie, materiální pokušení – hrabě Vidrighin, pokušení tělesné – slečna Zissu, zkouška ohněm – východní fronta, démonické pokušení odpadlictví – mnich Bursuc, nakonec osobní tragédie – smrt Ioany a syna, popření sebe samého – období chorobné nerozhodnosti a cesta na konec světa za účelem setkání se s odhaleným osudem – exilem, znovunalezení Ileany a autonehoda u Royaumont. A nad celým Vizirovým životem, tak jak se sluší, bdí rozzářená tvář zasvěceného učitele Anisia, který je klíčovou postavou knihy.⁸⁴

Pokud jde o „tajnou doktrínu“ z Eliadova literárního díla, Nicolae Balotă⁸⁵ tvrdí:

Znám málo děl, která by měla onen tajemný náboj dávající holé každodenní události jiný rozměr, jinou existenciální skutečnost. Je nedůležité, zda historická freska naplánovaná autorem uspěla, či nikoliv, a zda postavy získávají skrze epos onu podstatu umožňující jim samostatnost, protože nehovoříme o epických kvalitách románu, nýbrž o tom, co se děje na druhé straně, v jiném, jediném skutečném a opravdovém, prostoru.⁸⁶

---

⁸⁴ Cristovici, Șerban. „Noaptea de Sânziene“. In *Ethos*, Caiet I, 1973, s. 232–237.

⁸⁵ Nicolae Balotă (nar. 1925), rumunský esejista, literární kritik a překladatel. Od roku 1985 žije ve francouzském exilu.

⁸⁶ Balotă, Nicolae. „Mircea Eliade: Mémoire II (1937–1960). Les Moissons du solstice“. *Revista Scriitorilor Români*, 1988, Nr. 25, s. 161–166.

V roce 1964 píše Monica Lovinescu v souvislosti s Eliadovou exilovou tvorbou několik obecných poznámek.

Co by to bylo znamenalo, co by znamenalo, kdyby mohla být v dnešním Rumunsku čtena Eliadova poválečná tvorba (jak monumentální román *Svatojánská noc*, tak poslední svazek *Povídek*)? Poté, co z díla téměř úplně zmizel typ frenetického adolescenta, jako by především zmizel i určitý vztek, onen stav přetrvávajícího napětí, které dalo určitý zvláštní nádech např. *Chuligánům*. Nový závan teď nahrazuje starý, přidušený tehdejšími emocemi a pocity. Do textu se také dostává určitý druh vzácné průzračnosti. Zdá se, že M. Eliade znovunašel dříve ztracené Rumunsko, jiné než dříve.[...] A v tomto světě se objevila nová postava. Jak ji můžeme definovat? Obyčejný, ne-li prostý člověk, skrze jehož naivitu pronikají záhady.⁸⁷

- Vnímání času a dějin v románu *Svatojánská noc*

Eliade v jednom z dialogů s Monicou Lovinescu věnovanému *Svatojánské noci* tvrdí, že hlavní biografií jeho hrdinů je čas. Z tohoto důvodu se jeví jako nezbytné položit si otázku o vnímání času a dějin v tomto románu.

Za významnou úlohou času ve *Svatojánské noci* a ostatní rané exilové tvorbě se skrývá Eliadova krize dvojí identity spočívající v odevzdaném přijetí údělu exulanta. Touto krizi musel projít nejen on, ale i ostatní exiloví spisovatelé, když nenacházeli uplatnění pro svůj mateřský jazyk a ztráceli čtenáře děl psaných svojí mateřštinou. Ačkoliv byl Eliade schopen psát své vědecké práce ve francouzštině a později také v angličtině, trpěl tím, že tak nemohl psát i beletrii. Po třech měsících v pařížském exilu si do svého deníku 16. prosince 1945 poznamenal: „Jak můžu něco psát v jazyce, který dobře neznám, který se mi postaví na odpor, jakmile se pokouším „v něm snít, představovat si a hrát?“⁸⁸

S plynutím času souvisí i symbolika tajného pokoje, který si hlavní hrdina pronajal a který mu má připomínat tajemný prostor Sambô, do něhož jako dítě pronikl. S tímto pokojem svého dětství srovnává i svůj hotelový pokoj.

Pochopil jsem, že tady na zemi blízko nás, v našem dosahu existuje výsostný prostor, rajske místo, které je přesto pro druhé neviditelné a nezasvěceným nepřístupné. Pokud

---

⁸⁷ Lovinescu, Monica. „Ghicitor în pietre“. *Ființa românească*, 1964, nr. 2, s. 111–113.

⁸⁸ Eliade, Mircea. *Journal I, 1945–1955*. Translated by Mac Linscott Ricketts. Chicago: University of Chicago Press, 1990, s. 11.

měl člověk to štěstí ho poznat, nezapomene na něj celý život. Neboť v Sambô jsem cítil, že už nežiju tak jak doposud; žil jsem jinak, v neustálém a nevýslovném štěstí. Nevím, z čeho pramenila tato bezejmenná blaženost. Později, když jsem na Sambô vzpomínal, jsem si byl jist tím, že tam mě očekával Bůh, a v okamžiku, kdy jsem překročil jeho práh, mě obejmul.⁸⁹

Jde o posvátný prostor – tajemnou zemi Shambalu, v níž jsou potlačeny všechny biologické potřeby, a nelze ji najít v námi chápaném prostoru a čase. Do této země směřuje i hlavní hrdina Eliadovy povídky *Tajemství doktora Honigbergera*. Ostatně slova Sambô a Shambala si jsou nápadně podobná. Ștefan Viziru se snaží před časem utéci do dětství představujícího ideální stav a chce, aby vše zůstalo nezměněno a čas zastaven. Návrat do tohoto rajskeho stavu je ostatně i Eliadovou volbou v případech, kdy se prostřednictvím svých próz vrací do idylické krajiny dětství.

Pro hlavního hrdinu představuje vymanění se času naprosto zásadní hodnotu, protože život podle něj není jen pouhým směřováním ke smrti, nýbrž i něčím vyšším, po čem sám pátrá. Viziru je přesvědčen o tom, že obyčejné lidi historie zničí, ale ty, kteří objevili skrytý význam života, zničit nedokáže. Jeho touhu po vystoupení z běžného historického času lze ilustrovat např. nezájmem o okolní dění v době bombardování Londýna, kdy se utíká do četby nebo vzpomínek, aby tak zapomněl na to, co se kolem něho děje. Z tohoto důvodu se Ștefan často zamýšlí nad životem světců a touží po jejich zkušenosti s časem. „Jak je možné, že pro světce Čas *neplyne*, jak je možné, že světec nepocítuje to, co cítíme my: plynutí Času. Světec nežije tak jako my v Čase: žije jen v přítomnosti, nemá minulost; pro něj Čas *neplyne*, jaksi nepochopitelně stojí na místě.“⁹⁰ K získání této zkušenosti je však zapotřebí projít labyrintem, který hlavní hrdina často přirovnává k uvěznění ve velrybích útrokách, z nichž hledá cestu ven. V podstatě jde o iniciační cestu, na jejímž konci čeká pochopení významu života. Hrdina však odmítá zvolit tradiční cestu smrti a vytrvale pátrá po dalším východisku. Hledání se mu zdá čím dál tím beznadějnější, jako by byl obklopen neviditelnou zdí času „postavenou z toho, co už nelze vrátit, ze všeho, co se stalo a je to nezvratné.“⁹¹ I přes veškeré úsilí Viziru nakonec svět opouští právě bránou smrti, které se tolik vyhýbal. Literární historik a kritik Cornel Ungureanu ho považuje za teoretického hrdinu, který prožívá teror dějin (*teroarea istoriei*) a zůstává přitom nedotčen jakýmkoli

---

⁸⁹ Eliade, Mircea. *Noaptea de Sânziene*, vol. I, București: Ed. Minerva, 1991, s. 91.

⁹⁰ *Ibid.*, s. 68–69.

⁹¹ *Ibid.*, s. 264.

politickým názorem. Je prý dokonalým pokusným morčetem (*cobaiul perfect*) svého tvůrce.

Ștefanův přítel Petre Biriș má k dějinám a času zcela odlišný vztah a vůbec se jim vyhýbat nechce. Podle něj je náš čas časem smrti, k níž směřujeme. Život hrdiny chápajícího osud člověka jako historické bytosti ovlivní tragická událost, která v něm však paradoxně budí touhu jít dál. „Chci žít, abych viděl, co se bude nakonec dít. Teď, když skončila válka v Evropě, budeme svědky útoku na Japonsko. Za rok, za dva bude také zničeno. Chci vidět, co se bude dít potom. Nechtěl bych umřít dříve, než uvidím, jakým směrem se bude ubírat svět: k socialismu, nebo k diktatuře?“⁹² Biriș, jakožto člověk historický, je dějinami zahuben; při pokusu o nelegální opuštění Rumunska je zadržen a umírá ve vyšetřovací cele. Na sklonku svého života recituje lidovou baladu *Jehničku*, jejímž prostřednictvím předává zprávu o smrti nejen své, ale i celého Rumunska. Podle Cornela Ungureana je *Svatojánská noc* nejen románem jednotlivých hrdinů, ale zejména románem o zániku Rumunska vinou lidské nezodpovědnosti a hlouposti.

Další ze zajímavých postav je Anisie, který si po vážné nehodě a dlouhých měsících v nemocnici uvědomil plynutí času. Tato zkušenost ho zcela změnila a začal žít v jiném, kosmickém čase, jehož centrem je sad představující nadčasový ráj, prehistorický svět. Oproštění se od historického času Anisiovi umožňuje zabývat se pouze tím, co je spojeno s přírodou, která mu umožňuje proniknout do kosmického života. Symbióza s přírodou obohacuje člověka o nové poznatky spojené s prvotními metafyzickými významy smrti, znovuvzkříšení, atd. Podle Anisia se historický člověk prohlašuje za tvůrce dějin, které do budoucnosti nevěstí nic dobrého. Kromě tohoto druhu člověka dříve existovali i primitivní prehistoričtí obyvatelé rájů existujících vně dějin. „Lidé, s nimiž se setkáváme na začátku každého cyklu, tvůrci mýtů, lidé, pro něž lidská existence znamenala zvláštní způsob vesmírného bytí, a jako takoví měli jiné problémy a usilovali o jinou dokonalost než moderní člověk posedlý dějinami.“⁹³ Anisie je přesvědčen o blížícím se konci lidstva a jedinou útěchu mu poskytuje víra v to, že na počátku nového kosmického cyklu bude opět stát prehistorický člověk.

Otázkou plynutí času v souvislosti s divadelním představením se zabývá herec a divadelní tvůrce Dan Bibicescu. V divadelní hře je čas koncentrován v několika osudech, v několika hodinách je shrnuto tolik událostí, tolik lidských ostudů. Podle

---

⁹² Ibid., s. 195–196.

⁹³ Ibid., s. 61.

Bibicesca představuje divadlo velkou nadčasovou blaženost. Zajímavá je rovněž teorie herce, který opotřebovává svoji karmu rychleji tím, jak prožívá existenci nejrůznějších hrdinů. O představení a jeho významné úloze u Eliada budeme mluvit později v části věnované románu *Devatenáct růží*. V tomto případě lze jen dodat, že Eliade zdůrazňoval očistnou funkci umění, které však muselo splňovat určitá hodnotová kritéria.

K problematice času se vyslovují i další románoví hrdinové. U spisovatele Partenia se nabízejí i úvahy o tvůrčím spisovatelském aktu, protože psaní je velmi náročná práce plně zaneprázdnující svého tvůrce, který jí přináší oběť. „Spisovatel může žít *před tím* nebo *potom*, co napsal knihu. Ale nemůže žít a tvořit *zároveň*.“⁹⁴ Jiný z hrdinů Vădastra se naopak historií ani časem nezabývá, a je proto typickým příkladem historického člověka, který se z dané situace snaží pro sebe vytěžit co nejvíc. Opakem je jeho žena Irina vycházející ze své víry v Boha a chápající čas i dějiny jako předem určené. Je jen na každém z nás, jak se s nimi vyrovnáme.

3. 4 Román *Devatenáct růží*

Eliade se podle svých poznámek začal tématem tohoto románu zabývat už v roce 1975, k vlastnímu zpracování však došlo později. Román byl dopsán v únoru roku 1979 a rok poté vychází v Paříži v nakladatelství Ethos, Ioan Cușa; francouzský překlad *Les dix-neuf roses* byl pořízen v roce 1982. Roku 1991 kniha vyšla v rumunském nakladatelství Românu.

Román se skládá z 25 kapitol a je doplněn o předmluvu Mircei Handocy. *Devatenáct růží* se odehrává v roce 1966 v Bukurešti a v okolí města Sibině. Hlavními hrdiny jsou známý spisovatel Anghel Dumitru Pandele (v textu také jako A.D.P.) a jeho tajemník Eusebiu Damian, kterému byla svěřena role vypravěče.

Na počátku románu přichází do spisovatelova domu mladík Laurian Serdaru se svou snoubenkou Niculinou. Laurian se vydává za jeho syna a žádá o svolení ke sňatku. Podle všeho měl A.D.P. před 30 lety, kdy v Sibini zkoušel svoji hru *Orfeus a Eurydika*, poměr s představitelkou hlavní role. Hra byla tenkrát stažena z programu a Pandele se už nikdy divadlem nezabýval.

Mladý herecký pár považuje divadlo „posvátné představení“, a proto také spisovatel předvedou některá ze svých vystoupení, která na něho zapůsobí. Po jejich odchodu vzpomíná na mládí a nekonečné

---

⁹⁴ Ibid., s. 23.

diskuse s Camilem Petrescem o reaktualizaci klasických mýtů. Druhý den posílá A.D.P. svého tajemníka na radnici s kyticí devatenácti rudých růží a mezitím s mladým párem zmizí.

Eusebiu se později za A.D.P. vydává do divadelního tábora Ieronima Thanaseho, v němž se organizují neobvyklá divadelní představení (zabývající se novou interpretací historie), která mají na A. D. P. velký vliv – snaží se usilovně zjistit, co se stalo o Vánocích roku 1938, kdy se podstatně změnil jeho život.

O Lauriana a Niculinu se zajímá Bezpečnost. Eusebiu je pověřen přepisováním dramát s podivnými názvy (*Na začátku byl konec*, *Trojská válka*, *Spojená knížectví*) a obává se, že nebudou čtenáři pochopena. Za odměnu ho A.D.P. posílá na cestu do Indie, o níž později Eusebiu napíše i knihu.

Konec příběhu nastává o Vánocích roku 1966. Eusebiu je po návratu z Indie A.D.P. požádán, aby za ním přijel do Sibině, kde odhalil něco velmi důležitého v souvislosti s Vánoci roku 1938. Čtveřice hrdinů se vydává na vyjížďku saněmi. Zbytek vyprávění se dozvídáme už jen od Eusebia, který byl nalezen polozmrzlý a v bezvědomí uprostřed zasněžené pláně; ostatní zmizeli. Po čase se v tisku objevují zprávy o možném Pandelově jmenování na Nobelovu cenu. Eusebiu se ožení a téhož dne večer najde za dveřmi svého bytu kyticí 19 růží. Poté úřady prohlásí spisovatele za mrtvého a Eusebiu je pověřen správou muzea v domku, kde Pandeje žil. Každý rok ve stejný den nachází přede dveřmi 19 růží – znamení od spisovatele a mladého páru.

V románu *Devatenáct růží* se Eliade, jak je patrné z obsahu, opět zabýval svým oblíbeným tématem – projevem posvátného. V tomto případě mají však možnost znovu nabýt prvotní stav blaženosti nejen vyvolení, nýbrž kdokoli prostřednictvím umění vyvolávajícího anamnézu. „*In illo tempore*, do mýtického času se všichni můžeme vrátit prostřednictvím umění. Nejen tvorbou umění, ale i jeho ‘konzumací’“.⁹⁵ Román lze rovněž přirovnat k alegorické pohádce, pod jejímž realistickým povrchem se prolínají mýty a symboly (Orfeus a Eurydika, Kristovo zrození apod.), dialektika mezi každodenní realitou a zázraky, četné anamnézy s amnéziemi.

S divadelní tematikou se dále setkáváme v povídkách *Generálské uniformy* (*Uniforme de general*, Chicago, New York 1971), *Incognito v Buchenwaldu* (*Incognito la Buchenwald*, Chicago 1974) a *Sbohem* (Adio)⁹⁶.

Vypravěč E. Damian je hlavním hrdinou a zároveň pozorovatelem událostí, které částečně prospal, a je proto považován podle terminologie amerického literárního kritika Wayne C. Bootha za tzv. nespolehlivého vypravěče (*unreliable narrator*) s úpřímným zájmem, avšak bez úplných informací.

Přestože jsou hlavní hrdinové často podobní svému tvůrci, nejde o *alter ego* ve vlastním slova smyslu; na rozdíl od Eliada se často rozhodují zcela odlišně. Žádný

⁹⁵ Micu, Dumitru. „Prefață“. In *Noaptea de Sînziene*, vol. I, București: Ed. Minerva, 1991, s. XVIII.

⁹⁶ Všechny tři vyšly ve svazku *În curte la Dionis*. București: Cartea Românească, 1981.

z hlavních hrdinů tak není např. legionářem. A.D.P. tedy může představovat určitý odkaz na autora (jmenováním na Nobelovu cenu), sám Eliade to však popřel a inspiroval se spíše M. Sadoveanem či M. Raleou. Klíčový bod románu, tedy hrdinovo zmizení lze chápat buď jako odchod do exilu (autoexilu), anebo jako smrt (viz podobný konec Štefana Vizira ve *Svatojánské noci*).

- Absolutní divadlo a svoboda

Divadelní představení v Eliadově pojetí má schopnost spasení, resp. Eliade chápe tvůrčí akt jako útěk/spasení před „terorem dějin“. Tento názor však protirečí tomu, co hlásal před válkou, kdy tvrdil, že tvůrčí akt má přímo přispívat k reformě a morálnímu obrození národa.

Představení v podání hlavních hrdinů, stoupenců absolutního divadla, které není postaveno na pouhých dialozích mezi herci, ale stejně důležité jsou i chór, tanec, hudba, osvětlení, mimika, se přibližuje dávným tradicím i rituálům. Magická moc umění dává člověku možnost získat absolutní svobodu, která však nemá, jak tvrdí spisovatel Pandele, nic společného se svobodami politickými, ekonomickými, či sociálními. Pandelovy hry umožňují čtenáři a poté i divákovi seznámit se s technikou absolutní svobody, k jejímuž rozluštění je třeba znát kód. Podle Thanaseho je úkolem absolutní svobody postupně nahrazovat to, co bude člověk v budoucnosti ztrácet, resp. nabídnout možnost úniku (*evadare*).

Člověk přece uniká z času a prostoru, v nichž až doposud žil, a které budou, bohužel, v dost blízké budoucnosti představovat dokonale naprogramovanou existenci v ohromném kolektivním vězení. Pokud naši potomci nebudou umět objevit unikové techniky a používat absolutní svobodu, která je nám dána v samotné struktuře našeho údělu jako svobodných, i když tělesných bytostí, budou se považovat za opravdové doživotní zajatce v žaláři bez dveří a oken – a potom zemřou. Protože člověk nemůže přežít bez víry v nějakou, i když jakkoli omezenou svobodu a bez naděje, že jednoho dne bude moci tuto svobodu získat nebo znovuzískat...⁹⁷

Názory jednoho z hrdinů jsou v rozporu s tradičním Hegelovým pojetím dějin, podle něhož se v jakékoli historické události projevuje světový duch. Toto tvrzení je však nejběžněji chápáno tak, že musíme přijmout projevy světového ducha i v té nejhorší podobě. Je třeba je považovat za racionální, protože se odehrály v Historii.

---

⁹⁷ Eliade, Mircea. *Noušsprezece trandafiri*. București: Ed. Românil, 1991, s. 178.

Thanase je však přesvědčen o tom, že je třeba hledat v každé historické události její symbolický význam, protože jakákoli, i každodenní událost v sobě obsahuje symbolickou hodnotu, jejíž objevení se může v případě historických událostí zjevením (*revelație*). A právě umění má za cíl odhalovat duchovní význam předmětů, událostí, ať se nám zdají jakkoli obyčejné. Po účasti na několika Thanasových představeních divák dokáže objevit skryté symbolické významy kterékoli události. A proto důležitá role divadla spočívá v tom, že se může stát „prostředkem osvětlení, přesněji řečeno spasení velkého množství lidí.“⁹⁸

Hlavní hrdina Pandeale se k psaní divadelní her vrací po setkání s mladými herci, jejichž absolutní divadlo v něm obnovuje dávno zapomenutý zájem o tento druh umění. Pandelovy hry mají různé názvy pro čtenáře a pro diváky. Podle jejich autora je totiž nejprve nutné si je přečíst, prožít a pak teprve vidět zdramatizované. Hry jsou doprovázeny poznámkami a doporučeními pro čtenáře, z nichž vyplývá, co mají dělat, aby došlo k lepšímu pochopení hry. Tak např. na závěr hry *Na počátku byl konec* Pandeale překvapuje své čtenáře poznámkou, že pokud ničemu nerozuměli, tak je vše v pořádku, protože takový byl jeho záměr. Na začátku i na konci byl tzv. kosmogonický chaos, z něhož vznikl nový svět vytvořený schválně pro divadelní představení.

- význam určitého data v životě Eliadových hrdinů

Při četbě je třeba věnovat pozornost chronologickým údajům, které však nejsou vždy explicitní a je potřeba je samostatně odvodit; pohybujeme se v období mezi královskou diktaturou Carola II. a počátkem diktatury Ceaușescovy.

Důležité události se v Eliadových knihách odehrávají buď v nejdelší dny roku, např. o *Svatojánská noci*, nebo naopak v dny nejkratší, jak je tomu zde, kdy má příběh formu labyrintu vymezeného rokem 1938, kdy vrcholí Eliadovo legionářství jeho uvězněním v Miercurea Ciuc v osobní rovině a zavražděním Cornelia Codreana⁹⁹ v rovině historické. „Po smrti Codreana a dalších vůdců se z Gardy stal upír. Účastnil jsem se tohoto podivného případu vampýrismu. Garda se jako každá oběť násilné smrti proměnila v upíra [...] A vampýr „žije“ dál z krve legionářů a jejich obětí. Tyhle všechny věci musí být zlikvidovány.“¹⁰⁰

---

⁹⁸ Ibid., s. 87.

⁹⁹ Corneliu Codreanu (1899–1938), vůdce ultrapravicové Železné gardy, nazývaný „kapitánem“, zavražděn na pokyn krále Carola II. spolu s dalšími legionáři při převozu z věznice.

¹⁰⁰ Eliade, Mircea. Fragment Inedit. Special Collections, Regenstein. In *Revista* 22, nr. 21, 24. 4. 2001.

Druhým referenčním rokem je rok 1944, kdy zemřela Eliadova první žena a rozhodl se pro odchod do exilu; v dějinách Rumunska pak nastal zlom. V celé příběhu se tak promítá důkladně zamaskováno datum 23. srpna 1944¹⁰¹, pro Eliada černý den, který na dlouhou dobu předurčil jak Eliadův osud, tak osud Rumunska, jeho pád do tzv. post-historie, v níž Eliade správně vytušil nebezpečí Sovětského svazu. Ze záznamu v *Deníku* vyplývá, že Eliade byl zvědav, zda jím obeslaní přátelé (M. Călinescu, V. Ierunca) pochopí ono důmyslně skryté poselství skrývající se pod enigmatickým datem.

Vyprávění začíná 23. srpna 1966, kdy spisovatele navštíví mladý herecký pár, z něhož je odvozeno datum mladíkova narození (23. srpna 1939), jinak osudové datum pro moderní evropské dějiny, kdy byl uzavřen nechvalně proslulý pakt Ribbentrop–Molotov, resp. datum jeho početí 23. prosince 1938, kdy se Pandelescu setkal s tajemnou herečkou.

Zcela zřejmá je i podobnost mezi Ștefanem Vizirem z předchozího románu a spisovatelem Pandelem, pro něž je společná posedlost zjistit, co stalo v určitý okamžik jejich života. U Ștefana jde o svatojánskou noc roku 1936 a u Pandela o Vánoce roku 1938, data představující zlom v jejich dosavadní existenci hrdinů.

Pro oba romány je rovněž společné vymezení prostoru, v němž dochází k projevu posvátného a kde mají hrdinové možnost vystoupit z běžného času. Jde o temný les, obdařený magickou silou, jehož existencí byl Eliade posedlý stejně jako ve *Svatojánskou noci*.

3. 5 Recepce Eliadova díla

V březnu 1948 u příležitosti svých 41. narozenin Eliade sestavuje svou dosavadní literární bilanci:

Publikoval jsem 25 svazků, 3–4 svazky jsou v tisku, přednáším na Sorbonně, jsem známý v celém světě, vydávám studie a články ve třech světadílech, jsem překládán do mnoha jazyků (teď dokonce vychází *Maitreyi* v němčině a švédštině), od mládí jsem žil

---

¹⁰¹ Zlomové datum v účasti Rumunska ve 2. světové válce. Po převratu provedeném králem Michalem I. byl maršál Antonescu uvězněn a Rumunsko přešlo na stranu spojenců.

v mnoha zemích a všude jsem získal přátele a obdivovatele. Ještě trochu a bude ze mě světový spisovatel.¹⁰²

Eliade byl na akademické půdě vždy považován za velmi kontroverzní osobnost, a to kvůli svým politickým názorům a potížím s osvojením moderní vědecké metodologie a ignorování sociálního aspektu náboženství¹⁰³. Jeho empirickými daty a terénními výzkumy nepodložené teze se staly snadno vyvrátitelné a on sám byl vnímán spíše jako pouhý sběratel faktů pro svoji předem určenou náboženskou koncepci¹⁰⁴. To způsobilo, že na Západě z bibliografií vědeckých děl Eliade zmizel stejně rychle, jako se tam objevil¹⁰⁵. Jeho odborným pracím, z nichž je patrný autorův romantický vztah k hinduismu¹⁰⁶, současní kritici často připisují větší literární než vědeckou hodnotu. Nicméně je zřejmé, že Eliadova vědecká činnost významně ovlivnila vývoj religionistiky a jeho díla stále slouží jako inspirace a východisko pro další studium¹⁰⁷.

- Recepce v rodném Rumunsku

Eliade patří mezi jednoho z mála exilových spisovatelů, jehož díla mohla v komunistickém Rumunsku vycházet podle určitých kritérií i za autorova života¹⁰⁸. Po velmi přísných 50. letech, během nichž Eliade v Rumunsku publikoval dva odborné články „Prehistorie jednoho rumunského folklorního motivu“ (Preistoria unui motiv folcloric românesc, 1955-56) a „Vlk a vlčice“ (Lupul și lupoaica, 1959), nastoupila Eliadovi nakloněná léta 60., kdy Ceaușescův režim zaměřený na národní tradice a jejich historické zhodnocení doslova potřeboval na svou stranu získat tak renomovaného vědce, jakým Eliade v té době byl. Vydání celé řady odborných článků završilo v roce 1980 přeložení francouzského originálu *Od Zalmoxida k Čingischánovi* (De Zalmoxis à Genghis-Khan, 1970). Stejně tak byla vzata na milost i Eliadova beletrie, z níž se od

---

¹⁰² Manolescu, Florin. Slovníkové heslo „Mircea Eliade“. In *Enciclopedia Exilului Literar Românesc. 1945-1989*. București: Compania, 2003, s. 281.

¹⁰³ Șimonca, Ovidiu. „Mircea Eliade și căderea în lume“. Recenze knihy *Mircea Eliade. Le prisonnier de l'histoire* od Florina Țurcana. *Observator Cultural*, januarie–februarie 2006, Nr. 305.

¹⁰⁴ Linscott Ricketts, Mac. „Review of Religion on Trial: Mircea Eliade and His Critics by Guilford Dudley III.“ *Journal of the American Academy of Religion*, September 1978, Vol. 46, No. 3, s. 400–402.

Alles, Gregory D. „Review of Changing Religious Worlds: The Meaning and End of Mircea Eliade by Brian Rennie.“ *Journal of the American Academy of Religion*, 2003, Vol. 71, No. 2, s. 466–469.

¹⁰⁵ Allen, Douglas. „Eliade and History.“ *Journal of Religion*, 1988, 52:2, s. 545.

¹⁰⁶ Joy, Morny. „Irigaray's Eastern Expedition.“ In Joy, Morny - O'Grady, Kathleen - Poxon, Judith L. *Religion in French Feminist Thought: Critical Perspectives*. London: Routledge, 2003, s. 63.

¹⁰⁷ Doniger, Wendy. „Foreword to the 2004 Edition.“ In *Mircea Eliade, Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy*. Princeton: Princeton University Press, s. XIII.

¹⁰⁸ M. Eliade se jako jediný dostal do odborných prací např. do vícesvazkového díla Eugena Simiona *Současní rumunští spisovatelé* (Scriitori români de azi, 1976) a dalších.

druhé poloviny 60. let rumunský čtenář mohl seznámit např. s exilovými prózami *U cikánek* (La țigănci, 1959), *Dvanáct tisíc kusů dobytka* (Douăsprezece mii de capete de vite, 1952), *Velký člověk* (Un om mare, 1945) a nakonec v roce 1981 i se sbírkou povídek *Na Dionýsově dvoře* (În curte la Dionis, 1977).

Po roce 1989 byla Eliadova beletrie, stejně jako odborné práce a především memoárové svazky, které se v té době těšily velké oblibě, v hojné míře dále vydávána. Nicméně v souvislosti s náklonností k extremistické Železné gardě proběhla v Rumunsku bouřlivá diskuse na téma některých exilových autorů (E. Cioran, H. Stamatu, E. Ionescu), kteří byli kvůli této „stinné stránce“ své minulosti pro potřeby nově vznikající kategorie „exilové literatury“ prakticky nepoužitelní.

- Receptce ve Francii

Jak už bylo dříve řečeno, Eliade psal beletrii výhradně ve své mateřštině, a proto byly jeho povídky a romány zahraničních čtenářům přístupné pouze v překladech. *Svatojánská noc* se u francouzského publika dočkala jen vlažných ohlasů a ani překlady ostatních děl nikdy nedosáhly úspěchu děl odborných psaných ve francouzštině či angličtině. Přesto je Eliade spolu s dalšími dvěma velikány rumunské exilové kultury Eugenem Ionescem a Emilem Cioranem navzdory často probíraným sympatiím k fašismu považován za součást francouzské literatury. Např. v recenzi třetího svazku *Dějiny náboženství* Pierre Chaunu uvádí: „Mircea Eliade patří mezi deset nejskvělejších myslitelů posledního půlstoletí.“¹⁰⁹ Recenze knihy *Cioran, Eliade, Ionesco. Zapomenutý fašismus* (Cioran, Eliade, Ionesco. L'oubli du fascisme, 2002)¹¹⁰ začíná větou: „Bez přínosu tří karpatských génů Ionesca, Ciorana a Eliada by francouzská literatura neměla stejnou tvářnost.“¹¹¹

Eliade sám v rozhovoru s M. Lovinescu uvádí, že překládání jeho děl není jednoduché, protože se z textů vytrácí určitá autorem vložená zanícenost.

Ano, všiml jsem si toho ostatně, když jsem čekal na překlady některých svých fantastických próz. Cítil jsem velmi dobře, že např. *V Mântuleasově ulici*, přeložené do angličtiny, *U Cikánek*, přeložené do francouzštiny a angličtiny, něco chybí. A o to je to

---

¹⁰⁹ Chaunu, Pierre. *Le Figaro*. Paris, août 1983. „Mircea Eliade este una dintre cele mai strălucitoare zece minți ale ultimei jumătăți de secol.“

¹¹⁰ Autorkou je francouzská filozofka, novinářka a překladatelka Alexandra Laignel-Lavastine (nar. 1966).

¹¹¹ Senécal, Didier. „Le trio de Carpates“. *L'Express* z 1. 4. 2002. [online]. [cit. 2010-04-10]. Dostupné z: <http://www.lexpress.fr/culture/livre/cioran-eliade-ionesco-l-oubli-du-fascisme_806266.html>

horší, že se ta zanícenost nemůže přenést do románu, který já považuji za román románů, epický román, kterým je *Svatojánská noc*. Možná je to jeho osud.¹¹²

Níže uvádíme výčet překladů Eliadových děl do francouzštiny.

- 1955** *Forêt interdite* (Noaptea de Sânziene). Z rumunštiny přeložil Alain Guillerrou. Paris: Gallimard, 1955.
- 1956** *Minuit à Serampore, suivi de Le Secret du Docteur Honigberger* (Nopti la Serampore). Z rumunštiny přeložil Albert-Marie Schmidt. Paris: Stock, 1956.
- 1977** *Vieil homme et l'officier* (Pe strada Mântuleasa). Z rumunštiny přeložil Alain Guillerrou. Paris: Gallimard, 1977.
- 1978** *Mademoiselle Christin* (Domnișoara Christina). Z rumunštiny přeložil Claude B. Levenson. Paris: L'Herne, 1978.
- 1979** *La Nuit bengali* (Maitreyi). Z rumunštiny přeložil Alain Guillerrou. Paris: Gallimard, 1979.
- 1979** *Le serpent ou Andronic et le serpent* (Șarpele). Z rumunštiny přeloži Claude B. Levenson. Paris: L'Herne, 1979.
- 1981** *Noces au paradis* (Nunta în cer). Z rumunštiny přeložil Marcel Ferrand. Paris: L'Herne, 1981.
- 1981** *Temps d'un centenaire, suivi de Dayan* (Tinerețe fără tinerețe). Z rumunštiny přeloži Alain Paruit. Paris: Gallimard, 1981.
- 1981** *Uniformes de général* (Uniforme de general). Z rumunštiny přeložil Alain Paruit. Paris: Gallimard, 1981.
- 1982** *Les dix-neuf Roses* (Nouăsprezece trandafiri). Z rumunštiny přeloži Alain Paruit. Paris: Gallimard, 1982.
- 1984** *Les trois Grâces*. Z rumunštiny přeložili Marie-France Ionesco a Alain Paruit. Paris: Gallimard, 1984.
- 1987** *Les Hooligans* (Huliganii). Z rumunštiny přeloži Alain Paruit. Paris: L'Herne, 1987.
- 1992** *Le Roman de l'adolescent myope* (Romanul adolescentului miop). Z rumunštiny přeložila Irina Mavrodin. Actes Sud, 1992.

---

¹¹² Eliade, Mircea. In Lovinescu, Monica. *Întrevederi cu Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Ștefan Lupășcu și Grigore Cugler*. București: Cartea Românească 1992, s. 48.

1999 *Isabelle et les eaux du diable* (Isabel și apele diabolului). Paris: L'Herne/Fayard, 1999.

- Receptce v ČR, resp. Československu

Čeští a slovenští čtenáři se v období do roku 1989 mohli seznámit s těmito překlady Eliadovy tvorby:

1965 „Konec světa v moderním umění. Mýty a masová média“ (z francouzského originálu *Le Mythe de l'éternel retour* přeložil Miroslav Drápal, *Plamen* 8 / 1965).

1984 *Slečna Kristýna*. In *Pět rumunských novel* (Domnișoara Christina). Z rumunského originálu přeložil Jiří Našinec. Praha: Odeon, 1984.

1985 *U Cikánek* (La țigănci). Z rumunského originálu přeložil Jiří Našinec. *Světová literatura* 1 / 1985).

1986 *Had* (Șarpele). Z rumunského originálu přeložil a doslov napsal Jiří Našinec. Praha: Odeon, 1986.

1988 *Maitreyi, Slečna Kristína* (Maitreyi a Domnișoara Christina). Z rumunských originálů přeložily Hilda Bunčáková a Ľubica Vychovalá. Bratislava: Slov. spis., 1988.

1989 *Bengálská noc* (Maitreyi a Nuntă în cer). Z rumunských originálů přeložili Eva Strebingerová a Jiří Našinec, doslov napsal Jiří Našinec. Praha: Odeon, 1989.

Po roce 1989 byla Eliadova tvorba v Česku a na Slovensku velmi zpopularizována a mnoho do té doby nepublikovaných překladů se dočkalo hned několika vydání. Z hlediska této práce patří k těm nejdůležitějším: *Tajemství doktora Honigbergera* (povídky Secretul doctorului Honigberger, Nopti la Serampore, Un om mare, La țigănci a Tinerețe fără de tinerețe. Přeložil a doslov napsal Jiří Našinec. Praha: Vyšehrad, 1990) *Posvátné a profánní* (Le Sacré et le Profane. Přeložil Filip Karfík. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994), *V hájemství snu* (povídky Pe strada Mântuleasa, Les trois Grâces, Ivan, Dayan. Přeložil a doslov napsal Jiří Našinec. Praha: Aurora, 1996), čtyřsvazkové *Dějiny náboženského myšlení* (z francouzských a německých originálů přeložil kolektiv překladatelů. Praha: ISE, OIKOYMENH, 1995 – 2008), *Svätojánska noc* (Noaptea de Sânziene. Přeložila a doslov napsala Jana Páleníková. Bratislava: DILEMA, 2000), *Paměti* (Memorii. Z rumunského originálu

přeložil Jiří Našinec. Jinočany: H & H, 2007), sborník *Mircea Eliade v evropském kontextu* (2008) a *Mýtus a skutečnost* (Les aspects du mythe. Z francouzského originálu přeložil Milan Lyčka. Praha: OIKOYMENH, 2011).

Zajímavé je, že v některých zemích bývalého východního bloku Eliadova tvorba vycházela bez větších obtíží i dříve než v 80. letech 20. století; např. v Polsku: *Traktat o historii religii* (Varšava: Książka i Wiedza, 1966), *Sacrum – mit – historia: wybór esejów* (Varšava: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1970 a 1974), *Wesele w niebie* (Varšava: Czytelnik, 1977), *Tajemnica doktora Honigbergera* (Krakov: Wydawnictwo Literackie, 1983), *Joga. Nieśmiertelność i wolność* (Varšava: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1984), *Majtreji* (Varšava: Czytelnik, 1988), *Historia wierzeń i idei religijnych* (Varšava: Wydawnictwo PAX, 1988; pouze první ze tří svazků); v Maďarsku *Különös kalandok* (Budapešť: Kozmosz, 1976), *A szent és a profán: a vallási lényegről* (Budapešť: Európa, 1987); dokonce v Sovětském svazu *Kosmos i istorija: izbrannyje raboty* (Moskva: Progress, 1987); v Bulharsku *Majtrei Zmijata* (Sofia: Narodna kultura, 1989).

3. 6 Závěr

Jak vyplývá z názvu této kapitoly, pro Mirceu Eliada exil představoval iniciační zkoušku, skrze kterou musel projít, aby tak posílil své tvůrčí schopnosti. Svůj úděl exulanta se mu podařilo zúročit a tvůrčím způsobem přetavit ve velmi plodné období, během něhož dokázal, že inspirace Dantovým osudem se mu stala vlastní.

Z našeho představení některých důležitých momentů Eliadova života jak v osobní, tak profesionální oblasti vyplývá, že šlo o velmi složitou osobnost, jejíž zachycení v rámci práce věnované exilové literatuře v širším rozsahu je dosti obtížné, vezmeme-li v úvahu, že obvyklý rozsah monografických prací věnovaných Eliadovi čítá v průměru několik set stran.

Nicméně ve vztahu k exilovému období, které zahrnuje větší polovinu autorova života, se podařilo vymezit základní příčiny odchodu do exilu a především setrvání v něm navzdory lákavým nabídkám k návratu. Důležitá je také Eliadova činnost organizátora kulturního života v exilových podmínkách, působil v řadě spolků, časopisů, které se snažily o trvalou propagaci rumunských kulturních hodnot na Západě,

Taktéž představená díla byla vybrána ve velmi omezené míře a ve vztahu k exilové problematice, proto byl jako stěžejní vybrán právě román *Svatojánská noc*, na němž lze zdokumentovat některé Eliadovy vědecké teorie a zároveň ukázat význam tvorby v mateřském jazyce pro exilového spisovatele. Chceme-li hovořit o Eliadově literárním programu, pak je třeba se zmínit o programu tvůrčího úniku z určité bezvýhodné historické situace, jíž Eliade jako autor musel čelit, a rozhodl se pro využití svého intelektuálního potenciálu k vlastní tvorbě pro její překonání.

ŽIVOTOPIS

Spisovatel, literární kritik, filozof, novinář, historik náboženství Mircea Eliade se narodil v Bukurešti 13. března 1907 v rodině pěchotního kapitána Gheorghe Jeremii a jeho ženy Ioany. Mirceův otec v listopadu 1899 z obdivu k Ionu Heliadovi Rădulescovi, proslulému představiteli generace „1848“, změnil své příjmení na Eliade.

Už po dobu svých gymnaziálních let (1917-1925) se začíná věnovat psaní. Výsledkem tohoto období jsou např. fantastické povídky *Cum am găsit piatra filozofală* (Jak jsem našel kámen mudrců) nebo začátek autobiografické prózy *Romanul adolescentului miop* (Román krátkozrakého mladíka). Poté pokračuje ve studiu na Literární a Filozofické fakultě Bukurešťské univerzity (1925-1928), které zakončí diplomovou prací o Campanellovi a Giordanu Brunovi.

V období března–dubna 1927 Eliade poprvé navštěvuje Itálii, kde se seznamuje s předními intelektuály italské pravice: Giovannim Papinim (ve Florencii), Ernestem Buonaiutim, Alfredem Panzinim, Giovannim Gentile (v Římě) a s Vittorim Macchiero (v Neapoli). Epizodní vztah s kamarádem z fakulty vystupujícím pod pseudonymem „R“ v období před cestou do Indie byl literárně zpracován Alexandrem Răducanem ve svazku *Mircea Eliade. Povestea unei iubiri* (Mircea Eliade. Příběh jedné lásky, Bukurešť, 2002).

Jedním z nejdůležitějších období v Eliadově životě je pobyt v Indii v letech 1928–1931, kde se věnuje studiu sanskrtu a jógy pod vedením indického filozofa Surendranatha Dasgupty, do jehož dcery Maitreyi se Eliade zamiluje. Po návratu z Indie vydává své vzpomínky a v roce 1933 román *Maitreyi*¹¹³, který ho okamžitě v Rumunsku proslaví.

Po stránce vědecké se Eliade proslavil doktorskou prací o józe „Yoga. Essai sur les origines de la mystique indienne“, jež vychází roku 1936 v Paříži. Eliade působí jako asistent profesora Nae Ionesca a učí filozofii na Bukurešťské univerzitě; současně píše romány *Întoarcerea din rai* (Návrat z ráje, 1934), *Huliganii* (Chuligáni, 1935) a fantastické novely *Domnișoara Christina* (Slečna Kristýna, 1936) a *Șarpele* (Had, 1937) a román *Nuntă în cer* (Svatba v nebi, 1939).

V období války Eliade pracuje jako rumunský diplomat v Londýně a Lisabonu. Rok 1944 znamená pro Rumunsko konec fašistického režimu. V následujícím tříletém období relativní svobody před definitivním převzetím vlády komunisty se pro Eliada odchod do exilu stává nevyhnutelným. V září 1945 odjíždí do Paříže. Na pozvání prof. George Dumézila, s nímž se seznámil během návštěvy okupované Francie, Eliade vede volný kurz dějin náboženství na École des Hautes Études. Postupně vstupuje do povědomí odborníků svými pracemi: *Technique du Yoga* (Technika jógy, 1948), *Traité d'histoire des religions* (Pojednání o dějinách náboženství, 1949), *Le Mythe de l'Éternel Retour* (Mýtus o věčném návratu, 1949), *Le Sacré et le Profane* (Posvátné a profánní, 1956) a mnohými dalšími. Oproti tomu francouzské překlady Eliadových románů jsou přijímány vlažně. Roku 1955 vychází u Gallimarda vrcholné autorovo dílo *Forêt interdite* (Svatojánská noc, rum. Noaptea de Sânziene).

V roce 1952 získává nejvíce hlasů při volbě 17 správců Rumunské pravoslavné církve v Paříži.¹¹⁴ V lednu roku 1950 se žení s Christinel Cotescu (fr. Cottesco); první žena Nina Mareș zemřela

¹¹³ Maitreyi Devi – na Eliadův román reagovala vlastním dílem (beng. *Na Hanyate*. Calcutta: Writers Workshop, P. Lai, 1976; angl. *It does not die*, rum. *Dragostea nu moare*. Přeložili Ștefan Dimitriu a Theodor Handoca. București: Ed. Românu, 1992.), v němž popisuje milostný vztah ze svého pohledu.

¹¹⁴ Biserica Ortodoxă Română din Paris, zasvěcená sv. Archandělům Michaelovi, Gabrielovi a Rafaelovi. Nejstarší svatostánek rumunských exulantů vytvořený revolucionáři z r. 1848 urpchnuvšími do Paříže. Cílem bylo zajistit duchovní podporu Rumunům, kteří se v té době nacházely ve francouzské metropoli.

v roce 1944. V roce 1950 se na konferenci v Asconě seznámí s C.G. Jungem. V letech 1951–1955 pobývá na studijním pobytu v New Yorku díky stipendiu Nadace Bollingen. V roce 1948 se zúčastní Mezinárodního orientalistického kongresu v Paříži, dále Mezinárodního kongresu o dějinách náboženství v Amsterdamu (1950) a přednáší na univerzitách v Římě, Padově, Štrasburku, Mnichově, Lundu, Uppsale a mnoha dalších.¹¹⁵

Od roku 1957 působí jako profesor dějin náboženství na universitě v Chicagu a píše anglicky další odborné práce. V letech 1976–1983 pracuje na třísvazkových *Histoire des croyances et des idées religieuses* (Dějiny náboženského myšlení) a konečně se dočká uznání i jeho beletristická tvorba. Rok po dokončení *Dějín* mu je udělen francouzský Řád Čestné legie. V USA je často navštěvován spisovateli z RSR, jako příklad uveďme interview poskytnutá Marinu Sorescovi a Adrianu Păunescovi, která vycházejí v Bukurešti v *Luceafărul* (Světloňoš, 17. srpna 1968), resp. cenzurovaná verze v *Contemporanul* (Současník, 17. března 1972) a celý text ve svazku *Sub semnul întrebării* (S otázníkem, 1979). V roce 1969 vydává Eugen Barbu svazek *Foamea de spațiu* (Hlad po prostoru) obsahující kapitolu „Acasă la Mircea Eliade“ (Doma u Mircei Eliade).¹¹⁶

V roce 1982 mu je u příležitosti 75. narozenin vzdán hold v časopise *România literară* (Literární Rumunsko, č. 10 ze 4.3.), v *Tribuna României* (Rumunské tribuně, č. 224 z 1.3.) i v dalších periodikách. V prosinci roku 1985 vypukl v jeho chicagské knihovně požár, který zničil knihy, rukopisy, poznámky a asi 6000 dopisů.

Mircea Eliade umírá 22. dubna 1986 v Chicagu. O čtyři roky později je posmrtně zvolen členem Rumunské akademie a v Rumunsku se začínají vydávat některá mnoho let zakázaná díla.

Za svého života získal Eliade řadu ocenění a akademických titulů, např. doktor *honoris causa* univerzit v Yale (1966), La Plata (1969), Riponu (1969), Chicagu (1970), Bostonu (1971), Philadelphii (1972), Lancasteru (1975), Paříži (1976) a Washingtonu (1985). Dále byl členem belgické Akademie umění a věd (1966) a Královské akademie francouzského jazyka a literatury (1975), dopisujícím členem Britské akademie (1970) Rakouské akademie věd (1973), posmrtně jmenován členem Rumunské akademie (1990). Držitel ceny „Bordin“ Francouzské akademie pro rok 1977, rytíř Čestné legie (1978). V roce 1980 ho Univerzita Lyon III navrhla na Nobelovu cenu za literaturu (autoři návrhu Jacques Goudet a Gheorghe Bulgăr).

19. května 1988 byla na Eliadův byt v Paříži na náměstí Charles-Dullin umístěna pamětní deska s rumunským nápisem: „Zde žil rumunský spisovatel a filozof Mircea Eliade, narozen roku 1907 v Bukurešti a zemřel roku 1986 v Chicagu.“¹¹⁷

Část Eliadových knih shořela během onoho prosincového požáru v roce 1989, další knihy darovala autorova manželka Christinel Eliade po jeho smrti bukurešťskému Institutu orientálních studií „Sergiu Al-George“. Bohatý archiv zahrnující kromě jiného i 600 dopisů vlastní Mircea Handoca. Další rukopisy včetně Eliadova *Deníku* byly v roce 1987 uloženy do Regensteiny knihovny v rámci Chicagské univerzity. V roce 1994 začal Mircea Handoca a Mihai Dascal v Rumunsku připravovat kritická vydání Eliadova díla. V roce 1988 byl podle románů Maitrey režisérem Nicolasem Klotzem natočen film „Bengálská noc“ (The Bengali Night) s Hughem Grantem v hlavní roli; v roce 2007 natočil Francis Ford Coppola film „Nemladá mladost“ (Youth without youth) podle Eliadovy stejnojmenné povídky. Román *Svatojánská noc* se v žebříčku nejlepších rumunských románů 20. století, sestaveném na začátku roku 2001 literárními kritiky a historiky, umístil na 20. místě.¹¹⁸

---

¹¹⁵ Manolescu, Florin. *Enciclopedia exilului literar românesc 1945–1989*. București: Compania, 2003, s. 282.

¹¹⁶ *Ibid.*, s. 282.

¹¹⁷ „Aici a locuit Mircea Eliade, scriitor și filosof român, născut în București în 1907 și mort la Chicago în 1986.“

¹¹⁸ Manolescu, Florin. *Enciclopedia exilului literar românesc 1945 – 1989*. București: Compania, 2003, s. 288–289.

4. MONICA LOVINESCU A VIRGIL IERUNCA – EXIL JAKO SLUŽBA RUMUNSKÉ LITERATUŘE

Tato kapitola je věnována exilovým autorům, kteří jsou někdy poněkud nespravedlivě zařazováni do kategorie spisovatelů „bez díla“, tedy bez vlastní literární tvorby. Ačkoliv se jedná o velmi aktivní osobnosti v oblasti literární kritiky, historie, publicistiky, jejichž činnost významným způsobem ovlivnila pohled západních i rumunských intelektuálů a širšího publika nejen na rumunské literární dění, jejich tvůrčí ambice byly určitým způsobem odsunuty do pozadí právě ve prospěch role kritika, komentátora, publicisty. Mezi tyto autory bezesporu patří manželský pár Monica Lovinescu a Virgil Ierunca.

4. 1 Monica Lovinescu

Život Monicy Lovinescu byl exilem ovlivněn velmi silně jak po stránce osobní, tak po stránce profesionální. Její názor na tento fenomén dobře ilustruje následující citát.

Stesk je skutečností exilu. Jeden z prvních literárních exilových časopisů se jmenoval *Seșity stesku* (Caiete de dor). Stejně tak láska k rodné zemi. Většina uprchlíků odešla proto, že měla o své vlasti příliš vysoké a neoblomné mínění, a nemohli si jí, zohavené dovezeným komunismem, dál vážít. Protože svoboda pro ně byla, jako hory a údolí, součástí rumunské krajiny. Není-li exil prožíván jako druh turistiky nebo obchodu, tak znamená právě tohle: velké utrpení i právo, aby se člověk nestyděl za svou zemi, ani za sebe jako svobodného člověka této země.¹¹⁹

Lovinescu se kvůli práci novinářky, která jí umožnila podávat pravdivé informace o kulturním i politickém dění v Rumunsku, vzdala vlastní literární kariéry. Často se proto bývá označována za „spisovatelku bez díla“ (scriitoare fără operă). Šest svazků *Krátkých vln*, stejný počet *Deníků* a další knihy toto mínění úspěšně popírají. Pravdou však zůstává, že vzhledem k rodinným predispozicím se Lovinescu mohla do literárních dějin zapsat zcela jinak. Nepříznivé historické okolnosti rozhodly o tom, že

---

¹¹⁹ Lovinescu, Monica. *Unde scurte II*. București: Humanitas, 1993, s. 43.

se Monica Lovinescu stala pro Rumuny hlavně „hlasem“ (o voce) přinášejícím po dobu dvaceti let důvěryhodné informace z oblasti politického a kulturního dění. Přínosný byl rovněž její kritický pohled na současnou rumunskou literaturu. Podle slov Cornela Ungureana, „Svým dědictvím, talentem, imaginací, dynamičností, vzděláním může Monica Lovinescu [...] zaštitit vzkříšení rumunské literatury.“¹²⁰ Autorka pronikavých úvah a kritik na rumunskou literaturu nahlíží z perspektivy svobodného světa, což však neomezuje její pochopení podstaty problémů, a jak dokazuje tvrzení jiné exilové autorky Sandy Stolojan¹²¹: „Dvacet let dokázala nejen nahrazovat nedostatek informací ze zahraničí, ale zároveň být uprostřed rumunských intelektuálů, na místě činu, v jádru jejich problémů, problémů rumunské kultury a zvláště pak literatury.“¹²²

Lovinescu si psala deníky už v mládí, později je sama, protože jí připadaly povrchní a naivní, zničila. Nicméně si později vzpomněla, že v roce 1946 si do deníku zaznamenala otázku: „Co můžu mít já společného s politikou?“, která na jedné straně popírá celý další autorčin život, na straně druhé jako by předvíдалa jeho další vývoj a směr, kterým se bude ubírat.

Měla jsem jiné plány: divadelní režii, a bývala bych psala romány. Začala jsem připravovat nastudování několik avantgardních her. V mém posledním literárním „počinu“, v němž jde o překročení hranice, a který, abych tak řekla, asi nebyl napsán lépe než ty ostatní, dnes zavržením hodné pokusy, je vyjádřeno to, co jsem velmi silně pocítila: „*Ted' se umírá*“; má velmi přesný význam: člověk nemá právo odejít, protože se za všechno platí, a tak zůstává solidární. Musí odejít s určitým rizikem, musí zemřít určitý způsob jeho bytí a vzniknout jiný, solidárnější s ostatními. Ani předtím jsem nebyla apolitická, ale tohle nebylo mým přáním. Protože mezi tím nebyť apolitický, a obětovat celý život jednomu případu, jednomu boji, zeje propast. Jde o nesoulad, kterého nelituji.¹²³

Velmi osobní a silný rozměr exilu dává i tragický osud autorčiny matky Eleny Bălăcioiu-Lovinescu. Je zřejmé a v mnoha ohledech i pochopitelné, že exulanti doma často zanechávali část své rodiny, většinou ty nejbližší, o jejichž život se následně

---

¹²⁰ Ungureanu, Cornel. *La vest de Eden*. Timișoara: Amarcord, 1995, s. 166.

¹²¹ Sanda Stolojan (1919–2005), novinářka, spisovatelka, tlumočnice několika francouzských prezidentů, žijící od roku 1961 ve Francii, spoluzakladatelka exilového časopisu *Cahiers de l'Est*, v letech 1984–91 byla předsedkyní Ligy na ochranu lidských práv v Rumunsku se sídlem v Paříži.

¹²² Manolescu, Florin. *Enciclopedia exilului literar românesc 1945 -1989*. București: Compania, 2003, s. 453.

¹²³ Citováno z Jela, Doina. *Această dragoste care ne leagă*. București: Humanitas, 1998, s. 248.

museli obávat. V případě M. Lovinescu tomu nebylo jinak, avšak nikdy neočekávala tak krutý scénář, podle něhož už matku nikdy nemohla spatřit a nemohla jí ani pomoci, když se stala obětí komunistické zvěle a byla uvězněna. Profesorka francouzštiny Ecaterina Bălăcioiu byla z politických důvodů uvězněna a v roce 1960 po dvouletém žaláři kvůli neposkytnutí lékařské péče zemřela. Téma matčiny smrti bylo pro M. Lovinescu po dlouhá léta ve vlastní tvorbě tabu, otevřelo se teprve na sklonku života v posledních dílech *Deníků*, jako by přístup do spisů tajné policie Securitate znovu otevřel spisovatelčino osobní drama.

Lovinescu odjela do Francie v září roku 1947 a vůbec nepředpokládala, že by tam měla natrvalo zůstat. Až do roku 1956, kdy došlo k maďarské revoluci, byla přesvědčena o tom, že komunismus nebude mít dlouhého trvání, a jí se tedy naskytne možnost návratu. Po tomto kritickém zlomu se její naděje na změnu rozplynuly a místo nich autorka soustředila všechny své schopnosti k boji proti komunistickému režimu nejen v Rumunsku, ale v celém východním bloku. Její vytrvalost a síla pochopitelně vyvolaly určité obavy na straně oficiálních představitelů Rumunska v čele s Ceaușescem, jenž v Lovineskové viděl velkou hrozbu. Krátce po příchodu Paula Gomy do Paříže (18. 11. 1977), kterého stejně jako mnohé jiné Lovinescu spolu se svým manželem podporovala, na ni byl spáchán neúspěšný atentát. Cílem podlého činu bylo upozornit rumunské emigranty na všudypřítomnost a všemocnost Securitate, jejíž chapadla mohou dosáhnout kamkoliv. Spisovatelka byla vybrána záměrně pro svůj velký vliv na exulanty, a mělo tedy jít o exemplární potrestání prokazující sílu politického režimu tehdejšího Rumunska.

Monica Lovinescu a Virgil Ierunca se během svého exilu setkali s mnoha lidmi, kteří přijížděli do Paříže, proto aby poskytlí své svědectví o životě za „železnou oponou“. Většinou šlo o osoby, které neměly dost odvahy podat svou výpověď veřejně, avšak „svěření se“ důvěryhodným osobám pro ně bylo přijatelné. Prostřednictvím rozhlasových pořadů se potom díky Lovinescu jejich informace a příběhy dostaly dále k posluchačům Rádia Svobodná Evropa.

4. 1. 1 Dílo v podobě deníků

Deník, jak uvádí definice z *Encyklopedie literárních žánrů* (D. Mocná, J. Peterka a kol., Paseka 2004), je dokumentární literaturou, která chronologicky řadí osobní

záznamy, upřednostňuje bezprostřednost záznamu, jeho autentičnost. Autor deníku vede permanentní dialog se sebou samým, čímž dochází k neustálé konfrontaci vlastní identity s vnějšími poměry, dále vybírá informace, které chce do deníku zařadit. Selektace informací je výrazně ovlivněna autorem, většinou však existuje určitý jednotící prvek. Rozvoj deníkového žánru zaznamenalo zejména 20. století, kdy byl kladen důraz na reportážní věcnost a deník se často stával platformou, která mohla představit tabuizovaná či nevhodná témata. Pro autory v určité společenské izolaci, jimiž byli právě disidenti a exulanti, měl tvůrčí akt zároveň umělecký i lidsky sebezáchovný charakter.

V tomto směru tomu není jinak ani u M. Lovinescu, která do série svých deníků vtělila to nejdůležitější a nejpodstatnější ze svého života, ačkoli se mnohdy snaží, což explicitně na několika místech sděluje, o potlačení osobního (ve smyslu intimního) prvku svých děl, úmyslně se jeho eliminaci nevyhýbá. Čtenář se pod kůži zdánlivě nepřístupné ženy dostává mnohdy jen mezi řádky, nebo z lehce naznačených informací.

- *Nepřímé deníky*

Patří mezi ně šest svazků *Krátkých vln* s různými podtituly zahrnující období 60.–90. let:

Krátké vlny (Unde scurte) – roky 1961–71

Krátké vlny II. Seismogramy (Unde scurte II. Seismograme) – roky 1972–77

Krátké vlny III. Současní nástupci (Unde scurte III. Posteritatea contemporană) – roky 1978–82

Krátké vlny IV. Est-etické (Unde scurte IV. Est-etice) – roky 1983–87

Krátké vlny V. Práh (Unde scurte V. Pragul) – roky 1988–89

Krátké vlny VI. Hadí ostrov (Unde scurte VI. Insula șerpilor) – roky 1990–95

Velice výstižně *Nepřímé deníky* charakterizují slova Mihaie Cismăresca:

Už od první recenze z 21. února 1961 věnované Călinescově *Černé komodě* až po tu poslední z července roku 1971, v níž se zabývá slavnými Tezemi onoho temného měsíce, tedy tím, čemu se říkalo „malá kulturní revoluce“, se nám nabízí celé panorama tehdejšího rumunského kulturního života s jeho liberalizací, destalinizací, restalinizací a další liberalizací, které šly jedna za druhou, narážely na sebe a překrývaly se. Defilují před námi jména romanopisců, básníků, esejistů, dramaturgů, malířů, sochařů, názvy

knih, her, literárních časopisů, opravdový kaleidoskop jednoho desetiletí duchovního života naší země. Monica Lovinescu dokázala odhalit opravdové talenty, rozeznat trvalé hodnoty, pranýřovat lež, pokrytectví, podvody a servilnost rumunského literárního světa.¹²⁴

První díl obsáhlého esejistického díla Monicy Lovinescu zahrnující léta 1961–1971 vyšel nejprve roku 1978 v madridském nakladatelství Limite. Jde o písemné zachycení původních rozhlasových reportáží, z nichž vznikl deník. Oproti klasickému deníkové žánru se však vyznačuje určitou opatrností vyplývající z autorčiných obav o bezpečnost lidí, o nichž v *Krátkých vlnách* psala.

Deníkové záznamy pokrývají období liberalizace ve východní Evropě s důrazem nejen na zvláštní postavení Rumunska, ale i na události v jiných zemích, které ho přímo či nepřímo ovlivnily. Lovinescu v této souvislosti tvrdí:

Rumunsko je opravdu jednou z mála zemí s komunistickým režimem, v níž se intelektuálové neproměnili v „inteligenci“. Tomuto výrazu přikládáme jeho původní význam duchovní elity stávající se i elitou občanské odvahy. Lidé v Maďarsku, Polsku, Československu a Rusku se seznámili s činností inteligence, která se zabývala zločiny stalinismu, od hlavy k patě ho začala popírat, až popírání přerostlo ve srážky a boj. [...] My jsme stalinistický teror zahalili rouškou mlčení. Literatura se jím nezabývala. Jen u velmi mála spisovatelů, které lze spočítat na prstech jedné ruky, se v románu sem tam objeví uvězněný hrdina, chyba v kolektivizaci, nesmysl při dodržování zákona. U většiny však nic takového nenajdete [...] ¹²⁵

Mlčení rumunských spisovatelů Monica Lovinescu a Virgil Ierunca odsuzují, proto na ně stále své čtenáře a posluchače upozorňují. Dle jejich názoru jsou tak opět poškozeny oběti zločinů, které v podstatě umírají podruhé vinou lidského zapomnění. „V Rumunsku už nejsou mrtví. Skutečné hřbitovy překryl plášť mlčení. Každý zemřel dvakrát: poprvé ve vězeňské cele nebo ve vlhké půdě Kanálu, podruhé ve vzpomínce, která mu je odmítána.“¹²⁶

V prvním dílu *Krátkých vln* je obsažen i pocit zadostiučinění z toho, že se v Rumunsku objevuje nová generace spisovatelů, tzv. generace 60. let, mezi něž patří

---

¹²⁴ Manolescu, Florin. *Enciclopedia exilului literar românesc 1945 -1989*. București: Compania, 2003, s. 455.

¹²⁵ Lovinescu, Monica. *Unde scurte. Jurnal indirect*. București: Humanitas, 1990, s. 9.

¹²⁶ *Ibid.*, s. 10.

např. Dumitru Radu Popescu, Marin Sorescu, Fănuș Neagu, jejichž tvorba není poplatná zásadám socialistického realismu. Rovněž je z knihy patrná naděje, kterou vyvolalo Pražské jaro; režim ji však zneužil k zastrasování obyvatelstva a zdůrazňoval, že obdobná intervence by mohla nastat i v případě neposlušného Rumunska. Tato vyděračská politika vrcholí přijetím tzv. Červencových tezí (Tezele din iulie 1971) a následným procesem restalinizace.

První díl *Krátkých vln* rovněž obsahuje mnoho kapitol věnovaných dílu Mircei Eliada, jako např.: „Eliadovy novely“ (Nuvelele lui Mircea Eliade, 4. ledna 1964), „Eliadovo Posvátné a profánní“ (Le Sacré et le Profane de Mircea Eliade, 28. srpna 1965), „Eliadovy Paměti“ (Amintirile lui Mircea Eliade, 18. prosince 1966), které byly použity při zpracování kapitoly o tomto spisovateli.

Druhý díl *Krátkých vln* s podtitulem *Seismogramy* zahrnuje léta 1972–1977. Komentáře k tomuto období byly vysílány ve Svobodné Evropě, ale knižního vydání se dočkaly až po prosincovém převratu v roce 1989, který podle autorky všechny zaskočil. Lovinescu tvrdí, že pro Rumunsko té doby byla příznačná už výše zmíněná nepřítomnost inteligence: „Neexistence občanské společnosti, která by bývala jednala jako v sousedních zemích, pohrdavě popřela naši jistotu, že komunismus tam, kde byl nastolen, působil jako antikomunistická vakcína. Od roku 1989 až do dneška nelze v Rumunsku mluvit o vakcíně, ale naopak o zdoluhavé viróze.“¹²⁷

V předmluvě se Lovinescu zabývá společensko-politickou situací Rumunska v období po roce 1989 hlouběji a představuje dvě protichůdné tendence: překotné vypořádání se s diktátorem Ceaușescem na jedné straně a pasivita a mlčení o zločinech a zločincích bývalého režimu na straně druhé. Podle Lovinescu Rumuni zřejmě nechtěli pořádat „hon na čarodějnice“ a bylo pro ně přijatelnější, resp. pohodlnější zapomenout, což ve svém důsledku usnadnilo bývalým komunistům návrat na politickou scénu.

Titul *Seismogramy* však není odkazem pouze na převratné prosincové události, nýbrž poukazuje i na bouřlivé události v letech 1972–1977. Autorka se v pokračování *Krátkých vln* snaží hledat příčiny současného stavu rumunské společnosti: „Ne proto, abych nutně hledala styčné body s přítomností, ale proto, abych našla aspoň některé z jejích kořenů. Poněvadž ne vždy jsme obětmi nepříznivého osudu nebo cizinců. Někdy se můžeme považovat za své vlastní oběti.“¹²⁸

---

¹²⁷ Lovinescu, Monica. *Unde scurte II. Seismograme*. București: Humanitas, 1993, s. 5.

¹²⁸ *Ibid.*, s. 6.

Lovinescu se podrobně zabývá problematikou disentu v 70. letech 20. století, kterému přikládá velký význam. Původ disentu přímo souvisí s maďarskou revolucí, po níž zaniká možnost tradiční otevřené rezistence a naopak se rodí možnost nového skrytého odporu, jehož nejvýznamnějšími představiteli se stali Alexandr Solženicyn, v Rumunsku pak Paul Goma. Disent podle názoru Lovinescu vytvořil „mapu antikomunistické opozice“ (hartă a opoziției anticomuniste), na které má díky Gomovi své místo i Rumunsko.

Podrobněji se dále podíváme na poslední dva díly (pátý a šestý) *Krátkých vln* nazvaných *Práh* a *Hadí ostrov*, v nichž se autorka věnuje pohnutému období konce a 80. a počátku 90. let minulého století.

Práh zahrnuje roky 1988–89, které jsou M. Lovinescu viděny jako velmi chaotické a už během událostí je jasné, že probíhající změny nejsou tak radikální, jak se očekávalo, spíše se k moci dostávají bývalí komunisté, z čehož pramení autorčino zklamání. Nepřímý deník je v tomto díle doplněn i deníkem přímým, který má podobu kurzivou psaných vložených poznámek. Ostatně na několika místech se autorka problematikou memoárové literatury zabývá a cituje francouzského odborníka na autobiografie Philippa Lejeuna, podle něhož memoárová literatura předpokládá jak „pakt autobiografický“, tak „pakt s historií“¹²⁹. Dále se pak autorka zabývá Orwellovým názorem z románu *1984* na nerovnoměrný výskyt memoárové literatury na Východě a Západě a aplikuje jej na situaci v Rumunsku.

Paměti jsou v zemích s komunistickým režimem velmi vzácné, protože Paměť představuje jednoho z největších nepřátel takového režimu a jeho první oběť. Paměť je „kolektivizována“, patří Státu, který si s ní může dělat, co se mu zlíbí. Napsat „paměti“, a dělat si tak nárok na vlastní Historii a zařadit se do všeobecné Historie, jejímž svědkem chce člověk být, je pro takovou moc hřích. Z tohoto důvodu, nikoliv kvůli nějaké autochtonní tendenci měly v Rumunsku zřídka publikované paměti a deníky hlavně literární charakter (oblast, která se straně jeví, ne-li jako zcela doplňková, tak v každém případě méně důležitá).¹³⁰

Z tohoto důvodu bylo psaní literatury tohoto druhu vhodnější spíše v exilu, protože v domácích podmínkách bylo i pouhé psaní deníku tzv. do šuplíku považováno za velké nebezpečí.

---

¹²⁹ Lovinescu, Monica. *Unde scurte V. Pragul*. București: Humanitas, 1995, s. 81.

¹³⁰ *Ibid.* s. 4.

Kromě kapitol vracejících se k dětství (např. oslava stých narozenin pianistky a spisovatelky Celly Delavrancea v roce 1988, prostředí literárního kroužku Sburătorul, intelektuální atmosféra rodiny), se čtenář setkává i s kapitolami literárními. Velmi intenzivně působí např. kapitola „Syndrom kocoura Arpagica“ (Sindromul motanului Arpagic), v níž M. Lovinescu popisuje případ Any Blandiany, potrestané kvůli postavě kocoura Arpagica ze sbírky básní pro děti *Příhody z mojí ulice* (Întîmplări de pe strada mea), který byl údajně nápadně podobný diktátoru Ceaușescovi.¹³¹ Jak M. Lovinescu uvádí, jde o první případ, kdy se hlava státu identifikuje s despotickým a domýšlivým zvířetem, což ještě podtrhuje absurditu trestu pro jeho tvůrkyni. Neméně nesmyslně se jeví případ slovníku Mircei Zacia v kapitole „Mircea Zaci: literární život a Slovník“ (Mircea Zaci: viața literară și Dicționarul). Jde o *Slovník rumunských spisovatelů* (Dicționar scriitorilor români), jehož spoluautory jsou kromě M. Zacia Aurel Sasu a Marian Papahagi. Jejich dílo mělo za cíl zachytit vývoj poválečné literatury, který byl do té doby popsán pouze v pamětech, k jejichž objektivitě lze mít vždy výhrady. Precizně připravený slovník nakonec nevyšel, protože se proti němu postavil Svaz spisovatelů.

M. Lovinescu si také pozorně všímá politického dění v Rumunsku a z jejich úvah vyplývá zároveň ostrá kritika režimu, jakož i lítost, či spíše soucit s rodnou zemí. Kapitola „Důstojnost a intelektuální degradace“ (Demnitate și degradare intelectuală) se zamýšlí nad oslavou Ceaușescových narozenin v lednu roku 1989 a konstatuje přítomnost absolutní lži v Rumunsku. Zatímco západní televize ukazují otrěsné obrazy zničené, zbídačené Bukurešti (šokující i pro východní blok) v kontrastu s Prahou, prorežimní spisovatelé pějí na diktátora a jeho dobrodiní chválu¹³². V kapitole „Ohrada“ (Țarcul) jsou zase zdůrazněny disproporce mezi rumunskou realitou a reklamní kampaní oslavující krásy Rumunska v době, kdy jeho obyvatelé živoří. Rumuni se nesmějí stýkat s cizinci, na což existuje i zákon přísně trestající jakékoliv provinění v tomto směru. Západ je díky aktivitám M. Lovinescu a dalších o dění v Rumunsku informován a jsou vedeny různé kampaně za dodržování lidských práv či na podporu stíhaných intelektuálů (např. Doina Cornea), jež nenechávaly Ceaușesca chladným. Představovaly pro něho totiž nebezpečí; jakmile se o stíhání určité osoby dozvěděla západní veřejnost

---

¹³¹ V roce 1998 vyšlo pokračování kocouřích příhod pod názvem *Arpagicova bílá kniha* (Cartea albă a lui Arpagic), kde se Arpagic mladší dožaduje přístupu ke spisu svého otce, vedenému tajnou policií. Autorka tak naráží na tehdejší palčivý problém; archivy Securitate byly zpřístupněny teprve v roce 1999 (zákonem č. 187 ze 7. 12. 1999).

¹³² např. Adrian Păunescu, Corneliu Vadim Tudor a další

a postavila se na její stranu, bylo pro režim nemožné se daného člověka zbavit, příp. v jeho persekuci pokračovat.

Z poznámek osobnějšího charakteru je zajímavý např. popis prosincových událostí roku 1989. Pronikavá mysl a nabytá životní zkušenost autorku odvracejí od všudypřítomné euforie z pádu režimu a spíše tuší, že změny nebudou odpovídat jejímu očekávání. Po oslavě Nového roku se manželé Ieruncovi setkávají s Eugenem Ionescem a společně se zabývají otázkou, zda se do Rumunska definitivně vrátí. Výsledek diskuse je negativní, nikdo nemá zájem o návrat, spíše o návštěvu („podívat se“). V kontextu změn se chaos promítá i do života v Paříži, kde je o tzv. odborníky na exil velký zájem. Dochází i k absurditám typu Virgila C. Gheorghia představeného za patriarchy, což M. Lovinescu komentuje slovy: „[...] dokonce i v rumunských tragediích je trocha Caragiala“.¹³³

V posledním díle *Krátkých vln* nazvaném *Hadí ostrov* (Insula Șerpilor) jsou zachycena léta 1990-95 a zklamání z průběhu změn, které prožívá nejen autorka (nazývá ho „deníkem zklamání“), ale i západoevropští intelektuálové, disidenti i rumunští intelektuálové, je evidentní. Příznačná pro tu dobu je „Výzva k ničemům“ (Apel către lichele) od Gabriela Liiceana, jímž rumunský filozof a spisovatel vyzývá ty, kteří se dopustili křivd, aby se stáhli z politického života. K očekávanému odsouzení komunismu (proces al comunismului¹³⁴) nedošlo. Autorka vidí Rumuny jako přeborníky v zapomínání, a proto vítá určité pokroky v tomto směru např. v ČR, Polsku a Maďarsku, kde byly přijaty lustrační zákony mnohem dříve než v samotném Rumunsku. Nicméně se na několika místech deníku setkáváme i s optimistickým naladěním M. Lovinescu, a to v případech, kdy autorka může konstatovat příjemná překvapení – objevení nových talentů, mezi něž patří např. Horia Roman Patapievici, Dan C. Mihăilescu, Ioana Pârvulescu a další.

Všemi díly *Krátkých vln* se prolíná hlavní myšlenka, společná oběma manželům Ieruncovým, o významu paměti a paměťového procesu pro další vývoj společnosti. Bez náležitého připomínání historie/minulosti jen stěží dosáhneme pokroku a zlepšení v budoucnosti. Svě hlavní poslání spatřují právě v roli pamětníka upozorňujícího na nebezpečí krátkosti lidské paměti.

---

¹³³ Lovinescu, Monica. *Unde scurte V. Pragul*. București: Humanitas, 1995, s. 242.

¹³⁴ K oficiálnímu odsouzení komunismu došlo až mnohem později, v roce 2006, kdy tak učinil současný prezident Traian Băsescu na základně zprávy vyhotovené odbornou komisí pod vedením historika Vladimira Tismăneana.

- Zájem o československou problematiku

Protože se Monica Lovinescu ve své knize zabývá škálou různých problémů, bylo velmi složité se v tomto množství materiálu zorientovat. Vybrali jsme proto dva komentáře, o kterých si myslíme, že jsou pro českého čtenáře zajímavé. Jde o úvahy týkající se bývalého Československa.

Tak se např. u 24. října 1964 objevuje text s názvem „Zbytečná generace: dopis z Prahy“ (O generație inutilă: o scrisoare din Praga), jenž upozorňuje na dopis jednoho českého spisovatele uveřejněný v západním tisku. Autor tohoto dopisu se zamýšlí nad osudem své generace, která vstoupila do komunistické strany a mašinérie její moci a nyní se cítí unavena svou vlastní zbytečností. Také by se jí dalo říkat ztracená generace.

Co znamená civilizace, když ne dialog mezi generacemi? A teď tu máme jednu, která se ani neodvážá pohlédnout do očí vlastním dětem, která ví o svém předčasném skonu, zahrnuta znechucením ostatních i vlastní nečestností. Místo vrásek má tváře poznamenané studem. Opravdu ztracená a zbytečná generace. Najde se někdo, kdo by se za tuto generaci aspoň jednou jedinkrát pomodlil?¹³⁵

Další pro nás velmi zajímavý text se jmenuje „Konec činnosti *Literárních Listů*“ (Sabordarea revistei „Literární Listy“) a vztahuje se k datu 7. září 1968. Redaktoři tohoto časopisu se dobrovolně rozhodli, že pokud nemohou psát podle vlastního přesvědčení a svědomí, raději s vydáváním časopisu přestanou. Tato událost je samozřejmě v přímé souvislosti s okupací Československa, která byla podle Monicy Lovinescu projevem strachu Moskvy z moci slova. Má na mysli manifest „2 000 slov“ od Ludvíka Vaculíka. Týdenní vzdorování československého národa udělilo mocnému Sovětskému svazu řádnou lekci, k níž se ovšem musel celý národ připravit. „V tomto vývoji, který za necelý rok změnil ten, jak se aspoň zdálo, nejpasivnější a se svým osudem nejsmířenější národ v určitý symbol schopnosti vytvářet vlastní dějiny, nehráli roli jen spisovatelé a intelektuálové.“¹³⁶

¹³⁵ Lovinescu, Monica. *Unde scurte. Jurnal indirect.* București: Humanitas, 1990, s. 127.

¹³⁶ *Ibid.*, s. 309.

- *Deníky*

Oproti zmíněným nepřímým deníkům nazvaným *Krátké vlny* stojí série deníků „přímých“, které časově zahrnují období let 1981–2000 (1. díl 1981–84, 2. díl 1985–88, 3. díl 1990–93, 4. díl 1994–95, 5. díl 1996–97, 6. díl 1998–2000). Dílo nazvané jednoduše *Deníky* obsahově *Krátké vlny* doplňuje a je jejich kompendiem obohacujícím „pakt s historií“ o autobiografické prvky, i když prvotním záměrem autorky bylo „vědomě potlačit ego“¹³⁷. M. Lovinescu deníkový žánr v 50. letech opustila, aby se k němu na počátku let 80. znovu vrátila. Původně chtěla svoje záznamy pojmenovat *Agende* (Zápisníky), ale zvolila klasický titul v duchu deníku svého otce (3 svazky *Memorii* z roku 1932). V předmluvě k prvnímu dílu autorka čtenáři přímo oznamuje, že její deníky nejsou „rekonstrukcí jedné existence, nýbrž neklidu“¹³⁸.

Autorka se domnívá, že její poznámky budou přínosné pro badatele zabývající se exilem, jenž ve 20. století, hlavně v jeho druhé polovině doznal nebyvalých rozměrů. M. Lovinescu klade důraz na vazby mezi autory v exilu a doma, o nichž se příliš nepsalo, a na aktualizaci minulosti, která představuje základní podmínku přežití. Na titulní straně všech *Deníků* je fotografie domu manželů Ieruncových v Paříži jako symbol setkání; přijímali Rumuny přijíždějící do Paříže, přátele, exulanty, vedli bohatý literární život a tato setkání se promítala do jejich francouzského života, mimo jiné i do mnoha aktivit na poli ochrany lidských práv. První dva díly pojednávají o spiklenecké solidaritě mezi exilovými intelektuály, třetí díl o odtajnění schůzek u Ieruncových, které už nejsou tajné, ale naopak zviditelňují návštěvníka. Podle Mircei Iorgulesca existuje rumunská mapa Paříže s místy významnými pro rumunský exil a své místo na ní má dozajista právě dům M. Lovinescu a V. Ieruncy.

Stejně tak jako v nepřímých denících se čtenář setkává s událostmi spojenými s literárním děním, podanými tentokrát v mnohem bližší intimnější rovině. Patří mezi např. smrt několika osobností (M. Eliada, E. Ciorana, E. Ionesca, I. Negoïtesca). V období po roce 1989 se autorka pozitivně vyjadřuje k aktivitám spisovatelky Any Blandiany v Sighetu¹³⁹ a Lucie Hossu-Longin (autorky série dokumentárních filmů *Memorialul Durerii – Memoriál bolesti* a stejnojmenné knihy z roku 2007). Postupem času, jak autorka stárne, se deník stává, jak ona sama říká, deníkem o mizení: přátelé i Ieruncovi stárnou, přichází smrt mnoha blízkých. Do kategorie mizení patří i zrušení

---

¹³⁷ Lovinescu, Monica. *Jurnal 1981–1984*. București: Humanitas, 2003, s. 6.

¹³⁸ *Ibid.*, s. 5.

¹³⁹ Memoriál obětí komunismu a rezistence – bývalé vězení, jež od roku 1993 básnířka Ana Blandiana transformovala v memoriál pod záštitou Rady Evropy.

pařížského studia Rádía Svobodná Evropa v roce 1992. Ačkoliv má možnost vrátet se domů a znovu navázat kontakty se zemí na půl století opuštěnou, s lidmi, které doposud znala jen na dálku, přináší jí tato zkušenost spíše rozčarování a lítost nad skutečným stavem věcí. Deziluze jako věrná přítelkyně provází M. Lovinescu při každé cestě do Rumunska a dokazuje tak teorii o tom, že pouze ryzí člověk může mít deziluze, protože jen takový člověk má iluze. M. Lovinescu se např. velmi těžko smířovala s tím, že nebyl odsouzen komunismus a nezačala se měnit mentalita Rumunů, od nichž idealisticky očekávala kritičtější přístup k minulosti.

V roce 1996 se otevírá rána po matce; autorka se dostává k jejímu spisu vedenému Securitate. Příběh matky zahynuvší v komunistickém vězení, protože nechtěla zradit dceru přijetím spolupráce se Securitate, je vedle exilu nejtraumatičtějším zážitkem spisovatelčina života, s nímž se zřejmě nikdy nevyrovnala. „Odjezd do Paříže se rovnal odchodu z tohoto vězení, i když jsem si myslela, že se nevzdaluji na více než jeden dva roky, dokud Západ neosvobodí Východ. Jinak bych tu matku nenechala. Ani na chvíli jsem netušila, že to bude na celý život“.¹⁴⁰ Až poslední díl *Deníků*, přinášející další odhalení intimních detailů, informuje o restituci matčina bytu na bulváru Elizabeta, neoprávněně obývaného prokurátorem, který matku Lovinescové obvinil.

Vzhledem k průběhu veřejného i osobního života zachycených v *Denících* můžeme pozorovat postupující úpadek autorčiny iluzí. V exilu žila ve svém imaginárním světě vzpomínek, kulturních elit, který už není, vystřídala ho realita. Ačkoliv jsou po roce 1989 vytvořeny všechny podmínky pro vznik a rozvoj demokratické společnosti, „železná dáma rumunské kritiky“ (doamna de fier a criticii românești) si uvědomuje, že jednou z hlavních příčin jejích deziluzí je nevypořádání se s minulostí a proces určitého zapomínání.

4. 1. 2 Další díla navazující a doplňující *Krátké vlny* a *Deníky*

Po skončení série přímých i nepřímých deníků ve chvíli, kdy se očekávalo, že se M. Lovinescu odmlčí, se k rumunskému čtenáři dostala další dvě zajímavá díla nabízející nový doplňující pohled na její život a tvorbu. Jsou to dva svazky pamětí pod titulem *Na březích Babylonu* (La apa Vavilonului I, II) a román *Slovo ze slov* (Cuvîntul din cuvinte).

---

¹⁴⁰ Lovinescu, Monica. *La apa Vavilonului*. București: Humanitas, 1999, s. 43.

Na březích Babylonu se (1. díl kapitoly: Bukurešť, Paříž 1947–52, 52–58, 58–64, 2. díl: roky 1960–1980) odráží od zážitků z dětství a mládí, popisuje atmosféru doby, podává portréty rodičů, představuje kroužek Sburătorul, nástup komunistů k moci, odjezd na stipendium do Francie, vydání prvního exilového časopisu *Světloň* (Luceafărul) pod vedením Ieruncovým a Eliadovým a mnoho dalších událostí spojených s prvními léty v exilu včetně návštěv Rumunů přijíždějících do Paříže, které přetrvávaly i po pádu komunismu v roce 1989¹⁴¹.

Z hlediska této práce je zajímavá pasáž, v níž se M. Lovinescu zabývá svým vztahem k C. V. Gheorghiovi, jehož román *25. hodina* (La vingt-cinquième heure, 1950) se díky jejímu překladu dostal do povědomí francouzského čtenáře a posléze přeložením do dalších jazyků získal jeho autorovi věhlas. Podle Lovinescové došlo z její strany ke špatnému odhadu Gheorghiovy osobnosti, jeho charakteru a postupnému odhalování jeho bezpáteřnosti.¹⁴²

K tématu exilu se autorka v tomto díle často vrací nejen v individuální rovině, nýbrž i v rovině všeobecné, kdy se o něm zmiňuje jako o noční můře všech exulantů – snu o návratu domů, během něhož si člověk náhle uvědomí, že je věznem režimu a už nikdy nemůže utéci. Šlo o tak rozšířený jev zvláště v počátečním období každého exulanta, že ho využil např. E. Ionescu ve své hře *Muž se zavazadly* (L'Homme aux valises, 1975).

Oproti předchozím pamětem se román *Slovo ze slov* (Cuvântul din cuvinte, 2007) svým způsobem vymyká z autorčina repertoáru a do jisté míry naznačuje, jakým směrem se mohla tvorba Lovinescové ubírat v případě, že by se věnovala pouze literatuře. Autorka své literární začátky dlouho popírala a považovala je za vyumělkované a sofistické. Původní text byl napsán francouzsky a v roce 1955 ho odmítlo vydat pařížské nakladatelství Denoël, atmosféra tehdejší Paříže byla totiž silně levicová, a předurčovala tak apriorní neúspěch čehokoliv zaměřeného protilevicově, čímž román z tzv. distopické kategorie určitě je. Svým tématem – imaginární

---

¹⁴¹ Dům v pařížské ulici François Pinton č. 8 M. Lovinescu ještě před svou smrtí odkázala rumunskému státu, nicméně dědictví nebylo doposud řádně vypořádáno, resp. nebyla zaplacená dědická daň a z plánu uspořádat v domě muzeum či studijní centrum pro rumunské stipendisty zatím sešlo.
http://www.adevarul.ro/cultura/Casa_Ierunca-Lovinescu-o_mostenire_uitata_0_187781757.html#

¹⁴² M. Lovinescu přeložila Gheorghiuův román pod pseudonymem Monique Saint-Côme, a výrazně tak přispěla k jeho světovému úspěchu. Kromě překladů do dalších jazyků, byl podle knihy natočen film s Anthony Quinnem v hlavní roli (*The 25th Hour*, 1967); v epizodních rolích se objevili i čeští herci: J. Werich jako seržant Constantin a O. Schoberová jako Rosa. Protože s autorem neuzavřela žádnou písemnou smlouvu, nedostala za svůj překlad nikdy zaplacenou a honoráře se nedomohla ani soudní cestou.

http://en.wikipedia.org/wiki/The_25th_Hour_%281967_film%29

společností pod totalitním režimem, omezujícím osobní svobodu – se román rumunské autorky řadí vedle obdobně zaměřených děl Orwella a Huxleyho. Další významné distopie v rumunské literatuře napsali A. E. Baconsky – *Černý kostel* (Biserica Neagră, napsán v roce 1970, ale vyšel až 1990) a Bujor Nedelcovici – *Druhý posel* (Al doilea mesager, v roce 1985 vyšel ve Francii a získal cenu), které neprošly rumunskou cenzurou. Román M. Lovinescu je tak první v řadě rumunských distopií; nemá klasickou románovou strukturu, výstavba je typická spíše pro dramatické dílo a pod vlivem avantgardy do románu proniká černý urmuzovský humor¹⁴³.

4. 2 Virgil Ierunca

Stejně jako u ostatních exulantů se u V. Ieruncy setkáváme se zkušeností s exilem v osobní rovině zahrnující prožitky člověka nuceného opustit rodnou zemi nacházející se v mocenské sféře vlivu Sovětského svazu. Kromě toho se však u Ieruncy projevuje i rovina druhá spojená s hledáním odpovědí na univerzální otázky exilu prostřednictvím zpracování osudů jiných exulantů, v nichž nachází shodné prvky s vlastním životem. V každé úvaze jako by znovu a znovu ožívala palčivá touha po nalezení domova, přátel, znovu je psána historie exilu a v něm definován lidský úděl. Ierunca se tak řadí k autorům, pro něž je příznačná potřeba rekonstruovat v exilu Rumunsko a jeho základní hodnoty.

Exil v sobě obsahuje – je třeba to ještě říkat? – původní pramen: zemi, z níž jsme byli nuceni odejít. Ne však abychom ji opustili, ale abychom ji znovunacházeli. Stále. V každém okamžiku. A hlavně v celé její kráse, vymaněnou z nepřírozenosti dějin, která ji přechodně znetvořuje. Takový život na samém okraji země, avšak uvnitř její obléhané bytosti, neuzavírá opravdového vyhnance do mlhavého imaginárna, nýbrž do konkrétní posedlosti.¹⁴⁴

Ierunca se v exilu zasloužil především o průběžné doplnění rumunské kultury o její významné, ovšem komunistickému režimu nepohodlné představitele. Neúnavně

---

¹⁴³ Urmuz, vlastním jménem Demetru Demetrescu-Buzău (1883–1923). Je považován za předchůdce meziválečné literární avantgardy a absurdní literatury. Napsal devět absurdních povídek, které vyšly posmrtně v roce 1930. Do češtiny bylo v roce 1994 přeloženo jejich pozdější vydání pod názvem *Podivné stránky* (Pagini bizare, 1970).

¹⁴⁴ Ierunca, Virgil. *Subiect și predicat*. București: Humanitas, 1993, s. 40.

přinášel informace o osobnostech, které podle jeho názoru tvoří pilíře rumunské kultury. Z dřívějších jmenujme např. zakladatele surrealismu Urmuze, z Ieruncových současníků např. M. Eliada, M. Vulcănescu. Pro Ierunca jsou kromě estetické hodnoty literárních děl stejně důležité morální vlastnosti jejich tvůrců, u nichž oceňuje pevný postoj a neochvějnost. Zhodnocení Ieruncovy role literárního kritika nabízí např. novinář Mihai Cismărescu.

[...] Ierunca se od chvíle, kdy se vydal na cestu vyhnanství, ani na okamžik nepřestal věnovat tomu, co považoval za své poslání kritika v exilu; na jedné straně ze všech sil vypovídal proti kultuře, kterou Rumunsku vnutili Leonte Răutu a Mihai Beniuc ve jménu socialistického realismu, na druhé straně upozorňoval na rumunské hodnoty, které se prosadily za hranicemi, a udržely tak při životě duchovní přítomnost Rumunsku v zahraničí.¹⁴⁵

Ieruncovy kritické úvahy se soustřeďují i na klasiky rumunské literatury (G. Călinescu, T. Argheziho, aj.), které mnohdy obviňuje ze servilnosti vůči komunistickému režimu. V předmluvě ke svému prvnímu svazku *Rumunsky* o nich píše: „Nebyly to ideje, ale základní důstojnost, co chyběla našim spisovatelům a učencům, kteří volili kolaboraci s inkvizitory rumunské kultury a duchovnosti. Navíc zotročili své svědomí a vybrali si Akademii ve stejné době, kdy jiní šli raději do Vězení.“¹⁴⁶ Jiný otevřený pohled na známé a všeobecně uznávané spisovatele vyvolal často překvapení či neochotu přijmout informaci odporující do té doby platným hodnocením, ale na druhou stranu tento přístup přinesl nový a o to zajímavější pohled na rumunskou literaturu psanou za komunismu.

K rumunské literatuře, resp. k její stinné stránce se Ierunca vyjadřoval také v „*Antologii hanby*“ (Antologia rușinii), projektu započatém v roce 1957, v němž šlo právě o odhalování servilnosti rumunských intelektuálů vůči komunistickému režimu. Projekt probíhal ve dvou fázích: v letech 1957–61 články uveřejňovanými v exilovém časopise *Pracujícím Rumunsko* (România muncitoare, č. 71 z listopadu 1957 obsahovalo programový text¹⁴⁷ Antologie) a v letech 1971–89 obnoven v časopisech *Ethos*, *Limite*

---

¹⁴⁵ Manolescu, Florin. *Enciclopedia exilului literar românesc 1945–1989*. București: Compania, 2003, s. 392.

¹⁴⁶ Ierunca, Virgil. *Românește*. București: Humanitas, 1991, s. 7.

¹⁴⁷ V tomto programovém textu Ierunca uvádí: „[Antologie] bude s nejvyšším opovržením zaznamenávat texty vyznačující se svojí hloupostí, servilností a nestydatostí. Jako v zrcadle úpadku tu budou defilovat ti, kteří ztratili nejen svědomí, ale překročili i míru. Míru své poddanosti režimu, který oloupil Rumunsko

80

a *Contrapunct*, přičemž rok 1971 byl vybrán záměrně; šlo o období upevňování Ceaușescovy moci a budování kultu osobnosti¹⁴⁸. V roce 2009 vyšla v nakladatelství Humanitas kniha *Antologie hanby podle Virgila Ieruncy* (Antologia rușinii după Virgil Ierunca), jejímiž autory jsou Dan Taloș a Nicolae Merișanu, shrnující Ieruncovy dříve publikované texty. Podle autorů této práce je možno provést velmi schematickou klasifikaci spisovatelů zařazených do *Antologie*: první skupinu tvoří známé osobnosti, kterým pochlebování režimu přinášelo především různé materiální výhody a možnost nerušeně se dále věnovat své tvorbě, druhou skupinu potom tzv. kulturní aktivisté, nejčastěji v čele různých médií, což jim umožňovalo kompenzovat nedostatek talentu možnostmi cenzurovat druhé, do třetí skupiny řadí anonymní tvůrce, jejichž cílem bylo proslavit se a šablonovitost a uniformita jazyka jim v tom výborně pomáhala, a poslední čtvrtá skupina zahrnuje kolaboranty z exilu, kteří i přes své zkušenosti opěvovali režim v nejrůznějších exilových časopisech. Ieruncovi šlo v kritikách zejména o jazyk, který v té době podléhal silným stereotypům a uniformizaci a stal se nástrojem k degradaci literatury, protože kdokoli ovládající jazyková kliše se mohl stát i spisovatelem. Tomuto pokřivenému, zmrzačenému jazyku se říká „limba de lemn“ (doslova dřevěný neohebný jazyk, z francouzského „langue de bois“).

Pro Ieruncu je charakteristická vytrvalost při řešení určitého problému, proto ho také D. Taloș a N. Merișanu nazývají „neúnavným bojovníkem za zdraví rumunské kultury“¹⁴⁹. Otázka, zda tedy neobětoval svou vlastní literární kariéru dráze novináře a esejisty, je na místě, protože prudké polemiky časem ztrácejí na síle; jejich smysl pro exil je nepopíratelný. Z výlučně literárního hlediska jde spíše o záležitost dočasnou. Pravdou však zůstává, že bez Ieruncova pronikavého intelektu by exilová literatura byla jen stěží pochopena. Své rozhodnutí stát se literárním kritikem Ierunca shrnul v těchto slovech: „Slíbil jsem si, že neuběhne ani jeden den, aniž bych udělal něco proti těm, kdo mi ukradli zemi. Budu křičet do prázdnoty, psát proti těm vetřelcům (uvnitř či zvenčí), byť jen na zdi. Boj proti komunismu jsem pojal výhradně jako svatou válku.“¹⁵⁰

---

o jeho svobodu bytí. Nejen tyto texty si budeme muset dobře připomenout, až se budeme vypořádávat s těmi, kteří dnes překračují míru své vlastní duchovní prostituce.“

¹⁴⁸ Tomu nahrávalo Ceaușescovo odmítnutí podílet se na invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa. Tyto postoje přesvědčily i mnoho bývalých politických vězňů (např. pozdějšího disidenta P. Gomu) ke vstupu do Komunistické strany Rumunska.

¹⁴⁹ Citováno z *Antologia rușinii după Virgil Ierunca*. București: Humanitas, 2009, s. 8.

¹⁵⁰ Manolescu, Florin. *Enciclopedia exilului literar românesc 1945–1989*. București, Compania, 2003, s. 392.

4. 2. 1 Fenomén Pitești

Roku 1981 vyšla v pařížském nakladatelství LIMITE útlá knížka pod názvem *Pitești* upozorňující na hrůzné činy, které se odehrály ve věznici města Pitești. V Rumunsku byla vydána pod názvem *Fenomén Pitești* teprve v roce 1990 v nakladatelství Humanitas v edici Totalitarismus a literatura východní Evropy. Do francouzštiny knihu přeložil Alain Paruit pod titulem *Pitești, laboratoire concentrationnaire (1949–1952)* a roku 1996 ji s předmluvou Françoise Fureta vydalo nakladatelství Michalon.

Zprávy o událostech v Pitești se na veřejnost dostaly poprvé roku 1963 díky knize Dumitra Baca, která shromažďuje střípky z autentických vyprávění vězňů. Dalším příspěvkem k dané tématice je kniha G. Dumitresca *Demaskování* (Demascare, 1978). Ierunca svoji knihu založil na výpovědi nejmenované osoba, která mu své svědectví předala v Paříži. V letech 1975–76 byly celé úryvky z tohoto díla vysílány v Rádiu Svobodná Evropa, jehož prostřednictvím se západní veřejnost mohla seznámit s pitešťským experimentem.

Od prosince roku 1949 do srpna 1952 se v rumunské věznici ve městě Pitești odehrál jeden z nekrutějších experimentů dvacátého století. Nechvalně proslulá Securitate v čele s generálem Nikolským vymyslela plán, jak zbavit jakéhokoli morálního odporu mladé politické vězně. Teoretickým východiskem se stalo učení sovětského pedagoga Makarenka, který se zabýval otázkou převýchovy mladistvých delikventů vězni stejného věku. Převýchovou byla pověřena skupina mladých vězňů vedená démonickou osobou Eugena Țurcana¹⁵¹ a spočívala v nepřetržitém tělesném i duševním mučení. Na rozdíl od jiných vězení tady vězeň po mučení nenalezl klid a podporu svých kamarádů, protože žil v jedné cele společně se svým tyranem.

Pitešťská věznice byla vybrána kvůli své výhodné poloze za městem, kde nikdo nemohl slyšet křik mučených vězňů. Šlo o to zachovat celý experiment v tajnosti. I proto byl mladým trestancům znemožněn jakýkoli styk s rodinou a okolním světem. Do Pitești dorazila Țurcanova skupina ze Suceavy, kde už dříve probíhala převýchova nenásilnou formou ideologické výuky. Jejím vedením byl pověřen bývalý legionář Bogdanovici, jehož vinou se za mříže dostal i Țurcanu. Ten také po příchodu do Suceavy pomalu získal na svou stranu další vězně, s nimiž později založil Organizaci vězňů komunistického přesvědčení (O.D.C.C.)¹⁵² „Převýchova se skládala ze čtyř fází. V průběhu první fáze, nazývané vnější demaskování, musel vězeň dokázat svou loajálnost ke straně a Organizaci vězňů komunistického přesvědčení, říci všechno, co tajil při výsleších na Securitate, a udat všechny styky mimo vězení a další

¹⁵¹ Původně stoupenec Železné gardy, od roku 1944 člen komunistické strany, slibnou kariéru diplomata přerušilo udání během čistek v květnu 1948, vězněn kvůli své legionářské minulosti.

¹⁵² Organizația deținuților cu convingeri comuniste

spoluviníky. Při těchto vnějších demaskováních, jejichž výsledky byly postoupeny ministerstvu vnitra, se zjistilo více než při všech dosavadních vyšetřováních na Securitate. Prohlášení byla učiněna nejdříve ústně i při mučení, potom napsána na mýdlovou destičku, ověřena někým z výboru pro převýchovu, často samotným Țurcanem, a nakonec zapsána na papír, podepsána vypovídajícím a poslána na vnitra.

Také druhá fáze, vnitřní demaskování, přinášela Securitate výjimečné výsledky. Týraný student musel demaskovat osobu, která mu pomáhala odolávat uvnitř vězení: buď mezi ostatními vězni, nebo z vedení věznice: mírnější vyšetřovatel, milicionář, který mu poskytl nějakou výhodu po dobu výkonu trestu.

První dvě fáze tedy přinášely Securitate přímé konkrétní služby a umožnily jí zatknout řadu lidí mimo vězení a odstranit z vedení věznice mírnější jedince. Securitate tak doplňovala výsledky svého vyšetřování, které by nikdy nemohlo být dovedeno ke zdárnému konci metodami klasického mučení. Další dvě fáze převýchovy sledovaly jiný cíl: morální zničení vězně, jeho osobnosti. Od tohoto bodu patří experiment do oblasti duševní patologie.

Tak se dostáváme ke třetí fázi, veřejnému morálnímu demaskování, v jehož průběhu byl vězeň nucen pošlapat to, co mu je ještě svaté, v první řadě rodinu, Boha – pokud je věřící, manželku nebo milou, přátele, sebe samého. Minulost každého je rozebírána bod po bodu a na jejím základě je nutno si vymyslet tu co možná nejpříšernější verzi. Například otec musí být lump, bandita, úplatkář. Mezi zadrženými bylo hodně venkovských chlapců a tedy i synů z kněžských rodin, kteří museli bohatě vylíčit erotické scény, kterých by se byl účastnil jejich otec na samotném oltáři při přípravě svatého přijímání. Matka je vylíčena jako prostitutka a vězeň je nucen si vymýšlet co nejpodrobněji scény, jimž byl sám přítomen. Nakonec si musí vymyslet sám o sobě ty nejrafinovanější zvrhlosti. Nikdo tomu neunikne, dokud veřejně nepošpiní čisté prameny svého života, dokud z minulosti nezmizí poslední špetka naděje, jíž by se mohl potom zachytit při znovuzrození své bytosti. A teprve tehdy, když se Țurcanovi zdá, že došlo k úplnému zničení, když je vězeň považován za hodného vstoupit do O.D.C.C., tehdy přichází čtvrtá fáze a poslední podmínka hubící jakoukoliv nadějí na návrat zpět: převychovaný vězeň je přinucen vést proces převýchovy svého nejlepšího přítele, mučit ho vlastníma rukama a sám se tak stát katem.¹⁵³

Nepřetržité mučení se tak stalo hlavním prostředkem získávání informací a způsobem, jak ničit osobnost. „V první řadě proto, že člověk žil v průběhu převýchovy v jedné cele s vyšetřovatelem, který mu nedal chvíli vydechnout. Je pravda, že v noci mohl spát, ale jen na zádech a úplně nahý s rukama nataženýma nad dekou. A když se ve spánku pohnul nebo pokusil obrátit na stranu, tak ho dozorce udeřil holí přímo do hlavy.“¹⁵⁴ Na otázku, proč se vězni nerozhodli ukončit své živoření na hranici lidskosti, odpovídá autor velmi jednoduše, že nemohli. Neměli žádné prostředky, aby mohli spáchat sebevraždu. Naproti tomu k vraždám docházelo velmi často. V průběhu převýchovy zahynulo nejméně patnáct studentů.

Dokonale převychovaní jedinci vytvořili skupiny, které se dále podílely na plánovaném rozšíření experimentu do dalších věznic (Târgu Ocna, Ocnele Mari, Gherla, stavba kanálu Dunaj – Černé moře). V Târgu Ocna a v Ocnele Mari se předpokládané výsledky nedostavily, protože se vězni proti metodám převýchovy postavili. Opakem byla věznice v Gherle. Vnější a vnitřní demaskace už pro Securitate

¹⁵³ Ierunca, Virgil. *Fenomenul Pitești*. București: Humanitas, 1990, s. 32–34.

¹⁵⁴ *Ibid.*, s. 36.

nebyla tak podstatná, protože se za tu dobu naučila získávat informace jinými metodami. V Gherle se proto začalo mučit pro radost z mučení. „Tady se bilo pro radost z bití. Bilo se bez cíle. Dělníci a studenti, žáci, intelektuálové nebo negramotní byli společně mučeni, i když už neměli co říci, i když řekli více než udělali.“¹⁵⁵ Na stavbu kanálu byly z Pitești poslány dvě skupiny „reeducati-reeducatori“ (převychovaní převychovatelé), ale v těchto zcela jiných podmínkách (povolené návštěvy, přítomnost techniků, mučení nemůže být izolováno) byly dosud používané metody jen stěží utajitelné.

Vůdci převychovy byli převezeni z Gherly do Bukurešti, kde měli o svých zkušenostech podat podrobné písemné hlášení. Roku 1954 byl zinscenován soudní proces s vybranými obětními beránky. Obvinění byli pouze bývalí legionáři, kteří údajně získali od svého vůdce v zahraničí Horiy Simy příkaz mučit spoluvězně a kompromitovat tak vedení věznic a následně i celou komunistickou stranu. Díky nedokonalé vězeňské ostraze mohli údajně v klidu vykonávat rozkaz svého vůdce. Na takto absurdní tvrzení reaguje ve svém rozhovoru s generálním ředitelem ministerstva vnitra bývalý politický vězeň Dumitru Bacu slovy: „Přesto se to zdá neuvěřitelné. Věznice mají velmi přísný systém vnitřní ostrahy. Jak je možné, že došlo k vámi zmíněným hrůzám bez okamžitého zásahu ministerstva vnitra?“ Odpověď je naprosto výmluvná: „My jsme nevěděli nic o tom, co se tam dělo. Když jsme se to dozvěděli, učinili jsme nezbytná opatření... Viníci byli exemplárně potrestáni...“¹⁵⁶ Od původního záměru vyvolat z celého případu velkou aféru se tedy raději ustoupilo.

Další otázkou zůstává, kdo byl viníkem a kdo obětí. V dokonale propracovaném systému převychovy naprosto zmizela kategorie nevinné oběti. Všichni, kdo byli mučeni a mučili, se o svých zážitcích vyjadřují zdrženlivě, ale jsou i výjimky (doplňt film a knihu Alina Muresana). „[...]od okamžiku, kdy týraný začíná sám týrat, ztrácí svůj statut nevinného. Nikdo se už nepřizná, protože k sobě byli všichni připoutáni mučením. Neexistuje žádný vězeň z doby Pitești (kromě těch, kteří zahynuli při mučení/, jenž by neudělal to, co se od něho žádalo, jinak by neunikl....Z těch, kdo zůstali v Pitești, nemohl nikdo odejít s čistýma rukama.“¹⁵⁷ Největší díl viny leží na těch, kteří celý experiment vymysleli, nebo se ho sami aktivně zúčastnili. Do první skupiny patří vrchní velitel Securitate v letech 1960–62 Nikolski a jeho pomocníci, do druhé pak přímo v Pitești kapitán Dumitrescu, poručík Marina, plukovník Zeller. Dalšími viníky je především Țurcanu a jeho skupina, která nebyla vystavena předchozímu týrání. Do ní patřili jak legionáři Popa Alexandru, Livinski, Mărtinuș, tak nelegionáři jako Titus Leonida, Fuchs, Steier. „Ve skutečnosti se ještě opravdový proces s převychovkou v Pitești nekonal a konat nebude tak dlouho, dokud do něho nebude zahrnuta odpovědnost rumunské komunistické strany, a dokud nebude povolán na lavici obžalovaných pravý viník: komunistický režim Rumunska.“¹⁵⁸

V závěru knihy autor uvádí obdobný případ převychovy, tentokrát v Číně, kde se ovšem kladl důraz na psychické mučení nazývané vymývání mozku. K dosažení stejného výsledku jako v Pitești, tedy dokonalé převychově, musí vězeň studovat marxismus-leninismus. Jako důkaz je uvedeno svědectví belgického kněze Dries Van Coillie, který byl vymývání mozku podroben. V jeho knize *Sebevražda s nadšením* jsou uvedena slova čínského vyšetřovatele: „Z vězení může vyjít jen ten, kdo se stal stoprocentním komunistou. Musí se tedy změnit. Vzdát se svého reakcionářského přesvědčení a chování.

---

¹⁵⁵ Ibid., s. 58.

¹⁵⁶ Ibid., s. 13–14.

¹⁵⁷ Ibid., s. 19.

¹⁵⁸ Ibid., s. 76.

Ale nestačí slibovat, my nepotřebujeme slova, ale činy. Tehdy až dokážeš přiznat své viny, až se naučíš obviňovat druhé, dokonce i své nejlepší přátele, až budeš účinně špehovat své spoluvězně a plivneš do tváře nepřátelům lidu, až se zúčastníš s úsměvem na rtech vymývání mozků, až v sobě s nadšením zabiješ svou osobnost [...], jedině tehdy budeme mít důkaz, že patříš úplně k lidu.“¹⁵⁹ Další tvrzení o převýchově v Číně se opírají o svědectví Jeana Pasqualiniho, který o svých zážitcích z vymývání mozku vydal roku 1975 knihu *Maŭv zajatec*.

Poslední kapitola knihy *Fenomén Pitești* byla pojata jako výzva. Podle slov Virgila Ieruncy „není nikomu dovoleno zapomenout na to, že v letech 1949-52 byl v Rumunsku proveden výše popsany pokus, a že jeden z nejděsivějších ostrovů v souostroví hrůzy se jmenoval Pitești“.¹⁶⁰

Ieruncovo literární zpracování krutého experimentu je založeno na jasném a střídavém přístupu; čtenáři jsou předkládána základní fakta o tom, co se v Pitești stalo. Je zřejmé, že tyto údaje nejsou úplné, a že se pravděpodobně nikdy celou pravdu nedozvíme, protože úřední záznamy byly zničeny. Vycházejí ovšem další a další svědectví bývalých vězňů, a tak zbývá jen doufat, že lidé nepřestanou chtít poznávat nedávnou minulost, která mnohým přinesla jen utrpení. Autorova výzva nezapomenout je jedním z nejdůležitějších poselství celé knihy.¹⁶¹

Exilová novinářka Antonia Constantinescu hodnotí *Fenomén Pitești* takto: „Kniha není pouhou rekonstrukcí ďábelského scénáře, je především jeho rozložením, rozebráním legend vymyšlených jeho tvůrci, určení odpovědností až po odhalení příkladu 'sebevraždy vlastní osobnosti' jakožto 'pedagogické' esence komunismu.“¹⁶²

4. 2. 2 Stručná charakteristika dalších děl

Mezi další díla, o nichž se stručně zmíníme, patří svazky *Rumunsky, Podmět a přisudek, Znamení údivu a Uběhla léta*.

---

¹⁵⁹ Ibid., s. 78.

¹⁶⁰ Ibid., s. 95.

¹⁶¹ V lednu roku 2011 vznikly pod vedením historika Alina Mureșana, autora knihy *Pitești, kronika asistované sebevraždy* (Pitești. Cronica unei sinucideri asistate, Polirom 2011) webové stránky www.fenomenulpitesti.ro, které se velmi podrobně této tematice věnují. V rámci rozsáhlého projektu „Pitești, kvintesence komunistického režimu“ (Pitești, chintesența regimului comunist) vznikl kromě zmíněné webové stránky a druhého rozšířeného vydání knihy také film „Demaskování“ (Demascare, režie Nicolae Mărgineanu). Vše je výsledkem přibližně pět let trvajících bádání v archivech, pátrání po dosud žijících obětech experimentu a rozhovorů s nimi.

¹⁶² Manolescu, Florin. *Enciclopedia exilului literar românesc 1945–1989*. București: Compania, 2003, s. 392.

Kniha *Rumunsky* (Românește) vyšla poprvé roku 1964 v Paříži a roku 1991 v rumunském nakladatelství Humanitas. Ierunca ji označil za:

[...] bilanční zpověď jednoho intelektuála, který prožil v exilu tragédii komunismu nastoleného v Rumunsku Rudou armádou. A proto se také jmenuje „Rumunsky“. Až do včerejška a možná i dnes by takový název zněl nabubřele, směšně. Tenkrát ne. Naopak: v době, kdy země strádala nejen v procesu rozpadu zaviněného totalitní ideologií, ale i rusifikací, zdůrazňování rumunských hodnot znamenalo skutečnou výzvu době.¹⁶³

Důraz je přitom kladen na jev tzv. poturčování (turcire), kde si Ierunca rozdělil tehdejší osobnosti kulturního života do kategorií podle toho, jak kolaborovali s režimem. Vznikly tak kategorie: frivolních hříšníků (G. Călinescu), setrvačně revolučních hříšníků (G. Bogza), hříšníků bojících se své minulosti (I. M. Sadovenau), nesmělých kolaborantů (Ș. Cioculescu), profesionálních oportunistů (Z. Stancu), úředníků systému. Polemiky s význačnými osobnostmi jsou důležitou součástí knihy, nicméně zajímavá je část nazvaná „Zeměpis“, kde se Ierunca věnuje problematice rumunské identity (článek Rumunsko v horách, *România în munți*) i revolučnímu dění roku 1956 v Polsku a Maďarsku.

Podmět a přísudek (Subiect și predicat, 1993) zahrnuje částečně texty zveřejněné ve Svobodné Evropě. Podobně jako ve *Fenoménu Pitești* Ierunca upozorňuje na lidskou zapomnětlivost, proti níž chce pomocí svých textů bojovat. „Tyto stránky se v první řadě pokusí ponížít zapomnění. Sotva kdy byla asi paměť tak v nemilosti jako teď v kolektivním nevědomí. Zapomínáme, tedy jsme!“¹⁶⁴ Ve dvou oddílech s názvy „Pohledy“ a „Exil“ Ierunca rozebírá díla celé řady rumunských autorů, jako jsou např. A. Blandiana, B. Fundoianu, M. Zaciu, P. Goma a další.

Rovněž kniha *Znamení údivu* (Semnul mirării, 1995) se pokouší vypořádat s všeobecně rozšířeným jevem zapomínání, a to nejen v rovině literární, ale i v jiných uměleckých oblastech. Čtenář zde nachází o sochaři C. Brâncușovi, malíři M. Sterian, malíři V. Braunerovi, kniha však není věnována výhradně rumunským osobnostem, Ierunca se zabývá i cizími osobnostmi (Malraux, Sartre, aj.) a určitou část zaujímají i teoretické statě.

Čtvrtý svazek *Uběhla léta...* (Trecut-au anii..., 2000) zahrnuje fragmenty z deníků z let 1949-51 a 1960 popisující atmosféru rumunského exilu v Paříži: vývoj

¹⁶³ Ierunca, Virgil. *Românește*. București: Humanitas, 1991, s. 7.

¹⁶⁴ Ierunca, Virgil. *Subiect și predicat*. București: Humanitas, 1993, s.5.

několika osobností (Eliade, Cioran, Ionescu, aj.), pokusy o vydávání literárních časopisů, konflikty s francouzskou levicí, to vše doplněno o rozhovory s různými osobnostmi (O. Paler, E. Ștefoi), články a dopisy (A. Busuioceanu, N. Steinhart, M. Eliade, G. Liiceanu, C. Noica, H. R. Patapievici). V denících se vyskytují i jména osob, o nichž se dnes už příliš často nemluví, ačkoliv by ši zasloužila pozornost (např. poválečný básník Horia Stamatu). Ostatní deníky V. Ierunca vyhodil, protože ty z počáteční období exilu jsou velmi specifické – zachycují konflikty mezi sebou samým a překážkami, které jsou velmi ostré. Vše je rozjitřené, avšak postupem času se exil, který je sice stále nepohodlný, stává druhou povahou, která už člověka neudivuje: „Až na známé výjimky je exil i tímto: opakovaným zapomínáním. Zamlžená krajina, z níž tu a tam vyčnívá pouze horský hřeben. Zbytek, to je zapomenutá geologie.“¹⁶⁵

4.3 Recepce

M. Lovinescu a V. Ierunca byli v Rumunsku až do roku 1989 považováni za neúnavné komentátory politického a kulturního dění a díky svým názorům také za pevný bod v morálním žebříčku hodnot násilně pokřivených komunistickým režimem. Jejich vlastní díla se k rumunskému čtenáři dostala až po tomto datu a vzhledem k jejich stále přítomnosti v knihkupectvích lze usuzovat na poměrně konstantní zájem rumunského publika, který pochopitelně dosáhl svého vrcholu v první polovině 90. let 20. století, nicméně přetrvává dodnes.

M. Lovinescu je vnímána v mnoha podobách jako exilová literární kritička, rozhlasová komentátorka, jejíž komentáře jsou vitální i dnes. Dále se věnovala nejen literatuře, ale i politice, sledovala politické dění v Rumunsku i dalších zemích sovětského bloku; předtím se však zabývala divadlem, v Rumunsku absolvovala seminář experimentální režie pod vedením Camila Petresca a psala recenze na divadelní hry v časopise *Demokracie* (Democrația). Ve Francii v těchto aktivitách pokračovala a na Sorbonně připravovala disertaci o Shakespearovi a francouzské divadelní režii ve 20. století, propagovala avantgardní divadlo, točila dokumentární filmy.

Je zřejmé, že v mnoha dílech převažoval význam morální a dokumentární vyplývající z momentální potřeby v dané situaci nad estetickou stránkou zpracování materiálu, tato skutečnost však neubírá knihám na důležitosti. O Ieruncovu *Fenoménu*

---

¹⁶⁵ Ierunca, Virgil. *Trecut-au anii...* București: Humanitas, 2000, s. 6.

Pitești tvrdí historik V. Tismăneanu: „Kniha o piteštských hrůzách zůstává základním dokumentem potřebným k pochopení nejstrašnějších mechanismů, jimž byla za komunismu podrobena lidská psychika. Stejně tak byla jedním z jeho velkých tvůrčích cílů obrana etické zásadovosti.“¹⁶⁶

O roli M. Lovinescu se v tomto kontextu zmiňuje Alexandru Ștefănescu: „Nejlepším důkazem toho, že M. Lovinescu nevděčí za svou slávu roli, jež jí byla přidělena v období studené války, jsou její texty čtené i dnes, kdy je studená válka jen vzpomínkou, které jsou stále přesvědčivé a zdrcující.“¹⁶⁷

4. 4 Závěr

Domníváme se, že představením tvorby a dalších aktivit manželů Ieruncových je možné přízvisko „bez díla“ zpochybnit. Historickými skutečnostmi byli postaveni do určitých rolí, z nichž vyplývaly některé úkoly, kterých se chopili a díky svému vzdělání a talentu ve svých rolích obstáli, o čemž ostatně svědčí i množství publikovaných prací po roce 1989 v Rumunsku a jejich stálá popularita, které se mezi čtenáři těší, a také pokračující vědecké práce a projekty z oblasti vyšetřování zločinů komunismu čerpající právě z děl V. Ierunca a M. Lovinescu. Pro současné literární kritiky a historiky zůstávají hodnověrnými autoritami, např. M. Lovinescu jako „nejvyšší soud rumunské literatury“¹⁶⁸, V. Ierunca jako „ten, který snesl poslední soud na zem“¹⁶⁹ a jehož příspěvky k historii rumunského exilu, kritické hodnocení domácí rumunské tvorby a polemika jako způsob boje proti „zločinům“ z literárního světa výrazně přispěly k doplnění dějin rumunské literatury na úkor vlastní vědecké kariéry.

M. Lovinescu a V. Ieruncu spojovala láska k Rumunsku, z níž pro ně vyplývala potřeba rekonstruovat svou zemi v exilu a najít základní hodnoty rumunství. Oba v exilu prožili i chvíle velkého ponížení vyplývající především z hmotné nouze, avšak

---

¹⁶⁶ Tismăneanu, Vladimir. „Ce-i datorăm lui Virgil Ierunca“. *Evenimentul zilei*, 4. 10. 2006. [online]. [cit. 2010-05-30]. Dostupné z <http://www.evz.ro/detalii/stiri/senatul-evz-ce-i-datoram-lui-virgil-ierunca-413589.html>

¹⁶⁷ Manolescu, Florin. *Enciclopedia exilului literar românesc 1945–1989*. București: Compania, 2003, s. 456.

¹⁶⁸ Ștefănescu, Alexandru. Citováno z Manolescu, Florin. *Enciclopedia exilului literar românesc 1945–1989*. București: Compania, 2003, s. 458.

¹⁶⁹ Moraru, Cristian. Citováno z Manolescu, Florin. *Enciclopedia exilului literar românesc 1945–1989*. București: Compania, 2003, s. 392.

znovu našli sílu jít dál a vytvářet obraz z hodnot, kterými se Rumunsko mohlo pochlubit, a naopak kritizovat komunistický režim jakožto jejich destruktivní prvek.

ŽIVOTOPISY

Monica Lovinescu (19. 11. 1923 – 21. 4. 2008)

Literární kritička, novinářka a rozhlasová komentátorka Monica Lovinescu se narodila 19. listopadu 1923 v Bukurešti v rodině významného literárního kritika Eugena Lovinesca, díky němuž poznává kroužek Sburătorul¹⁷⁰, literárněkritické uskupení, skrze matku Ecaterinu Bălăcioiu-Lovinescu je naopak nemilosrdně spjata s komunistickými represemi. Zoufalý osud dcery a matky, roku 1958 bezdůvodně odsouzené na osmnáct let a posléze umírající v rumunském vězení, popsala v knize *Această dragoste care ne leagă* (Láska, jež nás spojuje)¹⁷¹ spisovatelka Doina Jela.

Lovinescu absolvuje Filozofickou fakultu Bukurešťské univerzity. Debutuje krátkou prózou v časopise *Vremea* (Doba), píše divadelní recenze pro časopis *Democrația* (Demokracie). Roku 1947 odjíždí na stipendijní pobyt do Paříže, kde se rozhodne zůstat a o rok později získává politický azyl. V roce 1952 se jejím životním partnerem stává V. Ierunca. Spolupracuje s mnoha časopisy: *East Europe*, *Kontinent*, *Preuves*, *Les Cahiers de l'Est*, *Caiete de dor*, *Ethos*, *Contrapunct*, *Dialog*. Překládá z rumunštiny pod pseudonymy Monique Saint-Côme a Claude Pascal (C. V. Gheorghiu, I. L. Caragiale, M. Sorescu), podílí se (1951–75) na vysílání Francouzského rozhlasu v rumunštině. Od roku 1961 spolupracuje s Rádiem Svobodná Evropa, pořady se jmenují *Actualitatea culturală românească* (Rumunská kulturní současnost) a *Teze și antiteze la Paris* (Pařížské teze a antiteze).

V roce 1978 vychází v Madridu část rozhlasových recenzí pod názvem *Unde scurte* (Krátké vlny). Původně jednosvazkové *Krátké vlny* se dočkaly dalších pokračování a v současnosti čítají šest dílů, které vyšly v letech 1990–96 v rumunském nakladatelství Humanitas: *Jurnal indirect* (Nepřímý deník), *Seismograme* (Seismogramy), *Posteritatea contemporană* (Současní nástupci), *Est-etice* (Východně-etické), *Pragul* (Práh), *Insula șerpilor* (Hadí ostrov). Lovinescu je dále autorkou *Întrevederi cu Mircea Eliade*, *Eugen Ionescu*, *Ștefan Lupășcu și Grigore Cugler* (Rozhovory s M.E., E.I., Ș.L. a G.C., 1992).

Po roce 2000 pak vychází řada *Deniků* a další díla memoárové povahy či dříve časopisecky publikované eseje např. v rubrice *Diagonale* (Diagonály) v *România literară* (Literární Rumunsko).

V září roku 1999 byl M. Lovinescu udělen státní řád „Rumunské hvězdy“ v hodnosti komandéra.

Virgil Ierunca (16. 8. 1920 – 28. 9. 2006)

Literární kritik a publicista Virgil Ierunca (původním jménem Virgil Untaru) se narodil 16. srpna 1920 v obci Lădești v župě Vâlcea. Po absolvování gymnázií v Râmnicu-Vâlcea a Bukurešti se zapisuje na Filozofickou fakultu Bukurešťské univerzity. Roku 1939 debutuje v deníku *Timpu* (Čas), jeho vlastní

¹⁷⁰ Sburătorul - literární společnost sdružující mnoho významných meziválečných autorů, vydává stejnojmenný časopis (1919-22, 1926-27), v němž propaguje modernismus.

¹⁷¹ Jela, Doina. *Această dragoste care ne leagă. Reconstituirea unui asasinat*. București: Humanitas, 1998, 342 s.

časopis *Albatros* je v roce 1942 zakázán Antonescovým režimem a další časopis *Agora* zakazují o pět let později komunisté.

V prosinci 1946 odjíždí na státní stipendium do Francie, kde se rozhodne natrvalo usadit. V Paříži pracuje jako kulturní redaktor ve francouzském rozhlasu, jeho pořad se jmenuje *Cronica ideilor* (Kronika myšlenek). Dále se věnuje i vysílání v rumunštině. Od roku 1973 působí ve Státním ústředí vědeckého výzkumu (Centre national de la recherche scientifique, C.N.R.S.) v oblasti filozofie. Stejně jako jeho žena se stává spolupracovníkem Rádia Svobodná Evropa (1975), jehož prostřednictvím mohl posluchačům sdělovat závažné informace o dění v tehdejším Rumunsku.

Pod záštitou M. Eliada začne vydávat časopis *Luceafărul* (Světloňoš), první rumunský literární časopis v exilu, na který později navazují další publikace: *Caiete de Dor* (Sešity stesku), *România muncitoare* (Pracující Rumunsko), *Limite* (Limity). Ierunca rovněž píše slovníková hesla a statě o rumunské kultuře pro různé francouzské a německé encyklopedie. Sem patří např. „Rumunská literatura“ v *Encyclopédie de la Pléiade* (Gallimard, Paříž, 1957 a 1968), v *Histoire générale des littératures* (Quillet, Paříž, 1961), „Rumunští spisovatelé“ v *Dictionnaire des littératures* (Presses Universitaires de France, Paříž, 1968) a další.

Z Ieruncovy vlastní tvorby, psané výhradně v rumunštině, jmenujme především knihy úvah *Românește* (Rumunsky, 1964), *Subiect și predicat* (Podmět a přísudek, 1993), *Dimpotrivă* (Naopak, 1994), *Semnul mirării* (Znamení údivu, 1995), *Fenomenul Pitești* (Fenomén Pitești, 1981 a 1990) a sbírku básní *Poeme de exil* (Exilové básně, 2001).

V září roku 1999 byl V. Ieruncovi udělen státní řád „Rumunské hvězdy“ v hodnosti komandéra.

5. DUMITRU ȚEPENEAG – EXIL JAKO JAZYKOVÁ ŠACHOVÁ PARTIE

Pokud odmítám s takovou zaníceností překlad jakožto zrovnoprávnění druhého jazyka, z něhož má vzniknout stejné dílo, tak je to proto, že jazyky, ač už jsou si jakkoli blízké, se nikdy nenalézají na stejném stupni vývoje. Stejně jako kultury z nich vycházející. Různé historické momenty komplikují situaci ještě víc. Jediným částečným řešením je přijmout myšlenku kompenzace, což však zahrnuje nebezpečí, že se bude překladatel cítit možná příliš svobodně, příliš málo připoután k jednomu z jazyků.¹⁷²

V této kapitole se budeme zabývat prozaikem, esejistou, překladatelem a šachistou Dumitrem Țepeneagem, jehož díla a levicové, liberálně-socialistické a anarchistické názory byly ve své době v rumunských exilových literárních kruzích naprosto ojedinělé. Țepeneagova levicová kritika Komunistické strany Rumunska za totalitarismus, stalinismus a odstoupení od jejích původních marxistických idejí ho přinutila k exilu a zároveň způsobila, že byl opomíjen a ignorován pravicově zaměřeným rumunským exilem ve Francii v jeho pozdějším období v letech 1975–1989. Důraz klademe především na vliv exilu na Țepeneagovu tvorbu, jakož i aplikování jeho politických tezí na vlastní literární díla. Kromě toho patří Țepeneag k nejvýznamnějším překladatelům moderní francouzské literatury do rumunštiny. Seznamuje rumunského čtenáře především s díly levicových, avantgardních a neomarxistických autorů, jako jsou např. Alain Robbe-Grillet, Robert Pinget, Albert Béguin, Jacques Derrida a Alexandre Kojève. Překlady rumunských básníků do francouzštiny, kupř. Leonida Dimova, Daniela Turcei, Iona Mureșana, Marty Petreu, Emila Brumara, Mircei Ivănescu zveřejňoval zejména ve svých časopisech *Seșity východu* (Cahiers de l'Est) a *Nové seșity východu* (Les Nouveaux Cahiers de l'Est).

5. 1 Před odchodem do exilu

V 60. letech 20. století se začala stýkat bohémská skupina, která využila krátkého období liberalizace, aby mohla vytvořit vlastní estetické teorie a kategorie. V čele této skupiny stáli Dumitru Țepeneag a Leonid Dimov (1926–87), dále básníci

---

¹⁷² Țepeneag, Dumitru. *Reîntorcerea fiului la sânul mamei rățăcite*. Iași: Editura Institutul european, 1993, s. 74.

Daniel Turcea, Virgil Mazilescu a prozaici Vintilă Ivănceanu, Florin Gabrea, Virgil Tănase a Sorin Titel a další. Tato skupina vytvořila nový literární směr označovaný jako estetický oneirismus (z řeckého „oneiros“ = sen). Na rozdíl od surrealistů André Bretona však byl sen v jejich pojetí záležitostí vědomého zacházení, s nímž lze manipulovat a pracovat za plného zapojení všech smyslů, cosi jako snění v bdělém stavu, které člověk rovněž vědomě řídí. „Během kulatého stolu o ´Estetické modalitě´ organizovaného časopisem *Amfiteátr* v roce 1986 Țepeneag prohlásil, že estetický oneirismus vymezený metafyzickým myšlením romantiků a psychologickým Freudem silně ovlivněným konceptem surrealistů předpokládá neustálý stav kontrolující jasnozřivost.“¹⁷³

Tehdy jsem také míval sešit, kam jsem si zapisoval sny. Rychle jsem si uvědomil, že když sen věrně vyprávíte, ztrácí životnost a usychá. Tím chci říct, že bylo obtížné správně ho reprodukovat, protože obrazy z paměti rychle mizí a ty, které zůstávaly, bylo nutné přeložit do slov. Nebylo to vůbec jednoduché. Pokušení ponechat jen snové jádro a „rozvést“ ostatní motivy bylo čím dál tím větší. Dimov mi později řekl, že rým mu slouží jen jako ospravedlnění a sen se stal „zákonodárcem“. Paul Valéry také psal o rýmu jako o básnickém zdroji. Na rozdíl od surrealistů, kteří byli posedlí „autenticitou“, pro nás byl sen pouze určitým pramenem. My jsme sny nekopírovali, my jsme si je vymýšleli.¹⁷⁴

Nad skupinou držel po určitou dobu ochranná křídla básník Miron Radu Paraschivescu (1911–1971), který byl i přes své členství v komunistické straně považován za antidogmatického a jehož osobní názory byly blízké trockismu. Podle Țepeneaga chtěl bývalý surrealista Paraschivescu sjednotit rumunskou avantgardu, a oživit tak rumunský kulturní život.¹⁷⁵ Țepeneagovy práce z té doby byly součástí všeobecné reakce intelektuálů proti socialistickému realismu v relativně liberálním období od konce vlády Gheorghe Gheorghiu-Deje po dobu Ceaușescova vzestupu. S tím souvisely i změny v literárním časopise *Světloňoš* (Luceafărul); v roce 1968 nahradil konzervativního Eugena Barba na místě šéfredaktora svobodomyšlnější Ștefan Bănulescu. Literární kritik Gabriel Dimisianu tvrdí, že rumunské úřady z počátku

---

¹⁷³ Behring, Eva. *Scritori români din exil 1945–1989*. București: Ediția Fundației culturale române, 2001, s. 184.

¹⁷⁴ Țepeneag, Dumitru. „Rozhovor s rumunským exilovým spisovatelem Dumitru Țepeneagem.“ [online]. [cit. 2012-03-20]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/29379/tepeneag-dumitru-in-babylon->

¹⁷⁵ Țepeneag, Dumitru. "Câteva idei fixe și tot atâtea variabile" (fragmente). *Ziua*, 13 octombrie 2003; [online]. [cit. 2010-01-06]. Dostupné z: <http://www.ziua.net/display.php?data=2010-01-06&id=263792>

oneiriky nechávaly na pokoji, ačkoliv hnutí považovaly za zhoubnou, nicméně okrajovou záležitost.¹⁷⁶

Dimisianu také označil oneirismus za jediný kulturní směr, který se vyvíjel absolutně mimo oficiální proudy a v tomto kontextu byl Țepeneagův přínos srovnáván s jeho současníky jako např. S Anou Blandianou, Nicolae Brebanem, Nicolae Labișem a s Nichitou Stănescem, přičemž v té době byl ovlivňován zejména experimentální literaturou, kromě surrealismu hlavně novým románem, s nímž se rumunští spisovatelé v liberálních 60. letech mohli seznámit. Francouzský nový román byl v té době hojně překládán, Țepeneag přeložil v roce 1968 Robbe-Grilletův román *V labyrintu* (v rumunštině *În labirint*). Jeho vlastní tvorba se v té době omezila pouze na tři útlé svazky povídek: *Cvičení* (*Exerciții*, 1966), *Chlad* (*Frig*, 1967) a *Čekání* (*Așteptare*, 1971).

Paraschivescův projekt byl zastaven v roce 1966, kdy byla ukončena činnost literární přílohy *Pověstka* (*Povestea vorbei*)¹⁷⁷, následně se po Ceaușescových červencových tezích (1971) znamenajících zpřísnění cenzury, pro niž byla literatura zbavená poselství, tedy bez vzdělávací funkce pro čtenáře, snadnou kořistí, uskupení estetického oneirismu rozpadlo. Nutno dodat, že i přes kladné hodnocení kritiků oneirismus jako novátorský směr neuspěl, a to především u čtenářů, které si nedokázal získat.

Během dalších let začal Țepeneag doma, ale i v zahraničí¹⁷⁸ otevřeně vystupovat proti totalitnímu režimu v Rumunsku, zvláště proti nedostatečné svobodě v literárních kruzích. Takto vystupoval např. na schůzích Svazu rumunských spisovatelů. Podle Dimisiana byly jeho protesty ojedinělé svým obsahem, který se netýkal pouze kulturní sféry, nýbrž celé politické situace. Podle Țepeneaga byl konflikt s oficiálními literárními kruhy odstartován stížnostmi, které jemu, V. Ivănceanovi a L. Uliciovi otiskl literární časopis *Amfiteátr* (*Amfiteatru*) jako reakci na oficiální odsouzení oneirické skupiny.

---

¹⁷⁶ Cristea-Enache, Daniel. "Gabriel Dimisianu: Marii creatori plătesc uneori scump pentru imaginea lor mitizată" (interview cu Gabriel Dimisianu). [online]. [cit. 2012-09-16]. Dostupné z: <http://atelier-liternet.ro/articol/313/Daniel-Cristea-Enache-Gabriel-Dimisianu/Gabriel-Dimisianu-Marii-creatori-platesc-uneori-scump-pentru-imaginea-lor-mitizata.html>

¹⁷⁷ Příloha literárního časopisu *Ratolesti* (Ramuri) z Craiovy, vycházela od dubna do prosince 1966.

¹⁷⁸ Țepeneag pobýval ve Francii dříve, než zůstal definitivně v exilu, několikrát: poprvé v roce 1970 na tříměsíční stáži v časopisu *Esprit*, v roce 1970 získal stipendium k napsání disertace a do Bukurešti se vrátil až na podzim roku 1971, teprve během třetího pobytu zůstává ve Francii, ale nežádá o azyl. Do řad exilu vstupuje, až když mu je prezidentským dekretem v roce 1975 odebráno rumunské občanství, a zakládá časopis *Seșity východu* (*Cahiers de l'Est*).

Během svých cest do USA a západní Evropy se Țepeneag setkal s význačnými disidenty a v roce 1973 poskytl interview Rádiu Svobodná Evropa¹⁷⁹, resp. jeho redaktorce M. Lovinescu, v němž odsoudil komunistický režim v Rumunsku (rozhovor byl tajně vysílán i tam).¹⁸⁰ Výsledkem těchto aktivit bylo stejně jako v případě jiných disidentů (P. Gomy či Ileany Mălăncioiu) vyloučení ze Svazu spisovatelů, sledování tajnou policií Securitate a trestní stíhání v roce 1975.

Téhož roku mu bylo během krátkodobého pobytu ve Francii prezidentským dekretem odebráno rumunské občanství. Oneirismus se stal terčem represí a byl stažen ze všech oficiálních publikací, což později Țepeneag označil za likvidaci směru, který si režim vybral jako obětního beránka. Podle Dimisiana však přetrval vliv oneirismu na neoficiální literární scénu a přijali ho za svůj někteří mladí spisovatelé (např. Ioan Groșan).¹⁸¹

5. 2 Po odchodu do exilu

Po odchodu do Paříže psal Țepeneag nejprve v rumunštině a překlady se zabýval Alain Paruit, dvorní překladatel několika rumunských exilových spisovatelů, později přešel přímo na francouzštinu. Společně s Mihneou Berindeiem založil Výbor pro ochranu lidských práv v Rumunsku informující o represivních opatřeních za Ceaușescovy vlády. Jako velký milovník šachů a úspěšný šachista vydal knihu *Aljechinova obrana* (La défense Alekhine, 1983).

Țepeneag se i přesto, že smýšlel levicově, ve Francii setkával s nedůvěrou francouzské avantgardy té doby, která byla až na malé výjimky (A. Robbe-Grillet, R. Pinget) také levicová. Neznámému autorovi bez patřičných konexí a znalostí reálií bylo těžko i po materiální stránce. Na adresu představitelů francouzské avantgardy Țepeneag říká: „Francouzská levice se musí nakonec dostat z toho stavu poloposlušnosti vůči SSSR; existují už extremistická uskupení, která se otevřeně

---

¹⁷⁹ Ve svém deníku *Rumun v Paříži* (Un român la Paris) se dne 3. února 1971 zmiňuje o jiném vysílání v RFE, v němž chce kromě rumunského režimu podrobit kritice i západní společnost, resp. chování jejích intelektuálů. Obává se cenzury ze strany vedení rozhlasu, které se snaží zachovat posluchačům jeho iluze o světě za Železnou oponou.

¹⁸⁰ Cernat, Paul. "Jurnalul unui incomod inclasabil". *Observator Cultural*. [online]. [cit. 2012-09-16]. Dostupné z: http://www.observatorcultural.ro/Jurnalul-unui-incomod-inclasabil*articleID_16303-articles_details.html

¹⁸¹ Cristea-Enache, Daniel. "Gabriel Dimisianu: Marii creatori plătesc uneori scump pentru imaginea lor mitizată" (interviu cu Gabriel Dimisianu). [online]. [cit. 2012-09-16]. Dostupné z: <http://atelier.liternet.ro/articol/313/Daniel-Cristea-Enache-Gabriel-Dimisianu/Gabriel-Dimisianu-Marii-creatori-platesc-uneori-scump-pentru-imaginea-lor-mitizata.html>

vyjadřují proti 'falešnému východnímu socialismu'. Generace poválečných komunistů ale stejně nejvíc věří sovětské marxisticko-leninistické teorii, nikoliv už praxi."¹⁸²

Țepeneag se chtěl od samého počátku svého pobytu ve Francii politicky angažovat, sledoval dění v celém východním bloku a snažil najít možnost, jak být společné věci intelektuálů z komunistických zemí prospěšný.

Měl bych se stydět, zapomněl jsem, že dnes tomu budou dva roky od Palachovy sebevraždy (přesné datum tak opravdu neznám). Dva roky! Zapomněl jsem já, zapomněli i další... V Československu se všechno „normalizovalo“ tak, jak chtěli Rusové. [...] Hnusí se mi to tak, až nevím, co mám dělat! A všechno je zbytečné... Z tohoto pohledu už ani nemá smysl vydávat Gomův román, kdo si ho všimne? A přesto je třeba dál jít touto cestou, *quia absurdum!* Zapomněl jsem na Palacha, zapomněl jsem na Dimova (v jiném smyslu), „bojuji“ tady v Paříži, abych získal nějaké mizerné úspěchy, což se mi však nedaří. Nejraději bych si nafackoval!¹⁸³

Během svého exilu se však Țepeneag dostal do konfliktu s ostatními rumunskými exulanty, např. M. Eliadem a I. Cușou, jejichž náklonnost ke krajně pravicové Železné gardě odsoudil. Kritický byl i vůči západní společnosti zvláště poté, kdy vydavatel v *Le Monde* upravil jeho článek týkající se rumunské cenzury.¹⁸⁴ K jeho marginalizaci uvnitř rumunského exilu vedly především levicové názory, které vyvolaly podezření i u francouzských úřadů. K tomu sdělil překladatel A. Paruit v rozhovoru pro *Časopis 22*:

Později jsem se dozvěděl, že na něj francouzská policie vedla složku jako na levičáka, kterého udali informátoři z řad rumunského exilu; někteří byli, jak se později ukázalo, dvojími agenty, jiní byli zmanipulováni Securitate, nebo prostě nepochopili, že na komunismus lze útočit i z pozice anarchisty. Na základě tohoto odmítnutí (pozn. francouzského občanství) požádal své nejlepší pařížské přátele, tedy M. Lovinescu a V. Ieruncu, aby mu napsali doporučující dopis, kde by uvedli, že ho znají a že jde o důvěryhodného člověka. Ale oni to neudělali. Dodnes nevím proč. [...] A Țepeneagovi se všechno zhroutilo. [...] Začalo mu velmi těžké období, nechtěl už vidět žádného Rumuna. (Abych tu historiku dokončil, musím říct, že nakonec

¹⁸² Țepeneag, Dumitru. *Un român la Paris*. Cluj: Ed. Dacia, 1993, s. 16.

¹⁸³ *Ibid.*, s. 37.

¹⁸⁴ Coroiu, Constantin. "Un român la Paris". *Evenimentul*, 31.8.2006. [online]. [cit. 2012-09-16]. Dostupné z: <http://www.evenimentul.ro/articol/un-roman-la-paris-0.html>

francouzské občanství dostal kromě jiného díky petici čelných francouzských intelektuálů, mezi nimi i Eugena Ionesca).¹⁸⁵

Țepeneag odešel do Francie, protože měl dojem, že jde o zemi, kde se něco zásadního děje, během svého pobytu si však často nebyl jist, zda tomu tak opravdu je. Přiznává svůj obdiv pro novátorství a receptivitu francouzského čtenáře, nicméně obecně Francouze hodnotí jako konzervativce s povrchními zájmy. Ve svých deníkových záznamech v knize *Rumun v Paříži* se na kriticky dívá na francouzské levičáctví a je podle něho „absolutně směšné, aby francouzský komunistický intelektuál radil tobě, občanovi socialistického státu, který stejně zná situaci lépe a zažil na vlastní kůži ‘budování socialismu’.”¹⁸⁶

5. 2. 1 Jazyk v exilu

Țepeneag prožíval stejně jako ostatní exiloví autoři svoji nedostatečnost psát přímo ve francouzštině a být de facto odkázán na služby překladatele. Když mu jeho francouzský vydavatel z PLON sdělil, že ho překlady stojí moc peněz a je třeba začít psát francouzsky, učinil ojedinělý pokus – napsal román *Slovo přesýpací hodiny* (*Le mot sablier*, 1985), který začíná v rumunštině a postupně se přelévá, jako zrnka písku v přesýpacích hodinách, do francouzštiny. Proces sám je také předmětem románu, do něhož se promítají autorovy osobní zkušenosti s exilem, tedy přechodem od jednoho jazyka – jazyka rodného k jazyku hostitelské země. Kniha je svým způsobem zpovědí obsahující výčitky svědomí kvůli tomu, že autor postupně zrazuje svoji mateřštinu. Přeložení díla do cizího jazyka má dle Țepeneaga osvobozující účinek, zbavuje autora komplexu méněcennosti, jímž často exulant v cizím prostředí trpí.

V přesýpacích hodinách však lze slova proměňovat z jednoho jazyka do druhého a jejich otočením naopak. Výsledkem je spisovatel, jenž si umí poradit s oběma jazyky, přičemž v danou chvíli je důležitější schopnost vyjádřovat se ve francouzštině, aniž by tato změna vyvolala i změnu identity autora. Symbiózu spisovatele s jeho překladatelem vyjadřuje následující citát:

---

¹⁸⁵ Paruit, Alain. "Traducerea, adică esențialul pentru mine..." dialog cu Gabriela Adameșteanu. *Revista 22*, 29 aprilie 2002, Nr.633. [online]. [2010-07-30]. Dostupné z: <http://www.revista22.ro/traducerea-adica-esentialul-pentru-mine-81.html>

¹⁸⁶ Țepeneag, Dumitru. *Un român la Paris*. Cluj: Ed. Dacia, 1993, s. 50.

Ta kniha není tak úplně moje. Jako všechny knihy, které jsem publikoval ve Francii. Jsou to knihy mého překladatele. To on jim dal tělo, maso a kosti. Tomu se říká v jedné moderní kritice „materiálnost textu“[...] Tak mi přichází na mysl jedna stará a krásná rumunská balada, v níž je na smrt nahlíženo jako na svatbu. Od té chvíle se už syžet sám nabízel. Ale vraťme se k našemu tématu, to, co se tvářilo jako tragický osud (pastýř očekávající svou smrt...), se změnilo ve frašku. Tón románu se zbavil veškerého patetismu, do něhož mě tlačila moje situace spisovatele beze slov. A zásluha mého přítele-překladatele je obrovská: dokázal zachovat tento tón i skrze jiná slova. Najít název, syžet a tón díky této sensibilitě odosobněného autora, to už stojí za to! Teď se cítím skvěle. Už nejsem autorem. Nepatřím ani rumunské, ani francouzské literatuře, jsem svobodný. Text nesoucí moje jméno v sobě má něco anonymního. Stejně jako legenda, z níž se stala vlastní karikatura. To znamená, že si z ní text ponechal jen to nezbytné, tedy to zásadní.¹⁸⁷

5. 3 Po roce 1989

Po převratu v prosinci roku 1989 se Țepeneag začal postupně vracet do Rumunska, poprvé to bylo s transportem humanitární pomoci už v prosinci roku 1989. Od té doby je jeho přítomnost v Rumunsku pravidelná, autor cestuje mezi Bukureští a Paříží, kde kromě své vlastní tvorby přispěl ve velké míře i k prezentaci rumunské literatury francouzskému publiku. V Rumunsku se také objevila jeho díla, která byla po dobu téměř dvaceti let rumunskému čtenáři nedostupná. Țepeneag nadále přispívá do významných západních časopisů a sám vydává časopisy *Seșity východu* (Cahiers de l'Est), resp. *Nové seșity východu* (Nouveaux Cahiers de l'Est), *Poezie* (Poésie) a *Seina a Dunaj* (Seine et Danube), některé z nich za podpory Rumunského kulturního institutu.

Nové konflikty se objevily i po návratu do Rumunska. Țepeneag se např. střetl se spisovatelem Augustinem Buzurou, jehož obvinil ze špatné propagace rumunské literatury v zahraničí, kterou měl jako ředitel Rumunského kulturního institutu na starost.¹⁸⁸ Buzura na oplátku označil Țepeneaga, jakož i další autory stejného názoru v roce 2003 ve svazku *Pokušení marnosti* (Tentația risipirii) za bezvýznamné.¹⁸⁹

---

¹⁸⁷ Țepeneag, Dumitru. In *Enciclopedia exilului literar românesc. 1945 -1989*. București: Compania, 2003, s. 682.

¹⁸⁸ Malamen, Iolanda. "D. Țepeneag: 'Sunt un bătrân anarhist'". *Ziua*, 9 iunie 2003. [online]. [cit. 2010-01-06]. Dostupné z: <http://www.ziua.net/display.php?data=2010-01-06&id=263792>

Zároveň je Țepeneag a Buzura spolu s Eugenem Simionem, Fănușem Neagem, Valeriem Cristeou a Marinem Sorescem často kritizován literárním historikem Alexandrem Ștefănescem, jenž ve své knize o rumunské literatuře 20. století *Dějiny současné rumunské literatury 1941 – 2000* (Istoria literaturii române contemporane (1941-2000, 2005) tvrdí, že všichni jsou určitým způsobem spojeni s postrevolučním prezidentem Ionem Iliescem a jeho sociálně-demokratickou stranou, čímž ztratili na své hodnověrnosti. Simion proti tomu opáčil, že je špatné kritizovat autory za "jejich politický názor".¹⁹⁰ Má tím na mysli Țepeneagovo levicové smýšlení a náklonnost k levicovému libertarianismu a neomarxistické literatuře a jeho vliv na mladé odpůrce komunistického režimu, které uvedl do těchto kruhů. Mezi ně patří např. politolog Vladimir Tismăneanu.¹⁹¹

Țepeneag je rovněž jedním z mála exilových autorů, kteří otevřeně přiznali svůj omyl, když zvolili cestu exilu: „Když o tom teď po tolika letech exilu obšírněji přemýšlím, došel jsem k názoru, že jsem jednal chybně. Všichni ti, kteří mi včele s Dimovem vyzývali k opatrnosti a vyčítali mi některé nedomyšlené kroky, měli pravdu. Byl bych byl (literárně i politicky) užitečnější doma než v exilu.“¹⁹²

5. 4 Deník *Rumun v Paříži*

Svazek zahrnuje autorovy deníkové zápisky z období let 1970–1978, jež vyšly v ucelené podobě roku 1997 (fragmenty byly publikovány už dříve v roce 1993 v klužském nakladatelství Dacia). Dílo je rozděleno do tří částí: první se týká časového úseku 1970–1972, druhá 1973–1974 a třetí 1977–1978.

Hned v prvním záznamu z 13. – 14. prosince 1970 je nastíněna autorova motivace k psaní deníku, která zároveň odhaluje jeho význam. Žánr deníku totiž Țepeneagovi dává větší vyjadřovací svobodu než vlastní literatura svázaná pevnými estetickými pravidly a v podstatě se stává jejím nezbytným pendantem.

Groșan, Ioan. "Criteriile sunt acum estetice, nu tematic" (interviu cu Dumitru Țepeneag). *Ziua*, 15 septembrie 2005. [online]. [cit. 2010-01-06]. Dostupné z: <http://www.ziua.net/display.php?data=2010-01-06&id=263792>

¹⁸⁹ Iorgulescu, Mircea, "Războiul civil în literatură". *Revista 22*, December 2003, Nr.718. [online]. [2012-09-13]. Dostupné z: <http://www.revista22.ro/razboiul-civil-in-literatura-722.html>

¹⁹⁰ László, Alexandru. "Povești despre funie, în casa spânzuratului". *E-Leonardo*, Nr.10. [online]. [2012-09-13]. Dostupné z: <http://193.226.7.140/~leonardo/n10/Laszlo4.htm>

¹⁹¹ Tismăneanu, Vladimir. "Bizantinism și revoluție. Istoria politică a comunismului românesc". In *Stalinism pentru eternitate*. Iași: Polirom, 2005, s. 15.

¹⁹² In Manolescu, Florin. *Enciclopedia exilului literar românesc. 1945–1989*. București: Compania, 2003. s. 684.

Dnes v noci jsem se znovu rozhodl psát deník. Svůj „pařížský“ deník! A to proto, že jsem si uvědomil, že takový deník potřebuji. Ponechávám stranou (relativní) samotu, touhu a zvědavost dívat se na sebe v deníku za mnoho let. Je v tom i něco jiného, důležitějšího, hlubšího. Pokud jde o psaní, mám tím na mysli literatury, píšu velmi málo a v každém případě jsem psal velmi, velmi málo; a v tom málu, které píšu, si určuji (nevím, nebo se určuje sám) určitý styl, který mi zakazuje přímou zповěď i vyjádření myšlenek, názorů na život, společnost atd.; myslím, že mnohé z těchto myšlenek jsou zajímavé, aspoň ve svých nuancích (ovšem nemusí být nutně originální), nebo se vyskytnou v určitém napětí, v kontextu, který později zmizí, a to je škoda, protože často je tento kontext, tedy duševní stav, během něhož se myšlenky objevují, zajímavější než myšlenky samy [...] V tom, co píšu, sám sobě nedovolím zabývat se sociologií, ani psychologií či filozofií; a to z čistě estetických důvodů, jimž stále věřím.¹⁹³

Autora zajímá pouze to, co se mu přihodilo po duševní stránce, dokonce se vůči ostatním autorům deníků vymezuje tím, že si nepíše deník důvěrný (intim), nýbrž veřejný, s jehož následnou publikací už dopředu počítá. Oproti tradičnímu deníkovému žánru se Țepeneag dále liší metodou organizace literárního materiálu; místo obvyklého chronologického postupu se spíše nechává unést vlastní pamětí a píše to, na co si v dané chvíli vzpomene. Teoretické úvahy o podobě deníku však autor hned v úvodu zakončuje a oznamuje, že půjde o sešit lehce zliterárněných záznamů.¹⁹⁴

Svým deníkem také Țepeneag určitým způsobem doplňuje vlastní literární profil a čtenář znající ho jako oneirického spisovatele, resp. vyznavače novátorských postupů, ho najednou vidí v úplně jiném světle jako vnímavého pozorovatele politického a kulturního života. Odborné úvahy o literatuře tak doplňují běžné denní záznamy, které odhalují člověka zajímajícího se o okolní dění, protože, jak o sobě autor tvrdí: „Přiznávám, že já nemohu klidně sedět ve své lavici a psát to, co mám psát, a zabývat se pouze literaturou.“¹⁹⁵

Kromě funkce deníku zaznamenávajícího tvůrčí proces má kniha význam díky Țepeneagovým úvahám o životě rumunského exilu v Paříži v 70. letech 20. století. Z roztroušených záznamů tak lze poskládat portréty osobností jako např. Paula Gomy, Monicy Lovinescu, Emila Ciorana a dalších, na něž však Țepeneag nenahlíží pouze skrze jejich dílo, ale také skrze jejich osobnost. Vytvářením těchto obrazů autor

---

¹⁹³ Țepeneag, Dumitru. *Un român la Paris*. Cluj: Ed. Dacia, 1993, s. 5.

¹⁹⁴ *Ibid.*, s. 6.

¹⁹⁵ Citováno podle Glodeanu, Gheorghe. *Incursiuni în literatura diasporei și a disidenței*. București: Libra, 1999, s. 272.

odhaluje zároveň svůj vlastní: schopnost pronikavého úsudku, sarkastický pohled na svět, kritický pohled na sebe samého kombinovaný s uměním zasmát se sám sobě.

Např. se zmiňuje o politickém románu P. Gomy:

A jestli nebyl ještě zavřen Solženicyn v SSSR, proč by měli zavřít Gomu? Jeho kniha ostatně útočí na revoluční období, demaskuje určité „chyby“, které už demaskovala sama Strana. Z jejich strany by bylo horší vydání toho druhého románu – *Dveří*, ale to zase bude méně zajímat západní publikum, které vyžaduje určité klasické prvky teroru a diktatury, např. vězení, pracovní tábory. Ve *Dveřích* jde o kolektivizaci a tomu oni příliš nerozumí, neznají podmínky, za nichž probíhala, a už vůbec ne narážky na tyto podmínky.¹⁹⁶

Na jiném místě píše o Eliadově románu *Svatojánská noc*, který se mu moc nelíbí, považuje ho za průměrný a označuje za „realistický román s téměř nadpřirozenými náhodami“¹⁹⁷.

V záznamu ze dne 16. prosince 1970 se autor zabývá svojí potřebou napsat román.

Konečně jsem dostal odpověď od Vintily Horii: vřelou a přátelskou. *Nehoda* se mu líbila; pochopil obě její strany (tu metafyzickou i politickou) a považuje ji za „tak dobře napsanou a novátorskou, tak překvapující a dobře sevřenou v hranicích poznání, jako fenomenologickou epoché“. Nemohu říct, že mi to nezalichotilo. Vyhlídky na její publikování jsou však dost malé: „povídky nikdo nečte“... Radí mi, abych psal romány. To vím taky, ale lenost či neschopnost či čertví co mi doposud bránilo v dokončení aspoň jediného z rozepsaných románů.¹⁹⁸

Deníkové záznamy tak jdou ruku v ruce s psaním experimentální prózy. Ţepeaeag totiž v románu nevidí podle tradiční estetiky realismu svědectví o dané době, jedinici či kolektivu. Vlastní biografie se do díla, jako např. u P. Gomy, jehož romány jsou doslova protkány biografickými prvky, nedostává. Geneze některých děl je však v deníku vystižena poměrně přesně, např. dne 3.–4. ledna 1971 v deníku stojí:

---

¹⁹⁶ Ţepeaeag, Dumitru. *Un român la Paris*. Cluj: Ed. Dacia, 1993, s. 56.

¹⁹⁷ *Ibid.*, s. 88.

¹⁹⁸ *Ibid.*, s. 13.

Vyřešil jsem problémy se stavbou románu *Úprk* (provizorní název).[...] Našel jsem pro něj následující strukturu: překážkový běh – jako v dětských hrách; vyberu několik slov–překážek a několik slov–obsesí. Pokud jde o slova–obsese, tak to je jednoduché: asi to bude *slepice* (slepice v plurálu), *jestřáb* (tedy degenerace symbolického orla) a *pes* (parodie Iva). Případně i další. Zatím dávám stranou *ryby* z publikovaného (ve *Světloňši* v červnu 1969) úryvku. Se slovy–překážkami to bude poněkud horší.¹⁹⁹

Oneirické texty jsou, jak vyplývá z názvu v citátu uvedeného románu (rum. slovo „fugă“ neznamená jen úprk, ale rovněž hudební skladbu fugu), velmi blízké hudbě a rovněž filmovým technikám, které Țepeneag pro spřízněnost snu a filmu rád využívá.

V deníku se autor zabývá i překládáním svých knih, které ho v určitou chvíli přivedlo do slepé uličky. V okamžiku, kdy spisovatel přikládá stále větší váhu slovům a procesu psaní, tedy tomu, jak píše, nikoli co píše, je nutně konfrontován s deziluzí z překladů, které často mohou pozměnit význam. Jako příklad „úspěšného“ překladu uvádí román *Nezbytné svatby*, jehož překlad byl kvůli absenci interpunkce velmi náročný.

Přesto, že Țepeneag deníkovým žánrem svým způsobem pohrdá, je tento literární žánr nezbytný k jeho pochopení jako člověka i spisovatele.

5. 5 Román *Nezbytné svatby*

Vrcholným dílem autorova prvního tvůrčího období je bezesporu román *Nezbytné svatby*, často označovaný za autorský prepis základního mýtu rumunské tradiční kultury balady *Jehnička* (Miorița)²⁰⁰ s intertextuálním odkazem na báseň Iona

---

¹⁹⁹ Ibid., s. 31.

²⁰⁰ Lidová balada patří mezi čtyři základní mýty rumunské literatury. Tři ovčáci, symbolicky zastupující tři rumunské historické provincie (Valašsko, Sedmihradsko a Moldavsko), sestupují s ovceci z hor (prvek transhumance) a dva z nich se domluví, že třetího, který má lepší ovce, zabijí. Ačkoliv je ovčák kouzelnou jehničkou varován, přijímá svůj osud a jeho smrt je v baladě vylíčena jako kosmická svatba. Nejznámější variantu *Jehničky* zaznamenal básník Vasile Alecsandri (poprvé vyšla v časopise *Bukovina* v roce 1850) a její vliv na literaturu přetrval do 20. století, kdy se „mioritický“ fatalismus promítl do mnoha literárních a odborných děl (M. Sadoveanu, M. Eliade, L. Blaga a další).

Barba²⁰¹ „Rytmy pro nezbytné svatby“ (Ritmuri pentru nunțile necesare). V románu se pozoruhodným způsobem mísí groteskno s absurditou a temnou stránkou lidské povahy.

Román vyšel ve francouzském překladu A. Paruita jako *Les Noces nécessaires* v roce 1977, v rumunštině teprve roku 1992 pod názvem *Nunțile necesare*, jenž přímo odkazuje na zmíněnou Barbovu báseň. Kvůli velkému množství chyb v prvním rumunském vydání, které připravilo nakladatelství Rumunské kulturní nadace (Fundatia Culturală Română) a které Țepeneaga rozladily, na což mnohokrát upozornil v různých článcích či rozhovorech, bylo téhož roku připraveno ještě jedno limitované (200 výtisků) vydání v nakladatelství Ars Amatoria.

Țepeneag se pouští do experimentu spočívajícího na jedné straně v převrácení tradičních zásad románové výstavby, na straně druhé v dekompozici národního mýtu *Jehničky* tvořícího od poloviny 19. století jednu ze základních neotřesitelných hodnot rumunské kultury, kterou rumunský básník Nichita Stănescu označil za „genetickou Iliadu a Odysseu svého národa“²⁰² a která přispěla k vytvoření rumunské pastýřské mytologie definující Rumuny skrze jejich sklony k fatalismu, pesimismu a pasivitě. Na tyto vlastnosti se však Țepeneag dívá velmi kriticky. „Ovčák z *Jehničky* je prvním teoretikem sebevraždy, sebevražedné odevzdanosti. Nemá v sobě ani špetku smyslu pro sociálně. Druzí dva ovčáci se dají dohromady jen proto, aby mohli připravit zločin. Rumunský národ je geniální, ale jeho geniálnost je metafyzická. Po stránce sociálně-politické je slabý, postižený.“²⁰³ Podle spisovatele a literárního teoretika Gheorghe Crăciuna je v románu *Nezbytné svatby* „posvátnost mýtu umístěna až na samou hranici profánního“.²⁰⁴

Děj se odehrává v 70. letech 20. století v jedné venkovské škole, kde tři hlavní protagonisté – učitelé, jejichž samotná jména odkazují na baladu: Ciobanu (z rum. „cioban“ ovčák), Munteanu („muntean“ horal, část Rumunska Munténie) a Pădureanu (od „pădure“ les, míněno Sedmihradsko). Děj je omezen na několik příhod, hlavní hrdina leží v posteli nemocen a v horečkách blouzní. Z deprimující každodennosti spočívající v žabomyších sporech, povrchnosti a lži utíká do snů, v nichž hledá útěchu.

---

²⁰¹ Ion Barbu (1895–1961), básník s matematickým vzděláním. Kromě snahy o vytvoření „čisté poezie“ po vzoru Mallarmého a Valéryho, projevující se např. ve sbírce *Druhá hra* (Joc secund, 1930), hledá inspiraci i v rumunské lidové epice.

²⁰² Stănescu, Nichita. *Respirări*. București: Editura Sport-Turism, 1982, s. 200.

²⁰³ Țepeneag, Dumitru. *Reîntoarcearea fiului la sînul mamei rătăcite*. Iași: Editura Institutului european, 1993, s. 63.

²⁰⁴ In *Dicționar analitic de opere literare românești*. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2002. s. 169.

Halucinace a alkoholové opojení ve špinavé místnosti zdůrazňuje těžkou atmosféru knihy.

Druzí dva učitelé ho udají kvůli údajnému, spíše platonickému vztahu s žačkou Anicou (varianta jména Ana, jak se mimochodem jmenuje hrdinova žena, rovněž učitelka), která se zhostí role Jehničky a obdivovaného pedagoga před úskoky jeho kolegů varuje. Ciobanu, žijící ve společnosti, již opovrhuje a která ho odmítá, si často uvědomuje vlastní neschopnost se od všeho bídneho odpoutat, navázat přirozený vztah s Anicou. Mioritická svatba se ve finále odehrává v groteskní podobě, hrdina je mrtvý, ale jeho smrt je utajována, protože musí být jako ženich na svatební fotografii.

Kompozice je na první pohled nekontrolovaná, jednotlivé vrstvy se prolínají a nijak na sebe nenasazují. Dochází k rychlým přechodům, jež mají ve skutečnosti přispět k vytváření různých variant omezeného množství příhod spojených snovou atmosférou. Kniha se čte velmi ztěžka; chybí totiž interpunkční znaménka a na začátku vět velká písmena, což čtenáři prakticky znemožňuje rozeznat přechody mezi stavy bdělosti a snem. Realitu lze jen stěží odlišit od obrazů vytvořených vlastní fantazií v bdělém stavu či během snění. „V hutné textuře románu se podařilo vytvořit představu plurality různých rovin prožitků a vyjádření dokonce vícera světů, v nichž obsese, snění a konkrétní utrpení, v datech své fyzické chudoby, halucinace a noční můra informují, aniž by si čtenář byl kdy opravdu reálnou povahou 'událostí' jist.“²⁰⁵

Publikování prózy v Rumunsku v roce 1992 vyvolalo řadu reakcí, přeci jen šlo o dotčení se něčeho téměř posvátného, čímž dozajista balada *Jehnička* pro rumunskou literaturu je. Především byla oceněna novátorská technika navazující na estetický oneirismus a zároveň odkazující na postmodernismus.

5. 6 Román *Hotel Evropa*

Román postavený na autorových zkušenostech z cesty do revoltujícího Rumunska v prosinci roku 1989 vyšel v rumunském vydavatelství Albatros v roce 1996 a téhož roku se objevil i ve francouzském překladu Alaina Paruit, dále v roce 1998 v němčině, v roce 2008 v češtině a v dalších jazycích. Volné pokračování představují

---

²⁰⁵ In *Dicționar analitic de opere literare românești*. M-P. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2002. s. 169.

romány *Pont des Arts* (1998 ve francouzštině, 1999 v rumunštině) a *Maramureș* (2001 v rumunštině i francouzštině pod názvem *Au pays de Maramureș*).

Țepeneag se tehdy do své domoviny vypravil s konvojem humanitární pomoci a posléze v Bretani vznikl jeho román jako obraz východní Evropy zmítající se v překotných změnách (děj lze vymezit časovým úsekem od 21. prosince 1989 do podzimu roku 1991), s nimiž si často ani dotčené státy, ani jejich obyvatelé nevědí rady. Autorovým cílem bylo napsat realistický román o porevolučním Rumunsku a západní Evropě té doby ve stylu klasického Bildungsroman, jehož tématem mělo být dle autorových slov „zasvěcení mladého Východoevropana v úpadek západní Evropy“ (inițierea unui tânăr răsăritean în declinul Europei occidentale). Zvolená forma románu představovala výzvu pro samotného autora, protože svým způsobem znamenala odklon od jeho tradičního oneirického způsobu psaní ke stylu přístupnějšímu pro běžného čtenáře.

Țepeneag se tímto dílem snaží navázat na zprerhaná pouta se svojí původní rumunskou tvorbou a tvrdí:

Nevrátil jsem se tím k románu, ale k rumunštině. Romány jsem psal i francouzsky. Ale chtěl jsem znovu psát rumunsky, chtěl jsem být rumunským spisovatelem. Byla to i svého druhu pomsta. V Rumunsku jsem za Ceaușesca vydal jenom tři svazky novel – tři „žiletky“-, jak se smáli autoři tlustých románů, kteří inkasovali slušné peníze za svoje bichle a nechápali, nebo se tvářili, že nechápou, proč píšu tak málo a dávám přednost překladům.²⁰⁶

Prvoplánově se román jeví jako pikareskní; autor je v exilu a další exulanti na Západě, zde metonymicky označovaném jako Evropa, a mladý Rumun podniká dobrodružnou cestu za blahobytem, plnou nástrah a nebezpečství, z nichž pro něho vyplývají moralizující ponaučení. Jdeme-li však hlouběji, zjistíme, že se dílo zabývá exilem lidstva na Zemi a na mnoha místech konkretizuje mýtus o neidentifikovatelných létajících předmětech doplněný o spoustu vidin a nočních můr (létající auta, emblematictí ptáci apod.), jejichž cílem je navodit atmosféru blížícího se konce – konce světa.

Kromě pikareskní tragikomické roviny můžeme v románu sledovat přinejmenším dvě další linie: nepravý tvůrčí deník, který si vede autor-hrdina, a vlastní

---

²⁰⁶ Țepeneag, Dumitru. „Rozhovor s rumunským exilovým spisovatelem Dumitru Țepeneagem.“ [online]. [cit. 2012-03-20]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/29379/tepeneag-dumitru-in-babylon->

spisovatelův deník odhalující jeho snové představy a politické názory. *Hotel Europa* je tedy románem o psaní románu; hlavním hrdinou je spisovatel-vypravěč, jenž tvoří spojnicí mezi postavami a čtenářem. Jeho román vzniká pomalu a chaoticky, v podstatě tak, jak román čtenář čte. Je v něm mnoho intertextuálních odkazů a sarkastických poznámek, jejichž cílem je publikum iritovat. Postupně, jak autor píše svůj román, se dostává do sporů se svými postavami a často i francouzskou manželkou, kniha tak dostává i zajímavý konfrontační ráz.

Ion by mi mohl vyčítat, že v tomhle románu, v němž je přece hlavním hrdinou on, mluvím více o sobě než o něm. Jistě, nebyl by pro mě problém, vyložit mu, že není zdaleka tím, kdo tady rozhoduje o hlavních hrdinech... Ale přiznávám, že by to nebyla odpověď hodná autora, jenž odmítá být v očích čtenářů vůči svým postavám nějakým tatínkem či božstvem.²⁰⁷

Ty sám nevíš, co chceš. Rozhodl jsi se psát román, a nemáš ani ponětí, o čem bude. Neznáš ani námět, ani osoby. Nemáš sebemenší plán. Ani nejobecnější osnovu, abys věděl, jak pokračovat dál. Tápeš od jedné stránky ke druhé. Něco zkusíš, potom hned něco jiného, nejsi schopen dát dohromady nejjednodušší děj, vyprávět něco alespoň trochu jednoznačného či zajímavého, aby měl čtenář chuť pokračovat v četbě. Já už tě znám! Ani tentokrát nezvládneš napsat skutečný román. Marně se mě snažíš přesvědčit, že budeš psát realistický román. Vždyť ani nevíš, co to je realita. Všechno vidíš pomíchané, žiješ s hlavou v oblacích, pro tebe je realita leda nepochopitelná a nesmyslná změť. Nemluvě o tom, že jsi prolezlý nihilismem jako leprou a v nic už nevěříš. Potom je jasné, že na papíru z toho nemůže být nic jiného než zmatky a pochyby.²⁰⁸

Realistické rysy románu jsou však zavádějící a mají navodit pocit lehkého čtení o rumunských reáliích v období od prosince roku 1989. Kniha popisuje to, co je natolik současné, že ani nedokážeme odhalit jeho pravou tvář. Jde o něco groteskního až hyperrealistického. Ve skutečnosti se do románu promítají teze z manifestu skupiny pařížských spisovatelů okolo časopisu *Poezie*, do níž náleží i Țepeneag. Jde o tzv. „L'Extrême-contemporain“ – manifest zabývající se současnou francouzskou literární produkcí z hlediska existenciálního, ontologického a estetického. Právě ona eschatologická stránka románu, konec ohlašovaný leitmotivem noční můry, létajícím

²⁰⁷ Țepeneag, Dumitru. *Hotel Europa*. Přeložil Tomáš Vašut. Praha: dybbuk, 2008. s. 124.

²⁰⁸ *Ibid.*, s. 67.

talířem, rybou, kozou, cherubínem, ženou s kozím obličejem či orlem s rozpjatými křídly (orel je jedním ze symbolů ohlašujících posledního jezdce z Apokalypsy – což je samotná smrt) rovněž odkazuje na zmíněný manifest. Proto také postavy o axiologické apokalypse diskutují a očekávají konec lidského exilu na zemi (první lidé byli na Zemi deportováni jako do vězení).

Stejně jako v deníku *Rumun v Paříži* se i v *Hotelu Europa* Țepeneag nechává slyšet na téma role intelektuála a její postupné degradace ve společnosti. „Nechtěl jsem to říci přímo takto. Jistě bych v protizápadní debatě upozornil na jisté nuance. V první řadě bych upozornil, že západní intelektuálové nejsou žádná homogenní masa. Nikdy nebyli. Na druhé straně nejsou o nic menší pokrytci a konformisté než jejich kolegové na Východě.“²⁰⁹

Konfrontace člověka sotva nabyvšího svobody se západní realitou je dalším z důležitých témat knihy. Țepeneag a stejně i jeho hrdina-spisovatel mohou nezkušeným nováčkům poskytnout své zkušenosti, a v románu tedy fungují jako mentoři provázející postavy po celou dobu jeho vzniku.

Protože zdědit lze jen svobody formální, vymezené zákonem a omezené svobodami ostatních v takzvané normální (či spíše normativní) společnosti demokratického typu. Víš, že jsi svobodný, ale necítíš to. Když bojuješ za svobodu v totalitní společnosti, drobné svobody, kterých dosáhneš, jako bys je vydobyl v nějaké bitvě, rozumíš, jsou daleko euforičtější, mnohem opojnější nežli stejné svobody, z nichž se, prostřednictvím zákonů, stala práva.

V boji snad cítíš svobodu... V sobě.²¹⁰

Neméně zajímavým prvkem je autorův pohled na fenomén migrace, masový přesun lidí za lepším životním zvláště v 90. letech 20. století, přetrvávající dodnes.²¹¹ Hlavní hrdina Ion v jednu chvíli prohlásí: „Hle humor a migrace, toť génius národa rumunského. Stejně jsme všichni jenom takoví směšní nomádi!“²¹² O svých krajanech má Țepeneag dlouhodobě negativní názor, pramenící v dobách exilu, kdy po nepochopení a určité zradě svých tehdejších přátel M. Lovinescu a V. Ieruncy s exilovou komunitou přerušil veškeré styky. Rovněž v *Hotelu Europa* si nenechá ujít

---

²⁰⁹ Ibid., s. 51.

²¹⁰ Ibid., s. 46.

²¹¹ Při posledním sčítání lidu v Rumunsku v roce 2012 bylo zjištěno, že během posledních deseti let země přišla téměř o dva milióny obyvatel, kteří se přesunuli především do Itálie, Španělska, Francie a dalších zemí. Vstup Rumunska do EU v roce 2007 mobilitu Rumunů de facto legalizoval.

²¹² Țepeneag, Dumitru. *Hotel Europa*. Přeložil Tomáš Vašut. Praha: dybbuk, 2008. s. 85.

příležitost rýpnout si do vlastních řad a píše: „Rumunský národ je od přírody konzervativní. Má zpomalené reakce. A je skeptický. Však už toho taky zažil!... Hned tak jej něco nenadchne. Případně se přetvařuje. Naučil se hrát dvojí roli už za Turků. Za komunistů to jen dovedl k dokonalosti.“²¹³

Román byl oceněn cenou UNESCO a literární kritika ho často označuje za první hodnotný román zabývající se událostmi po roce 1989, do něhož autor zakomponoval celý literární arzenál počínaje zkušenostmi z vlastní oneirické tvorby, zájmy o metafyziku a eschatologii, textualismem a intertextualismem, postmodernismem a mýty o Jehničce a svatém Grálu konče. Poprvé tak Țepeneag do svého díla přidal i realistický prvek a své názory politické i společenské. Skutečnost, že se román tváří jako pikareskní či částečně jako dobrodružný, případně detektivní, jen dosvědčuje, že jde o dílo snadněji čitelné, nicméně s hlubokým poselstvím a výkladem zabývajícím se smyslem života a krizí, jíž prochází současná společnost.

Jak už bylo řečeno, volným pokračování příběhu jsou romány *Pont des Arts* a *Maramureș* (oceněn Svazem spisovatelů Rumunska), které spolu s *Hotelem Europa* tvoří románovou trilogii propojenou tématy, postavami i stylem psaní. Jestliže je první díl jakousi kronikou všeobecného úprku směrem na Západ, druhý díl je statictější a jde spíš o román o čtení, o tom, jak jednotlivé postavy čtou a interpretují to, co autor dříve napsal. Oproti tomu je třetí díl podobný prvnímu, avšak v tomto případě hrdinové putují na opačnou stranu, tedy zpět na východ do jedné maramurešské vesnice, kde je cesta zakončena podobně jako v *Nezbytných svatbách* burleskní epifanií, kosmickou svatbou, rozuměj smrtí autora, resp. jeho unesením UFO. Každý z dílů trilogie byl kritikou hodnocen různě, nicméně projekt jako takový byl po určité době uznán a v současné době je považován jeden z nejvýznamnějších v současné rumunské literatuře.

5.7 Recepce

Jako východisko pro zkoumání recepce Țepeneagova díla je třeba zdůraznit to, co už bylo řečeno v úvodu, tedy, že Țepeneag je jedním z mála levicově smýšlejících exilových autorů, což mu však nebránilo v oponování komunistickému režimu v Rumunsku z jeho vlastních pozic. V 60. a v 70. letech 20. století však považoval Ceaușescovu vládu za neškodnou, zvláště pak po neúčasti v invazi vojsk Varšavské

---

²¹³ Ibid., s. 101.

smlouvy do Československa. Literární kritik Eugen Simion Țepeneaga označil za „heretika levice“, naopak spisovatel Paul Cernat za „nezařaditelného“.²¹⁴ On sám se v roce 2003 v rozhovoru pro deník *Ziua* (Den) nazval "starým anarchistou".²¹⁵

Před odchodem do exilu mnoho knih nenapsal, byl proto spíš proslaven svými novátorskými teoriemi na poli literárního experimentu. Neotřelé literární nápady mu však paradoxně v prvním období exilu nebyly nápomocny a jak píše 14. ledna 1971 ve svém deníku: „A moje povídky ani nemohou být považovány za ´avantgardní´, jediné snad v Rumunsku. Avantgardu si totiž dělají Francouzi sami a nepotřebují k tomu cizince. Ionesco, Beckett, Arrabal psali přímo ve francouzštině.“²¹⁶

O přístupu k exilovým spisovatelům z komunistických zemí ze strany západních vydavatelů, médií, ale i veřejnosti se zmiňuje v jednom z četných rozhovorů.

Ve „svobodných“ západních zemích byli východní spisovatelé bráni jako morčata. To, které pištělo žalostněji, mělo šanci přitáhnout pozornost. A když dotyčný podstoupil i riziko poslat rukopis k otištění, měl pak navíc šanci objevit se v západních knihkupectvích. Riziko bylo značné a podstoupili ho nemnozí, takže někdy byli vydáváni ti, kteří už žádali o politický azyl.²¹⁷

Roku 1972 začal psát přímo ve francouzštině a ke spolupráci si ho vybralo nakladatelství PLON, kterému se líbil jeho styl, a trochu se tak vymykalo tehdejšímu zájmu, jenž se soustřeďoval spíše na revoltující spisovatele typu Paula Gomy. Ve Francii se Țepeneag prosadil svazkem krátkých próz *Cvičení v čekání* (*Exercices d'attente*, 1972) a románem *Arpièges* (1973) v překladu A. Paruit, na které vyšlo ve francouzské tisku několik recenzí: např. v *Le Monde*, *La Quinzaine Littéraire*, *Littérature étrangère*²¹⁸. Țepeneagova literatura se poté stala součástí diskusí o druhé vlně nového románu, jichž se zúčastňoval i sám autor. Kladné hodnocení od francouzských kritiků získal i román *Slovo přesýpací hodiny*. Rovněž pozdější překlad románu *Hotel Europa* (1996, Alain Paruit) se těšil v době svého vydání zájmu

²¹⁴ Cernat, Paul. "Jurnalul unui incomod inclasabil". *Observator Cultural*. [online]. [cit. 2012-09-16]. Dostupné z: http://www.observatorcultural.ro/Jurnalul-unui-incomod-inclasabil*articleID_16303-articles_details.html

²¹⁵ Malamen, Iolanda. "D. Țepeneag: 'Sunt un bătrân anarhist'". *Ziua*, 9 iunie 2003. [online]. [cit. 2010-01-06]. Dostupné z: <http://www.ziua.net/display.php?data=2010-01-06&id=263792>

²¹⁶ Țepeneag, Dumitru. *Un român la Paris*. Cluj: Ed. Dacia, 1993, s. 35.

²¹⁷ Țepeneag, Dumitru. „Rozhovor s rumunským exilovým spisovatelem Dumitru Țepeneagem.” [online]. [cit. 2012-03-20]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/29379/tepeneag-dumitru-in-babylon->

²¹⁸ Recenze na *Cvičení v čekání*: Claude Bonnefoy v *Littérature étrangère*, Edgar Reichmann v *Le Monde*, Camille Bourniquel v *Esprit*; recenze na *Arpièges*: Claudie Bonnefoy v *La Quinzaine littéraire*, Jean Ricardou v *Le Monde*.

francouzské kritiky v *Le Monde* (E. Reichmann), *Le Nouvel Observateur* (D. Jacob), *Libération* (A. de Gaudemar).

Kromě francouzštiny se Țepeneagova díla objevila i v jiných jazycích. Jmenujme alespoň anglické překlady *Vain Art of the Fugue* (2007), *Pigeon Post* (2008) a *The Necessary Marriage* (2009) vydané nakladatelstvím Dalkey Archive Press v USA. Některé knihy byly přeloženy rovněž do bulharštiny, maďarštiny, němčiny, slovinštiny, srbštiny či turečtiny.

V roce 2008 byl do češtiny přeložen Țepeneagův román *Hotel Europa*. Překladatel Tomáš Vašut a nakladatelství dybbuk tak vybrali z autorova díla příběh, který je poutavý i pro českého čtenáře. Rumunistka Libuše Valentová uvádí ve své recenzi, že jde „o rafinovaně mnohovrstevnaté a přitom čtenářsky vděčné svědectví o počátku devadesátých let v troskách komunismu“.²¹⁹ Recenze Jarmily Horákové zdůrazňuje bohatost děje a nevyčerpatelnost autorových nápadů: „Nejpozoruhodnější je však Țepeneagova hra s čtenářovou pozorností a autorova bezbřehá fantazie, která nezapře oneirická východiska a rozvíjí některé dávné motivy z jeho raných povídek.“²²⁰

Přes dosažené úspěchy ve velmi konkurenčním prostředí francouzského literárního světa se však Țepeneag stále cítil nejistě a hledá své místo, což potvrzuje citát z deníku 14. 6. 1971: „Nemůžu se zbavit pocitu, který mě přepadá, kdykoliv se nacházím mezi francouzskými intelektuály, pocitu vetřelce, ba přímo *persony non grata*. A to i když se ovládám a nic neříkám [...] Když člověk mluví s každým zvlášť, je to snesitelnější, než když je posloucháš, jak hromadně diskutují o budoucnosti lidské společnosti.“²²¹ Țepeneag se vůči svým francouzským kolegům nestaví do podřadné pozice a dokáže jim oponovat, zvláště pak vyčítá západoevropské levici nedostatek zájmu a hlavně pochopení toho, co se děje ve východní Evropě.

Percepce Țepeneaga a jeho díla v Rumunsku, kde je považován za zakladatele původního literárního směru, se mohla plně rozvinout až po roce 1989, protože až do definitivního odchodu do Francie byl znám pouze omezenému a úzce specializovanému okruhu lidí. Se zpožděním celé generace však nakonec vyšly odborné studie o oneirismu. Za všechny jmenujme např. *Țepeneag. Úvod do světa papíru*. (Țepeneag. *Întroducere într-o lume de hârtie*, 1998, Bukurešť) od Nicolae Bârny.

²¹⁹ Valentová, Libuše. „Hotel Europa Dumitru Țepeneaga“. A2. Číslo 16/2009. [online]. [cit. 2012-08-17]. Dostupné z: <http://www.advojka.cz/archiv/2009/16/tenkrat-mezivychodem-a-zapadem>

²²⁰ Horáková, Jarmila. „Román o exilu, Rumunsku a Rumunech“. *Navýchod*. Číslo 1/2010. [online]. [cit. 2012-08-24]. Dostupné z: <http://www.navychod.cz/articles.php?id=b1dcc9e8-20ad-11e0-8517-0030-4832-e85e>

²²¹ Țepeneag, Dumitru. *Un român la Paris*. Cluj: Dacia, 1993. s. 99.

Țepeneag je také jedním z prvních exilových autorů, kteří se začal po revoluci v roce 1989 do Rumunska pravidelně vracet. Za tímto krokem stálo rozhodnutí znovu psát v rumunštině, a být tak znovu zařazen do rumunské literatury, z níž byl vyhnán. Jak sám říká: „Měl jsem zakázáno publikovat dokonce před svým odchodem do exilu, byl jsem ignorován a zapomenut. Návratem k rumunštině jsem dostal příležitost se pomstít.“²²²

Jeho stálá přítomnost v rumunském kulturním životě přispěla i ke zpětné integraci, aniž by ovšem autor přišel o své francouzské zázemí. Román *Hotel Europa* přispěl k vytvoření obrazu nové porevoluční Evropy, demýtizoval obě její části, ačkoliv mu bylo někdy vyčítáno, že k tomu došlo příliš brzy v době, když ještě nebyl proces transformace ukončen. V současné době je Dumitru Țepeneag pravidelně přítomen v rumunském literárním dění a je svými kolegy považován za jeho nedílnou součást.

5. 8 Závěr

Dumitra Țepeneaga lze právem označit za jednoho ze základních hybatelů synchronizace rumunské literatury s literaturou světovou v 60. letech 20. století. Přestože stál v čele literární školy a obhajoval novátorské procesy v próze, čímž se stal předchůdcem textualismu generace osmdesátníků, byl téměř dvacet let ve svém původním tvůrčím prostředí opomíjen. Jeho dílo tak nemohlo přirozeně ovlivňovat rumunskou literaturu. Jeho návrat, resp. opožděné vydání jeho děl a následná recepce však nastoupily ve chvíli bouřlivých porevolučních změn, které tento proces ztížily. V současné době je však reintegrace Țepeneagova díla dokončena a románová trilogie je některými kritiky označována za jeden z nejdůležitějších a nejmarkantnějších úspěchů rumunské poválečné prózy. Význam samotného autora však zdaleka překračuje význam jeho díla, neocenitelné jsou především jeho průkopnické metody a vůdčí role v literární skupině, která se rozhodla literaturu radikálně změnit. Svými činy přispěl k synchronizaci rumunské literatury s jejími západoevropskými protějšky a dokázal, že i v kulturním prostředí sevřeném komunismem může vzniknout něco nového a radikálně jiného než oficiální literatura.

---

²²² Țepeneag, Dumitru. The Rumpus International Rivers Interview 4: Dumitru Tsepeneag on the Danube. [online]. [cit. 2012-09-15]. Dostupné z: <http://therumpus.net/2010/02/the-rumpus-international-rivers-interview-4-dumitru-tsepeneag-on-the-danube/>

Țepeneag je rovněž jedním z mála exilových autorů, který zdůrazňuje význam domácí literatury před exilovou: „Rumunská literatura vznikala a vzniká přirozeně tam, kde se běžně mluví rumunsky, tedy v Rumunsku. Až na malé výjimky se o spisovatele z diaspory zajímá spíš obecná historie než dějiny literatury. Jejich přínos je v první řadě tematický, politický.“²²³

ŽIVOTOPIS

Dumitru Țepeneag se narodil 14.2.1937 v Bukurešti. Ve Francii často publikoval pod pseudonymem Ed Pastenague. Jde o bilingvního autora, který píše v rumunštině i francouzštině, dokonce vydal román v obou jazycích současně.

Neúspěšně studoval medicínu a právo, teprve na Pedagogickém institutu dokončil obor rumunština-francouzština.

Jeho literární počátky sahají do let 1957–63, kdy však psal tzv. do šuplíku. Publicisticky debutoval v roce 1964 v *Gazeta literară* a od roku 1965 byl členem Svazu spisovatelů RSR. Knižně debutoval v roce 1966 svazkem *Exerciții* (Cvičení) v roce 1966 spoluzaložil s Leonidem Dimovem a dalšími oneirickou skupinu.

Oneirismus byl teoreticky definován v roce 1967 v článku „Autor a jeho postavy“ (Autorul și personajele sale) v časopise *Viața Românească* (Rumunský život) a čtyřech článcích v časopisu *Luceafărul* (Světloňoš) Většina teoretických textů byla znovu vydána v roce 1997 Corinem Bragou ve svazku *Momentul oniric* (Oneirická chvíle).

Před odchodem do exilu mu v Rumunsku vyšlo jen několik krátkých próz, další dílo už vyšlo ve Francii buď v překladu, nebo později přímo ve francouzštině.

V roce 1970–71 získal stipendium do Francie, znovu se do Paříže vrátil roku 1972, v roce 1975, kdy byl vyloučen ze svazu spisovatelů a zbaven občanství, zvolil definitivní exil.

Mezi nejvýznamnější díla patří: *Exercice d'attente* (1972, Cvičení v čekání), *Les noces nécessaires* (1977, Nezbytné svatby, v rum. 1992 *Nunțile necesare*), *Le mot sablier* (1984, Slovo přesýpací hodiny, v rum. 1994 *Cuvântul nisiparniță*), *Roman de gare* (Román do vlaku, Paříž, 1985, v rum. 1993 *Roman de citit în tren*), *Pigeon vole* (1988, Leť holube, v rum. 1997 *Porumbelul zboară*), *Zadarnica e arta fugii* (1991, Marné je umění prchnout), *Un român la Paris* (Rumun v Paříži, Kluž 1993), *Hotel Europa* (1996, v rum, fr., něm.), *Pont des Arts* (1999) a *Maramureș, La belle Roumaine* (Krásná Rumunka, Pitești, 2004).

Țepeneag rovněž výborně překládá: z francouzštiny nový román a avantgardu (ovlivněn libertariánstvím a anarchismem) Alaina Robe-Grilleta, Jacquesa Derridu, Alexandra Kojěva a další; z rumunštiny básničky Leonida Dimova a Martu Petreu, antologie *Quinze poètes roumains* (1990, Patnáct rumunských básníků).

V roce 1973 byla jeho kniha *Vain est l'art de la fugue* (Marné je umění prchnout) nominována na cenu Médicis pro zahraniční literaturu (cenu tehdy získal Kunderův *Život je jinde*). V roce 2008 obdržel cenu Latinské unie (od roku 1954 mezinárodní organizace sdružující země, v nichž se hovoří románskými jazyky) za literaturu.

---

²²³ In Manolescu, Florin. *Enciclopedia exilului literar românesc. 1945–1989*. București: Compania, 2003. s. 684.

6. PAUL GOMA – EXIL JAKO POPIS RUMUNSKÉHO GULAGU

Exil pro obyvatele Besarábie, který už od roku 1940 nežije ve své zemi, ve svém domě, znamená bohužel normalizaci nenormálního, zjednodušení tragédie. Ostatně sami obyvatelé Besarábie o sobě říkají, že jsou Židy dnešních dnů – ačkoli /bludní/ Židé se mezi cizinci cítili **jinak** než my, kteří jsme se cítili... cize mezi vlastními – mezi Rumuny.²²⁴

6. 1 Před odchodem do exilu

Goma se s exilem a krutostí komunistického režimu setkal záhy; když mu bylo pět let, byla jeho rodná Besarábie²²⁵ připojena k Sovětskému svazu. Poté tři roky čekal na návrat svého otce, venkovského učitele, z vězeňského tábora. Rodina Gomových v březnu roku 1944 uprchla do rumunského Sedmihradska, avšak země, jež je měla přijmout za vlastní, se zachovala macešsky, a stala se tak prvním místem spisovatelova exilu. Z tohoto důvodu o sobě Goma tvrdí, že není reprezentativním příkladem, protože v exilu byl už v Rumunsku.²²⁶ Tato dvojí zkušenost s exilem domácím rumunským a zahraničním francouzským je však oprávněným důvodem k zařazení Gomy do této práce.

Už od mládí měl Goma možnost poznat rumunské vězení; poprvé v roce 1952 na pouhých osm dnů, později jako vysokoškolák byl v roce 1956 obviněn z protistátní činnosti a odsouzen ke dvěma letům převýchovy, která prožil v krutých podmínkách věznic v Gherle a Jilavě. Nelidské prostředí věznic se stalo jedním z důležitých témat Gomovy prózy a objevuje se prakticky v každé z jeho knih, nejvýrazněji v *Ostinatu*, *Gherle*, *Pašijích podle Pitești* a dalších. V roce 1963 se Goma vrací z nuceného bydliště

---

²²⁴ Paul Goma v dopise autorce ze dne 14. 12. 1998.

²²⁵ Besarábie - geograficky vymezena řekami Prutem na západě, Dněstrem na východě a Černým mořem na jihu. Tato oblast připadla Rusku poprvé v roce 1812 a vrátila se Rumunsku v dubnu 1918, kdy později 1. 12. 1918 vzniklo Velké Rumunsko. Při sčítání lidu v roce 1930 bylo její etnické složení: 56,2% Rumuni, 12,3% Rusové, 11% Ukrajinci, 7,2% Židé, 5,7% Bulhaři, 3,4% Gagauzové a další. Při anexi SSSR v červnu 1940 na základě Paktu Molotov-Ribbentrop byla severní a jižní část Besarábie přičleněna k Ukrajinské SSR a zbytek, k němuž byl připojen úzký pás území na levém břehu Dněstru zvaný Podněstří patřící do Moldavské ASSR, vytvořil tzv. Moldavskou SSR. V září 1941 však rumunská armáda vstoupivší do války proti SSSR po boku Německa tato území dobyla zpět a nezastavila se ani na Dněstru a pokračovala dále, přičemž území mezi Dněstrem a Bugem se nacházelo pod rumunskou civilní správou. V září 1944 se Rumunsko naopak postavilo na stranu SSSR a podpisem příměří tak fakticky souhlasilo s posunutím hranic zpět na řeku Prut a přiznáním těchto území SSSR.

²²⁶ Dopis ze 14. 12. 1998 autorce práce.

(domiciliu forțat) v obci Lătești v nehostinné rumunské stepi Bărăganu, kde začíná psát svůj první román *Ostinato*. V roce 1966 ho nabízí nakladatelství ESPLA pod názvem *Druhá Penelopa, druhá Ithaca* (Cealaltă Penelopa, cealaltă Ithaca), je však odmítnut s tím, že jako debutant by měl nejprve napsat nějakou kratší prózu a pak teprve román. První variantu románu Goma odesílá do ciziny v roce 1967, druhou o rok později; kniha tak vychází nejprve v němčině v nakladatelství Suhrkamp Verlag v překladu Marie-Therese Kirschbaumer a ve francouzštině v nakladatelství Gallimard pod názvem *La Cellule des libérables* (1971) v překladu Alaina Paruit. Vzhledem k tomu, že zahraniční překlady byly publikovány dříve než rumunský originál (v Rumunsku vyšel mimochodem až po roce 1989), vznikl kolem románu velký skandál vyvrcholivší na knižním veletrhu ve Frankfurtu, kdy rumunská delegace požádala o jeho stažení a po neúspěchu této žádosti svůj stánek na protest opustila.

Z Polska, Maďarska, Československa a Sovětského svazu se poměrně často na Západ dostávaly knihy, které byly pro komunistické režimy v těchto zemích nebezpečné a nikdy by nemohly vyjít. V Rumunsku se takového činu odvážil až Goma a románem *Ostinato* dokázal, že i rumunští spisovatelé mají svého Solženicyna (poprvé k němu Gomu přirovnal básník Miron Radu Paraschivescu po přečtení úryvku z románu *Ostinato* v časopise *Neue Literatur*), jenž se nebál popsat pravdivou tvář rumunského gulagu. Jak tvrdí jiný rumunský exulant V. Ierunca:

Čekali jsme na něho více než dvacet let. Čekali jsme na spisovatele, který, ač sám zůstane v Rumunsku, bude mít tu odvahu poslat za hranice opravdovou knihu. Takové knihy přicházely z Polska, Maďarska, Československa a stále i z Ruska a podávaly svědectví o pravé tváři východních zaostalých diktatur. V každé z těchto knih se spisovatelé stali aktivními heretiky, kteří předpovídali obrození a vzpouru proti moci. Pouze Rumunsko se zahalilo do zdánlivého estetického hávu Orientu, v němž si spisovatelé ze svobody, kterou si nezískali sami, nýbrž dostali shora, udělali takovou byzantskou zbraň, z níž vzešly popravdě plodné dvojznačnosti. Každý z nás přirozeně zná tu hrstku lidí, která využila svobody a zašeptala pravdu. Paul Goma je však první, kdo učinil rozhodný krok, aby mohl světu ukázat, že i v Rumunsku se rodí spisovatelé hodní dnešní doby. Jako Boris Pasternak, Solženicyn či Tibor Déry.²²⁷

---

²²⁷ Manolescu, Florin. *Enciclopedia exilului literar românesc. 1945–1989*. București: Compania, 2003, s. 360.

Goma se oproti ostatním rumunským spisovatelům nebál vymanit vlivu komunistického režimu, s nímž jeho kolegové úspěšně spolupracovali. Této moci se naopak mnohokrát veřejně postavil a viditelně jí opovrhoval.

Už v roce 1972 dostal příležitost cestovat na Západ; tehdy navštívil frankfurtský knižní veletrh a při této příležitosti poskytl rozhovor Rádiu Svobodná Evropa a nahrál úryvky ze svých dalších románů *Gherla* (vyšla francouzsky v roce 1976) a *Dveře naše vezdejší* (rumunsky *Ușa noastră cea de toate zilele*, německy *Die Tür*, 1972, francouzsky *Elles étaient quatre*, 1976).

V roce 1973 vyjmenoval ve svém dopise spisovateli Heinrichu Böllovi, nositeli Nobelovy ceny a tehdejšímu předsedovi PEN Clubu, všechna literární tabu tehdejšího Rumunska, mezi něž patřili političtí vězni, kolektivizace vesnice, činnost Securitate, rumunsko-sovětské vztahy, situace sedmihradských Sasů, Pražské jaro a mnohé další, kterými se Goma jako věčné „enfant terrible“ tehdejší literární scény zabýval.

Goma byl režimem považován za velmi nebezpečného, a proto proti němu byly použity všechny dostupné restriktivní metody (výslechy, věznění, domácí vězení, psychiatrické prostředky, sledování, odposlechy, nasazení zvláštních agentů, apod.). Vzhledem k tomu, že byl na Západě díky překladům svých knih dostatečně znám, však Securitate nemohla přistoupit k jeho úplné likvidaci, aspoň ne na rumunském území, a vystavit se tak mezinárodní kritice.

6. 1. 1 Gomovo hnutí

Nejvýznamnějším mezníkem v Gomově životě se stal rok 1977; v lednu napsal dopis Pavlu Kohoutovi, v němž se připojil k Chartě '77 slovy:

Jsem solidární s vaším činem. Vaše situace je i moje: situace Československa je až na nepodstatné odlišnosti stejná jako v Rumunsku. Žijeme, přežíváme v tomtéž Táboře, v téže Biafře (s hlavním městem Moskvou). Vy, Češi a Slováci, jste měli rok '68, Poláci roky '56 a '71 a... a tak pořád dál, východní Němci mají Berlín a Biermanna. My Rumuni takové historické body neznáme. Ale ne vždy je utrpení přímo úměrné hlasitosti revoltujícího výkřiku. Vás (stejně tak jako Poláky, východní Němce, Maďary, Bulhary) okupují Rusové, kdežto nás Rumuny okupují vlastní Rumuni – taková

okupace je konec konců bolestnější i účinnější než okupace cizí. [...] Všude je jen chudoba, ekonomický chaos, demagogie, nejistota, teror.²²⁸

V únoru téhož roku Goma inicioval vznik hnutí za lidská práva a pod dopis adresovaný Bělehradské konferenci se podepsalo dohromady osm lidí. Podle západního tisku šlo o první veřejný projev rumunského disentu. V Paříži vznikl v reakci na Gomův odvážný čin Francouzský výbor pro ochranu lidských práv v Rumunsku a na stranu rumunského disidenta se postavil Eugène Ionesco. V Rumunsku se ke Gomovu hnutí ze strany literátů připojili pouze Ion Negoïtescu a psychiatr a spisovatel Ion Vianu. Počet signatářů se rozrůstal až do března roku 1977, kdy dosáhl počtu 200. Některým z nich však šlo jen o získání cestovního pasu, který měl v tehdejší době velkou cenu.

Později se už nad Gomou začaly stahovat mraky komunistického režimu. Ve vlastním bytě byl napaden, krátce nato zatčen a nakonec vyloučen ze Svazu spisovatelů. V dubnu roku 1977 bylo naproti rumunskému velvyslanectví v Paříži připraveno několik protestních akcí. Francouzský výbor pro ochranu lidských práv v Rumunsku požadoval Gomovo propuštění. Pod jeho výzvu se podepsalo okolo 600 lidí v čele s E. Ionescem. Tlak západních intelektuálů tak přiměl rumunský režim Gomu propustit.

Tyto události Goma blíže popisuje ve své knize *Barvy duhy '77*; další informace lze získat z pařížského exilového časopisu *Limites*, jehož číslo ze září roku 1977 bylo celé věnováno Gomovu hnutí.

6. 2 Po odchodu do exilu

Těsně před odchodem do exilu byl Goma předvolán na ministerstvo vnitra a od ministra se mu dostalo ponaučení:

Poté mě Pleșița varoval, že nebudu-li držet jazyk za zuby, „ruka Revoluce“ si mě najde kdekoliv, a ujistil mě, že jakmile dorazím do Paříže, dostanu od něho znamení, které mi dokáže, že Securitate nežertuje (a pokud jde o Monicu Lovinescu, tak vůbec nežertovala) a pravil přibližně toto: „Řekněme, že jsme tě nemohli vyřídít, protože jsme si nechtěli ušpinit ruce. Ale my jsme všude, máme všude své lidi i prostředky. Kdybychom tě zlikvidovali tady u nás, byl by z toho skandál, a to my v tuhle chvíli

---

²²⁸ Goma, Paul. *Culorile curcubeului '77*. București: Humanitas, 1990, s. 28.

nechceme. Takže jsme se rozhodli, že tě předáme rumunskému exilu, který tě vyřídí okamžitě.²²⁹

Goma se stal po svém odchodu do Francie v roce 1977 jedním z nejvýznamnějších rumunských exilových autorů. E. Ionesco zhodnotil jeho dílo i odvahu, díky nimž se začalo mluvit i o rumunském disentu, jehož prvním představitelem Goma byl.

Je zároveň zajímavé i smutné vidět rumunské spisovatele, kteří se nezbavili strachu. Stále žijí ve zbabělosti, kterou jim nemůžeme vyčítat, protože kdo ví, co bychom dělali my v podobné situaci. Neobviňujeme je, říkáme však, že mezi nimi kromě Paula Gomy není disidentů. Je to velký rumunský spisovatel, který nebyl publikován v Rumunsku, protože podle slov cenzury psal příliš špatně. Dobrá, ale Francouzi, kteří se v literatuře vyznají, nezjistili, že nemá talent. Francouzi ho publikovali.²³⁰

Jako pro ostatní byl i pro Gomu exil zkouškou především materiálního strádání, neboť se musel stejně jako v Rumunsku živit podřadnými pracemi; nicméně svoboda a demokracie jsou pro něj důležitější, a tak francouzskou metropoli postupně začíná považovat za svůj domov.

Občasným psaním recenzí pro Svobodnou Evropu a Deutsche Welle jsem vydělával slušně řečeno jen tolik, abych si mohl koupit kávu a cigarety (v lepších časech i zaplatit nějaký ten nájem). Byly doby, kdy jsem dělal to, co jsem dělával i v Rumunsku, takže zedničinu, malování, tesařinu (to všechno samozřejmě načerno a zcela anonymně).²³¹

Na druhý den, když mám letět do Paříže, si s úlevou oddechnu. A když kapitán oznamuje, že letíme nad Francií, pevně sevřu víčka, abych mohl přestoupit přes onen práh: Francie se všemi svými „nerozvážnostmi“ představuje tu hranici, kde začíná svoboda: Francie se vším, co k ní patří, je tím prostorem, kterému už se říká „domov“.²³²

---

²²⁹ Manolescu, Florin. *Enciclopedia exilului literar românesc. 1945–1989*. București: Compania, 2003, s. 358.

²³⁰ Ungureanu, Cornel. *La vest de Eden*. Timișoara: Amarcord, 1995, s. 220.

²³¹ Manolescu, Florin. *Enciclopedia exilului literar românesc. 1945–1989*. București: Compania, 2003, s. 359.

²³² Goma, Paul. *Soldatul câinelui*. București: Humanitas, 1991, s. 138.

6. 2. 1 Proces anamnézy

Jedním ze základních postupů, které Goma ve svých dílech používá, je anamnéza – rozpomínání se na minulost. Spisovatel při tomto procesu čerpá ze své výjimečné paměti, a řadí se tak podle literárního historika a kritika Cornela Ungureana mezi tradiční umělce lidové slovesnosti.

Gomův názor na paměť a zapomínání výstižně charakterizují dva následující citáty. „Paměť, paměť, naše Matka ochránkyně (jak jen může), paměť, naše spasitelka, paměť, poslední žádost o pomoc a oporu, jediné pohlazení před odchodem tam, na druhou stranu.“²³³ Autor považuje paměť za způsob očištění a spasení nejen jednotlivce, ale celého národa. V druhém citátu Goma vyjadřuje osobní postoj, který přijal tváří v tvář všudypřítomnému procesu zapomínání: „A rozhodl jsem se, že na to nikdy nezapomenu, nebudu se mstít, ale nezapomenu na to, a hlavně, hlavně o tom nebudu mlčet.“²³⁴

Goma je přesvědčen o tom, že je nutné o zločinech komunistického režimu mluvit a psát. Pokud se nepíše o obětech, znamená to, že oběti neexistovaly, a nemohli tedy existovat ani jejich kati. Tím vzniká prostor pro další tyranské režimy, které tak mohou nerušeně mučit nevinné lidi.

Z tohoto důvodu Goma o všem, co do roku 1977 v Rumunsku prožil, mluví a píše. Nestačí-li mu vlastní zkušenosti, sahá do paměti druhých, kteří neměli tolik odvahy ke zveřejnění svého osudu. Tak vznikl např. román *Pașije podle Pitești* (případem věznice v Pitești se podrobněji zabýváme v kapitole o Virgilu Ieruncovi).

Lze konstatovat, že Goma se stal rekonstrukcí pravdy téměř posedlý a tento proces vnímá jako své poslání, při jehož plnění překračoval všechna tehdejší tabu týkající se nejen obecných jevů jako byla kolektivizace, výslechy, vězení, označování moldavštiny za slovanský jazyk, ale i samotného Ceaușesca. C. Ungureanu tvrdí, že Gomovo svědectví je cennější než úloha romanopisce.

Paul Goma je hrdinou nepřetržitého exilu, který na vlastní kůži prožil vykořenění a nedal se svázat iluzí Díla ani Fikce. Je to člověk hmatatelné pravdy prověřené *tradicí*, a k tomu časem přidal i svoji zkušenost konfrontace s Mocí. Jako *svědek* je vzácnější

---

²³³ Goma, Paul. „Patimile după Pitești“. *Dialog, Supliment de literatură*, Dietzenbach, nr. 73–76, martie 1990, s. 2.

²³⁴ Goma, Paul. *Gherla*. București: Humanitas, 1990, s. 221.

než jako spisovatel, role výpovědi je důležitější než role možných fikcí. Jeho knihy jsou zásadními dokumenty v procesu s komunismem.²³⁵

Slib nezapomenout se stává autorovým programem, je třeba ho respektovat až na hranici bolesti. I svým vyšetřovatelům, mučitelům říká: „A budu psát, dám na papír všechno, co jsem viděl, slyšel, cítil...“²³⁶ Nejvhodnějším žánrem pro zpracování vlastních zážitků se Gomovi jeví román, v němž si kromě funkce vypravěčské autor přivlastňuje i funkci hodnotící – soudce dbajícího na dodržování vlastních etických norem.

6. 3 Román *Z calidoru. Besarabské dětství*

Vzpomínkový román *Z calidoru* (Din calidor. O copilărie basarabeană) nás zasvěcuje do období autorova dětství. Calidor je označení pro zápraží moldavského venkovského stavení. Z tohoto zápraží autor poznává svět, jehož středem je rodičovský dům. Rodná vesnice Mana, rodná Besarábie, kterou bude muset zanedlouho opustit. Období dětství je pro Gomu rajským stavem, do něhož se bude chtít celý život vrátit.

Původně vznikly dvě varianty románu, v roce 1983 a 1985, následně byla kniha přeložena do francouzštiny (1987) a angličtiny (1990). V rumunštině byla poprvé vydána v roce 1989 v nakladatelství Dialog v Německu, v roce 1990 následovalo vydání v rumunském nakladatelství Albatros. *Z calidoru* zahajuje tzv. autobiografický cyklus Gomových děl, mezi něž dále patří *Umění útěku* (Arta refugii, 1991), *Astra* (1991) a *Sabina* (1992).

„Calidor“ je místní označení pro předsíň/zápraží venkovského domu a hned v první kapitole je podán výklad o etymologii tohoto slova pocházejícího z francouzského corridor, které se přes ruštinu dostalo do Besarábie, kde se začalo používat ve zkomolené podobě. Poetičtější výklad zastává autorova matka, podle níž jde o složeninu z řeckého kalos (krásný) a rumunského dor (smutek, stesk). A právě tento málo pravděpodobný původ je však pro knihu příznačný, celý život bude vyhnancem,

---

²³⁵ Manolescu Florin. *Enciclopedia exilului literar românesc 1945–1989*. București: Compania, 2003, s. 361.

²³⁶ Goma, Paul. *Culorile curcubeului '77*. București: Humanitas, 1990, s. 264.

uprchlík, exilový spisovatel Paul Goma tesknit po idylickém, nebo spíš idealizovaném dětství.

Jde o biografický román předkládající čtenáři obraz autorova dětství a rodné moldavské vsi. Svoji strukturou připomíná kroniku s opakujícím se leitmotivem „Stojím na zápraží našeho domu v Maně.“ (Stau în calidorul casei din Mana). Vzpomínky jsou jak vlastní, tak z paměti druhých, zejména rodičů; matka sama si vedla zápisky. Zároveň se pohybujeme ve dvou časoprostorech: v autorově besarabském dětství za 2. světové války a v jeho komentářích coby dospělého člověka.

Na dětství je nazíráno i přes historickou zátěž vesměs idylicky, jako by dějiny do určité míry neměly vliv na jeho čistotu, některé pasáže nabývají až pohádkového charakteru; na druhé straně dochází k prvním konfrontacím se světem dospělých, prvním sexuálními zkušenostem a pomalému přechodu ke konci tohoto relativně šťastného období. Ačkoliv je Gomův otec sovětskými orgány deportován, naštěstí se vrátí, definitivní rozchod s dětstvím tedy nastává v roce 1944, kdy rodina prchá z Besarábie do sousedního Rumunska. Z dítěte se stává uprchlík, a otevírá se tak základní téma Gomova života jako věčného útěku před zlovůli stoupenců nejrůznějších režimů a režimem samotným.

Oporou v těžkých životních chvílích však zůstávají vzpomínky na několik šťastných let v Maně, které se promítají převážně do dialogů, jimž tak dávají dynamičtější rozměr. Autor a vypravěč často splývají do jedné osoby, která se nachází v permanentním dialogu se sebou samým, rodiči, historií a čtenářem. Z rozhovorů vyplývá tradiční role rodičů, v tomto případě na svou dobu vzdělaných učitelů, kteří korigují představy malého dítěte o světě a snaží se ho naučit odlišovat mezi dobrem a zlem. Velmi zřejmá je otcova mentorská funkce.

- Vím, co si myslíš o naší pravoslavné církvi a ty víš, co si myslím já, ale teď se vraťme trochu do minulosti: v Bulharsku, Řecku, Srbsku byla pravoslavná církev i přes strašnou tureckou (i náboženskou) okupaci štítem, útočištěm, azylem. Ale ne v Besarábii? Okupované křesťany? Pravoslavnými?

- Podívej, v Besarábii to tak nebylo. Jaký jazyk slyšel od oltáře Řek, který se uchýlil do svého kostela, aby aspoň tam měl před Turkem pokoj? Řečtinu. A jaký jazyk slyšeli Srbové a Bulhaři? Ani arabštinu, ani turečtinu, ale svoji církevní slovanštinu, nikoliv jazyk okupantův. Zatímco chudák Moldavan, kde by asi měl hledat ten azyl, útěchu, zapomenutí a ochranu, když ne v církevním jazyce? Ve své moldavštině? Pár kostelů začalo sloužit mše v „jazyce lidu“ už před rokem 1812, ale když Rusové zakázali

místním rodný jazyk ve školách, jak by ho mohli povolit v kostele? Když to navíc byla „tradice“? Takže Moldavani, pod ruskou okupací a nucení se učit rusky, aby se aspoň trochu domluvili na úřadě a na vojně, nakonec i v kostele slyšeli jen jazyk okupanta.²³⁷

Pro další Gomův život i jeho tvorbu, pokud jde o přístup k ženským postavám, je podstatný pozitivní vztah k matce vytvářející pocit bezpečí, neohroženosti a schopnost hledat pozitivní prvky i ve velmi kritických životních situacích. Příznačný je rozhovor s matkou ze závěru knihy, který je velmi důležitý pro pochopení Gomy jako člověka i spisovatele. Když usíná ve sborově sedmihradské školy, do níž byla jeho matka umístěna, uvědomuje si, že nechce být uprchlíkem a mít hlad, ale matka ho chlácholí, aby rychle usnul a ve snu už nebudou uprchlíky

Ačkoliv jde o dramatické situace, autor má schopnost vidět věci z groteskního či absurdního hlediska, a dramaticky tak odlehčuje, zevšedňuje a činí ho přijatelnějším. V pohádkovém snovém prostoru Goma vždy nachází útěchu a ochranu, v exilu pak kořeny vlastní identity a inspirační zdroj tvorby.

6. 4 Román *Infarkt*

V posledních letech se mlčení či spíše vědomé ignorování P. Gomy pokusilo prolomit nakladatelství Curtea Veche, které tomuto spisovateli vyčlenilo jednu ze svých edičních řad. Postupně se tak rumunský čtenář mohl seznámit s knihami *Adameva* (2008), *Infarkt* (Infarct, 2008), *Gherla-Lățești* (2008), *Intimní román* (Roman intim, 2009) a *Rukopisy I. 1971 – 1989* (Scrisuri I. 1971 – 1989, 2010).

Román *Infarkt* má formu deníkového záznamu rozděleného do dvou částí: první psané z perspektivy autorovy ženy Anny-Marie (časově zahrnující pouze jeden den, 1. leden 2001) a druhou tvoří jeho vlastní zápisky z období 1. února – 30. dubna 2001. Ačkoliv svazek vykazuje prvky deníku či memoárů, nelze ho nazvat ani čistým autobiografickým románem, ani fikcí (jak Goma tvrdí na svých webových stránkách www.paulgoma.com), ani deníkem. Jde o amalgám všeho uvedeného zpracovávající epický materiál podle určitých výběrových kritérií (rodinné záležitosti, věznění a výslechy, komentáře politických událostí apod.), a to bez ohledu na to, zda jde o události před rokem 1989, nebo po něm.

---

²³⁷ Goma, Paul. *Din calidor*. București: Albatros, 1990, s. 61–62.

Záminkou k celému vyprávění je infarkt, který Gomově ženě diagnostikují lékaři s tím, že k němu došlo někdy v minulosti. Deníkové záznamy v první části románu tak začínají větami: „Našli mi infarkt“, říká. „Infarkt? Ty jsi měla infarkt? Kdy, jak? A jak se dá najít infarkt?“ Každá z těchto otázek slouží autorovi k hledání příčiny manželčina infarktu, k čemuž využívá techniku dialogu v monologu. Otevírají se tak bolestná témata ženy a matky malého dítěte bojující proti všemocné Securitate, která ji chtěla připravit o manžela a udělat z ní vdovu. Při každém zápisu se během jediného dne 1. ledna 2001 čtenář dovídá o dalších a dalších příčinách, které mohly k infarktu vést. Důsledným datováním zápisků Goma vytváří dojem autentičnosti vyprávění, které však není dle běžných konvencí synchronizováno s časem prožívání daných událostí, nýbrž s časem jejich znovuprožívání v autorově vynikající paměti.

V druhé části románu vstupuje do hry autor, kterému lékaři k jeho velkému údivu žádný infarkt nenašli, což mu však nebrání v připomínání kritických životních okamžiků, kdy by byl býval infarkt mohl dostat, a nachází jich ve své paměti mnoho: rozchod s přáteli v exilu, s M. Lovinescu (po vydání *Deníků* prohlásila, že lituje toho, že kdy P. Gomu poznala) a V. Ieruncou, vztahy se spisovatelem G. Liiceanem a M. Sorescem, kteří znemožnili vydání jeho knih *Barvy duhy* a *Opačný gard*, spíše negativní vztahy s jiným exilovým autorem D. Țepeneagem, krátkodobé členství v komunistické straně (směšné přetahování o vrácení legitimace), vynechání závěru knihy ve francouzském překladu *Umění útěku* (úmyslně to udělal překladatel A. Paruit, který to nazval zlepšením [ameliorare], Goma kontruje termínem zlepšení amputací [ameliorare-prin-amputare]), nepozvání na 1. kongres rumunského exilu v roce 1994, cítil se zrazen a využit (už ho nepotřebují, po revoluci ztratil svoji hodnotu), boj proti „starým i novým zlým“ (patří mezi ně N. Ceaușescu, A. Păunescu, E. Barbu, C. V. Tudor, N. Manolescu, A. Blandiana, G. Liiceanu, A. Buzura, M. Sorescu, G. Adameșteanu, aj.), zklamali ho lidé, k nimž choval docela přátelský vztah.

Kromě toho se i v *Infarktu* projevují autorovy politické názory na rodnou Besarábii, kterou od dětství už nikdy nenavštívil; poslední pokus měl být učiněn v roce 2010 u příležitosti Gomových sedmdesátých narozenin; vzhledem k tomu, že mu nebylo vráceno moldavské občanství (Goma je oficiálně bezdomovcem, rumunského občanství byl zbaven a po roce 1989 o ně sám znovu nepožádal, o francouzské neusiloval), z cesty sešlo.

I když mě svrbí pusa a chtěl bych mu odpovědět stejně jako Mirceovi Snegurovi (prezidentovi Moldavské republiky, svého času v roce 1992 na návštěvě v Paříži, který mi na rozdíl od několika bukurešťanských ministrů, podtajemníků, velvyslanců a prezidentů, jako např. Paleologu, Dan Petrescu, Dinescu, postižených zapomněním, zavolal a pozval mě do hotelu Crillon). Ten nevyčísitelný mladík mě vzal kolem ramen a řekl:

„Tak přijedte domů aspoň na týden, pane Gomo.“

Slovo „domů“ mě zasáhlo přímo do srdce. Byl to takový sovětský agronom, bývalý stranický aktivista, nevzdělaný soudruh, který se jakýmsi historickým omylem stal prezidentem jedné rumunské provincie, o níž však věděl, že „Moldavská republika“ (on ji nazýval Besarábií, což okamžitě opravovala jeho blondřatá ruská žena, jejíž rodiče uprchli do Rumunska po roce 1917 před bolševiky) je protizákonným a násilným výtvorem ruských okupantů – ale protože jsem nemohl zradit sám sebe, odpověděl jsem:

„Lituji, ale do komunistických zemí necestuji.“

A dodal jsem (v roce 1992, 1993 a později se pravda stávala čím dál tím víc pravdivější):

„Dokud jsou KGB a Securitate u moci, zůstávají Kišiněv i Bukurešť hlavními městy komunistických zemí.“²³⁸

Poměrně často se Goma vrací ke svým sporům, třenicím se současným žijícím klasikem rumunské literární historie N. Manolescem, jehož řadí mezi tzn. nové zlé. Manolescovy názory na samizdatovou literaturu, resp. důvody její neexistence v Rumunsku, Gomu velmi iritují a zároveň trápí; těžko se vyrovnává se skutečností, že jejich nositel je v současné době v literárních kruzích oficiálně uznávanou autoritou. „U nás samizdat nebyl, ani jsme ho nepotřebovali. Téměř všechno, co mělo nějakou hodnotu, u nás (za Ceaușesca) vyšlo... Literatura psaná do šuplíku i exilová literatura byly v posledním desetiletí přeceňovány. Opravdové literární hodnoty byly ustaveny někdy v 60.–70. letech.“²³⁹

Jak už bylo řečeno dříve, největší Gomovou zbraní je jeho paměť; vědom si jejího rozsahu a času plynoucího v jeho neprospěch své vzpomínky neustále nějakým způsobem zpracovává, v poslední době např. formou videonahrávek umístěných na webových stránkách. V románu *Infarkt* se k tomuto svému poslání opět na několika místech vrací. Jako reprezentativní uvádíme následující úryvek:

---

²³⁸ Goma, Paul. *Infarkt*. București: Curtea Veche, 2008, s. 154.

²³⁹ *Ibid.*, s. 139.

Jak jsem řekl a napsal: já neodpouštím, ale ne proto, že bych odmítl (odpouštět), ale proto, že odpouštění není v mých silách, v mé kompetenci. Já nemám sklony odpouštět, já mám sklony nezapomínat. Nejsem soudce, abych rozhodoval o něčí vině, jsem pouhým svědkem. A svědek, jak už to slovo samo říká, svědčí chtě nechtě o tom, co ví.²⁴⁰

Jedním z důvodů, proč je i dnes Goma v Rumunsku opomíjen, jsou jeho radikální názory nejen na klasiky rumunské literatury, ale i na spisovatele, kteří jsou považováni (nebo se sami považují) za morální záruky, protože určitým způsobem oponovali komunistickému režimu. Této opozici se říká „odpor prostřednictvím kultury“ (rezistență prin cultură) a její zastánce a realizátory Goma obviňuje z toho, že se tak snažili zakrýt svoji zbabělost a volili cestu pasivního a podle Gomy nepřilíš úspěšného odporu. Vzhledem k tomu, že se řada z těchto lidí po roce 1989 stala známými a uznávanými, jsou jim zřejmě Gomovy kritické názory spíše na obtíž.

Na konci knihy Goma dochází k závěru, z něhož je patrné, že si uvědomuje marnost svého snažení označit lidi a věci pravým „gomovským“ jménem, nicméně ho neopouští jemný ironický duch.

Ne-definitivní závěr: zbytečně jsem své milé kolegy spisovatele kritizoval, tahal za uši, ukazoval na ně prstem, interpeloval, demaskoval, urážel je a nadával jim; stejně jsem z toho vyšel já jako ten špatný, který útočí, křivdí, ubližuje dobrým lidem; a oni, chudáčci, z toho vyjdou dobře jako oběti mých jedovatých útoků, za něž budou odškodněni, nikoliv však na onom světě, ale na tomto pozemském. Definitivní závěr: zbytečně se snažím, krotím se, mávám rukama, argumentuji (!), dokazuji (!!!): nic nedokazuje nic. A proto zbytečně žádám o právo na infarkt. Takový infarkt, panečku, ten si člověk musí zasloužit!²⁴¹

---

²⁴⁰ Ibid., s. 73.

²⁴¹ Ibid., s. 18.

6. 5 Román *Justa*

Autobiografický román *Justa* byl dokončen v roce 1984, zveřejněn však byl teprve roku 1995 v rumunském nakladatelství Nemira. Jako jedno z mála Gomových děl nebyl přeložen do francouzštiny. Goma napsal jeho pokračování pod titulem *Castelana* (1984), které však nikdy vydáno nebylo.

Děj románu *Justa* se odehrává ve třech rovinách, které se vzájemně prolínají. První a nejširší rovinu tvoří vypravěčovo vzpomínání na léta bukurešťských studií, a to zejména na období maďarské revoluce v roce 1956. V druhé rovině pak hlavní hrdina po propuštění z vězení pátrá po osudu své spolužačky Justy. Třetí výchozí rovina nás zavádí do Paříže, kde se oba protagonisté po letech scházejí.

Po devíti letech exilu se hlavnímu hrdinovi zdá, že zahlédl svoji dávnou přítelkyni Justu v Paříži. Od tohoto okamžiku si začíná vybavovat, co se jim za studií přihodilo. Dívčino vlastní jméno je Victoria a přezdívku *Justa* (Spravedlivá) získala díky své oddanosti Straně a svým morálně neotřesitelným principům.

Do života celé společnosti zasáhne v roce 1956 maďarská revoluce. Studenti cítí potřebu něco podniknout, ale zmítají se mezi odvahou a strachem, a tak se jakýkoli projev revolty neustále odkládá. Ani solidarita se sedmihradskými Maďary nenachází patřičnou odezvu. Maďaři se Rumunům dokonce vysmějí se slovy: „[...] rumunští Maďaři mají jediný problém: Sedmihradsko, jediného smrtelného nepřítele: Valacha.“²⁴² *Justa* nabádá hrdinu, aby se také zapojili. Poté, co na semináři přečetl úryvek svého románu, následuje jeho zatčení. *Justa* sepíše petici na jeho obranu a neúnavně s ní obchází studenty, profesory i známé spisovatele. Všichni se k ní obracejí zády a sama vzbudí pozornost Bezpečnosti a je také zatčena

O dalším *Justině* osudu se hlavní hrdina útržkovitě dozvídá až po svém propuštění z vězení. Její spolubydlící mu vylíčí období nočních výslechů na Bezpečnosti. Na závěr se oba hrdinové setkávají na jednom pařížském nádraží.

Vida – mezi námi leží popelník – co jiného a co víc bychom si mohli přát? Neříká mi, jak a kdy a za jakých podmínek) tím spíš pod jakou podmínkou (získala pas, ani kdy odjela-přijela, ani kdy by si pomyslela, že už se do Rumunska nevrátí, a já jí neřeknu o mém příjezdu-setrvání. A nebudeme mluvit (postupně, ale obvykle najednou) o stejných vězeních, nebudeme se vychloubat stejnými svobodami z nesvobody, do nichž jsme byli poté vrženi ještě bezbrannější než v našich celách tam dole na ministerstvu. Konec konců, co si máme ještě říkat? Uplynulo příliš mnoho času, abychom cítili teď potřebu zaplnit prázdnotu.²⁴³

Hlavní postavou je *Justa*, vlastním jménem *Toria* (Victoria), podle níž je i román nazván a která svoji přezdívku „spravedlivá“ získala díky svým neochvějným zásadám.

²⁴² Goma, Paul. *Justa*. București: Nemira, 1995, s. 93.

²⁴³ *Ibid.*, s. 156.

Její přesvědčení o kvalitách komunistického režimu je v okamžiku zahájení studií poněkud absurdní, ale věrohodné. Jako příklad uvádíme příhodu s legitimací U.T.M.²⁴⁴

„Kdy jsi vstoupil do Svazu?“

Ztuhl jsem. Rukou jsem prohrabával aktovkou, snažil jsem se legitimaci bránit (nebo se jí zbavit). Nebylo úniku, musel jsem ji buď vytáhnout a ukázat – a potom ona na první pohled zjistí, že je příliš nová a zeptá se: „Proč až tak pozdě?“, nebo ji nevytáhnu a řeknu, že ji u sebe nemám, a na to ona: „Cože? Vždyť svazák se nikdy od své legitimace neodloučí! Sovětští komsomolci Zoja Kosmoděmjanská, Oleg Koševoj a mnozí další raději zemřeli, než by...“ – o tom, že jsem ji ztratil nemůže být ani řeč: „Cóóó? Tys ztratil le-gi-ti-ma-ci?!?!...“²⁴⁵

Dívka se však pozvolna proměňuje a začíná chápat svůj omyl, v čemž jí pomáhá vztah hlavnímu hrdinovi, známému buřiči. Z Justiny strany se do tohoto vztahu ani milostného, ani příliš přátelského, promítají první pocity zamilovanosti, a proto je hrdinka na vypravěčovu obranu jak při procesu, tak později po uvěznění ochotna vynaložit veškeré své schopnosti.

Za svoje postoje však musí zaplatit a trestem za zradu jsou pak nekonečné výslechy na Bezpečnosti. Velmi kruté pasáže popisují praktiky bezpečnostních složek a přibližují čtenáři zacházení s vyslychanými ženami. Tyto zážitky hlavní hrdinku poznamenají a ponížují, a volí proto nakonec cestu exilu.

Podívej na Justu, taks jí říkal! Podívej, čím je dnes královna Toria, Toria-děs reakcionářů! Toria-Justa! Vypadá staře a utahaně – ale ani tenkrát nebyla nic moc, čertví, co se vám na ní líbilo, proč jste kolem ní všichni poletovali – možná ze strachu? Ze strachu z její ´správné linie´? Podívej, jak dopadla: zůstala jí jen ta její chůze, kachní kolébání – kachna Justa!²⁴⁶

Druhou hlavní postavou je vypravěč, jehož autobiografie vykazuje mnohé shodné rysy se životopisem Paula Gomy (deportace otce, věznění matky, společný útěk před Rusy, repatriační tábor). Nelze však stoprocentně říci, že jde o autora samého. Postava vypravěče žije svým vlastním románovým životem, určeným spisovatelovou fikcí a vzpomínkami.

²⁴⁴ Uniunea Tineretului Muncitoresc – Svaz dělnické mládeže

²⁴⁵ Goma, Paul. *Justa*. București: Nemira, 1995, s. 13.

²⁴⁶ *Ibid.*, s. 7.

Hrdina otevřeně vyjadřuje svou nespokojenost s politickou situací, ale stejně jako jeho vrstevníci někdy váhá mezi dvěma extrémy. Na jedné straně v sobě nachází odvahu kritizovat, na druhé straně se však dokáže chovat zbaběle: při procesech se schovává za ostatní, aby nemusel mluvit, přijme od Justy záchranu při svém vlastním procesu. Jeho chování je spíše individualistické a snaží se naplnit vlastní představy např. o tom, jak by se měli Rumuni připojit k maďarské revoluci.

Vztahy mezi oběma hrdiny jsou těžko uchopitelné. Mladík, který má na počátku z Justy strach, se později mění ve lhostejného, možná dívkou i opovrhuje. Její oddanost a snaha vloudit se do jeho přízně naopak vyvolávají nezájem. Hrdinův postoj se změní teprve po návratu z vězení, kdy se dozví o Justiných aktivitách v jeho prospěch. Do vztahů mezi mužem a ženou Goma tradičně promítá svůj vztah k matce jakožto záruce klidu a bezpečí. Milostný akt není jen smyslovým prožitkem, ale především návratem do matčina lůna, které je pro vypravěče tím nejbezpečnějším místem.

Vzhledem k dané situaci se hlavní hrdina nutně zabývá otázkou svody a exilu. Na základě vlastních zkušeností dospívá k názoru, že exil představuje nezvratné rozhodnutí vydat se jedním směrem bez možnosti návratu; lidskou svobodu chápe jako masku lidské váhavosti.

Jsem na nádraží: pokud se mi chce, mohu odjet prvním vlakem, pokud ne, počkám na další – tak to je svoboda! a ještě dříve než to člověk vysloví, pochopí, že ona svoboda je alibi stálého rozpolcení. Naložili vás někdy násilím do vlaku a v duchu jste si potichu potichoučku, tak aby tě neslyšeli, řekli: „Výborně, to jsem chtěl i já, ale neměl jsem na to prostředky...“ a ještě před odjezdem vlaku jste vytušili, že škodní jste vy, protože místo toho, aby vám u pokladny koupili zpáteční lístek, naložili vás do vlaku jako nějakou bednu s rajčaty – a kdo kdy viděl, aby se rajčata vracela?²⁴⁷

Goma ve svých dílech klade důraz na konkrétní historické události a reálně popsané prostředí, které významně přispívají k formování jeho postav. O úloze dějin v rumunském kontextu Goma říká:

My, Rumuni, si stěžujeme, že v našich dějinách jsou bílá místa, cítíme se zraněni, dotčeni, když se k nám jiné národy chovají spatra, nebo když námi přímo pohrdají

---

²⁴⁷ Ibid, s. 90.

(pokud vůbec nepopírají naši existenci) – ale, proboha, co jsme udělali my, Rumuni, abychom věděli sami, a natož naši sousedé, kdo vlastně jsme? Mlčeli jsme.²⁴⁸

Stěžejní událostí v románu *Justa* je maďarská revoluce v roce 1956, jež je katalyzátorem podstatných změn nejen ve studentském prostředí, ale v celé společnosti. Podněcuje mladé lidi k aktivitě, přitom však vyvolává obavy z možného trestu. Studenti jsou nerozhodní, vyčkávají, až jim někdo dá impuls, odkládají zásadní rozhodnutí. Nakonec připraví manifestaci, kterou však vypravěč kritizuje slovy: „Studenti rozhodnutí k činu jsou dětinští. Slyšte, včera 31. října naplánovali na Univerzitní náměstí manifestaci na... 5. listopad! Teď, když je každá vteřina dobrá a plánovat by se mělo na příští půlhodinu! – se ti blbci rozhodnou až pro 5. listopad.“²⁴⁹ Dělníci se vymlouvají na studenty a naopak, na jednotlivých postavách je poznat nerozhodnost, která se zvětšuje s postupující porážkou revoluce v Maďarsku. Tato historická událost má v románu *Justa* konkrétní úkol, jímž je přimět čtenáře k zamyšlení nad pasivitou a lhostejností, které dělají z člověka nerozhodnou bytost.

Na základě vlastních zážitků se Gomovi podařilo realisticky popsat studentské procesy probíhající téměř každý den. Během vzájemného obviňování a podezírání jsou narušeny přirozené vztahy mezi studenty. „A ti, kteří nevědí nic, přesto vědí (po zkušenosti z jedné jediné schůze), že demaskování je jako sněhová koule, nebo spíš jako balvan valící se po horském svahu, který naráží, dotkne se a stáhne s sebou další kameny, které dále narážejí a strhávají další a další...“²⁵⁰ Ve zmíněné podobě tak Goma odkazuje na proces demaskování, který probíhal v mnohem krutější formě ve věznici Pitești.

Goma se dále zabývá osudy spisovatelů, kteří byli v tehdejší Rumunsku rozděleni na ty, kteří mohli publikovat, a na ty, kteří nemohli. K prvním se řadí např. Marin Preda či Mihail Sadoveanu; podle Gomy je však jasné, že za materiální a jiné výhody museli zaplatit na úkor svých morálních hodnot. Do druhé skupiny patří autoři, kteří z nejrůznějších důvodů (věznění, zákaz, cenzura) publikovat nemohou, jimž nejsou ochotni pomoci ani nejbližší přátelé.

---

²⁴⁸ Goma, Paul. *Patimile după Pitești*. București: Cartea românească, 1990, s. 255.

²⁴⁹ Goma, Paul. *Justa*. București: Nemira, 1995, s. 97.

²⁵⁰ *Ibid.*, s. 52.

6. 6 Román *Bonifacia*

Další autobiografický román *Bonifacia* byl dokončen roku 1985 a rok poté byl vydán v nakladatelství Albin Michel jeho francouzský překlad, který pořídil Alain Paruit, známý překladatel velké části Gomových próz. V Rumunsku tuto knihu vydal roku 1991 nakladatelství Nemira.

V románu *Bonifacia* jde především o milostný příběh zasazený do poloviny 60. let a o popis této doby se vším, co vypravěči přinesla. Děj románu po několikaleté přestávce (vězení a nuceném bydlišti) navazuje volně na román *Justa*.

Hlavní hrdina může díky Ceaușescovu dekretu z roku 1965 znovu studovat, a tak se po 11 letech strávených převážně v nuceném bydlišti zapisuje opět do prvního ročníku. S obnovením studií je spjat i návrat do Bukurešti, kde se ubytuje u antikváře Steresca.

Nejčastěji se stýká se svým přítelem z vězení Alecem, který o něho potřebuje zvýšit kvótu papíru, aby mohl vydat svoji knihu, a hrdina se údajně zná s dcerou ředitele papíren Bonifaciou. Hrdina se vnitřně vzpouzí, protože vyhovět přítelově prosbě znamená seznámit se s dívkou blíže a porušit tak svůj celibát. Jednoho dne k němu *Bonifacia* přijde na návštěvu s žádostí, aby ji naučil psát básně. Hrdina si k *Bonifacie* postupně nachází vztah, nicméně v okamžiku, kdy se dívka zmíní o zakázané literatuře, se obává, že na něho byla nasazena Bezpečnost a chce se s ní rozejít.

Třítýdenní *Bonifaciina* nepřítomnost však sama vyřeší protagonistovy problémy. Když se dívka vrátí do školy, je jako vyměněná, a den jejího návratu je pro hrdinu plný převratů. Je u něho provedena prohlídka, která hledá zakázanou literaturu, a později s *Bonifaciou* definitivně rozchází, zároveň se dovídá, že mu časopis *Luceafărul* vydá jeho debut. Svůj úspěch řádně oslaví a druhý den shání časopis, který však stejně jako zakázaná literatura zmizel. Vypravěč místo strachu, pociťuje volnost a možnost začít všechno znovu.

Obdobně jako v románu *Justa* jsou i v tomto díle dvě hlavní postavy – vypravěč a ženská hrdinka *Bonifacia*, které spojuje krátkodobý milostný vztah.

Vypravěč je opět nositelem určitých autobiografických prvků P. Gomy. V roce 1965 dostává po období, kdy se musel živit podřadnými pracemi, šanci v podobě Ceaușescova dekretu, na jehož základě se může vrátit na studia. Pro bývalého politického vězně jde však o komplikovanou záležitost spočívající v rozdílu, a to nejen věkovém, mezi ním a jeho novými spolužáky. Jeho vrstevníci mají naopak své rodiny a práci a v porovnání s nimi je hrdina v jiné situaci, a tak osciluje mezi extrémami obou těchto světů.

Je vyzrálejší i ve vztahu k ženám a bojí se s nimi navázat trvalejší vztah, který by mohl ohrozit jeho tvůrčí činnost. Místo v jeho lůžku má symbolickou hodnotu, a nehodlá ho proto nabídnout žádné ženě.

Protože *postel* je odvrácená tvář *psaní*. Psal jsem, když jsem měl čas a náladu, a nejen proto, že část z toho, co jsem napsal, vkládal do láhví, které jsem ucpal, vysmolil a zahrabal na zahradě, by byla (a byla!) neslučitelná s přítomností (koneckonců neznámé) ženy v domě; se zabráním jedné poloviny postele – ne: psaní jako svoboda by nemohlo existovat jinak než v úplné svobodě předmětu zvaného postel. Postel je a musí zůstat jen moje, s nikým nesdílená, tak jako ani psaní nemůže být „sdíleno“ dokonce ani s ženou.²⁵¹

Své zásady však hrdina záhy poruší a do jeho posvátného prostoru vstoupí Bonifacia, která dokáže, že tvůrčí akt a žena se vzájemně nevylučují, naopak se doplňují a mohou existovat společně.

Do vztahu k ženě-milence se stejně jako v románu *Justa* promítá vztah k ženě-matce. Hledání absolutního bezpečí a útočiště, které může poskytnout jen matka, je pro vypravěče dalším z podnětů k milostnému citu.

V postavě vypravěče se Goma znovu zabývá nejen tematikou milostného vztahu, ale dotýká se i roviny morální související s tvůrčím aktem. Spisovatel by měl psát o tom, co je pravdivé a nenechat se ovlivňovat pravdou oficiální, kterou se řídí vypravěčův přítel Alec, jenž v románu zastupuje skupinu spisovatelů písčících podle platných pravidel.

Ani v tomto díle nechybí vypravěčův názor na svobodu, která tentokrát není spjata s volbou exilu, nýbrž s možností ztráty.

Tak to je tedy svoboda: to něco, co lze ztratit. Takže spojitost mezi svobodou a svobodným člověkem neexistuje, protože svobodný jsem byl i tehdy a tam, kde jsem neměl co ztratit. Ale ne. Svobodný jsem tady a teď. Jsem, protože jsem, a ne proto, že mám (co ztratit, co získat). Ne, nejsem, nebyl jsem ani tam – konec konců k čemu je svoboda, když ji člověk *má*, ale nic s ní *nedělá*? Tak je to a musí tomu tak být: jsem možná svobodný, protože dělám něco, o čem si myslím, že by to mohla být svoboda: Píšu.²⁵²

---

²⁵¹ Goma, Paul. *Bonifacia*. București: Omega 1991, s. 69.

²⁵² *Ibid.*, s. 79.

Hlavní ženská hrdinka Bonifacia je pravým opakem Justy z předchozího románu; její život v dobře situované rodině je bezstarostný. Upovídaná a temperamentní dívka působí živelným dojmem, a to zejména v pasážích, kdy prosazuje svou teorii o přímé úměře mezi materiálními podmínkami a literární tvorbou. Zajímavý je i její familiární jazykový projev neodpovídající jejímu vzdělání, jenž by člověk očekával spíše u venkovské ženy. Její spontánní chování vůči profesorům často úsměvné a spolužáci její bonmoty nazývají „bonifacismy“.

Hlavní význam Gomovy prózy spočívá v její autentičnosti. V této části bychom chtěli poukázat na to, jak se v románu promítly některé skutečnosti z tehdejšího literárního života.

Z tohoto hlediska jsou zajímavé návštěvy restaurace v Domě spisovatelů, kam vypravěč chodí se svým přítelem Alecem. Z těchto setkání se lze dozvědět o chování i názorech různých rumunských spisovatelů a literárních uskupení. Jako příklad uvádí zasedací pořádek, podle něhož sedí sedmihradští spisovatelé u dvou stolů v závislosti na tom, zda už byli zvoleni do Ústředního výboru (*cooptați*), nebo na tuto výsadu teprve čekají (*cooptabili*). Z některých komentářů je přitom cítit určitý despekt k autorům z tohoto rumunského regionu. Svoji pozornost Goma soustředí i na uskupení oneiriků²⁵³ (Țepeneag, Dimov, Mazilescu, aj.) nabízející vypravěči okamžitě možnost stát se jedním z nich, což v situaci, kdy jeho texty nechce nikdo vydat, zní zvláště upřímně. Vypravěč nabídku přijímá, protože jde o nonkonformní společnost, která svými postoji s komunistickým režimem příliš neladí.

Stejně jako rumunská společnost je i literární svět poznamenán lhostejností a sobectvím. Ke spisovatelům s politicky pošramocenou pověstí se téměř všichni obrazení zádají, protože přátelství a kolegiální nejsou vnímány jako důležité vlastnosti.

Na mnoha místech románu Goma uvažuje o literární teorii pokřivené sovětskou ideologií snažící se rumunské literatuře vnutit svá pravidla. Literatura se stala ideologickou zbraní, která změnila tradiční chápání poezie, i takového žánru jakým je román. Podle Gomy se v Rumunsku dříve vznikala kvalitní literatura na evropské úrovni, ale socialistický realismus ji úplně znehodnotil; požadavky kladené na román, zejména na jeho délku (přesahující pět set stran), způsobil, že u mladé generace ztratil svou hodnotu. Se sovětským přístupem k literatuře se studenti seznamují na univerzitě,

---

²⁵³ Literární směr 60. let, zaměřený na snovost, jemuž se věnujeme podrobněji v kapitole o Dumitru Țepeneagovi.

kde jim tentýž Gafița, který v románu *Justa* představuje udavače a cenzora, „káže“ o tom, že hrdinové nesmějí být černo-bílí, nýbrž mají odpovídat skutečnosti.

Pro ilustraci této problematiky vybíráme citát popisující přesně všechna stádia literární tvorby, kterými musel opravdový spisovatel projít na své cestě za uznáním.

Nejprve nám, soudruhu, napište krátkou skicu – co je to skica, víte, vždyť jste přeci spisovatel. A jestliže bude kvalitní, soudruzi z ústředí tisku tu skicu vy-da-jí. Potom postoupíte výš, jak se říká, zvedne se laťka: napíšete nám krátkou povídku...- ale hodnotnou víte, jste přeci spisovatel, to znamená, aby byla socialistická obsahem a národní formou, a nesmí chybět poselství, protože kdyby její poselství nebylo optimistické a zářné a vzletné, marně bychom si říkali inženýři lidských duší... Dobrá... A po povídce postoupíte ještě výše, napíšete nám krátkou novelu... Novelu! A jestli, soudruhu spisovateli, překonáte i tuto zkoušku, potom se můžete pustit na pole románu, pravdivého, velkého, soudruhu, románu-řeky jako je Volha pro sovětské soudruhy, jako je Dunaj pro nás, jako „Bezprašná cesta“ (název románu, pozn. aut.) našeho milého soudruha Petra Dumitria, tak co, soudruhu!...²⁵⁴

6. 7 Stručná charakteristika dalších děl

Vzhledem k tomu, že Goma své prózy psal výhradně rumunsky, je velmi obtížné vybrat několik reprezentativních knih, o nichž bychom se mohli zmínit na tomto místě. Kromě románu *Ostinato* uvedeného na začátku této kapitoly, který je součástí Gomovy tvorby, již literární kritici označují za cyklus gulagu, sem patří např. *Gherla*, *Barvy duhy*, *Pašije podle Pitești*.

Román *Gherla* vyšel nejprve ve Francii (1976) a Švédsku (1978) a teprve roku 1990 v Rumunsku. Jde o monolog v rozhovorech, který těží z přímé autorovy zkušenosti z vězení Gherla, kde strávil období od března do listopadu 1958. Román se stal proslulý díky vězeňské tematice a žargonu, který činí knihu často nesrozumitelnou. Součástí francouzského překladu je i doslov Virgila Ieruncy o fenoménu koncentračních táborů v Rumunsku.

Se svazkem *Barvy duhy '77 – Zemětřesení lidí* se zahraniční čtenáři mohli seznámit rovněž dříve (Francie – 1979, Holandsko – 1980) než rumunské publikum (1990). Kniha pojednává o událostech roku 1977 a Gomově hnutí a je rozdělena do

---

²⁵⁴ Goma, Paul. *Bonifacia*. București: Omega, 1991, s. 133.

dvou základních kapitol „Zima“ a „Jaro“ začínajících příznačným věnováním: „Těm, kteří se léta Páně 1977 utvrdili v tom, že jsou lidé, a začali od začátku: zbavili se strachu, oprostili se od sebe samých.“²⁵⁵

Vězeňskou tematikou se Goma zabývá i v románu *Pașije podle Pitești*, o jehož ohlasu svědčí i překlady do francouzštiny (1981), němčiny (1984) a holandštiny (1985); rumunský originál vyšel v roce 1990. Tento román literárně zpracovává piteštský fenomén, kterým se podrobněji zabýval V. Ierunca (viz odpovídající kapitola). Goma dostal nápad napsat knihu o Pitești během pobytu ve vězení v Gherle, kde měl možnost vyslechnout svědectví bývalého „studenta“ (tak se říkalo piteštským vězňům). Později se o tomto experimentu dozvídá více a nabývá přesvědčení, že je potřeba tuto látku literárně zpracovat. Stejně jako u Ieruncy se i u Gomy setkáváme s fenoménem zapomínání, proti němuž je nutno všemi prostředky bojovat, protože „o Pitești se nemluví – o Pitești se mlčí. Právo mluvit o Pitești mají pouze Piteșt'ané – a ti mlčí.“²⁵⁶ Později se Goma ve Francii seznamuje s autentickými výpověďmi, které mají k dispozici V. Ierunca a M. Lovinescu a tento materiál chce použít. Původně chtěl napsat esej, nakonec se však rozhodl pro žánr románu, který je mu nejbližší a který je podle něho pro zpracování tak citlivé problematiky nejvhodnější.

6. 8 Recepte Gomova díla

- Rumunsko

Stále převažuje negativní vnímání Gomy, a to na základě *Deníků* (*Deník na přeskáčku*, Jurnal pe sărite, 1997, *Deník horkého léta*, Jurnal de căldură mare, 1997, *Deník dlouhé noci*, Jurnal de noapte-lungă, 1997). *Deníky* vyšly v nakladatelství Nemira v roce 1997. Na konci posledního z nich Goma uvedl esej „Kde jsem udělal chybu?“ (Unde am greșit?), v níž hledá odpověď na to, proč je z mnoha stran obviňován z očeřování a pomlouvačství. Reakce na *Deníky* byla opravdu bouřlivá, Goma byl pranýřován za to, že ubližuje dosud žijícím osobám; údajně měl s publikováním kontroverzních informací počkat apod.

---

²⁵⁵ Goma, Paul. *Culorile curcubeului '77*. București: Humanitas 1990, s. 5.

²⁵⁶ Goma, Paul. *Patimile după Pitești*. București: Cartea românească, 1990, s. 251.

V *Denících* předjímá hledisko tzv. totálního exilu, který vylučuje jakoukoliv naději na návrat a odsuzuje Gomu zůstat bez přátel. Podle literárního kritika Iona Negoïtesca:

Paul Goma je jedním z těch spisovatelů, kteří pevně věří ve spravedlnost a pravdu a jako takoví na sebe berou úkol upozorňovat na zločin a lež a pranýřovat je svým psaním. Gomova výjimečná umělecká zásluha spočívá ve schopnosti zachytit nejintenzivnější a nejakutnější momenty společenské kriminality propagované marxisticko-utopickými zřízeními, navrátit precizně i přesné obrysy vlastní individuality.²⁵⁷

Dalším z kritických momentů, které obrátily rumunské intelektuály proti Gomovi, je zveřejnění eseje „Rudý týden 28. června – 3. července 1940“ (Săptămâna roșie 28 iunie – 3 iulie 1940, 2002), která vyvolala rozruch v židovské komunitě nejen v Rumunsku a Moldavsku, ale i v jiných zemích. Goma se v ní snaží odůvodnit hromadné vyvražďování Židů na území Besarábie ze strany Antonescova režimu nepřilíš pozitivními vztahy Rumunů a místních Židů sympatizujících se Sovětským svazem.

Ani rumunský proces s komunismem neprobíhal podle Gomových přísných představ. V dubnu roku 2006 vznikla na základě dekretu prezidenta Băsesca tzv. Tismăneanova komise, která se zločiny komunismu zabývala. Goma však byl jejím členem jen krátce; příčinou bylo zpochybnění historika Tismăneana v čele této komise kvůli komunistické minulosti jeho otce.

O trochu lépe je Goma přijímán v rodném Moldavsku/Besarábii, kde v říjnu roku 2010 proběhlo u příležitosti autorových 75. narozenin mezinárodní kolokvium o jeho životě a díle. Kolokvium připravila Akademie věd Moldavské republiky a příspěvky jeho účastníků byly zveřejněny v monotematickém čísle časopisu Filologického institutu *Metaliteratura* (ročník X, č. 5–6 /2010/).

- Francie

Ačkoliv Goma od roku 1977 žil a stále žije ve Francii, svá díla píše výhradně v rumunštině, a jsou tedy spíše dostupná rumunsky mluvícímu čtenáři. Nicméně díky překladům do světových jazyků se v době, kdy to bylo nezbytně nutné, dostala

---

²⁵⁷ Manolescu, Florin. *Enciclopedia exilului literar românesc 1945–1989*. București: Compania, 2003, s. 361.

i k čtenářům západním. Velký zájem o Gomovy knihy byl zaznamenán v souvislosti s romány zmíněnými na začátku této kapitoly (*Ostinato*, *Dveře naše vezdejší* a další překlady publikovanými krátce pod odchodu do exilu). V souvislosti s překládáním svých děl Goma jednou prohlásil:

To, co mě vyčerpávalo, co mě vyčerpalo, vykastovalo, zabilo, je vědomí, že píšu pouze za účelem překladu; vědomí, že moje próza není tím, čím by měla být, ale ani tím, co vyšlo z toho, co jsem zamýšlel – tedy začátkem a koncem, ale deviací, adaptací, interpretací (překladem); stupněm k něčemu, přechodnou fází, přípravnou dobou. Psáním za účelem překladu (to není správně řečeno „za účelem“, ale protože nemohu jinak, rezignoval jsem...) jsem však nevytvořil román, nýbrž scénář, libreto, resumé...²⁵⁸

Také ve francouzských médiích vyšly články o Paulu Gomovi a jeho knihách; v poslední době jsou jejich autory většinou jiní rumunští exulanti a jejich obsah není, jak lze očekávat, pro Goma příliš lichotivý. Můžeme jmenovat např. článek „Ztracená čest jednoho rumunského disidenta“ (L'honneur perdu d'un dissident roumain, Mihai Dinu Gheorghiu, *Le Monde*, 30. května 2007), v němž se jeho autor pozastavuje nad skutečností, jak mohlo být uděleno čestné občanství města Temešvár člověku s tak silnými antisemitskými názory.

Nicolas Trifon, francouzský spisovatel rumunského původu, se v článku „Paul Goma a Norman Manea, literární svědectví ve spleti souběžné paměti“ (Paul Goma et Norman Manea : le témoignage littéraire dans la concurrence mémorielle, *Le Courrier des Balkans*, 10. července 2008) kromě jiného zabývá stále klesající Gomovou popularitou, který podle něho dnes zaujímá v rumunské literatuře pouze okrajové místo. Má pro to následující vysvětlení:

V době, kdy se všechny politické směry smíchaly a nabraly po Ceaușescově pádu nový kurz, se [Goma], pevný ve svých morálních zásadách, stal nevyčerpatelným zdrojem rozpaků Rumunů. Na jedné straně byli rádi, že měli svůj hlas, který se bouřil proti režimu bývalého diktátora, a museli se na něj odvolávat, aby dokázali opodstatněnost jeho svržení. Na straně druhé skutečnost, že existoval pouze jeden hlas, a to Gomův, nikoliv jejich, pro ně představovala možnou hrozbu, protože po roce 1989 jejich morální

---

²⁵⁸ Manolescu, Florin. *Enciclopedia exilului literar românesc 1945–1989*. București: Compania, 2003, s. 361.

a politická legitimnost spočívá v kritice a zpochybňování Ceaușescova režimu. A oni tedy každou chvíli riskují, že se pod tíhou Gomových invektiv ocitnou mezi obviněnými za to, že starý režim podporovali a byli jeho komplici, či za to, že proti němu dostatečně důsledně nebojovali.²⁵⁹

6.9 Závěr

Z hlediska životních osudů je Paul Goma opravdu příznačným příkladem exilového autora, který načerpal zkušenosti nejen jednoho, ale několika exilů. Už od útlého dětství se dostal do soukolí historických událostí a od té doby žije v neustálém provizoriu. Jediným útočištěm mu je jazyk, který si jako jediný mohl vždy vzít s sebou.

Proto je také Gomův jazyk pro jeho dílo tak typický. Tok myšlenek je rychlý až chaotický a odpovídá procesu myšlení jedince ve vypjatých chvílích. Tomu jsou přizpůsobeny i jazykové prostředky; Goma si vymýšlí vlastní slova, rozbíjí obvyklé syntaktické vazby, využívá elipsy. Proti tomuto sofistikovanému jazyku vyjadřujícímu bolest, vztek, násilí na oběti stojí nekultivovaná mluva vyšetřovatelů, soudruhů, komunistů. Níže uvádíme pohled německé odbornice na rumunskou literaturu Evy Behring na Gomův styl. Zachovat

Gomova touha zachytit spontánně a jinak tok myšlenek a vzpomínek vytváří v závislosti na situaci imaginární zpověď fiktivnímu partnerovi nebo dialog s představovanou osobou, které jsou nejčastěji uskutečněny jako směs neočekávaně tryskajících myšlenek. Úvahy a vypravěčské epizody tak plynou po mnoha stránkách. Vsuvky se přidávají bez struktury či pořádku a jen zřídka respektují časovou souslednost, následují po imaginárních otázkách a námitkách určených představovaným účastníkům dialogu a vznikají tak stále nové řetězce digresí.²⁶⁰

Používání jazyka a tyto postupy řadí Gomu mezi moderní rumunské autory, ačkoliv se ho někteří kritici snaží vzhledem k jeho povahovým rysům (pouze on sám splňuje vysoké etické požadavky, které má na spisovatele, považuje se za jedinečného, z čehož vyplývá konfliktnost ve vztazích) odsunout do pozadí s tím, že jde o literaturu

---

²⁵⁹ Trifon, Nicolas. Paul Goma et Norman Manea: le témoignage littéraire dans la concurrence mémorielle. *Le Courrier des Balkans*, 10. července 2008. [online]. [cit. 2012-02-18]. Dostupné z: <http://balkans.courriers.info/article10760.html>.

²⁶⁰ Behring, Eva. *Scritori români din exil 1945–1989*. București: Ed. Fundației culturale române, 2001, s. 161-162.

faktu poplatnou své době a Gomu je třeba chápat jako dočasnou záležitost rumunské literatury, jako její produkt poplatný potřebám společnosti v konkrétním historickém období.

Mnohými je však stále považován za prvního rumunského disidenta a je přitom patrné, jak píše Marta Petreu ve své předmluvě k *Umění útěku*, že až do svého odchodu do Francie byl Goma díky svým střetům s komunistickým režimem jedinec s velmi pestrými biografii a téměř žádnou bibliografií. Po roce 1977 se karta obrátila, a tak je spisovatelův životopis dlouhým výčtem vydaných knih. Nabízí se tedy otázka, jak dlouho vydrží Paulu Gomovi paměť jako zdroj inspirace.

I přes nepochybný autorův přínos rumunské literatuře nelze vyloučit, že postupná změna hodnotících kritérií exilové literatury z literárněvědných příruček vyřadí ta díla, která neprojdou složitým sítím nových literárních kvalit, což mohou být právě díla memoárové či deníkové povahy.

ŽIVOTOPIS

Spisovatel a významný rumunský disident Paul Goma se narodil 2. října 1935 v obci Mana v Besarábii (dnešní Moldavská republika), odkud jeho rodina roku 1944 pod tlakem historických událostí odešla. Po studiích na gymnáziu v sedmihradské Sibiňi a Făgărași se Gomovi podaří roku 1954 složit přijímací zkoušky na univerzitu. Svě politické názory však dává příliš najevo, proto je odsouzen na dva roky vězení.

V roce 1966 debutuje časopisecky povídkou *Cînd tace toba* (Když buben mlčí), o dva roky později knižně krátkou prózou *Camera de alături* (Vedlejší pokoj). Ostatní Gomova díla byla až do revoluce v roce 1989 vydávána pouze v zahraničí. Ještě před definitivním odchodem do pařížského exilu vychází roku 1971 současně ve Francii i v Německu Gomův román *Ostinato*, jenž mu vynese označení „rumunský Solženicyn. Uvedení této knihy na veletrhu ve Frankfurtu provází velký skandál, oficiální rumunská delegace protestuje a poté veletrh opouští. Následující rok je německým nakladatelstvím Suhrkamp vydán další román *Ușa* (Dveře), který v Rumunsku nemohl vyjít kvůli nápadné podobnosti hlavních hrdinů s manžely Ceaușescovými, a konečně roku 1976 francouzský Gallimard přichází se slavným vězeňským románem *Gherla*.

Přestože měl možnost zůstat v exilu už dříve, definitivně do Paříže odjíždí teprve roku 1977. V době svého francouzského exilu píše romány *Gardă inversă* (Obrácený střeh, 1979), *Culoarea curcubeului* (Barva duhy, 1979), *Patimile după Pitești* (Pašije podle Pitești, 1981), *Chassée-croisée* (1983), *Bonifacia* (1986), *Din calidor* (1987), *Astra* (1991), *Sabina* (1992) a další. Kromě toho vedl v nakladatelství Albin Michel kolekci EST/OUEST, v níž byla vydána díla dalších exilových autorů (B. Nedelcovicie, S. Stolojan a dalších).

V roce 1995 ohlásil svoji kandidaturu na funkci rumunského prezidenta, kterou po roce kvůli nedostatku příznivců stáhl.

Román *Ostinato* získal v roce 1992 cenu Rumunského svazu spisovatelů.

Paul Goma má v současnosti vlastní internetové stránky www.paulgoma.com, na nichž lze najít kromě autorových děl další zajímavé informace o jeho životě včetně videonahrávek s autorem.

7. BUJOR NEDELCOVICI – EXIL JAKO TVŮRČÍ PROCES V ABSOLUTNÍ SVOBODĚ

Na počátku jsem se konfliktu s Historií – s velkým „h“ – vyhnul instinktivně, potom s rozumem. [...] Po skončení studií mě na 12 let poslali dělat podřadné práce na staveništích a ve fabrikách. Ze spárů Historie, tvořené a vnucené druhými, jsem se zachránil sám: ráno jsem nakládal vagóny a kamióny, večer jsem psal romány. A teď jsem tady, přibližně po 30 letech, a zase narážím na nemilosrdnou Historii, jíž jsem se nedokázal vyhnout. [...] Rozhodný krok jsem udělal, když jsem se definitivně osvobodil od vnitřní cenzury. [...] V Paříži jsem vydal knihu poté, co jsem se dva roky snažil o to, aby ji publikovala dvě nakladatelství v Bukurešti: Cartea românească a Albatros. [...] Dnešní cenzura je protiprávní, bez kritérií a podle libovůle každého z funkcionářů. Začíná na úrovni slova a končí u významu. Cenzura si velmi ostře prosazuje pravidla tak, jako to dělala v padesátých letech. Nelze žít do nekonečna bez možnosti vyslovit připravenou myšlenku. [...] Nelze žít s permanentním pocitem morální viny: „i já svým odevzdáním se a pasivitou přispívám k probíhajícímu zlu, tedy k ničení rumunské kultury a spirituality“. Existuje určitá hranice přijetí, pochopení a snesitelnosti. Přejde den, kdy člověk musí rázně říci: *Takhle už to dál nejde*. Přejde okamžik osvobození a osvícení. Já jsem té hranice dosáhl. Neopouštím ani vlast, ani kulturu, ani knihy, ani dům a přátele. Hledám jen dočasné přístřeší ve městě velkém jako les, z něhož vyjdu, až pohromy a nepřízně přejdou přes ony tak dlouho potemnělé končiny.²⁶¹

7.1. Východiska exilu

Úvodní citát je částí prohlášení, jež B. Nedelcovici zveřejnil v časopise *Agora* (č. 1, 1987, s. 85–88) po svém odchodu do Francie a jež výstižně shrnuje autorovy základní filozofické a literární postoje. V této kapitole se budeme zabývat spisovatelem, který se stejně jako P. Goma, avšak o více než deset let později, nebál poslat svůj rukopis na Západ. V mnoha textech i rozhovorech sám sebe označuje francouzským slovem „métèque“²⁶², považuje se tak se někoho, kdo nepatří do země, v níž žije, je

²⁶¹ Manolescu, Florin. *Enciclopedia exilului literar românesc. 1945–1989*. București: Compania, 2003, s. 525.

²⁶² Ze starořeckého „metoikos“ znamená osobu, která změnila své bydliště. Od konce 19. století užíváno v převážně xenofobním kontextu. V dnešní francouzštině má pejorativní význam a označuje přistěhovalce, v širším kontextu všechny cizince žijící ve Francii.

vykořeněný a většinová společnost na něho pohlíží s despektem. Ani příležitostné cesty do rodného Rumunska po roce 1989 nepřinášejí zadostiučinění a spíše autora naplňují skepsí a rozčarováním. Nedelcovici patří k poslední generaci spisovatelů, kteří odešli do exilu v 80. letech minulého století.

Nedelcovici prožil obdobně jako Goma dvojí exil vnitřní a vnější. První z nich trval přibližně dvanáct let, kdy se podle svého názoru živil podřadnými pracemi, ale měl čas v dále prohlubovat své znalosti a hledat vlastní cestu; druhé období zahajuje odchod z rodné země do Francie, což ho přimělo k většímu zájmu o problematiku exilu a údělu člověka v těchto pro něho nových podmínkách. Ke zkušenosti exilu však přistoupil jako ke zkoušce, jejímž cílem je člověka posílit, nikoliv ho zničit.

Až do dnešního dne jsem považoval exil za „zkoušku labyrintem“. Protože mám teď právo vrátit se tam, odkud jsem přišel, tak se něco v mé představě o exilu musí změnit. Musí se stát duchovní poutí, duševní a imaginární cestou, trans-mutací, trans-humanací, **iniciační trans-figurací** (návratem k počátku, **ab initio**), archetypem (prvotní milostí), „poznáním sebe sama a spoluzrozením“, věčným kočováním (vnitřním i vnějším), kosmickou, posvátnou katarzí (očišťením)... stálým spasením-pokáním a hledáním cíle, který zůstává stále utajen: **Finis terrae** (konce země) i **Finistern** – hvězdy na nebeské klenbě.²⁶³

Vzhledem k tomu, že předmětem zkoumání této práce je literatura exilová, se budeme zabývat až pozdější Nedelcoviciovou tvorbou, přestože před svým odchodem do francouzského exilu v roce 1987, kdy mu bylo padesát let, napsal a publikoval v Rumunsku řadu knih. Volba exilu v poměrně pozdním věku do značné míry vypovídá o autorově charakteru a vůli změnit prostředí i svůj dosavadní život. Nedelcovici mohl ve Francii zůstat už dříve, ale této možnosti podobně jako hrdina z jeho románu *Krotitel vlků* byl přesvědčen o tom, že intelektuál by neměl svou zemi opustit, protože to odporuje jeho poslání. Hrdina i jeho autor však později mění názor a volí exil jako jediné možné východisko z dané situace.

V souvislosti s tím je také třeba zmínit se o autorově chápání role spisovatele v zemích s komunistickou diktaturou, podle něhož existují čtyři kategorie přístupu: konformní, věčně nerozhodný, vědomé vymezení se vůči společnosti a času ve prospěch tvorby, definitivní zpřetrhání svazků s mocí.

---

²⁶³ Nedelcovici, Bujor. *Jurnal infidel*. București: Ed. Eminescu, 1998, s. 177.

Když začal 4. září 1980 psát román *Druhý posel*, stanovil si několik zásad:

- napsat zcela svobodně knihu beze strachu z „vnější“ a obzvláště „vnitřní cenzury“- našeho velkého nepřítele,
- nesnažit se publikovat román za každou cenu, tedy nepřijmout „obchod obchodníků se slovy“,
- napsat román, který překročí socio-politické souřadnice Rumunska a znázorní jakýkoli „jev totalitního systému“ v Evropě, Asii nebo Jižní Americe,
- mít sílu a odvalu podívat se poprvé tváří v tvář „Nicotnosti“ a přemístit se do budoucnosti, tj. co a jak bude za takových 10 – 20 let,
- napsat ji s takovým napětím a hloubkou, jako by to byla poslední kniha, kterou mi Bůh dovolil stvořit.²⁶⁴

Vydání knihy v Rumunsku bylo, jak vyplývá z výše uvedených zásad, nemožné, a autor se proto obrátil na zahraniční nakladatelství. Tento krok se stal počátkem dlouhé cesty, jež od základu změnila Nedelcoviciův život, který se tak začal podobat osudu hlavního hrdiny z *Druhého posla*.

Vezmeme-li v úvahu politické změny z konce roku 1989, je zřejmé, že Nedelcoviciův politický exil neměl dlouhé trvání; jinou záležitostí zůstává skutečnost, že se stejně jako mnozí další spisovatelé do Rumunska nevrátil. Ačkoliv zmizela hlavní překážka – Ceaușescova diktatura, Nedelcovici mnohokrát prohlásil, že k návratu do vlasti nemá důvod. „Nejsem vůbec motivován k tomu, abych se domů vrátil: změna, v níž jsem doufal, není radikální, ale je to jen klam, a ti, o nichž jsem si myslel, že mě potřebují, se starají o své vlastní zájmy...“²⁶⁵ Z politického vývoje v porevolučním Rumunsku byl velmi rozčarován a navíc se přidala i skepse, pokud jde vztahy s dřívějšími přáteli a kolegy. V roce 1994 vyjadřuje v interview pro časopis *România literară* svou nespokojenost se současnou politickou mocí, která je podle Nedelcovicie pouze umně zamaskovaným pokračováním předešlého režimu, které vyplývá z rumunské národní povahy spočívající v určité sobeckosti a nezájmu o vše, co by mohlo komplikovat život. Tento postoj však v konečném důsledku vede místo k plnému prožívání života k jeho přežívání.

---

²⁶⁴ Nedelcovici, Bujor. *Aici și acum*. București: Cartea Românească, 1996, s. 66–67.

²⁶⁵ *Ibid.*, s. 105.

7.2 Román *Druhý posel*

Nedelcovičův francouzský debut je aluzí na politickou situaci v Rumunsku v 70.–80. letech minulého století. Ačkoliv se autor snažil rumunskou skutečnost kamuflovat francouzskými názvy a sci-fi prvky, a vytvořit tak dojem bezčasovosti, cenzura jej odhalila a knihu automaticky zařadila do kategorie nepublikovatelných nebezpečných děl. Postupně ho odmítlo nakladatelství Cartea Românească a Albatros, a tak se v roce 1984 rukopis dostal do Francie, kde ho P. Goma nabídl nakladatelství Albin Michel, které ho v roce 1985 v překladu Alaina Paruit vydalo pod názvem *Le second mesager*. Rok poté získal román cenu Prix de la Liberté francouzského PEN Clubu, a pro autora se tím otevřela cesta exilu, protože zostřenou šikanu ze strany režimu už dále nehodlal snášet.

V Rumunsku román vyšel teprve roku 1991 v nakladatelství Editura Eminescu v Bukurešti, a stal se tak přirozeným obohacením rumunské literatury vypovídajícím o komunistické době. O tom, jak román vznikal, se Nedelcovič zmínil ve svazku *Tady a ted'* (Aici și acum, 1996) v kapitole „Jak jsem psal 'Druhého posla'“ (Cum am scris „Al doilea mesager“).

Francouzský tisk psal o tom, že se „rumunská literatura obohatila o první rozsáhlou politickou utopii napsanou s překvapující dokonalostí a znalostí zákonitostí tohoto žánru²⁶⁶. Nicméně estetická a ideologická hodnota románu nemohla být v tradičně levicově zaměřené Francii patřičně doceněna.

Vzhledem k tomu, že vyprávění popisuje totalitární režim v budoucnosti (děj začíná v roce 1988), řadí se mezi antiutopie (viz Orwell, Huxley, Zamjatin) vytvářející nemilosrdný svět plný přísných pravidel a nařízení.

Román, jehož hlavní hrdina, profesor a spisovatel Danyel Raynal navrátil se po jedenáctiletém putování do své vlasti (Belle-Île, Insula Victoriei), je rozdělen do tří částí, které popisují přerod svobodného člověka v otroka krutého prázdného režimu.

V první části románu „Jean Elby“ hlavní hrdina ztrácí svobodu a lidství a dochází k závěru, že se ze člověka dá udělat cokoli. „Z člověka můžeš udělat koně, bramboru, obojek nebo... cokoli chceš. Může být poražen, změněn, rozebrán... podle

---

²⁶⁶ Marino, Adrian. In *Dialogue*, 1985. Citováno podle Bârlădeanu, Lucreția. „Scriitori români din exil“. [online].[cit. 2011-05-28]. Dostupné z: <http://convorbiri-literare.dntis.ro/BIRLADEANUIun.html>

libosti a kdykoliv.“²⁶⁷ Systém je představen jako obrovská mašina, která semele člověka a udělá z něj povolnou loutku. Po profesionální i lidské stránce zničený hrdina žije jako žebrák hledající v noci jídlo v popelnících a nakonec dospěje k závěru, že už mu ani psaní nedokáže pomoci a sám žádá o internaci v institutu, kde se provádí převýchova, rozuměj vymývání mozků neboli Ideoterapie.

Druhá část nazvaná „Nový mankurt“²⁶⁸ (Noul mancurt) se odehrává o osm let později, kdy je Danyel osobním poradcem Guvernéra, tvůrcem jeho demagogických proslavů. V této kapitole lze naopak sledovat opačný postup, kdy se z odlidštěné bytosti zase pomalu stává člověk, a to díky četbě svého starého zápisníku, který získá z archívu, a při níž se dovídáme o postupu převýchovy (experimentu běžně prováděného ve věznicích); bez fyzického násilí, avšak pod stálým psychickým nátlakem dochází k tzv. autodemaskaci, oběť se sama stane katem svého nejlepšího přítele, což jí zabrání v návratu k původnímu životu a idejím. Hrdina se aspoň snaží pomoci mladému vzbouřenci Grégoirovi²⁶⁹ opustit ostrov, protože na vlastní záchranu už nemá sil.

Závěrečný epilog je oslavnou ódou na lidskou paměť vystavenou neustálým útokům – bojovník stávající se vězněm, přichází o svoji paměť a je z něho dokonalý otrok, u Nedelcovicie je mankurt zabit z přílišné lásky vlastním synem, kterému ještě dříve, než se změnil, legendu vyprávěl. Přes tragický konec se však nabízí minimální šance obnovení paměti: „Existuje něco jako paměť ukrytá kdesi za paměť, kterou nelze zničit.“²⁷⁰

Ačkoli tradice takového románového žánru v rumunské literatuře neexistuje, nepočítáme-li román M. Lovinescu *Slovo ze slov* (Cuvântul din cuvinte, napsán v roce 1955, vyšel teprve v roce 2007) a román A. E. Baconského *Černý kostel* (Biserica Neagră, napsán v roce 1970, vyšel až v roce 1990), zařadil se úspěšně mezi současnou rumunskou prózu. Svou proslulost získal nejen díky svému protestnímu charakteru proti komunistickému režimu, ale také díky literárním hodnotám (literární výstavbě, několika různým rejstříkům), ztvárnění postav, symbolickému základu pro celé vyprávění.

²⁶⁷ Pop, Ion. *Dicționar analitic de operere literare românești A-D*. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2000, s. 24.

²⁶⁸ Nedelcovici čerpá z legendy o mankurtech, otrocích panovníků dynastie Chuang-chuangů pracujících na sary-ozecké poušti, použitou Č. Ajtamatovem v románu *Stanice bouřná. A věků bývá delší den*, resp. svoji vlastní variantu, protože Ajtamatovův román vyšel v rumunštině až v roce 1983. Otrokům byla na oholenou hlavu nasazována velbloudí kůže, jež se pod vlivem tepla stahovala a vyvolávala u týraných lidí velké bolesti, v jejichž důsledku ztráceli paměť.

²⁶⁹ Nedelcovici po hrdinovi pojmenoval svého jediného syna, který se narodil v Paříži.

²⁷⁰ Pop, Ion. *Dicționar analitic de operere literare românești A-D*. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2000, s. 28.

Posedlost pravdou je misionářskou vizí spisovatele-postavy i spisovatele-autora, jenž je konfrontován s režimem a snaží se nahlížet na pravdu z různých stran, což je základní vodítko románu. V podobné dichotomii se nachází i tvůrčí akt psaní; zatímco hrdina v něm vidí něco absolutního, absolutní zkušenost, pro Guvernéra je to jen „povídání, vyprávění“, profesor v Institutu jej nazývá „citovým a duševním vykašláváním“ (expectorații afective și spirituale).

Z celé řady hodnocení románu vybíráme názor literárního kritika a vědce Iona Negoïtesca.

Ve svém románu *Zkrocený kacír*²⁷¹, který vyšel v překladu v Paříži, aniž by originál byl doposud vydán doma, se Bujor Nedelcovici zabývá problémem pro nás Rumuny velmi akutním – pozicí spisovatele vůči utopii, s níž je historicky a okamžitě konfrontován. Nedelcoviciův román je anti-utopií podobnou dílům Zamjatinovým, Orwellovým či Huxleyovým, která přísně dodržuje žánrová pravidla stanovená těmito třemi klasiky: od hlavní a příkladné politické substance až po závěrečnou katastrofu tvořící epický závěr anti-utopie. [...] *Zkrocený kacír* představuje svým vyjádřením palčivých problémů současného rumunského spisovatele nejdůležitější popření komunistického režimu. Odvaze, s níž Bujor Nedelcovici formuluje svá přesvědčení, vdčíme za intelektuální naléhavost tohoto díla.²⁷²

7.3 Román *Krotitel vlků*

Kniha vyšla poprvé v rumunštině v roce 1991 v nakladatelství Albatros (reedice v roce 1997) a roku 1994 ve francouzštině pod názvem *Le dompteur de loups* v nakladatelství Actes-Sud. Jde o první Nedelcoviciovu knihu napsanou přímo v exilu, jejímž námětem se autor zabýval už od samého příjezdu do Francie a vnitřně ho připravoval a zpracovával celé tři roky.

Román má dvě části obsahující několik zpěvů, které tvoří dílčí kapitoly.

Děj tohoto románu se odehrává ve Švýcarsku. Hlavní hrdinové – skupina rumunských emigrantů – se v této zemi pokoušejí o vytvoření nového domova.

---

²⁷¹ Původní titul *Druhého posla* (Al doilea mesager) byl *Zkrocený kacír* (Ereticul îmblânzit).

²⁷² Manolescu, Florin. *Enciclopedia exilului literar românesc. 1945–1989*. București: Compania, 2003, s. 524 – 525.

Mladá žena Ana hledá spolu se synem Alexem jeho otce Vlada. Při svém pátrání se dostává do Ženevy, kde se v hotelu Rumuna Cezara setkávají mnozí uprchlíci. Také pro Anu se Cezarův hotel stane na krátkou chvíli útočištěm. Seznámí se tam s rumunskými venkovany Mateiem a Ilincou, kteří se stejně jako ona snaží najít doposud skrytý význam své strastiplné pouti.

Vlad si pro Anu zanedlouho přijíždí a poprvé vidí svého syna, o němž neměl vůbec tušení. Svou novou rodinu si odváží na statek, kde spolu s mladým chlapcem Lucem chovají psy. Ana vidí, že se Vlad změnil. Z dřívějšího intelektuála a novináře nezůstalo téměř nic, místo něho tu je drsný cvičitel psů. Většinou je Vlad až nepřirozeně klidný, občas na pár dní zmizí do lesů, což Anu velmi zneklidňuje. Přátelí se s vlkem, kterého kdysi vyléčil. Ačkoli Vlad Anu miluje, snaží se ji přesvědčit, že by bylo lépe, kdyby u něho nezůstávala. Svě absurdní chování vysvětluje jako důsledek otřesné zkušenosti z uprchlického tábora a domnívá se, že pod vlivem tajemné síly, jíž se nedokáže vymanit.

Malý Alex začíná mít problémy se sluchem a postupně o něj přichází. Vlad jeho nemoc chápe jako další projev svých temných schopností, a rozhodne se proto s celou rodinou podniknout cestu do Francie, kde je dítě vyšetřeno odborníky, ale žádný lékař není schopen zjistit příčinu jeho nemoci.

Když Cezarův hotel vyhoří, emigranti hledají přístřeší u Vlada, který je všechny přijme. Vytvoří tak malou komunitu, kde má každý své přesně stanovené místo. Kněz se např. rozhodne postavit kostel. Ana ho žádá o Alexovo pokřtění a o modlitbu za Vlada. Ve spolupráci s Ilincou se také uchyluje k tradičnímu zařkávání, aby od svého muže temnou sílu odvrátila.

Vladovi se zdál sen, v němž je vyvázán z daného slibu, a konečně si může odpočinout. Takto přijmutá oběť mu umožňuje, aby nyní soustředil všechny své síly na Alexovo uzdravení. Bystrým pozorovatelům neujde, že se i Ana začíná měnit a nápadně se podobat svému muži. Dokonce ho doprovází při nebezpečné výpravě do hor, kdy doprovázejí vlka k jeho smečce.

Celý příběh vrcholí příznačně o Vánocích, kdy se zdá, že Alex zase slyší. K jeho uzdravení však nedojde. Druhý den ráno Ana marně hledá svého muže, zmizel. Jeho poslední obětí byla jeho vlastní bytost. I když ostatní později uvažují o návratu domů, Ana se rozhodne zůstat a čekat.

Krotitel vlků má v Nedelcoviciově díle důležité postavení, protože jde nejen o román o exilu, ale rovněž o román napsaný v exilu. Nedelcovici k tomu dodává: „Vždyť víte, jak je nesnadné žít v Paříži, a ještě k tomu psát. Pochopil jsem, že není vůbec jednoduché nosit v hlavě a ve snech román a zároveň v Paříži žít.“²⁷³

Podle Iriny Mavrodin jde o tzv. problémový román (*roman problematic*), který čtenáři nabízí podstatné filozoficko-historické úvahy, a román o psaní (*roman al scriiturii*), který nabízí další vysvětlení k Nedelcoviciovu exilu, totiž exilu v tvůrčím aktu – vlastní tvorbě²⁷⁴.

²⁷³ Anghel, Iulian. „Bujor Nedelcovici - un exilat în 'scriitură'“. *Revista 22*, 1997, Anul VIII, Nr. 38, s. 14-15.

²⁷⁴ Mavrodin, Irina. „Bujor Nedelcovici – un exilat în 'scriitură'“. *Revista 22*, 1997, Anul VIII, Nr. 38, s. 14-15.

Exilem se román zabývá prvoplánově v osudech rumunských emigrantů žijících v jakési komunitě na statku hlavního hrdiny. Autor vychází ze základního střetu dobra a zla majících své místo v každém z nás. V románu se tento boj odehrává v rodině, jež musí čelit zlu pramenícímu z proměny otce.

O problematice exilu přemýšlí mnoho románových postav, je proto možné se zde seznámi různými pohledy na tento jev. Ana využívá svou ženskou intuicí a citem se zamýšlí nad důvody jejich odchodu, nad pocítenou bolestí, na základě své vlastní zkušenosti si dokáže zachovat s uprchlíky soudržnost. Další z názorů na exil vyslovuje prostý venkovan Matei. Spolu se ženou uprchli z Rumunska a v exilu se jim narodila dcerka. Matei přirovnává exil ke smrti, která byla nutná, aby se jejich dítě mohlo narodit v pořádku. Nejprve je třeba zemřít a potom má člověk právo se svým přestátým utrpením i vysmát.

Jiný z hrdinů vidí v exilu novodobé stěhování národů.

Národy se v našem století stěhují jako za časů Attily! Lidé se pouštějí do světa! Hledají zaslíbenou zem! Svatou zem! Křížové výpravy bez kříže a svatého hrobu! Všichni se zbláznili! Italové a Asiaté směřují do Ameriky, Portugalci a Afričané do Francie, Turci do Německa, ti z Východu prchají na Západ a sem do Švýcarska... všechny národy světa. Století kočovníků! Vzniká nový svět se smíšenými rasami, se znetvořenými jazyky, se zrušenými hranicemi, s lidmi bez vlasti, bez tradice, bez náboženství, žijícími společně v uniformní, rovnostářské Evropě a kvůli slávě moderního Babylónu...²⁷⁵

Výstižné přirovnání novodobého exilu k dávným historickým událostem dává tušit koloběh dějin, který se až na malé změny opakuje a postihuje především obyčejné lidi. Návrat do dob stěhování národů ovšem poukazuje hlavně na nedostatky dvacátého století, které, byť se tváří velmi vyspěle a pokrokově, připouští, aby byli lidé takto postiženi.

K tomu, abychom pochopili Nedelcoviciův názor na exil, je důležitá postava Vlada, do níž autor své niterné úvahy o exilu promítá. Pro Vlada exil představuje „Iniciační zkoušku! Cestu do labyrintu a střet s Minotaurem! Smrt a vzkříšení nutné pro překročení a osvětlení. [...]“²⁷⁶ Jeho úvahy mají podobný charakter jako úvahy spisovatelovy a dokonce sám prochází i stejným vývojem. Jako intelektuál možnost exilu odmítá, protože jej považuje za nedůstojné řešení. Později však svůj názor mění

²⁷⁵ Nedelcovici, Bujor. *Îmbliinzitorul de lupi*. București: Ed. Eminescu, 1997, s. 13.

²⁷⁶ *Ibid.*, s. 72.

a naopak se domnívá, že jiného východiska není. Hlavní hrdina se často snaží dobrat příčiny exilu a dospívá k názoru, že na vině je Historie, která uvádí masy lidí do pohybu, nutí je při hledání nového domova se přemisťovat z jednoho místa na druhé, uvrhuje je do uprchlických táborů, kde dospívají k poznání, že lidský život nemá žádnou hodnotu. Tomu, kdo prošel tímto utrpením, je v poslední fázi dovoleno se všem útrapám vysmát, potože, jak říká na jednom místě hlavní hrdina, neexistuje lidská bolest, které by nebylo možné se po určité době a s určitým odstupem vysmát. A jediné tehdy můžeme mluvit o tom, že onou náročnou zkouškou prošel.

Pro četbu románu je důležité vnímání opozice světa tady v exilu a tam doma, tedy současnosti vůči minulosti. Autor však postupuje od geografického a časového vymezení dále a dostává se až k vymezení prostoru pod boží ochranou a toho, kde vládnu temné síly. V souvislosti s tím dochází i ke zdvojování postav – ty, které existovaly před iniciací, a ty po ní. Nejvýraznější je to u hlavního hrdiny Vlada – z novináře a televizního reportéra před iniciací se po ní stává utečenec a přistěhovalec; člověk získává nový status – bytosti bez citů neschopné milovat či nenávidět.

Příběh je třeba číst i jako parabolou rumunské revoluce v roce 1989 a Vánoc téhož roku; autor se zamýšlí nad osudem rumunského intelektuála, mírou jeho viny z doby komunistického režimu, propojeností postavy oběti a jejího kata a zcela legitimně si klade otázku, zda se bude intelektuál z dřívějších dob schopen zapojit do nového života jako plnohodnotný občan, nebo se bude muset obětovat pro dobro nové nezkažené generace.

Pro pochopení románu je důležitý vývoj hlavních hrdinů. Vypravěčkou příběhu je hlavní ženská postava Ana, jež se dívá na události pod zorným úhlem své své ženské citlivé vnímavosti a prostřednictvím vnitřních monologů přináší podstatné informace nejen o sobě, ale i vztahu ke svému muži. Ana je velmi silná a našla v sobě odvahu vydat se sama s dítětem hledat milovaného člověka. Ačkoliv si uvědomuje nejistý výsledek svého počínání, jde vytrvale za svým cílem a pokorně přijímá stavy úspěchu i beznaděje, které se během pátrání rychle střídají. Záblesky svobody hrdinka zažívá ve chvílích, kdy se může volně smát. Smích vyplývající z přirozené situace v ní vyvolává dávnou zapomenutou chuť k životu a zatlačuje do pozadí předešlé útrapy. Smích je vůbec důležitou konstantou v Nedelcovicových románech a s jeho různým pojetím se setkáváme u všech hlavních postav.

Zdánlivý úspěch Ana zaznamená v okamžiku, kdy svého muže najde. Dlouho očekávaná chvíle však zároveň zahajuje proces její vnitřní proměny. Místo důvěrně

známého muže se setkává s jiným člověkem, a musí tedy hledat novou cestu k jeho srdci. Nepřijímá Vladův návrh, aby raději odešla a vyhnula se tak možnému působení jeho tajemné síly. Naopak s ním zůstane a snaží se ho pochopit a dokonce se svému muži začíná v některých věcech podobat. Postupně poznává jeho záliby a důvody, proč si vybral útočiště v přírodě, a sama se tak sblíží s přírodou, statkem, psy. Mezi hlavními hrdiny vzniká nové souznění a pochopení. Ana si uvědomuje moudrost svého muže, protože on ví, kam směřuje, a co se před i za určeným cílem nachází. Jeho jasnozřivost ji přitahuje. Anina vnitřní proměna však souvisí i s uzavíráním se do sebe; stejně jako Vlad i ona teď častěji mlčí, hledá vysvětlení v nadpřirozených silách a doprovází muže na nebezpečné cestě.

Když Vlad beze stop zmizí, má pro to Ana následující vysvětlení:

Nevím! Od té doby jsem celé noci probděla... Stále jsem si kladla otázku! Možná... patřil mezi ty, kteří ještě věří na zázraky, věřil v Alexovo uzdravení, i když věděl, že 'uskutečnění tajemství' – jak říkával – se nekoná každý den, a my nejsme připraveni vidět jeho znamení, přestože se někdy objevují v našem okolí a zvláště v nás...

[...] Zastavila jsem se a cítím, že se o „rozuzlení záhady, která snad ani pro mě není vyřešená“ nemohu podělit. Jeho zmizení je poslední oběť přinesená Alexovu uzdravení... na počátku byl slib-oběť pro Irenu a teď... nová oběť, tentokrát jeho vlastní bytost, protože k očekávanému zázraku nedošlo.²⁷⁷

Komplikovanějším vývojem ovlivněným především pobytem v uprchlickém táboře prochází postava hlavního mužského hrdiny Vlása, který nachází útěchu v pobytu na odlehlém statku, kde konečně pocítí, že se může znovu upřímně a svobodně zasmát. V souvislosti s tím Vlad tvrdí, že smích je nejlepší obranou před minulostí, kterou v jeho případě popisuje jedna z emigrantek takto: „Vlad jako by sestoupil do Pekla a po návratu odtamtud už neznal ani hořkost, ani utrpení...Bez nenávisti, bez lásky a zvláště bez toho, že by na něco zapomněl, se ale smál s očima upřenýma k prázdnotě.“²⁷⁸

Vladova postava prochází po dobu svého románového života několika důležitými etapami. První, jež je v románu jen lehce načrtnuta, je etapa intelektuálská spojená s Rumunskem a částečně i krátkým obdobím exilu. Do ní zasahuje otřesná zkušenost z uprchlického tábora, která měla značný vliv na hrdinovu následující

²⁷⁷ Nedelcovici, Bujor. *Îmbălnzitorul de lupi*. București: Ed. Eminescu, 1997, s. 294.

²⁷⁸ *Ibid.*, s. 25.

proměnu. Druhým obdobím je období exilové, během něhož je dovršena hrdinova metamorfóza a na jehož konci nachází útočiště v životě spjatém s přírodou. Poslední etapa Vladova života je spojena s rodinným životem na statku; na jejím konci však stojí rozčarování z poznání, že očekávaný zázrak (uzdravení vlastního syna) nelze uskutečnit a jediné východisko představuje obětovat sebe sama a opustit rodinu.

Vlad se návratem k přírodě přiblížil ke své podstatě a intelektuáliství bylo pouze přechodným stavem. Jestliže se hrdina domnívá, že protestem a revoltou může dobýt svobodu a možnost exilu si vůbec nepřipouští, mýlí se a později je okolnostmi donucen tento dle svého názoru extrémní krok učinit i za tu cenu, že se stane vydědencem – pro domácí uprchlíkem (*un fugar*) a pro ty ostatní přivandrovalcem (*un metec*). Jedna z hrdinek románu o Vladovi říká, že je ve své podstatě předurčen exilu, a ať by byl kdekoliv, byl by vyhnanecem.

7. 4 Román *Provokatér*

Román *Provokatér* (*Provocatorul*) vyšel rumunsky v roce 1997 v nakladatelství ALLFA, ve francouzském překladu *Le Provocateur* Floricy Ciodaru-Courriol v nakladatelství Euro-Culture v roce 2001.

Skládá ze tří knih, z nichž každá obsahuje další kapitoly, kterých je celkem třicet. *První a Třetí kniha* popisují události z Paříže, zatímco *Druhá kniha* je věnována cestě do Ameriky.

Děj románu se odehrává na počátku devadesátých let ve Francii, v Kanadě, USA a Mexiku. Jeho hlavními hrdiny jsou mladá dívka Céline a stárnoucí hudebník a herec Guy.

Oba se seznámí na jedné svatbě a Céline je bývalým milencem své matky ihned okouzlena. Po návratu z Los Angeles, kde studovala filmovou vědu a žila u svého otce, hledá dívka uplatnění v rodné Paříži a zároveň sama sebe, a proto ji dominantní postava stárnoucího muže nesmírně přitahuje. I přes varování své matky si Céline za svým citem stojí. Také Guy, odpůrce výlučné a definitivní lásky, cítí změnu ve svém životě, jímž prošlo už mnoho žen, ale žádná neměla tolik pochopení pro jeho humor a smích jako Céline. Jejich vztah je neustálým obohacováním pro oba dva. Céline hledá ve starším partnerovi i otcovskou lásku, o níž byla kvůli rozvodu svých rodičů připravena. Naopak Guy si díky Céline poopravuje své představy o lásce ženské, která pro něho až doposud byla ztělesněním panovačnosti a sobeckosti.

Po návratu do z cesty, během níž se milenci vezmou, Céline pociťuje změnu vyplývající z nového stavu a stává se zodpovědnější. Po jedné z manifestací proti válce v Bosně se konečně dozvídá i podstatné

události z manželova života, jenž studoval žurnalistiku a byl jako válečný reportér v Alžírsku. Zúčastnil se i událostí v roce 1968. Nepříliš veselé prožitky přispěly ke změně jeho myšlení a začal hledat útočiště v hudbě a umění. K tragickému zvratu v životě páru dochází v okamžiku, kdy je Guy zraněn Célininým bývalým přítelem, a na následky tohoto zranění zanedlouho umírá.

Nedelcovici se po deseti letech exilu rozhodl napsat román o Francii a Francouzech, od čehož ho jeho přátelé odrazovali. Jeho odvaha psát o západní společnosti byla překvapující; pomocníkem se mu však staly vlastní zážitky a zkušenosti získané během exilu. V širším kontextu nejde jen o román o Západu, ale také o tom, jakým směrem se vývoj západní společnosti ubírá. Francouzští přátelé a známí nad jeho úmyslem pochybovali, není možné, aby o nich psal přistěhovalec, je to považováno za něco nemístného, měl by se věnovat svým tématům exilu, komunistickému režimu apod. Jiná rumunská exilová spisovatelka Sanda Stolojan o knize prohlásila: „Je to současně kniha autora, jenž pohlíží kriticky na západní společnost, v níž je svoboda jednotlivce dohnána do extrému.“²⁷⁹

Čtenář může na první pohled nabýt dojmu, že jde o oddechovou literaturu. Nahromaděním úspěšných a běžně užívaných klišé (krásné ženy, vášnivá láska, romantika, exotické země) se podle literárního kritika a historika Eugena Negricie vytváří forma úspěšného románu²⁸⁰. Ve skutečnosti však román tento žánr paroduje a ukrývá v sobě mnohem hlubší myšlenky a poznání, jedním z nichž je vývoj hlavního hrdiny, komedianta bez přetvářky, nikam nepatřícího, ale také nikam nesměřujícího.

Autor svůj román označil za ironický, parodický a erotický. Přímým popisem milostných scén se Nedelcovici odvážil vstoupit do ožehavé oblasti, o níž se za komunistického režimu nesmělo vůbec psát, a rozšířil tak nepříliš bohatou knihovnu rumunské erotické literatury. „Erotika byla vyloučena [pozn. aut. ze zájmu spisovatelů], protože zasahuje do osobního života, ale tehdy jsme žili jen kolektivním životem. Slovo 'sex' bylo zakázáno.“²⁸¹ Erotický jazyk představuje i hlavní stylistický problém románu, protože autor hojně používá francouzské výrazy, které podle něho nemají hanlivý význam jako obdobná slova v rumunštině, používaná velmi často v nadávkách.

Téma exilu nemá s románem zdánlivě nic společného, přesto se v něm vyskytuje. Hlavní hrdinka natočila film o rodině emigrantů, která prochází několikerým

---

²⁷⁹ Stolojan, Sanda. *Le courrier du Centre Culturel Roumain*, Paris, apr.–mai 2001, nr. 25–26.

²⁸⁰ Negrici, Eugen. „Bujor Nedelcovici – un exilat în 'scriitură'“. *Revista 22*, 1997, Anul VIII, Nr. 38, s. 14–15.

²⁸¹ Anghel, Iulian. „Bujor Nedelcovici - un exilat în 'scriitură'“. *Revista 22*, 1997, Anul VIII, Nr. 38, s. 14–15.

druhem exilu: vnitřním, vnějším, duchovním, kulturním i jazykovým. Dívka však nemůže pro svůj film najít distributora, protože problematika exilu nemá ve Francii takovou odezvu jako ve Spojených státech vytvořených hlavně z emigrantů. Francouzům daná zkušenost ve velkém měřítku chybí a román v tomto kontextu naráží i na problematiku konzumního diváka, považovaného za hloupého a povrchního, kterého je třeba hlavně pobavit. Guy k tomu dodává:

My Francouzi jsme exulanty přijímali, ale nikdy jsme sami v exilu nebyli. Až na několik výjimek: v době náboženských válek protestanti přechali do Německa a Nizozemí. Před válkou do Francie přišli Poláci a Židé, po válce Arabové a Afričané a v poslední době přicházejí lidé z východních zemí. Ode všech jsme žádali, aby se integrovali, přizpůsobili a dodržovali naše zákony a zvyky. A teprve nakonec a pokud to jde, aby nezapomněli na své tradice, minulost a náboženství. Je to obsáhlé a složité téma. Známe exil těch druhých, ale svůj vlastní neznáme, protože jsme ho nikdy nepocítili na vlastní kůži...²⁸²

Nedelcovici dále v románu odkazuje i na některé historické události, které v životě ovlivnily životy hlavních hrdinů. Jde o výstižné krátké narážky, jež mají čtenáře upozornit na roli dějin v osudu jednotlivce i celé společnosti. Guy jako novinář a student prožil studentské události v roce 1968, účastnil se jako vojenský reportér války v Alžíru, věděl o dění v zemích východního bloku, s Céline jsou vtaženi do manifestace proti válce v Bosně. Zážitky z minulosti ho ovlivnily natolik, že opustil žurnalistiku a hledal útočiště v umění.

U příležitosti uvedení románů *Krotitel vlků* (2. vydání) a *Provokátér* v Rumunské kulturní nadaci (Fundatia Culturală Română) se Nedelcovici zmínil o významu svého románu, o němž se tehdy domníval, že je jeho posledním. „Poté, co jsem *Provokátéra* dokončil, jsem měl pocit, že to bude můj **poslední** román. Pokaždé, když dokončím knihu, se cítím úplně vyčerpán, mám dojem, že už nikdy nebudu moci žádnou napsat. Ale mohlo by se stát, že tohle je můj **poslední** román. Říkám to proto, že jakmile existuje začátek, musí být i konec.“²⁸³

Podobně jako u románu *Krotitel vlků* se pokusíme shrnout základní informace o vývoji hlavních hrdinů. Vypravěčkou je i v tomto případě žena, která se opět snaží popsat nejen proměnu sebe samé, ale hlavně cestu, kterou prochází její partner.

²⁸² Nedelcovici, Bujor. *Provocatorul*. București: Allfa, 1997, s. 75.

²⁸³ Anghel, Iulian. „B. Nedelcovici - un exilat în scriitură“. *Revista 22*, 1997, Anul VIII, Nr. 38, s. 15.

Skutečnost, že Nedelcovici v obou románech svěřuje úlohu vypravěče právě ženě promlouvající ke čtenáři řadou monologů, naznačuje zlehčení významu mužských hrdinů, které je však zdánlivé, protože hlavní role mužských hrdinů spočívá v dialogu. U Vlada v *Krotiteli vlků* byl dialog velmi střídavý, někdy přecházející až k mlčení, naopak Guy odhaluje svou sílu v bouřlivém přívalu slov.

Výchozím stavem pro hrdinku Céline je tápání – hledání smyslu života. Mladá dívka se vrací z USA, kde vystudovala filmovou vědu a natočila film, musí si znovu zvyknout na francouzský životní styl, obnovit přerušené kontakty. Neustálá nespokojenost a neklid jsou projevem touhy po zásadní změně v jejím dosavadním bytí. Během svých toulek po Paříži si dívka uvědomuje, že nehledá jen profesionální naplnění, ale i citovou vazbu na někoho, kdo by jejímu tápání učinil konec a jasně určil, jakým směrem se má vydat. Hledaný smysl a naplnění svého života nachází Céline ve vztahu k mnohem staršímu muži, kterého si zamiluje pro smích, jenž není vulgární a ukryvá se v něm síla jeho života.

Za tu krátkou dobu, co spolu žijeme, se pro mě Guy stal útočištěm, ale zvláště kritikem a sebekritikem. Protože „každý z nás je v omezeném období tajemství“ – jak říká on, – pocítila jsem nutnost rozebrat a pochopit své dětství, dospívání, vztah k matce i otci....nedůvěru v sebe sama jako lidskou bytost a ženu, obavy, váhání, komplexy – méněcennosti i nadřazenosti – a znovu jsem se ptala, proč jsem si vybrala právě jeho, muže o tolik staršího.²⁸⁴

Céline se stejně jako Ana v *Krotiteli vlků* pod vlivem svého muže mění a postupně se mu přizpůsobuje a někdy má pocit, že je na něm příliš závislá. Když na konci Guy umírá a Céline zjistí, že je těhotná, reaguje přesně tak, jak by reagoval i on – bouřlivým upřímným smíchem.

Oproti tomu hlavní hrdina Guy prožil podstatnou změnu své osobnosti ještě před shledáním s Céline. Byl zmaten chaosem historických událostí, které poznamenaly jeho život, a proto hledá útočiště v umění. Někteří lidé se na něho dívají s despektem a považují ho za komedianta, on své komediantství však přijímá upřímně a bez přetvářky a nehraje si na někoho jiného, protože si zvolil „svobodu být ve světě nepřítomen“ (la liberté d'être absent au monde).

---

²⁸⁴ Nedelcovici, Bujor. *Provocatorul*. București: Allfa, 1997, s. 110.

Célinina matky považuje milence své dcery za morbidního a démonického člověka, jenž se dokáže jen vysmívat. Guy svůj smích vysvětluje potřebu nezbytnou k přežití a k tomu, aby se člověk nestal frustrovaným vlastním životem. Své zjištění charakterizuje parafrází slavného Descartesova výroku: Směji se, tedy jsem. Smích je stejně jako u Vlada z *Krotitele vlků* obranným prostředkem, ale i důkazem určitého nadhledu nad problémy všedního života. V jednom z rozhovorů se Guy vrací k dávné Balzacově myšlence shrnout základní poznatky o životě v lidské komedii. Jeho cílem je však proces opačný – její rozklad.

Jedni chtěli lidskou komedii sestavit, já ji chci rozložit na součásti, jen tak pro osobní potřebu, abych se jako hlupák podíval na ten mechanismus, každé kolečko a osu, tedy na náhodu a nutnost, groteskno a vznešeno...na gag, který nevědomě prožíváme, globální frašku, univerzální divadlo, kosmickou komedii...²⁸⁵

Guy se však vyvíjí v románu dále, a to především díky své partnerce, která mu pomůže změnit pohled na lásku a vzájemné soužití dvou lidí, které je podle něj pouze touhou vyvolanou nedostatkem. Po naplnění tohoto nedostatku dochází k chvilkovému uspokojení, avšak zanedlouho je třeba hledat naplnění nové, a proto Guy nikdy nebyl zastáncem výlučné lásky a jeho životem prošlo mnoho žen, s nimiž nebyl šťasten, protože většina žen byla egoistická a majetnická. Céline mu představy a názory na lásku svým pochopením pro jeho osobitost mění. Cítí se s mladou ženou volněji a připraveněji na budoucnost (smrt), kterou v jedné pasáži předvídá.

Hrdina se snaží vyrovnat se životem několika způsoby: buď s ním je ve stálem konfliktu, nebo volí kompromis či plné smíření se sebou i s ostatními. Nakonec si Guy po mnoha zkušenostech vytváří možnost vlastní, a to být v permanentním konfliktu se sebou samým. Prosazením svérázného způsobu bytí se stává jedinečnou postavou, která nutí nejen všechny své románové protihráče, ale i čtenáře k zamyšlení nad vlastním životem. Nebere člověk snad některé věci příliš vážně? Dokážeme se vysmát vlastní hlouposti a neschopnosti?

---

²⁸⁵ Ibid., s. 143.

7.5 Papírový tygr. *Já, Nica a Securitate*

Ke konci roku 2004 vyšla v bukurešťském nakladatelství Alfa Nedelcoviciova reakce na stovky stran vedených komunistickými bezpečnostními složkami na jeho osobu; spis byl doplňován od roku 1972 do roku 1987, pokračovalo se v něm i v exilu do roku 1990. Kniha je výsledkem prostudování vlastního spisu, k němuž se autor dostal díky vzniku Národní rady pro studium archívů Securitate (CNSAS – Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității), která vznikla v roce 2000.

Nedelcovici už dříve v roce 2002 reagoval po přečtení svého spisu v archivech Securitate takto:

Neuvědomoval jsem si rozsah, různorodost, komplexnost, počet důstojníků, zdrojů (informátorů), technických prostředků a obrovský objem práce, kterou tato neviditelná armáda vykonala ve skrytu konspirace za 28 let. Pouze ruka Dostojevského by dokázala popsat tyto lidi z podzemí... krtky schované v našich domech, které jsme slyšeli, jak hlodají náš klid, aniž bychom je spatřili.²⁸⁶

Otevření archívů vyvolalo další z možností konfrontace s komunistickým režimem, která až do té doby probíhala pouze prostřednictvím vlastních zkušeností promítajících se do memoárové literatury. Pro literaturu 90. let 20. století je v Rumunsku příznačný doslova příval pamětí a deníků založených na přímém prožitku deportací, výslechů, věznění apod. Možnost nahlédnout do vlastního spisu tyto zkušenosti rozšiřuje o další rozměr, o pohled pronásledovatele a stoupence režimu, a co je důležitější – o odhalení těch, kteří udávali. Často šlo o osoby blízké a jinak důvěryhodné, takže odkrytí jejich pravé tváře může čtenáři způsobit šok.

Nedelcoviciův spis čítá 800 stran a zahrnuje období osmnácti let, kdy byl spisovatel s přezdívkou Nica sledován. Jak autor sám tvrdí po prvním přečtení byl šokován, po druhém se cítil do hloubi duše raněn a dokonce četbu na několik měsíců přerušil a při třetím čtení si slíbil, že o svém čtenářském prožitku napíše. Jména udavačů však nezveřejnil, protože jeho cílem nebyla pomsta, nýbrž chtěl napsat knihu o Securitate jako instituci. Na otázku, proč tuto knihu napsal, přestože to pro něho musela být velmi citově náročná záležitost, Nedelcovici odpovídá: „Tímto jsem prodělal slovní terapii, vyléčil jsem se ze své bolestné minulosti. Jinak řečeno, celý život hledám

---

²⁸⁶ Manolescu, Florin. *Enciclopedia exilului literar românesc. 1945 - 1989*. București: Comania, 2003, s. 524.

sám sebe a teď mohu říci, že Bujor Nedelcovici není Nica, ale Bujor Nedelcovici. Snažil jsem se zjistit kde, kdy a vedle koho jsem žil, a jsem tomu nesmírně rád.²⁸⁷

Studováním objemného spisu, jako by došlo k průlomů v čase a prostoru. Nedelcovici se musel vrátit do etap svého života (smrt rodičů, dvanáct let převýchovy apod.), které už považoval za více či méně uzavřeny. Ačkoliv ho mnozí od četby odrazovali a namítali, že může jít o falzifikaci minulosti, která byla sama o sobě tak bídná, že nemá smysl se k ní vracet, autor si stojí za svým cílem prozkoumat minulost a paměť. „Protože minulost mi patří, je součástí mé bytosti jako ruka nebo oko, nemohu ji popřít a nemám právo na ni zapomenout. Zapomenutí by se rovnalo smrti.“²⁸⁸

Nedelcovici neměl v úmyslu ve své knize moralizovat, dávat lekce z etiky či soudit druhé, natož někoho jmenovat, chce především pochopit a vysvětlit, jakou obludnou institucí byla Securitate, jak dokázala manipulovat s lidmi, jejich slabostmi tak, že jen málo z nich vyšlo ze střetu s ní s čistým štítem.

Když se Nicolae Manolescu vrátil z Paříže do Bukurešti, hned mi sdělil, že dopis, který jsem mu dal, zabavili během kontroly zavazadel a kapes. Byl jsem samozřejmě šokován, překvapen a jen stěží jsem to dokázal přijmout. Šlo o dopis psaný formou deníku: 9 stran, 43 odstavců, v nichž jsem psal o nejmenších detailech svého života, vztazích s úřady, přáteli doma i v Paříži, o podrobnostech ze svého citového a intimního života. Opakuji... neměl jsem odvahu ani duševní sílu ten dopis přečíst celý ani teď po 21 letech.²⁸⁹

Kniha je nejen zajímavou studií o Securitate a deníkem dlouhého časového úseku, nýbrž jde i o velmi hlubokou sondu do autorovy duše. Nedelcovici se vůbec ve většině svých děl projevuje jako dobrý psycholog a pro řadu svých postav může využít vlastní nepřilíš pozitivní a optimistické zkušenosti. I po mnoha letech, kdy by se mohlo zdát, že čas zahojil všechny rány, se do jeho úvah stále vkrádá obsese nepřetržitého sledování, pozorování a udávání. Nedůvěra v okolí se tak stává snad nejtypičtější vlastností exulantů.

Vše bylo děláno cynicky a brutálně tak, abych se dostal do nervového napětí a psychického i morálního tlaku. Byl jsem sám! Cítil jsem oči Velkého bratra v každém

---

²⁸⁷ Nedelcovici, Bujor. „O mărturisire în fața oglinzii deformatoare“. *Revista 22*, 2004, č. 1 z 13. ledna 2004, s. 8.

²⁸⁸ Nedelcovici, Bujor. *Un tigru de hârtie. Eu, Nica și securitatea*. București: Editura Allfa, 2003, s. 22.

²⁸⁹ *Ibid.*, s. 241.

rohu místnosti. Chtěl jsem si s někým promluvit, sdělit svůj názor, uslyšet lidský hlas, ale věděl jsem, že telefon je odposloucháván. Chodíval jsem do temné komory a vyvolával fotografie domů zbořených ve čtvrti Antim. A tam, v temnotách, jimiž pronikalo pouze červené světlo žárovky, jsem dokázal zapomenout na ty zvenku a dostat se do duševní rovnováhy. K tomu, abych usnul, jsem musel projít dalšími zkouškami. Trpěl jsem nespavostí, bral prášky, stále jsem měl pocit, že někdo vešel dovnitř do domu...²⁹⁰

7. 6 *Nevěrný deník. Odchod z exilu 1992 – 1997*

Můj osud se projevil „třemi údermi křídel Času“.

První „úder křídel“ nastal... „Tam“ až do mých padesáti let, když jsem odjel.

PROTI!

Druhý „úder křídel“ Času nastal... „Tady“ a začal před osmi lety.

PROTI!... „slovníku přijatých idejí“. Učím se znovu přemýšlet o tom, o čem jsem doposud přemýšlel či nikoliv.

Třetí „úder křídel“... před Koncem.

PRO!

Cítím, jak se blíží. Grégoire je hrází. Hradbou stojící jí v cestě!

Ještě mám jedinou ctižádost: neumřít dříve než se dotknu „křídel několika základních idejí“ a dříve než se pokusím napsat... ještě jeden román.²⁹¹

Nevěrný deník. Odchod z exilu (Jurnal infidel. Ieșirea din exil 1992–1997) zaznamenává spoustu autorových prožitků, úvah a zkušeností nejen jako umělce, ale také jako běžného člověka – otce malého dítěte, jímž se stal v poměrně pozdním věku. Otcovství však dává jeho životu nový rozměr a, jak vyplývá z výše uvedeného citátu, má ho chránit před smrtí, a dát mu tak ještě trochu času, abych udělal vše, co zamýšlel. Z tohoto hlediska je tedy tento deník cenou informací o postupném zrodu románu *Provokatér* vzniknuvšího z pocitu blížící se smrti. Román má být pro svého autora zdrojem zábavy a smíchu, protože hra je jedinou možností jak snášet životní i osudové ústrky. Nedelcovici se tedy chce před koncem ještě pořádně pobavit. Nová kniha měla vzniknout po téměř čtyřleté přestávce od vydání *Krotitele vlků*. Nedelcovici ho psal

---

²⁹⁰ Ibid., s. 272.

²⁹¹ Nedelcovici, Bujor. *Jurnal infidel. Ieșirea din exil 1992–1997*. București: Paralela 45, 2002, s. 86.

osmnáct měsíců, během nichž si dával své věci postupně do pořádku s vyhlídkou smrti, která může přijít kdykoliv.

Po první dávce jsem neusnul. Chtěl jsem vnímat přechod do spánku. Po druhé dávce už jsem moment usnutí nedokázal zachytit. Zmeškal jsem to základní! Odjakživa se zabývám vědomím vlastní smrti. Čekám na tu událost s obrovskou zvědavostí! Myslím, že až k tomu dojde opravdu, neuvědomím si, kdy... jsem přešel na druhou stranu. Celý život jsem posedlý myšlenkou, o níž předem vím, že ji zmeškám. Transcendentální cenzura „Velkého anonyma“ nám brání v tom, abychom překročili práh oddělující úmysl od vědomého dokonání naší smrti. A to má být smysl existence? Ironie odhalení, k nimž nikdy nedojde!²⁹²

Autor se domnívá, že by měl být podle všeobecně stanovených kritérií šťastným člověkem, jenž má dost času na čtení, psaní, rozebírání svých pocitů, místo toho, však dospívá k názoru, že jeho život je jen neustálé čekání, zejména na to, kdy se vydavatel rozhodne podepsat s ním smlouvu, či nikoliv. Čekání je dle Nedelcovicie nedůstojné, protože spisovatel závisí na editorovi, který však posuzuje knihy nikoliv podle její hodnoty, nýbrž podle komerčních kritérií. Tento stav silně omezuje jeho svobodu, na níž si vždy tolik zakládal, přestože žije ve svobodné zemi, zcela svobodný není.

Člověk může být svobodný jedině, když myslí a koná proti vlastní přirozenosti. Natáhl jsem se na postel a myslel na to, dokud jsem neusnul. Bojovat sám proti sobě, a zvítězit tak nad svými slabostmi, komplexy, mlčením, zbabělostí, neschopností... Poznat tak vývoj, proměnu, metanoiu a nakonec se moci označit za svobodného člověka. I když ve vztahu k tomu, jemuž jsi chtěl protirečit a proměnit ho, stále nacházíš ústupky...²⁹³

Jedním z dalších častých prvků, s nimiž se v deníku setkáváme jsou nejrůznější obsese vyplývající z psychických traumat exulantů, jež nelze nikdy vyléčit. Lidé trpí halucinacemi, jejichž původ je v minulosti, avšak projevují se i v přítomnosti tam, kde už fakticky žádné nebezpečí nehrozí. Pro Nedelcovicie jsou jedním z obsedantních témat hranice, s jejichž překračováním, pokud byly duchovního, kulturního či morálního rázu, nikdy neměl problémy. Naopak hranice jako geografická a politická překážka je pro něho symbolem nesvobody, jejímž patronem je všemocný celník, a přechod hranice Nedelcovicie doslova paralyzuje. V jedné pasáži se snaží svůj pocit

²⁹² Nedelcovici, Bujor. *Jurnal infidel. Ieșirea din exil 1992–1997*. București: Paralela 45, 2002, s. 126.

²⁹³ *Ibid.*, 174.

trochu zlehčit a udává reakci Oscara Wilda při vstupu do USA. Na otázku, zda má něco k proclení, odpověděl: „Nic než svého génia!´ Kdy se budu, když už ne s takovou nonšalancí, tak aspoň normálně chovat já? Možná, až dostanu francouzské občanství a ´strach z celníků´ se postupně vytratí.“²⁹⁴

7.7 Recepce

Dílo B. Nedelcovicie bylo uznáváno už před jeho odchodem do Francie a autor dokonce dostal v 70. letech 20. století dvě ocenění: cenu Asociace bukurešťských spisovatelů za román *Noc* (Noaptea) v roce 1974 a cenu Svazu spisovatelů Rumunska za román *Písečné dny* (Zile de nisip) v roce 1979; v roce 1993 pak tentýž Svaz ocenil Nedelcoviciův román *Zázračné ráno*. Podle knihy *Písečné dny* byl dokonce natočen film „Písečné útesy“ (Faleze de nisip, 1981, režisér Dan Pița), jenž vyvolal nevoli samotného Ceaușesca, a byl proto krátce po uvedení stažen z kin. Z výše uvedeného lze dovodit, že Nedelcoviciovo dílo bylo a stále je v Rumunsku zdrojem zájmu, který je podporován každoroční přítomností autora na nejrůznějších literárních událostech. Ačkoliv je pohled na exilové spisovatele stále pokriven určitou zatrpklostí, protože se dokázali vyhnout každodenním útrapám v komunistickém Rumunsku, a nemohou tedy v plné šíři pochopit utrpení těch, kteří zůstali, je v případě B. Nedelcovicie jasné, že do odchodu v roce 1987 na vlastní kůži zakusil mnohé. K určitým konfliktním situacím došlo po vydání knihy *Papírový tygr. Já, Nica a Securitate*, kdy se autor dozvěděl o udavačích, mezi něž patřili samozřejmě i jeho kolegové.

Francouzská kritika velmi dobře přijala román *Druhý posel*, kdy jej zcela pochopitelně přirovnávala k Orwellovu *1984*, avšak ve prospěch ve Francii neznámého rumunského autora; recenze publikovaly deníky jako *Libération* (9. 8. 1985), *Le Monde* (25. 4. 1986) a další, nicméně úspěšnost románu byla značně limitována tradičním levicovým smýšlením francouzských intelektuálů. Román získal rovněž cenu francouzského PEN Clubu a v roce 1990 se B. Nedelcovici stal nositelem francouzského Řádu umění a literatury v hodnosti rytíře (Chevalier de l'Ordre des Art et Lettres). Po roce 1990 řada Nedelcoviciových románů vyšla i ve francouzských

---

²⁹⁴ Ibid., 246.

překladech, které se setkaly s veskrze pozitivními ohlasy. Autor pracuje dlouhodobě jako redaktor časopisu *Esprit*.

Úspěch, kterého ve Francii dosáhl, Nedelcovici hodnotí jako výsledek velmi bolestného přerodu pocitu porážky ve vítězství. Exilem svůj život obohacuje o novou zkušenost, z níž se snaží vytěžit pro své romány co nejvíce, aby se tato zkušenost promítaná do hlavních hrdinů dostala až k vnímavému čtenáři. To, že si získal francouzské publikum, svědčí o srozumitelnosti a nadčasovosti autorových děl. O svém přístupu ke čtenáři Nedelcovici říká: „Nedělal jsem nic zvláštního, abych ‘cizince’ přesvědčil, ale často jsem přemýšlel o tom, ‘jak by tuto stránku nebo knihu chápal francouzský nebo španělský čtenář?’ Pokusil jsem se dát svému psaní nový rozměr, aniž bych přitom zapomněl na své vlastní rumunství.“²⁹⁵

7. 8 Závěr

V této kapitole jsme se snažili o doplnění mozaiky rumunských exilových spisovatelů ve Francii o autora, jenž je stejně jako předešlí výraznou osobností se zkušeností exilu přetavenou v romány a eseje nejen dokumentační, ale především literární hodnoty.

B. Nedelcovici odešel do exilu teprve ke konci 80. let 20. století a na svém kontě měl řadu literárních děl, Ceaușescovu nemilost kvůli „nevhodnému“ filmu a román vydaný ve Francii. Svoji odvahou poslat rukopis v Rumunsku nepublikovatelného románu *Druhý posel* připomíná trochu P. Gomu. Na první pohled mu chybí však ono věčné rebelství, hlasitost a možná i jakási drzá sebejistota. Avšak na pohled druhý vyniká stejnou vytrvalostí, s níž jde za svým cílem – připomínáním a upozorňováním na nedostatky komunistického režimu v Rumunsku, který sice před více než dvaceti lety padl, s jehož pozůstatky se však rumunská společnost potýká dodnes, a Nedelcovici je toho názoru, že nelze vybudovat něco nového smysluplného na starých prohnitých základech. Konkrétně tím má na mysli přetrvávání vlivu lidí spojených s Ceaușescovou dobou, a to i v literárním světě. Z tohoto důvodu se Nedelcovici, stejně jako mnoho dalších exilových autorů, neměl k návratu do Rumunska.

Exil ve svých nejrozmanitějších podobách zůstává námětem jeho knih, a to i v případě, kdy se vzdaluje rumunským reáliím a odvažuje se psát o svobodomyšlných

---

²⁹⁵ Nedelcovici, Bujor. *Aici și acum*. București: Cartea Românească, 1996, s. 109.

Francouzech v románu *Provokatér*, který zachycuje docela přesně francouzskou mentalitu s jejími klady i zápory. V této společnosti, ač se stále považuje za přivandrovalce (métèque), se však cítí doma a snaží se dále oba své domovy, tady ve Francii a tam v Rumunsku, propojovat. Paměť je jako už všech exilových spisovatelů i Nedelcoviciovou silnou zbraní a představuje nejen studnici možných témat, ale i zdroj frustrací a přetrvávajících obsesí, které vzhledem k tomu, co člověk zažil, nezmizí ani ve svobodném světě.

ŽIVOTOPIS

Spisovatel Bujor Nedelcovici se narodil 16. března 1936 v Bîrladu. Gymnázium absolvoval v Ploiești, kam se také po právnických studiích vrací, a krátce pracuje jako advokát. Poté je přemístěn na podřadnou práci kvůli tomu, že jeho otec byl důstojníkem a členem Liberální strany.

Roku 1968 debutuje časopisecky a dva roky nato knižně románem *Ultimii* (Poslední), v němž je patrný vliv Zolův. V sedmdesátých letech vycházejí postupně romány *Fără vîsle* (Bez vesel, 1972), *Noaptea* (Noc, 1974) a *Grădina Icoanei* (Zahrada Ikony, 1977), které jsou později shrnuty do trilogie *Somnul vameșului* (Celníkův spánek). Jde o obsáhlou kroniku měšťanské rodiny, na jejímž pozadí se rýsují celospolečenské problémy tehdejšího Rumunska.

Největším Nedelcoviciovým úspěchem se stává román *Zile de nisip* (Písečné dny, 1979), za který autor získává cenu Svazu spisovatelů. Podle tohoto románu napsal Nedelcovici i filmový scénář, avšak film „Falez de nisip“ (Písečné srázy) byl zakázán samotným Ceaușescem.

Na další problémy naráží Nedelcovici se svým následujícím románem *Al doilea mesager* (Druhý posel, 1982). Tato kniha je pro svůj orwellovský obsah cenzurou odmítnuta, a proto ji autor posílá do Paříže, kde také roku 1985 v nakladatelství Albin Michel vychází a získává ocenění francouzského PEN klubu. Přestože téhož roku Nedelcovici může zůstat v Paříži, myšlenku exilu zavrhuje a vrací se do Rumunska. Od tohoto okamžiku však musí čelit nejrůznějším kritikám, ústrkům a ponížáním. Když se mu roku 1986 nepodaří vydat sbírku fantastických novel *Oratoriu pentru imprudență* (Oratorium za neopatrnost), odjíždí do Paříže a žádá tam o politický azyl.

V Paříži přispívá svými články o Rumunsku do časopisu *Esprit* a pokračuje ve své tvorbě. Výsledkem tohoto období jsou romány: *Îmbălnzitorul de lupi* (Zaříkavač vlků, 1991), *Dimineața unui miracol* (Zázračné ráno, 1993), *Provocatorul* (Provokatér, 1997) a publicistický svazek *Aici și acum* (Tady a teď, 1995) a další. B. Nedelcovici je autorem divadelní hry *Noaptea de solstițiu* (Noc slunovratu, 1992), kterou hrálo divadlo v Baia Mare.

8. ZÁVĚRY DISERTAČNÍ PRÁCE

Exil chápaný jako neustálý pohyb lidí v souvislosti s politickými změnami je jedním z nejrozšířenějších jevů prolínajícím se napříč dějinami lidstva. Skutečnost, že se dotýká sféry kulturní, tedy i literární, je zřejmá. V případě současné rumunské literatury jde však o jev uzavřený, jenž lze časově vymezit léty 1945–1989.

Podmínkou každého exilu je existence domova, z níž vyplývá základní lidská touha být i v cizině stále doma. Z této přirozené potřeby se v podmínkách exilu, který představuje v lidském životě zlom spojený s vykořeněním a přerváním dosavadních lidských vztahů, rodí touha tento domov nějakým způsobem uchovat. Pro některé to znamená únik do rodného jazyka, respektive tvorbu v tomto jazyce, pro jiné nutnost být společensky aktivní, zakládat různé krajanské spolky, nakladatelství apod. Někteří lidé tuto potřebu potlačují a primárně se rodnému jazyku i krajanům vyhýbají, protože to podle nich přispěje k rychlejší asimilaci v novém prostředí.

Přestože má exil na své „oběti“ do jisté míry negativní dopad, zahrnuje v sobě i pozitivní prvky. Tím, že exulant zachová věrnost rodné zemi i ve chvíli, kdy si buduje novou identitu na původních zkušenostech, upevňuje svou paměť, tradici a kulturu, které jsou v domovském státě utlačovány. Zároveň je exulant i určitým kulturním reprezentantem své vlasti v nové přijímající zemi a má možnost o ní informovat, představit ji cizímu publiku, které nemusí mít vždy ty nejpřesnější informace, pokud vůbec nějaké má. Vzhledem k tomu, že přijímající země jsou většinou civilizačně a kulturně vyspělé, je tento úkol o to těžší.

Pro exil je rovněž typická touha po návratu, který si exulant neustále představuje a do jisté míry i idealizuje. Proto je tento moment, nastane-li vůbec, plný nadšení. Stejně tak tomu bylo i v případě rumunských exilových spisovatelů, jimž se v prosinci roku 1989 naskytla možnost návratu, kterou však většina z nich po zralé úvaze nezvolila a z porevolučního entuziasmu a vidiny politických změn rychle vystřízlivěla.

V úvodu této práce bylo stanoveno jako východisko ke zpracování tematiky rumunského literární exilu ve Francii jeho chápání jako jevu mnoha tváří a podob, který se mění nejen v čase a prostoru, nýbrž i v závislosti na osobě exulanta – v našem případě spisovatele. Prostřednictvím několika autorů jsme dospěli k vytvoření určité mapy rumunského exilu, na níž lze nalézt jak prvky společné pro všechny exilové spisovatele, tak odlišnosti typické pro jednotlivé autory, které jim propůjčují charakter

výlučnosti. Vybraní autoři odešli do exilu v různých časových úsecích, a jejich dílo bylo tedy zasazeno vždy do jiného kontextu.

Autory zahrnuté do této práce spojuje bolestná zkušenost integrace do nového francouzského prostředí doprovázená především materiálním nedostatkem, o němž se někteří z nich zmiňují ve svých denících přímo či v náznacích, a každodenní starosti o získání prostředků k přežití. Exil tedy představuje změnu sociálně-ekonomické situace jednotlivce, který měl v domovské zemi určitý status. Svě postavení v přijímající zemi si proto každý musel vydobýt svou vlastní cestou a mnohdy to byl boj nelehký, jehož úspěch do značné míry závisel na schopnosti vytvořit si novou identitu v novém prostředí. Proces adaptace na podmínky přijímající země s sebou v mnoha případech nese i riziko psychických problémů, např. depresí či pocitů vykořeněnosti, viny vůči sobě i případné rodině apod., které se nutně promítají do tvorby.

Vybraní spisovatelé byli k opuštění Rumunska motivováni poválečným politickým režimem, jehož ideje a zásady se neslučovaly s jejich postoji. Na úspěch soužití s novým prostředím měly vliv převážně charakter a intelektuální schopnosti jednotlivých autorů a mohly pro ně být buď výhodou, nebo zátěží, podle aktuální politické situace v nové zemi. Z tohoto hlediska byl příchod do západní Evropy v době, kdy procházela revolučním levicovým obdobím, poměrně náročný. Pro francouzské levicové intelektuály bylo velmi těžké pochopit migranty z východní Evropy. Problémy s integrací měl v tomto ohledu i D. Țepeneag, jenž je jako jediný z probíraných autorů levicově smýšlející. Z tohoto hlediska spatřoval M. Eliade výhodu exulantů v možnosti nahlížet na historický status-quo z obou stran: „Musíme studovat marxismus-leninismus tak, jak se ho učí u nás doma; my jsme svobodní a můžeme ho soudit takový, jaký je, ale jedině, když ho člověk poznal, ví jak mluvit s někým, kde se ho naučil nazpaměť. A kromě toho je třeba zkoumat další politické doktríny, historii evropských stran, severoamerickou demokracii...“²⁹⁶

Společným prvkem pro skupinu spisovatelů je řešení daného problému, tedy exilu, které našli v tzv. tvůrčím úniku. Jedině vlastní tvorbou – psaním se dokázali postavit svému údělu exulanta. Hlavním prostředkem tohoto procesu se stal rodný jazyk, který se jim zároveň stal útočištěm, jakýmsi hájemstvím chránícím před novým světem, do něhož cizinec mohl proniknout velmi často jen prostřednictvím překladů. Psaním v rumunštině autoři nejen čelili výzvám exilu, ale zároveň se vraceli do rodné země, již si ve svém díle jakoby znovu vytvářeli, rekonstruovali tak, jak si ji uchovali ve

²⁹⁶ Eliade, Mircea. „I-a mâncat capul politica!“. In *Indreptar I*, 1951, nr. 9, august, s. 1.

vzpomínkách a proto, aby si tyto vzpomínky uchovali živé, což je zejména případ V. Ieruncy.

Tato práce zabývá pouze díly napsanými v rumunštině, což představovalo, jak je uvedeno výše, na jednu stranu možnost úniku, na druhou stranu však byl tento postup i zdrojem frustrací pramenících z nemožnosti přiblížit se bezprostředně novému publiku. Z tohoto důvodu někteří autoři začali psát také ve francouzštině. Otázka bilingvismu byla pro exulanty rovněž palčivá. Ačkoliv se cizí jazyk naučili už před odchodem do exilu, je zřejmé, že se dospělý člověk nikdy nestane dokonale dvojjazyčným, jak tomu je např. u malých dětí. Proto je u povolání přímo závislých na řeči jakákoliv nedokonalost překážkou v dalším profesním uplatnění. Toho si jsou vědomi především spisovatelé, a proto se jejich první projevy v cizím jazyce omezují spíše na publicistiku či kratší literární žánry.

Vybraní autoři také přikládají velkou váhu lidské paměti a považují za svůj cíl stále připomínat to, co se v komunistickém Rumunsku dělo. V době, kdy jejich díla vznikala, bylo nezbytné upozorňovat západní společnost na zlovůli Ceaușescova režimu a domácí autory zase na servilnost vůči normám sociálněrealistické kultury. Dnes, kdy už jde o více či méně vzdálenou historii, se může zdát tato stránka exilové literatury podružnou, nicméně svou hodnotu podle některých literárních historiků stále má. Kritické úvahy M. Lovinescu či polemiky V. Ieruncy mohou být ještě dlouho zdrojem důležitých literárněhistorických informací. Ve využívání své paměti je zdaleka nejdůslednější P. Goma, který si považuje proces anamnézy za velmi významný a programově toho ve všech svých dílech využívá.

Několik studovaných autorů se stalo uznávanými morálními autoritami. Horia-Roman Patapievici hovoří o V. Ieruncovi jako o tvůrci instituce veřejné cti²⁹⁷ a kvůli tomu, aby tuto neviditelnou instituci vybudoval, zůstal v anonymitě a v podstatě obětoval svoji vědeckou kariéru. Podobně je tomu u jeho ženy M. Lovinescu, která si však na sklonku života kladla otázku, zda mělo smysl celý život zasvětit rumunské věci. Ne všichni exiloví autoři se však mohou těšit tak neochvějně reputaci; výmluvné jsou případy ze starší generace exulantů, do níž patří i M. Eliade, jehož náklonnost k silně pravicovým silám předválečného Rumunska vyvolala velké diskuse.

---

²⁹⁷ Patapievici, Horia-Roman. „Despre instituția onestității publice“. *Evenimentul zilei*, 5. 10. 2006. [online]. [cit. 2012-08-16]. Dostupné z <http://www.evz.ro/detalii/stiri/senatul-evz-despre-instituia-onestitatii-publice-413720.html>

Pokud jde o vlastní tvorbu spisovatelů před odchodem do exilu, je skupina autorů rozdělena; jsou zde zastoupeni jak autoři, kteří před zlomovým okamžikem nebyli publikováni (např. D. Țepeneag), tak i ti, kteří už byli v Rumunsku známí a dokonce se jejich dílo těšilo určitému ohlasu (např. B. Nedelcovici). Díla psaná v rumunských podmínkách předpokládala zasvěceného čtenáře, jenž dokázal dešifrovat kód, k němuž se autoři uchýlovali, aby mohli sdělit jinak nesdělitelné. V souvislosti s tím se exiloví spisovatelé v cizím svobodném prostředí potýkali s určitou změnou perspektivy. Již nebylo třeba nic kamuflovat, autor však dostal možnost stát se jakýmsi prostředníkem mezi novým publikem, vybaveným jinou historickou a společenskou zkušeností, a svou zemí, respektive svou osobou jakožto jejím představitelem.

Někteří autoři ve své tvorbě za tímto účelem využívají tradiční literární postupy, jiní se uchylují k moderním narativním metodám, jejichž teoretická příprava proběhla už před odchodem do exilu. Právě estetická hodnota díla bude v následujících letech rozhodovat o tom, zda dílo vzniklé v exilu, který mnohým čtenářům dnes už nic neříká, zůstane v rejstříku literárních slovníků, či upadne do zapomnění.

Mnozí z exulantů se stali organizátory krajanského kulturního života, zakládali sdružení, nakladatelství a veřejně se angažovali, jiní naopak raději zůstali v ústraní a uzavřeli se do sebe. V tomto smyslu je příznačný osud P. Gomy, jehož díla jsou sice v Rumunsku stále vydávána, avšak jeho útoky napříč literárním světem ho uzavřely do světa „nového exilu“.

Důležitým spojujícím prvkem jinak poměrně heterogenní skupiny je setrvání v exilu i po roce 1989. Až na M. Eliada, jenž zemřel dříve, než by byl vystaven volbě, se všichni autoři rozhodli zůstat ve Francii, kde jsou již plně integrováni a nehodlají či nehodlali na svém novém postavení nic měnit, a to i v případě, že do exilu odešli jako např. B. Nedelcovici až na konci 80. let 20. století. Dilema návratu z hostitelské země, kterou byli často rozčarováni a kde nenalezli pochopení, a vznikal tak jakýsi „exil v exilu“, bylo jednou provždy vyřešeno ve prospěch exilu, tedy pokračování jejich života a tvorby ve Francii.

V této práci jsme tedy měli před sebou exil jako prvek destabilizující lidský život, jako jev, který narušuje opěrný systém lidských hodnot. Ačkoliv tento systém exil v mnoha případech dokázal zničit, v případě studovaných rumunských spisovatelů posloužil jako katalyzátor tvůrčího procesu psaní. Exil byl představen jako materiální boj o přežití, jako cesta za novým živobytím, popřípadě seberealizací spisovatele, jenž

se, pokud uspěl, dostává do soukolí komerčního prostředí, v němž se musí neustále snažit o sebeprosazení.

V exilu vzniklo mnoho děl, o jejichž zasazení do celkového kontextu rumunské literatury se vedly dlouhé diskuse, jejichž účelem často bylo vytvořit mezi oběma literaturami a kulturami umělou hradbu spory o to, zda je významnější exilová, či domácí tvorba. V tomto kontextu je třeba zmínit D. Țepeneaga, který jako jeden z mála exilových autorů považuje za důležitější domácí rumunskou literaturu než literaturu psanou v exilu. Vznik nového kulturního povědomí, změny norem, konfrontace zkušeností domácích a exilových, změna percepce jedné strany vůči druhé nahradily obviňování jedné strany druhou a přispěly k navázání konstruktivního, možná spíš objektivního dialogu, nebo aspoň k vytvoření náhledu na problematiku, který prokázal, že se rozdělující tendence ukázala jako scestná. V současné době je rumunská literatura považována za nedělitelnou a uchovává si svou celistvost a duchovní jednotu, ať už vznikla či vzniká v exilu či v zemích, kde žijí historické rumunské menšiny.

9. REZUMAT

Teza de doctorat intitulată „*Exilul ca proces creator. Capitole din literatura română de exil în Franța*“ își propune să prezinte fenomenul exilului literar în contextul literaturii române.

Având în vedere dimensiunile mari ale acestei probleme, au trebuit aplicate două criterii după care i-am selectat pe cei șase autori (Mircea Eliade, Virgil Ierunca, Monica Lovinescu, Dumitru Țepeneag, Paul Goma și Bujor Nedelcovici): plecarea în exil s-a produs după 1945, scriitorii selectați nu și-au abandonat limba maternă și în pofida mediului străin și a constrângerilor sale și-au păstrat româna ca limba de expresie.

Scopul lucrării nu e prezentarea complexă a scriitorilor aleși, ci cu ajutorul câtorva idei și cărți prezentate crearea unei imagini a exilului românesc din Franța.

În primul capitol sunt prezentate întrebările generale cu privire la exil, mai ales partea lui românească. Deși exilul e un fenomen cu o lungă istorie, al cărei început ar putea fi chiar izgonirea biblică a lui Adam și a Evei din Paradis, nu se dezvoltă într-un fel monstruos decât în secolul nostru.

Motivul cel mai frecvent îl reprezintă în cele mai multe cazuri un eveniment istorico-politic. În secolul al XX-lea când vin la putere regimurile totalitare, exilul devine treptat singura posibilitate de a ieși din catastrofa personală sau din cea a întregii României. Din acest punct de vedere observăm două forme de exil: *exilul impus* – regimul obligă direct persoana indezirabilă să-și părăsească țara; *exilul voluntar* – omul, îndreptându-se spre libertate, pleacă pe baza propriei sale hotărâri.

După plecarea în exil începe o dureroasă perioadă de adaptare și integrare în spațiul străin. Această parte a vieții fiecărui exilat este strâns legată de cunoașterea de sine. Pentru cei care au acceptat exilul, acesta s-a transformat într-un izvor nesfârșit de inspirație. În afară de *exil exterior* (părăsirea țării) există și *exilul interior* – o soluție pentru cei care n-au vrut să plece în străinătate. Rămași acasă au luptat și ei cu mijloacele lor împotriva comunismului.

Exilul s-a înrădăcinat pe teritoriul actualei României încă din trecutul îndepărtat când, de exemplu, cunoscutul poet roman Ovidiu a fost izgonit din Roma la Tomis. Până în 1859, când au apărut Principatele Unite și cu ele și legea scrisă, orice protest sau opoziție politică a avut numai două ieșiri: ori răsturnarea suveranului nedorit, ori plecarea în exil. După nereușita revoluției din 1848 mulți intelectuali s-au exilat în Franța. Din 1859 apare sistemul democrației pluraliste, care face posibilă opoziția,

precum și alegerea partidului corespunzător opiniilor politice ale fiecăruia. Situația se înrăutățește din nou între anii 1938–1944 și apoi după război, o dată cu venirea sistemului totalitar.

În perioada literaturii vechi putem observa câteva personaje a căror viață a fost legată de exil: este vorba despre cronicarii Miron Costin și Ion Neculce, poetul Dosoftei și Dimitrie Cantemir. Alt val foarte important al scriitorilor (Ion Heliade-Rădulescu, Nicolae Bălcescu, Alecu Russo, Dimitrie Bolintineanu și alții) pleacă după revoluția din 1848. În anii treizeci ai secolului nostru rămân în Franța reprezentanții avangardei Benjamin Fundoianu și Ilarie Voronca, apoi Eugen Ionescu și Emil Cioran. După război se pot distinge două grupări ale exilaților: cei care au lucrat în sfere diplomatice și au putut fi acuzați de colaborare (Mircea Eliade, Virgil Gheorghiu, Ștefan Baciu ș.a.); și cei care au primit burse cu ajutorul cărora au plecat, ulterior rămânând în străinătate (Virgil Ierunca, Monica Lovinescu). Cea mai furtunoasă perioadă o reprezintă anii '70 și '80 când mulți scriitori talentați (Ioan Petru Culianu, Paul Goma, Bujor Nedelcovici, Ion Caraion, Gabriela Melinescu, Matei Vișniec) părăsesc România din cauza unor condiții politice insuportabile.

Pentru Eliade ruperea definitivă de țară are loc în 1945. Dar experiența exilului nu reușește să-l distrugă, dimpotrivă, devine o sursă a inspirației pentru opera sa. Singura posibilitate de a supraviețui „terorii istoriei“ este ascunsă în cultură. De aceea Eliade întemeiază la Paris un cerc numit „Luceafărul“ care se ocupă și de publicarea textelor interzise în România.

În concepția lui Eliade exilul nu e decât continuarea transhumanței și de aceea exilații de azi duc mai departe vechea tradiție. Din alt punct de vedere artistul pus în situația exilatului nu trebuie să-l imite pe Ovidiu în tristețea și nostalgia lui, ci pe Dante care iese întărit și învingător din lupta cu exilul. În ultimul rând procesul regăsirii țării este comparat cu drumul lui Ulise spre Ithaca – centrul spre care se îndreaptă fiecare om.

Pentru Eliade, în timpul exilului țara a fost întotdeauna înfățișată în limba în care a scris cărțile sale. Căutarea unui paradis pierdut e una dintre definițiile exilului eliadesc. Bucureștiul tinereții lui Eliade reprezintă un loc edenic în care autorul se întoarce mereu.

Exilul a reprezentat pentru Mircea Eliade o probă inițiativă care trebuia să fie parcursă pentru a putea întări capacitățile sale de creație. A reușit să profite de soarta

unui exilat, transformând-o într-o perioadă creativă fructuoasă, în timpul căreia a dovedit că nu degeabă l-a inspirat marele poet Dante cu atitudinile sale despre exil.

Din descrierea noastră a unor momente importante din viața personală a lui Eliade, precum și profesională, reiese că personalitatea lui a fost destul de complexă și examinarea ei într-un context mai amplu depășește volumul acestei lucrări, dat fiind faptul că lucrările despre Eliade numără, în general, câteva mii de pagini.

Am reușit în legătură cu perioada de exil, care include în cazul lui Mircea Eliade mai mult de jumătate din viață, delimitarea unor motive de bază ale plecării în exil și, mai ales, ale rămânerii în exil în pofida unor tentante oferte de întoarcere.

Prin urmare, operele prezentate au fost alese în conformitate cu tema exilului. Locul principal în acest context îl ocupă romanul *Noaptea de Sânziene* prin care se pot dovedi unele teorii științifice ale lui Eliade și, totodată, se poate dezvălui importanța scrierii în limba maternă pentru un scriitor aflat în exil.

Criticul literar Virgil Ierunca pleacă în Franța în 1946, grație unei burse, pe care o câștigă. Dar după terminarea ei nu se întoarce în țară, ci se stabilește definitiv în străinătate. Cu problematica exilului se întâlnește la două niveluri: întâi, prin propriile sale experiențe de exilat, apoi, prin lucrările despre viața și opera altor exilați, în care răspunde la întrebările despre cunoașterea și căutarea de sine. Cel mai mare merit al lui Ierunca constă în perpetua și exhaustiva completare a literaturii române cu opera scriitorilor interziși în România. Se pune totuși întrebarea dacă nu cumva Ierunca și-a sacrificat propria operă literară în favoarea lucrărilor critice care au contribuit în mod deosebit la receptarea literaturii din exil.

Viața singurei femei (soția lui V. Ierunca) prezentate în lucrarea de față s-a schimbat în 1947, când a plecat ca bursieră în Franța. Până în 1956, anul revoluției maghiare, a fost convinsă de posibilitatea de a se întoarce acasă. După ce dorința ei a devenit nereală, s-a consacrat pe deplin emisiunilor radiofonice, mai ales la Radio Europa Liberă. Monica Lovinescu a reprezentat pentru români „o voce a libertății“ – o garanție a informațiilor adevărate. Unii o consideră drept „scriitoare fără operă“ cu toate că a publicat șase volume din cronicile sale radiofonice sub titlul *Unde scurte*, o serie de *Jurnale*, memorii și alte cărți.

Suntem de părere că textele publicate și difuzate la microfonul Europei Libere, precum și alte activități desfășurate de către soții Ierunca reușesc să contrazică opinia unora potrivit căreia aceste două personalități de excepție ale exilului românesc ar fi

lipsite de „operă“. Educația și talentul i-au ajutat să-și onoreze cu brio rolurile în care i-a distribuit nemilosul mers al istoriei. Numărul cărților publicate după 1989 în România de către Monica Lovinescu și Virgil Ierunca, popularitatea lor în rândurile marelui public sunt, de asemenea, dovada unor destine împlinite, ca oameni și intelectuali. Proiectele legate de cercetarea crimelor comunismului se sprijină în mare parte pe informațiile dobândite de către Lovinescu și Ierunca, cei doi autori rămânând pentru criticii și istoricii literari de azi niște surse de încredere, semnatarii unor contribuții esențiale asupra istoriei exilului românesc și maeștri ai criticii literare. Activitățile lor însă s-au desfășurat în bună măsură prin sacrificarea operei proprii. Această „cale paralelă”, care nu a mai fost străbătută, nu minimalizează însă cu nimic valoarea „serviciului” pe care cei doi l-au prestat la microfonul Europei Libere în numele culturii române și al demnității scriitorului sub dictatură.

M. Lovinescu și V. Ierunca, animați de dragostea pentru România, și-au „reconstruit” țara în exil, au căutat și reabilitat valorile fundamentale ale românilor. Ambii au trăit în exil momentele de umilire din cauza unor condiții materiale modeste, și-au pus viața în pericol, dar au găsit puterea de a-și continua drumul și au creat o imagine alternativă a României, curățată de propaganda regimului comunist.

Dumitru Țepeneag poate fi pe drept recunoscut ca unul dintre catalizatorii de bază ai sincronizării literaturii române cu cea mondială în anii ‘60 ai secolului trecut. Cu toate că a stat în fruntea unei mișcări literare și a promovat procesele novatoare din proză, devenind astfel un fel de precursor al textualismului din generația optzecistă, a fost timp de douăzeci de ani uitat în mediul literar autohton. Prin urmare, opera sa nu a putut influența în mod firesc literatura română. Întoarcerea sa, respectiv publicarea cărților lui întârziată și receptarea care a urmat, au coincis cu perioada unor schimbări furtunoase postdecembriste, îngreunându-i cunoașterea și validarea în fața publicului și a confrăților din țară. Actualmente, reintegrarea operei lui Țepeneag este un fapt săvârșit, trilogia sa fiind considerată de către destui critici literari ca unul dintre cele mai mari succese literare din proza română postbelică. Prestația lui Țepeneag însuși depășește însă cu mult semnificația operei sale; neprețuite fiind mai ales metodele sale inovatoare în mișcarea literară („onirismul”), angajându-se să schimbe în mod radical literatura română. Dumitru Țepeneag a contribuit la sincronizarea literaturii române cu cea din Occident și a reușit să demonstreze faptul că în mediul cultural supravegheat de comunism se poate naște ceva nou și diferit de literatura oficială. Totodată, Țepeneag

este unul dintre pușinii autori expatriați care recunoaște primatul literaturii române din țară în raport cu opera scriitorilor din exil.

Basarabeanul Paul Goma a cunoscut prima treaptă a exilului încă în copilărie, când, după ocuparea sovietică a Basarabiei, familia sa fuge în Transilvania. România devine pentru el prima „țară” de exil. De aceea plecarea în Franța în 1977 nu constituie, după mărturisirile sale, o mare schimbare, deoarece s-a simțit străin și în România.

Goma este primul disident român care a avut curaj să trimită în Occident o carte. Romanul său *Ostinato* apare în 1971 în Franța și în Germania. În 1977 din inițiativa lui Goma se naște prima mișcare românească pentru drepturile omului – așa numita *Mișcare Goma*. Din cauza activităților sale politice este arestat, dar sub presiunea opiniei publice internaționale este eliberat și i se dă pașaportul necesar pentru a părăsi România.

Procedeul folosit în operele sale este anamneza – reamintirea trecutului, bazată pe memoria excepțională a lui Goma. Scriitorul vrea să reconstituie adevărul care nu poate fi uitat. Cărțile acestui „Soljenițin român” au o indiscutabilă valoare în ce privește cunoașterea comunismului.

Din copilărie, când a intrat în conflict cu schimbările aduse de invazia sovietică în Basarabia, trăiește în provizoriu permanent, singurul refugiu fiind pentru el limba maternă, pe care și-a luat-o cu sine. De aceea, limba, sau mai degrabă limbajul, e atât de tipic pentru opera lui Goma; gândurile zboară foarte repede, uneori haotic, așa cum se întâmplă în momentele tensionate ale vieții. Acestei atmosfere îi corespund și mijloace lingvistice insolite; autorul creează cuvinte proprii, sparge legăturile sintactice obișnuite, folosește elipse. Limbajul acesta plin de durere, supărare, agresiune se confruntă cu limba de lemn a unor anchetatori, tovarăși comuniști.

Goma este considerat drept primul disident român, fapt ce nu a fost contestat deocamdată de nimeni. El a fost însă înainte de 1977, după cum susține Marta Petreu, un om cu biografie amestecată și fără bibliografie prea bogată. După plecarea în exil, situația s-a schimbat și biografia lui Goma a devenit un șir lung de opere publicate. Rămâne de văzut cât timp va ține memoria scriitorului ca sursă predilectă de inspirație.

În pofida contribuției lui Paul Goma la literatura română nu se poate exclude faptul că scriitorul este în ziua de azi cam marginalizat din cauza atacurilor sale denigratoare ale căror victime au devenit nu numai dușmanii săi, ci și foștii prieteni și colegi scriitori. În contextul reevaluărilor literaturii din exil, ne putem aștepta ca din

îndreptările de specialitate să fie scoase operele care nu vor corespunde criteriilor noi de valorizare estetică, și printre aceste titluri sunt trecute unele dintre cărțile lui Goma, scrise sub presiunea momentului istoric.

Pentru a completa mozaicul literaturii române din exil l-am ales pe Bujor Nedelcovici – o personalitate remarcabilă, ale cărei experiențe de exil s-au transformat în romane și eseuri nu numai având o calitate documentară, ci și una literară. În momentul plecării în Franța, la sfârșitul anilor '80 ai secolului XX, Nedelcovici era deja destul de cunoscut în lumea literară, având în palmares mai multe cărți publicate, dizgrația lui Ceaușescu din cauza unui film turnat după o carte a sa, și un roman publicat în Franța. Curajul lui de a trimite în Occident romanul *Al doilea mesager* seamănă cu gestul lui Goma dar, la prima vedere, lui Nedelcovici îi lipsește veșnica aură de rebel, vocea tare și insolența predecesorului său. Analizând lucrurile mai în profunzime însă putem constata că Nedelcovici excelează în perseverența cu care își atinge scopul, adică rememorarea și denunțarea campaniei de dezumanizare, inițiată de regimul comunist din România. Cu toate că de circa douăzeci de ani situația politică s-a schimbat, societatea românească se confruntă până azi cu moștenirea comunismului, iar Nedelcovici este de părere că nu se poate construi ceva nou și valoros pe fundamente putrede. Autorul se referă la influența continuă a unor oameni din vechile structuri represive ale lui Ceaușescu nu numai în sfera politică, ci și în viața literară. Acest fapt i-a făcut reticenți pe mai mulți scriitori din exil să se întoarcă în țară.

Exilul în cele mai diferite ipostaze rămâne subiectul cărților lui Nedelcovici, chiar dacă uneori se îndepărtează de la realitatea românească și îndrăznește să scrie despre francezii liberali și libertini, așa cum o face în romanul *Provocatorul*, care oglindește destul de precis mentalitatea franceză cu trăsăturile ei pozitive și negative. Cu toate că Nedelcovici se simte în această societate ca un intrus/metec, se obișnuiește și acceptă să devină casa lui. Prin urmare, se străduie să unească în opera sa ambele țări – aici și acolo, România și Franța. Memoria reprezintă pentru Nedelcovici, ca și pentru ceilalți scriitori din exil, o armă puternică, alimentându-le nu numai inspirația, ci fiind și sursa unor frustrări și obsesii ale trecutului care nu pot dispărea nici după decenii trăite în lumea liberă.

Până în 1989 au existat în paralel două culturi române: cea din România și cea din exil. Fiecare dintre ele s-a dezvoltat cum a putut în împrejurări diferite. Acum, când

se pare că obstacolele reale pe care le-a ridicat comunismul au dispărut, ele trebuie să redevină una, să se întregească. Dar apare o dizarmonie între exilați și țara lor. Majoritatea acestor intelectuali nu e împăcată cu situația politică din România care, consideră ei, nu s-a schimbat prea mult. Exilații îi acuză pe scriitorii din țară de colaborare cu regimul de după 1989, în timp ce ultimii cred că exilul, azi, în condiții de democrație, este un fel de lașitate și că, în orice caz, el nu poate fi invocat ca un merit literar și... moral. Totuși literatura și cultura română e una singură și nu mai poate fi împărțită după criterii geopolitice.

10. POUŽITÁ LITERATURA

2. kapitola „Stručný nástin problematiky rumunského exilu“

ALEXANDRESCU, Sorin. Citováno z Cimpoi, Mihai. (Post)fetele exilului. *Sud-est*, 2001.[online]. [cit. 2009-03-25]. Dostupné z: <http://www.sud-est.md/numere/20020-202/fetele/>

ANGHELESCU, Mircea. Despre exilul literar. *Revista 22*, 20. 1. 2004. [online]. [cit. 2009-03-21]. Dostupné z: <http://www.revista22.ro/despre-exilul-literar-757.html>

BEHRING, Eva. *Scriitori români din exil 1945–1989*. București: Editura Fundației culturale române, 2001, 258 s.

CAZACU, Matei. Exilul, parte componentă a neamului românesc I, II, III. *Jurnalul literar*, an V, nr. 33–38, 39–42, 43–48. s. 1 a 3, 6, 6 a 8.

Emigrace a exil jako způsob života: II. symposium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu : konference zahraničních Čechů [Praha 2. října 2000]. Stanislav Brouček, Karel Hrubý, Antonín Měšťan, editoři. Praha: Karolinum ve spolupráci s Etnologickým ústavem AV ČR, 2001, 193 s.

Euresis. Cahiers roumains de l'études littéraires. Bukurešť: č. 1–2, 1993.

FIRAN Florea, POPA, Constantin M. *Literatura diasporei*. Craiova: Poesis, 1996, 446 s.

FLORESCU, Nicolae. *Întoarcerea proscrisilor. Reevaluări critice ale literaturii exilului*. București: Jurnalul literar, 1998, 216 s.

GLODEANU, Gheorghe. *Incursiuni în literatura diasporei și a disidenței*. București: Libra, 1999, 367 s.

MANOLESCU, Florin. *Enciclopedia exilului literar românesc. 1945–1989*. București: Editura Compania, 2003, 798 s.

MANOLESCU, Florin. *Enciclopedia exilului literar românesc. 1945–1989. Scriitori, reviste, instituții, organizații*. București: Editura Compania, 2010, 832 s.

MARTIN, Mircea. Argument. In *Euresis, cahiers roumains d'études littéraires*. București: Ed. Univers, 1-2/1993, s. 3–7.

NEDELCOVICI, Bujor. La littérature pour patrie. *Le Courrier de l'UNESCO*, N° 9610: Les Mondes De L'exil – Ethnologie – 01/10/1996, s. 17–18.

NEGRICI, Eugen. *Literatura română sub comunism 1948–1964*. București: Ed. Cartea Românească, 2010, 336.s.

PLEȘU, Andrei. *Chipuri și măști ale tranziției*. București: Humanitas, 1996. 448 s.

POPA, Mircea. *Reîntoarcerea la Ithaca. Scriitori români din exil*. București: Globus, 1998, 248 s.

Secolul 20, zvláštní čísla věnovaná exilu, 10–12, 1997/1997/1–3, 1998.

SIMION, Eugen. Un processus nécessaire: la réunification spirituelle de la littérature roumaine. In *Euresis, cahiers roumains d'études littéraires*. București: Ed. Univers, 1–2/1993, s. 160–163.

ULICI, Laurențiu. *Scriitori români din afara granițelor țării*. București: Fundația Luceafărul, 1996, 125 s.

UNGUREANU, Cornel. *La vest de Eden. O introducere în literatura exilului*. Timișoara: Amarcord, 1995, 260 s.

VAJDOVÁ, Libuša. O față neglijată a exilului românesc: „universitarii“. *Observator cultural*, 28 iulie – 3 august 2011, nr. 327. [online]. [cit. 2012-04-21] Dostupné z: http://www.obse-rvatorcultural.ro/Citeste-articolul*articleID_25679-articles_details.-html

3. kapitola „Mircea Eliade – exil jako iniciační zkouška“

Prameny

ELIADE, Mircea. *Autobiography. Exile's Odyssey*, Vol II 1937–1960. Translated by Mac Linscott Ricketts. Chicago, London: University of Chicago Press, 1988, 248 s.

ELIADE, Mircea. *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I.–III. București: Ed. Humanitas, 1999-2004.

ELIADE, Mircea. *Incognito la Buchenwald*. In *În curte la Dionis*. București: Cartea românească, 1981.

ELIADE, Mircea. *Împotriva deznădejdii. Publicistica Exilului*. București: Humanitas, 1992, 270 s.

ELIADE, Mircea. *Journal I*, 1945–1955. Translated by Mac Linscott Ricketts. Chicago: University of Chicago Press, 1990, 227 s.

ELIADE, Mircea. *Journal II*, 1957–1969. Translated by Fred H. Johnson, Jr. Chicago: University of Chicago Press, 1989, 362 s.

ELIADE, Mircea. *L'épreuve du labyrinthe*. Entretiens avec Claude-Henri Rocquet. Paris: Pierre Belfond, 1985, 249 s.

ELIADE, Mircea. *Noaptea de Sânziene*. București: Ed. Minerva, 1991. Vol. I. – 333 s., vol. II. – 412 s.

- ELIADE, Mircea. *Nouăsprezece trandafiri*. București: Ed. Românu, 1991, 190 s.
- ELIADE, Mircea. *Ordeal by Labyrinth*. Chicago: University of Chicago Press, 1982, 225 s.
- ELIADE, Mircea. *Paměti*. Přeložil Jiří Našinec. Jinočany: H & H, 2007, 581 s.
- ELIADE, Mircea. *Posvátné a profánní*. Přeložil Filip Karlík. V Praze: Česká křesťanská akademie, 1994, 155 s.
- ELIADE, Mircea. *Tajemství doktora Honigbergera*. Přeložil Jiří Našinec. Praha: Vyšehrad, 1990, 259 s.

Sekundární literatura

- ALLES, Gregory D. Review of Changing Religious Worlds: The Meaning and End of Mircea Eliade by Brian Rennie. *Journal of the American Academy of Religion*, 2003, Vol. 71, No. 2, s. 466–469.
- ALLEN, Douglas. Eliade and History. *Journal of Religion*, 1988, 52:2, s. 545.
- Autor neznámý. Eliade despre Salazar. *Evenimentul Zilei*, 13 Octombrie 2002. [online]. [cit. 2011-03-04]. Dostupné z: < <http://www.evz.ro/index.html> >.
- ARVIDSSON, Stefan. *Aryan Idols. The Indo-European Mythology as Science and Ideology*. Translated by Sonia Wichmann. Chicago, London: University of Chicago Press, 2006, s. 306.
- BALOTĂ, Nicolae. Mircea Eliade: Mémoire II (1937–1960). Les Moissons du solstice. *Revista Scriitorilor Români*, 1988, Nr. 25, s. 161–166.
- BUCHOWSKI, Michał. *Zrozumieć Innego. Antropologia racjonalności*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2004, 238 s.
- CASSIRER, Ernst. *Esej o člověku*. Přeložil Jozef Piaček. Bratislava: Pravda, 1977, 386 s.
- CERNAT, Paul. Jurnalul unui om mare. *Observator Cultural*, September 2006, Nr. 338.
- CRAINIC, Nichifor. Un sexolog maniac Mircea Eliade. *Glasul patriei*, 10 sep. 1962, nr. 26, s. 3.
- DONIGER, Wendy. Foreword to the 2004 Edition. In *Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy*. Mircea Eliade. Princeton: Princeton University Press, s. XIII.
- ELLWOOD, Robert. *The Politics of Myth: A Study of C. G. Jung, Mircea Eliade, and Joseph Campbell*. Albany: State University of New York Press, 1999, 224 s.
- FIRAN, Flora – POPA, Constantin M. *Literatura diasporei (Antologie comentată)*. Craiova: Ed. Poesis, 1996, 446 s.

- FRAZER, James George. *Zlatá ratolest*. Přeložila Libuše Boháčková. Praha: Odeon, 1977, 741 s.
- GLODEANU, Gheorghe. Mircea Eliade sau fascinația spectacolului. *Jurnalul literar*, august 1997, an VIII, nr. 31–34, s. 3 a 14.
- HANDOCA, Mircea. Cuvînt înainte. In *Nouăsprezece tradafiri*. București: Ed. Românul 1991, s. 5-9.
- HANDOCA, Mircea. Ultimul roman al lui Mircea Eliade. In *Noaptea de Sânziene*. București: Ed. Minerva, 1991. s. XXIII–XXX.
- HANDOCA, Mircea. *Convorbiri cu și despre Mircea Eliade*. București: Ed. Humanitas, 1998, 368 s.
- IOANID, Radu – FRILING, Tulia – IONESCU, Mihail E. *Comisia Internațională pentru Studierea Holocaustului în România – Raport Final*. Iași: Polirom, 2005, 424 s.
- JOY, Morny. Irigaray's Eastern Expedition. In *Religion in French Feminist Thought: Critical Perspectives*. Ed. Morny Joy, Kathleen O'Grady, Judith L. Poxon. London: Routledge, 2003, s. 63.
- LEMNARU, Oscar. Mircea Eliade. *Dreptatea*, 28. 09.1944.
- LEMNARU, Oscar. Se reîntoarce în țară. *Dreptatea*, 11.10.1944.
- LEMNARU, Oscar. Anticarii și cărțile interwise. *Dreptatea nouă*, 04.11.1947.
- LINSCOTT RICKETTS, Mac. Review of Religion on Trial: Mircea Eliade and His Critics by Guilford Dudley III. *Journal of the American Academy of Religion*, September 1978, Vol. 46, No. 3, s. 400–402.
- LOVINESCU, Monica. Ghicitor în pietre. *Ființa românească*, 1964, nr. 2, s. 111–113.
- LOVINESCU, Monica. *Întrevederi cu Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Ștefan Lupășcu și Grigore Cugler*. București: Cartea Românească 199, 178 s.
- LÖWY, Michael. Daniel Dubuisson, Impostures et pseudo-science. L'œuvre de Mircea Eliade. *Archives de Science Sociale et Religion*, juillet – décembre 2005, 131–132.
- MANOLESCU, Florin. Slovníkové heslo „Mircea Eliade“. In *Enciclopedia Exilului Literar Românesc. 1945–1989*. București: Compania, 2003, s. 279–293.
- MICU, Dumitru: Prefață. In *Noaptea de Sânziene*. București: Ed. Minerva 1991. s. V–XXII.
- MORGAN, Lewis Henry. *Pravěká společnost neboli Výzkumy o průběhu lidského pokroku od divoštství přes barbarství k civilisaci*. Přeložili Jaroslav Hornát a Václav Šolc. Praha: ČSAV, 1954, 521 s.

- NAŠINEC, Jiří. Mircea Eliade mezi domovem a světem. Doslov k *Hájemství snu*. Praha: Aurora 1996, s. 261–268.
- NESEMENAT (Eugen Lozovan). Salariul dezertării. *Stindardul*, apr.–iun. 1971, nr. 114, s. 2.
- NIETZSCHE, Friedrich. *O pravdě a lži ve smyslu nikoli morálním*. Přeložila Věra Koubová. Praha: Oikoymenh, 2007, 59 s.
- OIȘTEANU, Andrei. Mihail Sebastian și Mircea Eliade: cronica unei prietenii accidentate. *Revista 22*, 5 decembrie 2007, Nr. 926.
- ORNEA, Zigu. *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*. București: Editura Fundației Culturale Române, 1995, s. 412–413.
- ORNEA, Zigu. *Medalioane*. (capitolele: Din proza lui M. Eliade, Publicistica din exil a lui Eliade, eseistica lui M. Eliade). Iași: Institutul European 1997, 389 s.
- PARASCHIVESCU, Michaela. Mircea Eliade's Creative Exil as Form of Anti-communist Resistance. In *Ovid, Myth and (Literary) Exile – Conference Proceedings* (Constanta, September 10-12, 2009). Ed. Adina Ciugureanu, Ludmila Martanovschi, Nicoleta Stanca. Constanta: Ovidius University Press, 2010, s. 325–330.
- POPESCU, Alexandru. Scriitorii și spionajul. *Ziarul Financiar*, 26 Ianuarie 2007.
- ROSS, Kelley L. *Mircea Eliade*. Internetový projekt. [online]. [cit. 2011-03-24]. Dostupné z: < <http://friesian.com/> >.
- SEBASTIAN, Mihail. *Deník 1935-1944*. Přeložil Jindřich Vacek. Praha: Sefer, 2003, 652 s.
- SIMION, Eugen. *Mircea Eliade. Nodurile și semnele prozei*. Ediția a II-a revăzută și adăugită. București: Univers enciclopedic, 2005, 458 s.
- ȘIMONCA, Ovidiu. Mircea Eliade și „căderea în lume“. Recenze knihy *Mircea Eliade. Le prisonnier de l'histoire* od Florina Țurcana. *Observator Cultural*, ianuarie–februarie 2006, Nr. 305.
- TREPTOW, Kurt W. Kapitola V. Dvacáté století. In *Dějiny Rumunska*. Přeložil Miroslav Teichman. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000, s. 263–394.
- ȚURCANU, Florin. *Mircea Eliade. Prisonierul istoriei*. București, Humanitas, 2005, 672 s.
- VALENTOVÁ, Libuše. Mircea Eliade (1907–1986), repères bio-bibliographiques. In *Litteraria Pragensia*, vol. 7, 14/1997. Centrum komparatistiky FF UK. s. 2–7.
- VALENTOVÁ, Libuše. Mircea Eliade a vývoj rumunské fantastické povídky. FF UK Praha, *Svět literatury*, 1998, č. 16. s. 36–47.

VALENTOVÁ, Libuše. Slovníkové heslo „Mircea Eliade“. In *Slovník rumunských spisovatelů*. Praha: Nakladatelství Libri, 2001, s. 102–103.

WEBER, Max. Protestantská etika a duch kapitalismu. In *Metodologie, sociologie a politika*. Vybral a uspořádal Miloš Havelka. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 185–245.

4. kapitola „ Monica Lovinescu a Virgil Ierunca – exil jako služba rumunské literatury“

Prameny

IERUNCA, Virgil. *Dimpotrivă. Polemicii*. București: Humanitas, 1994. 372 s.

IERUNCA, Virgil. *Fenomenul Pitești*. București: Humanitas, 1990. 96 s.

IERUNCA, Virgil. *Pitești, laboratoire concentrationnaire (1949-1952)*. Přeložil Alain Paruit. Paris: Ed. Michalon, 1996.

IERUNCA, Virgil. *Poeme de exil*. București: Humanitas, 2001. 144 s.

IERUNCA, Virgil. *Românește*. București: Humanitas, 1991. 272 s.

IERUNCA, Virgil. *Semnul mirării*. București: Humanitas, 1995. 352 s.

IERUNCA, Virgil. *Subiect și predicat*. București: Humanitas, 1993. 288 s.

IERUNCA, Virgil. *Trecut-au anii...Fragmente de jurnal. Întîmpinări și accente. Scrisori nepierdute*. București: Humanitas, 2000. 456 s.

LOVINESCU, Monica. *Cuvântul din cuvinte*. București: Humanitas, 2007. 192 s.

LOVINESCU, Monica. *Diagonale*. București: Humanitas, 2002. 248 s.

LOVINESCU, Monica. *Etica neuitării. Eseuri politico-istorice*. București: Humanitas 2008. 492 s.

LOVINESCU, Monica. *Întrevederi cu Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Ștefan Lupașcu și Grigore Cugler*. București: Cartea Românească, 1992. 178 s.

LOVINESCU, Monica. *Jurnal 1981 – 84*. București: Humanitas, 2003. 368 s.

LOVINESCU, Monica. *Jurnal 1985 – 88*. București: Humanitas, 2003. 372 s.

LOVINESCU, Monica. *Jurnal 1990 – 93*. București: Humanitas, 2003. 432 s.

LOVINESCU, Monica. *Jurnal 1994 – 95*. București: Humanitas, 2004. 376 s.

LOVINESCU, Monica. *Jurnal 1996 – 97*. București: Humanitas, 2005. 492 s.

LOVINESCU, Monica. *Jurnal 1998 – 2000*. București: Humanitas, 2006. 496 s.

LOVINESCU, Monica. *La apa Vavilonului I*. București: Humanitas, 1999. 280 s.

LOVINESCU, Monica. *La apa Vavilonului II*. București: Humanitas, 2001. 280 s.

LOVINESCU, Monica. *Unde scurte. Jurnal indirect*. București: Humanitas, 1990. 576 s.

LOVINESCU, Monica. *Seismograme. Unde scurte II.* București: Humanitas, 1993. 272 s.
LOVINESCU, Monica. *Posteritatea contemporană. Unde scurte III.* București: Humanitas, 1994. 384 s.
LOVINESCU, Monica. *Est-etice. Unde scurte IV.* București: Humanitas, 1994. 400 s.
LOVINESCU, Monica. *Pragul. Unde scurte V.* București: Humanitas, 1995. 272 s.
LOVINESCU, Monica. *Insula șerpilor. Unde scurte VI.* București: Humanitas, 1996. 408 s.

Sekundární literatura

JELA, Doina. *Această dragoste care ne leagă. Reconstituirea unui asasinat.* București: Humanitas, 1998. 342 s.
MERIȘANU N., TALOȘ D. *Antologia rușinii după Virgil Ierunca.* București: Humanitas, 2009. 568 s.
VALENTOVÁ, Libuše. Zpráva o nelidském experimentu v Pitešti. *Literární noviny*, 7. 8. 1996, č. 32.

5. kapitola „Dumitru Țepeneag – exil jako šachová partie”

Prameny

ȚEPENEAG, Dumitru. *Hotel Europa.* Přeložil Tomáš Vašut. Praha: dybbuk, 2008. 318 s.
ȚEPENEAG, Dumitru. *Roman de gare.* Paris: Ed. P.O.L., 1985. 189 s.
ȚEPENEAG, Dumitru. *Nunțile necesare.* București: ALLFA, 1998. 109 s.
ȚEPENEAG, Dumitru. *Un român la Paris.* Cluj: Dacia, 1993. 184 s.
ȚEPENEAG, Dumitru. *Războiul literaturii nu s-a încheiat.* București: ALLFA, 2000. 282 s.
ȚEPENEAG, Dumitru. *Reîntorcerea fiului la sânul mamei răătăcite.* Iași: Editura Institutului european, 1993. 191 s.
ȚEPENEAG, Dumitru. *La belle Roumaine.* Pitești: Editura Paralela 45, 2004. 186 s.
ȚEPENEAG, Dumitru. *Capitalism de cumetrie.* Iași: Polirom, 2007. 232 s.

Sekundární literatura

BÂRNA, Nicolae. *Țepeneag. Introducere într-o lume de hârtie.* București: Albatros, 1998. 284 s.

BUCIU, Marian Victor. *Țepeneag între onirism, textualism, postmodernism*. Craiova: Aius, 1998. 272 s.

FELECAN, Daiana. *Între veghe și vis sau Spațiul operei lui D. Țepeneag*. Cluj: Limes, 2006.

MANOLESCU, Florin. Slovníkové heslo Dumitru Țepeneag. In *Enciclopedia exilului literar românesc 1945-1989*. București: Compania, 2003, s. 680–686.

PAVEL, Laura. *Dumitru Țepeneag și canonul literaturii alternative*. Cluj: Casa Cărții de Știință, 2007. 179 s.

VALENTOVÁ, Libuše. Slovníkové heslo Dumitru Țepeneag. In *Slovník rumunských spisovatelů*. Praha: Libri, 2001, s. 229–230.

6. kapitola „Paul Goma – exil jako popis rumunského gulagu“

Prameny

GOMA, Paul. *Bonifacia*. București: Omega 1991, 167 s.

GOMA, Paul. *Culorile curcubeului '77*. București: Humanitas 1990, 371 s.

GOMA, Paul. Dějiny nám nedávají nic zadarmo, rozhovor. Přeložila Libuše Valentová. *Tvar*, 1992, č. 17, s. 8-9.

GOMA, Paul. *Din calidor, o copilărie basarabeană*. București: Albatros, 1990, 236 s.

GOMA, Paul. *Gherla*. București: Ed. Humanitas, 1990, 239 s.

GOMA, Paul. *Infarct*. București: Curtea Veche, 2008, 180 s.

GOMA, Paul. *Justa*. București: Nemira, 1995, 157 s.

GOMA, Paul. *Patimile după Pitești*. București: Cartea românească, 1990, 280 s.

GOMA, Paul. *Soldatul câinelui*. București: Humanitas, 1991. 222 s.

GOMA, Paul. *Jurnal pe sărite*. Pref. de Laszlo Alexandru. București: Ed. Nemira, 1997, 300 s.

GOMA, Paul. *Jurnal de cădură mare*. București: Ed. Nemira, 1997, 266 s.

GOMA, Paul. *Jurnal de noapte-lungă*. București: Ed. Nemira, 1997, 348 s.

GOMA, Paul. *Săptămâna Roșie 28 iunie – 3 iulie 1940 sau Basarabia și evreii*. Chișinău: Museum, 2003, 140 s.

Sekundární literatura

BEHRING, Eva. *Scriitori români din exil 1945–1989*. București: Ed. Fundației culturale române, 2001, 258 s.

- CIMPOI, Mihai. „Paul Goma: întoarcere la Ithaka”. *Metaliteratură*, 2010, Anul X, nr. 5-6 (25), s. 7–9.
- CODREANU, Theodor. „Al treilea exil al lui Paul Goma”. *Metaliteratură*, 2010, Anul X, nr. 5-6 (25), s. 33–39.
- GRATI, Aliona. „Nevoia recitirii lui Paul Goma”. *Metaliteratură*, 2010, Anul X, nr. 5–6 (25), s. 3–5.
- LEVIT, Izjaslav E. *V narkotičeskom ugare judofobii. Po povodu essje pisatelja Paula Goma „Krasnaja nedelja 28 ijunja – 3 ijulja 1940 ili Bessarabija i jevreji“*. Chișinău: Jevrejskij Obščinnyj kulturnyj centr, 2004, 61 s.
- LOVINESCU, Monica. *Seismograme. Unde scurte II*. București: Ed. Humanitas, Colecția Memorii – Jurnale, 1993. 271 s.
- MANOLESCU, Florin. Slovníkové heslo „Paul Goma“. In *Enciclopedia exilului literar românesc. 1945–1989*. București: Compania, 2003, s. 357–363.
- PETREU, Marta. „Paul Goma, între depoziție și fantasmare”. Předmluva k *Arta refugii*. Cluj: Dacia, 1991, s. 5–15.
- PROPINAȚIU, Camilian. “Paul Goma tot la Paris, 75 de ani”. *Metaliteratură*, 2010, Anul X, nr. 5–6 (25), s. 10–14.
- TĂNASE, Virgil (ed.). *Le Dossier Paul Goma. L'écrivain face au socialisme du silence*. Paris: Ed. Albatros, 1977, 183 s.
- TRIFON, Nicolas. Paul Goma et Norman Manea : le témoignage littéraire dans la concurrence mémorielle. *Le Courrier des Balkans*, 10. července 2008. [online]. [cit. 2012-02-18]. Dostupné z: <http://balkans.courriers.info/article10760.html>
- UNGUREANU, Cornel. La vest de Eden. Timișoara: Amarcord, 1995, s. 220-242.
- VALENTOVÁ, Libuše. Slovníkové heslo „Paul Goma“. In *Slovník rumunských spisovatelů*. Praha: Nakladatelství Libri, 2001, s. 116–117.

7. kapitola „Bujor Nedelcovici – exil jako psaní v absolutní svobodě“

Prameny

- NEDELCOVICI, Bujor. *Aici și acum*. București: Cartea Românească, 1996. 304 s.
- NEDELCOVICI, Bujor. *Al doilea mesager*. București: Editura ALLFA, 1991. 399 s.
- NEDELCOVICI, Bujor. *Dimineața unui miracol*. București: Univers, 1993. 256 s.
- NEDELCOVICI, Bujor. *Îmblânzitorul de lupi*. București: Ed. Eminescu, 1997. 301 s.

NEDELCOVICI, Bujor. *Jurnal infidel. Ieșirea din exil 1992 – 1997*. București: Paralela 45, 2002, 279 s.

NEDELCOVICI, Bujor. O mărturisire în fața oglinzii deformatoare. *Revista 22*, 2004, č. 1 z 13.ledna 2004, s. 8.

NEDELCOVICI, Bujor. *Provocatorul*. București: Allfa, 1997. 288 s.

NEDELCOVICI, Bujor. Un tigru de hârtie. Eu, Nica și securitatea. București, Editura Allfa, 2003, 320 s.

Sekundární literatura

ANGHEL, Iulian. Bujor Nedelcovici – un exilat în „scriitură“. *Revista 22*, 1997, Anul VIII, Nr. 38, s. 14–15.

BÂRLĂDEANU, Lucreția. „Scriitori români din exil“. [online].[cit. 2011-05-28]. Dostupné z: <http://convorbiri-literare.dntis.ro/BIRLADEANUiun.html>

MANOLESCU, Florin. Slovníkové heslo „Bujor Nedelcovici“. In *Enciclopedia exilului literar românesc. 1945–1989*. București: Compania, 2003, s. 524-526.

POP, Ion. *Dicționar analitic de opere literare românești A-D*. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2000, s. 24-26.

11. PŮVODNÍ ZNĚNÍ CITÁTŮ

Úvod

pozn. 1: „utilizarea la plural a conceptului de exil deoarece există tot atâtea exiluri câte epoci, motivări, persoane“

Původní znění citátů – kapitola „Stručný náčrt problematiky rumunského exilu“

pozn. 3: „Exilul ca fugă, exilul ca fugărire, exilul ca sancțiune, exilul ca opțiune, exilul ca aventură, exilul ca destin. Și încă: exilul ca salvare, exilul ca regăsire. Apoi: exilul din motive politice, exilul din motive economice, exilul din motive personale, exilul din motive psihologice. Și încă: exilul din dor de ducă, exilul din lehamite, exilul din întâmplare. Și iarăși: exilul din frică, exilul din curaj. La atâta morfologie sunt tentat să cred că analogia cu medicină e valabilă: nu există boli, există bolnavi, nu există exil, există exilați... exilul – precum orice boala – înțeles ca dereglare a unor funcții dintr-un sistem afectând, mai mult sau mai puțin, sistemul însuși. Sau altfel: exilul ca rectificare a unui sistem deja dereglat. Mânat de instinctul conservării, exilatul ar fi atunci un găsitör de soluții. Prin toată această țevătură semantică își face loc și cere să fie luat în seamă un înțeles bastard: exilul ca dilemă. Poate fi generat de oricare din situațiile și motivele de mai sus sau de nici una. Și poate genera, la rându-i, un labirint de ipostaze ce vor întări cusătura dilematică a fenomenului. Asta e!: exilul ca fenomen.“

pozn. 9: „Nevoia de a scrie este un reflex de apărare cu motivații mult mai largi. Scrisul este în sine o terapie și exilații de orice fel au resimțit dintotdeauna nevoia de a se elibera de prezent, de a reveni într-un trecut fericit, de a-și afirma o identitate amenințată, prin scris.... Din nefericire, ca orice succedaneu, scrisul nu vindecă, el exprimă disperarea, dar nu o lecuiește și acest lucru este valabil în primul rând pentru intelectuali, pentru scriitori.“

pozn. 10: „Această etică a luptei cu anonimatul nu însemna numai a învăța o limbă, a învăța o cultură, dar și a învăța să spui ce vrei, să-ți spui propriile tale idei în această nouă lume. A mai însemnat trecerea de la o cultură la o profesie. Noi avem în România un tip de experiență globală. În multe țări occidentale, în special în Olanda, nu există cultura, dimpotriva este disprețuită, văzută amatoristic. Serios este numai specialistul. Trebuia așadar să ne integrăm într-un sistem pe care nu-l cunoșteam. E foarte ușor să lupți împotriva unui sistem pe care-l cunoști, dar extrem de greu să te integrezi într-un sistem nou. Nu știi pe unde se intră, pe unde se iese, care sunt circuitele conexe.“

pozn. 11: „Exilatul trăiește două forme de existență, denumite de Sorin Alexandrescu „nișe existențiale“. Marginalizării prin uniformizare și îngrădirea libertății până la plecare îi corespunde marginalizarea prin aruncarea în anonimatul compensat de libertate. Existența socială-standard, impusă în patrie, are drept corespondent existența marginală-standard din noua țară.“

pozn. 15: „On n’habite pas un pays, mais une langue.“

pozn. 18: „Atunci când susține că poți deveni bilingv – e desigur și strădania lui disperată – și dă exemplul lui Beckett și al lui Cioran. În primul rând că cei doi, mai ales Cioran, nu sînt bilingvi; dovada e însuși stilul, renumitul lor stil, foarte personal și percutant. Beckett și-a ‘ales’ o frază gîfîită, formată mai mult din substantive și avînd multe repetiții, o frază de o sărăcie sintactică voită – tocmai pentru că Beckett nu e absolut stăpîn pe limba franceză iar sintaxa e locul unde te dai întotdeauna de gol (și sintaxa, și topica bineînțeleș). Iar faimosul stil clasic, de o limpezime comparabilă cu a ‘moralisților’ al lui Cioran e artificial, scremut și de o friabilitate evidentă. Pentru că Cioran nu *gîndește* în franceză. [...] Bilingv, *poate* că e Ionesco.“

pozn. 20: „Examenul critic se află în plină desfășurare și nu pare încă decis dacă integrarea literaturii produse în exil va duce pur și simplu la confirmarea canonului literar intern sau la modificarea lui.“

pozn. 25: „Nu vreau să polemizez cu dumneavoastră... Nu vreau, pentru că nu pot vedea în dumneavoastră un adversar. Dar și pentru că am obosit. Am obosit să mă tot explic, să mă justific la nesfârșit dinaintea unor prieteni mereru siguri de opinia lor și mereu nesiguri de loialitatea mea...“

pozn. 26: „Nouă, exilaților mai vechi sau mai noi, ne rămîne satisfacția amară de a fi asistat la prăbușirea comunismului și a tiranului Ceaușescu, pe de o parte, dar și tristețea că realitatea de acolo nu corespunde așteptărilor noastre. Că suntem definitiv înstrăinați – afară de cîteva excepții – și că – afară de cîteva rituri religioase și alimentare pe care le păstrăm – ne-am asimilat poporului și țării care ne-a dat adăpost cînd am fugit din România. Rămînem – măcar în ochii străinilor – o pătatică din țară și din neamul românesc, orice am face și zice. De aceea, fiecare faptă a noastră se înscrie în marea Carte a neamului nostru, fie ea bună sau rea, ca la prelungirea imaginii ei în lume. Sunt oare Eliade, Cioran, Ionescu și alții români, sau francezi? În fond, ei aparțin ambelor culturi, dovadă că exilul poate duce la universalul uman [...].“

pozn. 27: „În timp ce în cadrul unei istorii literare românești tradiționale se poate susține afirmația că scriitorii români sînt doar acei scriitori care se manifestă ca atare în

limba română, principalul obiect de studiu al acestui lexicon îl reprezintă un scriitor care este aproape întotdeauna bilingv (sau chiar plurilingv), când e vorba de alegerea formei de expresie, și scindat între identități, cetățenii și naționalități diferite, sau între ceea ce știința dreptului numește *ius sanguinis* și *ius soli*, dacă avem în vedere legăturile cu țara de origine și cu țara de azil. Pe scurt, în timp ce edificiul unei istorii literare tradiționale se bazează pe o geometrie fixă, o istorie sau un dicționar al exilului literar devine, prin forța lucrurilor, o construcție cu geometrie variabilă.“

pozn. 29: „Această separare, necunoaștere – din partea noastră, a celor rămași în țară – a operelor literaturii române apărute în afară țării, a dus nu doar la ignorarea (cu puține și ne semnificative momente de relaxare) unor opere importante pe plan internațional, implicate direct în mișcările artistice sau de idei europene și mondiale, precum textele lui Eugen Ionescu sau chiar Mircea Eliade, dar și a unei părți imortante din propria noastră avuție culturală, care se revendică și ea de la moștenirea clasică, de la perioadă interbelică, de la mișcările românești de avangarda de anvergură europeană.“

Původní znění citátů – kapitola „Mircea Eliade – exil jako iniciační zkouška“

pozn. 31: „Pour tout exilé, la patrie, c'est la langue maternelle qu'il continue à parler. [...] La patrie, pour moi, c'est donc la langue que je parle avec ma femme et avec mes amis, mais avant tout avec ma femme; la langue dans laquelle je rêve et dans laquelle j'écris mon journal. Ce n'est donc pas une patrie uniquement intérieure, onirique. Mais il n'y a ni contradiction ni même tension entre le monde et la patrie. N'importe où, il y a un Centre du monde. Une fois dans ce centre, vous êtes chez vous, vous êtes vraiment dans le vrai soi et au centre de cosmos. L'exil vous aide à comprendre que le monde ne vous est jamais étranger dès lors que vous y avez un centre. Ce 'symbolisme du centre', je ne l'ai pas seulement compris, je le vis.“

pozn. 33: „Since the war [that is, World War I], Jews have occupied the villages of Maramureș and Bukovina, and gained the absolute majority in the towns and cities in Bessarabia.[245] [...] It would be absurd to expect Jews to resign themselves in order to become a minority with certain rights and very many duties – after they have tasted the honey of power and conquered as many command positions as they have. Jews are currently fighting with all forces to maintain their positions, expecting a future offensive – and, as far as I am concerned, I understand their fight and admire their vitality, tenacity, genius“.

pozn. 35: „Foarte inteligent, cult și voiajat, este un excelent povestitor, așa că este o plăcere să stai de vorba cu el [...] el este un mistic și crede, cu toată inima, în Garda de Fier, pentru care a suferit multe neajunsuri. În materie de politică, se poate spune că i se aplică termenul american sucker, sugaciu, naiv, credul, căci are ferma convingere că numai un regim gardist poate regenera țara și remoraliza. Trăiește complet cu capul în nori și a suferit mult de tot când, în urma revoltei gardiste din ianuarie, generalul Antonescu a dezvăluit escrocheriile făcute de legionari.“

pozn. 38: „Statul salazarian, stat creștin și totalitar, se întemeiază înainte de toate, pe dragoste.“

pozn. 41: „Mircea Eliade vrea să se reîntoarcă în țară. Firește că noi nu-l putem opri, dar nici « bun venit » nu-i putem spune pentru o mie de binecuvântate motive: 1) a reprezentat la « Criterion » huliganismul, orientând prin scris și prin viu grai lumea spre obscurantism; 2) a reprezentat în străinătate hitlerismul românesc; 3) a cerut odată în « Vremea » moarte și sânge, toate bineînțelese amestecate în pasta cenușie a misticismului. Poate ar fi mai bine să plece în India.“

pozn. 44: „Mircea Eliade a fost și n-a fost legionar. A intrat marginal în cloaca sîngerie ca satelit al lui Nae Ionescu, astrul fără lumină proprie, fiindcă o primea din plin de la Berlinul hitlerist. Ani de zile Mircea Eliade a profitat de fondurile secrete, pe care Nae Ionescu le primea prin I.G. Farbenindustrie și le împărțea arbitrar cu Garda de Fier. Această simpatie interesată pentru legionari, și-a valorificat-o practic îndată ce Horia Sima a fost cocoțat la guvern pe umerii Gestapoului, când Mircea Eliade a primit sarcina de atașat cultural prin Peninsula Iberică, fără să lase pe-acolo vreo urmă de activitate națională“.

pozn. 45: „am fost și sunt încă mâhnit de felul cum țara mea a înțeles să se poarte cu mine. În ianuarie 1945 am fost scos din cadrele Ministerului Propagandei, ca cel de pe urmă conștopist. Cinci ani de muncă în serviciul țării și 25 de volume publicate – n-au servit la nimic. O serie de învârtiți, de mediocri și de inculți, au continuat să rămână în posturile pe care la aveau – iar un Mircea Eliade a fost dat afară cu picioare în spate! N-am să uit niciodată cum am fost tratat. Are să vină o zi când mă vor invita la alte funcțiuni, dar atunci n-am să mai accept eu.“

pozn. 48: „pe plan cultural – „să le prezinte străinătății adevăratele aspecte și adâncimi ale culturii noastre populare și moderne“; pe plan politic – să se angajeze „în lupta spiritulă ce se dă între cele două lumi, între cele două moduri de a fi: AL ROBIEI și AL LIBERTĂȚII.“

pozn. 49: „Ceea ce facem sau nu facem noi n-are, în cele din urmă, mare importanță. Singurul lucru important este ceea ce se face în țară. Lupta cu adevărat politică acolo se duce. Istoria românească acolo se face... Noi, cei de aici, nu putem face altceva decât să vorbim uneori în numele lor.“

pozn. 51: „Ce-ai spune D-ta, ce-ar spune orice om cu demnitate, de un scriitor care, după ce i se amână trei luni o carte, și opt luni alta (încă netipărită), i se amână tipărirea unei traduceri (Aspects du mythe), după ce "oficialitățile" insistaseră să se efectueze traducerea în timp record, și nu i se publică nici măcar un foarte cuminte interviu, mai mult bibliografic (dat lui O. Cotruș în oct. 1969, la Paris), și se refuză nenumărate cronici și articole (așa cum am fost informat), acceptându-se din când în când un articol despre activitatea lui – ce-ai spune despre acest scriitor dacă ar veni, acum, în țară ? Că vine ca să se ploconească pe unde trebuie, cu speranța că i se vor publica ceva cărți și, de asemenea, vine ca să-și "perie" foștii lui colegi și astfel să reintre în "actualitatea literară". Sunt convins că pe un asemenea scriitor român nu l-ai stima, chiar dacă i-ai admira opera. Crede-mă, nu vreau să pierd stima nici unui om și cu atât mai puțin pe-a dumitale. De peste 30 de ani mi-am acceptat destinul. Nu văd de ce-ar trebui să-l renege acum, riscând să se interpreteze dorul meu de țară și de familie drept oportunism și milogeală. Nu acuz pe nimeni, căci "nu vremurile sunt sub om"... Sper că lucrurile se vor însenina într-o zi. Iar dacă nu voi apuca ziua aceea, Bălcescu ne-a învățat că se poate muri românește în orice colț al pământului.“

pozn. 52: Îngăduiți-mi să vă mărturisesc, cu toată sinceritatea, principalul motiv pentru care nu o pot accepta: ignorarea sistematică a scrierilor mele literare, istorice și filosofice în România. Am publicat peste cincizeci de volume, traduse în 14 limbi, printre care poloneza, serbo-croata și maghiara. Numai în „edițiile de buzunar” s-au tipărit aproape 1 500 000 de exemplare. Majoritatea acestor cărți sunt inaccesibile în țară. Adaug că au apărut trei monografii și peste douăzeci de teze de doctorat despre diversele aspecte ale operei mele și alte cinci volume vor apare anul acesta în U. S. A., Franța, Olanda și Italia. În privința studiilor și articolelor care mi s-au dedicat, nu le mai țin de mult socoteala: le înregistrează un harnic bibliograf american.“

pozn. 55: Voi menționa doar faptele pe care le cunosc personal. Timp de șase ani (1951-57), alături de Marcel Fontaine și N.I. Herescu ne-am bătut cu cuvântul, după puterile noastre, la Radio Paris. Pe M.E. nu l-am văzut niciodată în fața microfonului, dumnealui ocupându-se de șamanism. (...) Când în 1953-54, în vremea atacului de la Berna și a procesului ce a urmat, Mihai Fărcășanu a venit în Europa ca să organizeze,

împreună cu Grigore Gafencu, apărarea haiducilor nu l-am văzut la conciliabulele noastre; se răcorea prin Italia. (...) În 1956, în vremea revoluției maghiare nu știu unde dispăruse iar din Paris. (...) Bătrânul ministru Dianu a venit în cârje la consiliul nostru de la biserica românească. Și iar nu-i reproșez că n'a mers în delegație împreună cu noi la organizațiile maghiare să se propună voluntar « et mourir pour Budapest », dar nu i-am văzut nicăieri semnătura pe unul din sutele de proteste care au circulat atunci în Occident. Nu și-a muiat prețioasa piele. Când în 1960 Constantin Noica a fost asvârlit în închisoare am sărit fiecare cu armele noastre, cu cuvântul ori cu fapta. Regretatul Basil Munteanu – care își risca poziția de la CNRS – s'a făcut colector al banilor necesari pentru cumpărarea prizonierului prin biroul ovreiesc de la Londra. M.E. (...) se topise printre irochezi. / Aș putea continua recenzarea absențelor; voi menționa în schimb o prezență semnificativă. Cartea *Le Mythe de l'éternel retour* este dedicată lui Brutus Coste, omul care în 1945-46 organiza la Lisabona vânătoria Românilor pentru a-i expedia în țară. (...) Destul! Apologetii lui M.E. îl ajută ca funia pe spânzurat. Omul s'a crezut atât de șmecher încât a jucat pe toate tablourile și a pierdut pe toată linia“

pozn. 57: „Diaspora românească – continuare și extindere a transumanței. Rolul nomadismului păstorilor în spiritualitatea românească. ‘Dorul’, Miorița și atât de multe alte balade frumoase sunt creația acestui nomadism. Într-o zi se va prezenta exact tensiunea dintre emigranți și zeloți (rezistența interioară). Va trebui să înțelegem să ne apărăm împotriva provincialismului neopatriotic...“

pozn. 58: „M-am gândit mult la Dante, la exilul său. Nu are nici o importanță dacă ne întoarcem sau nu fizic în patrie. Cum, de asemenea, nu ar trebui să ne preocupe ce fel de țară și ce fel de oameni vom întâlni acolo. Florența lui Dante nu era Florența medievală și nici Florența Renașterii, care, după el, a durat destul de puțin. Orașul își pierduse independența în favoarea Italiei, renunțase la autonomia sa pentru o integrare politică nouă, mai cuprinzătoare. Dar toate aceste evenimente nu au putut face niciodată să dispară „patria“ lui Dante. E aceeași patrie care mi se dezvăluie astăzi, în timp ce eu tocmai urc pe strada des Saules, cu Sacré-Coeur în stânga mea (...) Da, este aceeași patrie – dar ar trebui ca noi înșine să devenim asemeni lui Dante (nu ca geniu sau celebritate, de bună seamă, ci ca stare de spirit).“

pozn. 59: „Exilatul trebuie însă să fie în stare să înțeleagă sensul ascuns, simbolurile, în suferințele cotidiene, în orice căderi, în estomparea zilnică a semnelor. Ele se văd și se citesc chiar și atunci când nu sunt aici; când omul le vede poate să construiască

o structură în curgerea informă a lucrurilor, poate să citească un mesaj în fluviul monoton al evenimentelor istorice.“

pozn. 60 „Cred că nu puteam să scriu literatură decât în românește. Dar cred că nici n-ar fi trebuit să scriu altfel, pentru că limba în care am scris și scriu încă este continuitatea mea nu doar cu trecutul meu, ci cu tot trecutul culturii românești. N-am vrut să mă simt deloc un exilat, un om rupt de neamul lui.“

pozn. 61: „Tout pays natal constitue une géographie sacrée. Pour ceux qui l’ont quittée, la ville de l’enfance et de l’adolescence devient toujours une ville mythique. Pour moi, Bucarest est le centre d’une mythologie inépuisable. C’est à travers cette mythologie que je suis arrivé à connaître sa véritable histoire. Et la mienne, peut-être.“

pozn. 64: Let us note that creativity implies action, being itself a form of opposition or resistance. Sophia McClennan follows Guillén’s theory which he further developed to describe exiled writers as “solar”, looking up to the sun and stars, like Plutarch, and “looking within”, like Ovid. In between the look-up to the sun as part of the one world in its light, and the look-down, to a foreign land, McClennan finds an “irresolvable tension”.

pozn. 66: “Exile helps you to understand that the world is never foreign to you once you have a central stance in it. I have not merely understood this ‘symbolism of the center’ intellectually: I live it.”

pozn. 68: „I understand that they represent, in the immediate, concrete sense of the word, a descensus ad infernum. Once you ‘wake up’ realizing that you are wondering in an infernal labyrinth, you feel anew, tenfold, those spiritual powers you considered long since lost. In that moment, any suffering becomes an initiatory ordeal.“

pozn. 69: “the language in which I dream and also write my journal.”

pozn. 70: „he finally understood that he was “a writer who can write and publish what he thinks.”

pozn. 71: „Sacrul și suprafirescul sînt așa de amestecate în realitatea profană încît nu se disting.“

pozn. 72: „Relationship with the Country assumes religious dimensions. Nostalgia for the far-away inaccessible homeland resembles the nostalgia for Paradise. Exiles may enter the “celestial prototype”: Our Country starts being like the ‘Jerusalem in the Sky’ of the Jews in captivity: a city not less real than the other Jerusalem, the terrestrial one, but of a totally different nature. Let us remember that this is how the ‘Jerusalem in the Sky’ came into being, the true spiritual center of post-exilic Judaism: from the tears and

yearning of the Jews taken captive, but seen, understood, and explained through the genius of an elite, first of all of the prophets”.

pozn. 73: “The experience of exile will not be wasted for the Romanian culture”

pozn. 74: : I sensed in my soul this revelation: our exile from homeland is a long and difficult initiatory ordeal, destined to purify and transform us. The distant, inaccessible country will be like a paradise to which we return spiritually, that is “in spirit”, in secret, but really

pozn. 75: Dante mastered his fate bravely. “He too suffered to the depth of his being the split with his Country, but accepted no compromise to return. Exile did not bring him down, didn’t even lessen his spirit

pozn. 76: “It would be truly catastrophic if writers and artists in exile were to let themselves despair only because they are cut off from homeland,” notes Eliade in the article entitled “Shepherds, haiduks, nomads” of 1956. “On the contrary”, he insists, “we have the duty to make our creative efforts tenfold being aware that our free cultural creation continues and enhances an old glorious Romanian spiritual tradition

pozn. 77: “in that era of savage Stalinism, Romanian culture was completely absent in the West, since men of culture were either in prison or, at best, condemned to silence”

pozn. 81: „Solstițiul de vară și noaptea de Sânziene își păstrează pentru mine toate farmecele și toate prestigiile. Se întâmplă ceva și ziua aceasta mi se pare nu numai cea mai lungă, ci pur și simplu alta decât cea de ieri sau cea de mâine.“

pozn. 82: „Acesta, firește, într-un sens metamorfozat, adică fără nici o legătură cu modelele iluministe, respectiv clasic-umaniste, în strictă subordonare la tema lui Eliade, care devine evidentă în intenția didactică a autorului și care descinde la fel de bine din Bildungs- și Entwicklungsroman. Atitudinea aproape misionară a oamenilor de excepție, a „inițiaților“ (precum Ștefan), față de cei încă „orbi“ (soția sau iubita sa) relevă poziția de educator a autorului față de cititorul său.“

pozn. 84: „În drumul său spre ultimul adevăr (cosubstanțializat în moarte, alături de iubirea regăsită [...]), candidatul la inițiere parcurge etapele tradiționale: întâlnirea, înfruntarea și nimicirea propriei ogîndiri – « alter-ego »-ul Ciru Parteni; ispita materială – complotul Vidrighin; ispita trupească – dra. Zissu; judecata focului – frontul de Răsărit; tentația demonică a apostaziei – călugărul Bursuc; în sfârșit tragedia personală – moartea Ioanei și a fiului, negarea de sine – perioada retragerii abulice și călătoria la capătul lumii pentru întâlnirea destinului revelat – exilul, regăsirea Ilenei și accidentul de automobil lângă Royaumont. Iar deasupra parcursului vieții lui Ștefan Viziru, așa

cum se cuvine, veghează chipul luminos al inițiatului, al « învățătorului » absent – înțeleptul Anisie, personajul –cheie al cărții.“

pozn. 86: „Cunosc puține opere care să fie atât de pline de acea încărcătură secretă care imprimă faptului nud, cotidian, o altă dimensiune, o altă realitate existențială. E puțin important dacă fresca istorică plănuită de scriitor [ve Svatojánské noci] a reușit sau nu, și dacă personajele primesc prin epos acea substanță ce le face să ființeze de sine stătătoare, căci nu de calitățile epice ale romanului e vorba, ci de ceea ce se petrece de cealaltă parte, în cealaltă dimensiune, singura reală și adevărată.“

pozn. 87: „Ce-ar fi însemnat, ce-ar însemna dac'ar putea fi citită azi în România, creația postbelică a lui Mircea Eliade (atât monumentalul roman Noaptea de Sânziene, [...] cât și recentul volum de Nuvele)? Ce-ar aduce, ce aduce nou față de opera sa literară dinainte de 1945? / Mai întâi, odată cu dispariția aproape totală a tipului de adolescent frenetic, parc'a dispărut și o anumită furie, starea aceea de tensiune perpetuă care dădea o respirație aparte Huliganilor, de pildă. Un alt suflu înlocuiește acum pe acela – gătit de emoție și senzații de altădată. Și un fel de rară transparență se introduce în text. Pierzând România, Mircea Eliade pare s'o fi regăsit altfel ca mai întainte. [...] Și în acest univers o figură nouă și-a făcut apariția. Cum s'o definim? Un om simplu, dacă nu de rând, prin naivitatea căruia strâpung misterele.“

Pozn. 88: “How can I write anything in a language I don't know well, one that resists me as soon as I try to 'imagine', 'dream', 'play in it'?”

pozn. 89: „Am înțeles că există aici pe pământ, lângă noi, la îndemâna noastră, și totuși invizibil celorlalți, inaccesibil celor neinițiați – există un spațiu privilegiat, un loc paradisiac, pe care, dacă ai avut norocul să-l cunoști, nu-l mai poți uita toată viața. Căci în Sambô simțeam că nu mai trăiesc așa cum trăisem pînă atunci; trăiam altfel, într-o continuă, inexprimabilă fericire. Nu știu de unde izvora beatitudinea asta fără nume. Mai târziu, amintindu-mi de Sambô, am fost sigur că acolo mă aștepta Dumnezeu și mă lua în brațe îndată ce-i călcam pragul.“

pozn. 90: „Cum se face că timpul nu trece pentru sfinți, cum se face că un sfânt nu simte lucrul ăsta pe care-l simțim noi: că trece Timpul. Un sfânt nu trăiește ca noi în Timp: trăiește numai în prezent, nu are trecut; pentru el, Timpul nu curge: într-un anumit fel, neînțeles, stă pe loc.“

pozn. 91: „[...] alcătuit din Timp, ridicat din tot ce nu mai pot avea înapoi, din tot ce s-a întîmplat și e ireversibil“

pozn. 92: „Vreau să trăiesc ca să văd ce se va întâmpla pînă la urmă. Acum, că s-a terminat războiul în Europa, vom asista la ofensiva împotriva Japoniei. Într-un an, doi, va fi și ea lichidată. Vreau să văd ce se va întâmpla după aceea. N-aș vrea să mor înainte de a vedea încotro se îndreaptă lumea: spre socialism sau spre dictatură?”

pozn. 93: „Lumea pe care o întâlnim la începutul oricărui ciclu, lumea creatoare de mituri, lumea pentru care existența umană însemna un mod specific de a fi în Univers și, ca atare, avea alte probleme și urmărea o altă perfecțiune decît cea urmărită de omul modern, obsedat de istorie.“

pozn. 94: „Un sciitor poate trăi înainte sau după ce a compus o carte. Dar nu poate să trăiască și să creeze în același timp.“

Pozn. 95: „Toți ne putem întoarce in illo tempore, în timpul mitic, prin artă. Nu numai prin producerea artei, ci și prin ‘consumarea’ ei.“

Pozn. 97: „Evadezi doar din timpul și spațiul în care ai trăit pînă atunci, timp și spațiu care, într-un viitor din nefericire destul de apropiat, vor echivala cu o existență perfect programată într-o imensă închisoare colectivă. Urmașii noștri, dacă nu vor ști să descopere tehnicile de evadare și să utilizeze libertatea absolută, care ne este dată în însăși structura condiției noastre, de ființe libere deși încarnate, urmașii noștri se vor considera cu adevărat captivi pe viață într-o temniță fără uși și fără ferestre – și, în cele din urmă, vor muri. Căci omul nu poate supraviețui fără credința într-o libertate posibilă – oricît ar fi ea de limitată – și fără speranța că, într-o zi, va putea dobîndi, sau redobîndi, această libertate...”

pozn. 98: „[...] un instrument de iluminare, mai precis: de mîntuire, al mulțimilor.“

pozn. 100: „După moartea lui Codreanu și a șefilor, Garda a devenit un strigoii. Am asistat la un caz straniu de vampirism. Ca orice victimă a unei morți violente Garda s-a transformat în strigoii... Cu sângele legionarilor și al celor uciși de legionari, vampirul continuă să ‘trăiască’. Toate lucrurile acestea trebuie lichidate...”

pozn. 102: . „Am publicat 25 de volume, am 3-4 volume sub tipar, țin cursuri la Sorbona, sunt cunoscut în lumea întreagă, public studii și articole în trei continente, sunt tradus în nenumărate limbi (chiar acum Maitreyi apare în germană și suedeză), am trăit de tânăr în nenumărate țări străine și mi-am făcut pretutindeni prieteni și admiratori. Încă puțin și voi deveni un scriitor mondial.“

pozn. 109: „Mircea Eliade este una dintre cele mai strălucitoare zece minți ale ultimei jumătăți de secol.“

pozn. 111: „La littérature française n’aurait pas la même physionomie sans l’apport de trois génies venus des Carpates: Ionesco, Cioran et Eliade.”

pozn. 112: „Da, am remarcat asta, mă așteptam, de altfel, la traducerea câtorva din prozele mele fantastice. Bunăoară, *Strada Mîntuleasă* tradusă în englezește, *La Țigănci*, tradusă în franțuzește, în englezește, unde simțeam foarte bine că ceva nu poate să treacă. E cu atît mai grav că nu poate să treacă această fervoare într-un roman pe care eu îl consider un roman-roman, un roman epic, care este *Noaptea de Sînzien*e. E poate destinul Noapții de Sînzien, [...]

Původní znění citátů – kapitola „Monica Lovinescu a Virgil Ierunca – exil jako služba rumunské literaturě“

pozn. 119: „Dorul este o realitate a exilului. Una dintre primele reviste literare ale exilului se intitula *Caiete de dor*. Ca și iubirea de țară. Majoritatea celor fugiți de aceea au și plecat: pentru că aveau despre țara lor o idee înaltă și intransigentă și n-o mai puteau recunoaște desfigurată de un comunism de import. Pentru că libertatea făcea parte pentru ei din peisajul României, ca și munții și văile. Exilul, cînd nu este trăit la nivelul turismului și afacerilor, aceasta înseamnă: o suferință fără majuscule spre a avea dreptul să nu roșești de țara ta și de tine ca om liber al acestei țări.“

pozn. 120: „Prin moștenire, talent, imaginație, dinamism, erudiție, Monica Lovinescu poate patrona [...] o resurrecție a literaturii române.“

pozn. 122: „De douăzeci de ani ea a reușit nu numai să suplinească lipsei de informații din străinătate, dar și să fie în mijlocul intelectualilor români, la fața locului, în miezul problemelor lor, ale culturii românești și în special ale literaturii.“

pozn. 123: „Aveam alte proiecte: regie teatrală și aș fi scris romane. Începusem să montez niște piese de avangardă. Ultima mea ‘bucată’ literară, ca să zic așa, poate nu mai bine scrisă decît celelalte pe care le găsesc execrabile acuma, cea despre trecerea frontierei, spune un lucru pe care l-am resimțit destul de puternic: ‘Acum se moare’; are un sens foarte precis, că n-ai dreptul să pleci oricum, totul se plătește, rămîi solidar. Trebuie să pleci cu anumite riscuri, trebuie să moară un anumit fel al tău de a fi, și să se nască un altul, mai solidar cu ceilalți. Nu eram apolitică nici înainte, dar nu asta era vocația mea. Pentru că între a nu fi apolitică și a-ți consacra toată existența unei cauze, unei lupte, e o prăpastie. Este un contratimp pe care nu-l regret.“

pozn. 124: „De la prima cronică, din ziua de 21 Februarie 1961, consacrată ‘Scrinului negru’ al lui Călinescu pînă la ultima, din Iulie 1971, în care se ocupă de faimoasele

Teze din întunecata lună a aceluși an, adică de ceea ce s'a numit 'mica Revoluție culturală', ni se oferă întreaga panoramă a vieții culturale românești din acea perioadă, cu liberalizarea, destalinizarea restalinizarea și iar liberalizarea, care s'au succedat, s'au ciocnit și s'au suprapus. Prin fața noastră defilează nume de romancieri, poeți, esești, dramaturgi, pictori, sculptori, titluri de cărți, de piese, reviste literare, un adevărat caleidoscop al unui deceniu de viață spirituală în țara noastră. Monica Lovinescu a știut să descopere adevărate talente, să distingă valori durabile și să înfiereze minciuna, ipocrizia, impostura și servilismul din literele românești“.

pozn. 125: „România este într-adevăr una din rarele țări cu regim comunist în care intelectualitatea nu s-a transformat în „intelligenția“. Dăm acestui termen din urmă sensul lui inițial de elită a spiritului care devine și o elită a curajului civic. Ungaria, Polonia, Cehoslovacia, Rusia au cunoscut această acțiune a inteligenței care, punând în discuție crimele epocii staliniste, a pornit contestarea de jos în sus, transformând-o în zvîrcoliri și luptă. [...] La noi, teroarea stalinistă a fost pusă între parantezele tăcerii. Literatura nu s-a ocupat de ea. La foarte puțini scriitori – n-ai nevoie de degetele unei mâini pentru a-i număra – mai circulă, prin romane, câte un personaj care a fost arestat, o greșeală în colectivizare, un non-sens în aplicarea legii. La cei mai mulți nimic. [...]“

pozn. 126: „România nu mai are morți. Cimitirele reale sînt acoperite de giulgiul tăcerii. Fiecare a murit de două ori, odată în celula de închisoare sau pe pămîntul umed de la canal, a doua oară în amintirea care i se refuză.“

pozn. 127: „Lipsa unei societăți civile ce ar fi reacționat ca în țările vecine ne-a dezis și sfidat certitudinea că, acolo unde a fost înscăunat, comunismul a acționat ca un vaccin anticomunist. Din 1989 și pînă azi nu vaccinarea a putut fi constatată în România, ci, dimpotrivă, o viroză prelungită.“

pozn. 128: „Nu neapărat pentru a găsi puncte de asemănare cu actualitatea, ci pentru a regăsi unele cel puțin din rădăcinile ei. Deoarece nu totdeauna suntem victime ale sorții vitrege sau ale străinilor. Uneori ne putem recunoaște drept propriile noastre victime.“

pozn. 130: „Memoriile sunt rarissime în țările cu regim comunist, deoarece Memoria reprezintă unul din cei mai mari dușmani ai unui astfel de regim, și prima victimă a lui. Memoria e „colectivizată“, aparține Statului, care e liber să facă tot ce vrea cu ea. A-ți scrie „memoriale“, cu pretenția de a fi avut o Istorie a ta, inserîndu-se în Istoria generală al cărei martor vrei să fii, este, pentru o astfel de putere, un păcat. De aceea, și nu din vreo tendință autohtonă, rarele „memorii“ și „jurnale“ publicate în România ultimelor

decenii au fost mai ales „literare“ (un tărîm ce i se pare partidului, dacă nu cu totul subsidiar, în orice caz, mai puțin important).“

pozn. 133: „rămîne puțin Caragiale chiar în tragediile românești“

pozn. 135: „Ce este oare civilizația dacă nu acest dialog între generații? Și acum, iată una care nu îndrăznește să se uite în ochii copiilor, care se știe îngropată înainte de vreme, acoperită de sila celorlalți și de propria ei necinste. În loc de riduri pe fețe, petele rușinii. O generație cu adevărat pierdută, cu adevărat inutilă. Se va găsi cineva să rostească o singură rugăciune pentru această generație?“

pozn. 136: „Bineînțeles, în această evoluție care în mai puțin de un an a transformat cea mai pasivă populație, cea mai resemnată – cel puțin în aparență – într-un fel de simbol al demnității de a făuri istoria propriei sale cetăți, scriitorii și intelectualii n-au fost singurii care au jucat un rol.“

pozn. 137: „eul este suprimat aici cu bună știință“

pozn. 138: „nu reconstituie o existența, ci o agitație“

pozn. 140: „plecarea la Paris echivala cu ieșirea din această închisoare, chiar dacă socoteam că nu mă îndepărtez decît pentru un an-doi, pînă ce Occidentul va elibera Estul. Alfel n-aș fi lăsat-o pe mama. O clipă nu bănuisem că va fi pentru o viață întreagă.“

pozn. 144: „Exilul implică – mai e nevoie s-o spunem? – o matcă inițială: țara de unde am fost siliți să plecăm. Nu însă pentru a o părăsi, ci pentru a o re-găsi. Mereu. În fiecare clipă. Și mai ales, *întreagă*, dezbărată de nefirescul istoric ce o desfigurează vremelnic. Trăirea aceasta la periferia geografică a țării, dar în *centrul* ființei ei asediate, nu înfundă pe exilatul adevărat într-un imaginar nediferențiat, aproximativ, ci într-o obsesie concretă.“

pozn. 145: [...] de când a fost obligat să ia calea exilului – Ierunca nu a încetat o clipă să se consacre la ceea ce a crezut că este misiunea sa de critic în condițiile diasporei; pe de o parte să denunțe cu ultima energie o cultură impusă României de Leonte Răutu și Mihai Beniuc, în numele realismului socialist, și pe de altă parte să evidențieze valorile române care au reușit să se impună peste hotare, menținând astfel vie o prezență spirituală a României în străinătate.

pozn. 146: „Dar nu de idei duceau lipsă scriitorii și cărturării noștri care au ales colaborarea fără nuanțe cu inchișitorii culturii și spiritualității românești, ci de o minimă demnitate. În plus, aservindu-și conștiința, ei au ales *Academia*, în aceeași vreme în care mulți dintre colegii lor preferaseră *Temnița*.“

pozn. 149: „luptător neobosit pentru sănătatea culturii române“

pozn. 150: „Mi-am propus să nu treacă o singură zi fără să fac ceva împotriva celor care îmi furaseră țara. Să strig în pustiu și să scriu – fie și pe ziduri – împotriva cotropitorilor (dinăuntru sau din afară). N-am conceput lupta împotriva comunismului decât ca un război religios.“

pozn. 153: „ Reeducarea avea patru faze. De-a lungul primei, denumită *demascarea externă*, deținutul trebuia să-și arate lealitatea față de partid și de organizația O.D.C.C., spunând tot ce ascunsese la anchetele de la Securitate, denunțând toate legăturile pe care le păstra în afara închisorii, ca și complicitățile de care beneficiase. În cursul acestor demascări externe, ale căror rezultate erau înaintate Ministerului de Interne, s-a aflat mai mult decât în toate anchetele de pînă atunci de la Securitate. Declarațiile erau făcute mai întîi verbal, chiar sub schingiuire, apoi scrise pe o placă de săpun, verificate de cineva din comitetul de reeducare, deseori de Țurcanu însuși, în sfîrșit, trecute pe hîrtie, semnate de declarant și trimise la Interne.

A doua fază, *demascarea internă*, dădea și ea rezultate excepționale pentru Securitate. Studentul schingiuit trebuia să demaște pe aceia care-l ajutaseră să reziste în interiorul închisorii : fie printre ceilalți deținuți /cei care-l îmbărbătaseră sau îl puseseră în gardă să fie prudent/, fie din administrația închisorii : un anchetator mai binevoitor, un milițian care-i făcuse vreo favoare în timpul executării pedepsei.

Primele două faze aduceau deci servicii directe, concrete, Securității, îngăduindu-i să opereze o serie de arestări în afara închisorii și să elimine din administrația închisorii elementele mai blînde. Securitatea obținea astfel un supliment de anchetă care n-ar fi putut niciodată fi dus la bun sfîrșit prin metodele clasice de tortură. Celelalte două faze ale reeducării urmăreau un alt scop : anihilarea morală a deținutului, distrugerea personalității sale. Experimentul aparține, de data aceasta, patologiei mintale.

Astfel se trece la faza a treia, *demascarea morală publică*, în cursul căreia deținutul e nevoit să calce în picioare tot ce are mai sfînt și, în primul rînd, familia, Dumnezeu – dacă e credincios, soția sau iubita, prietenii, pe el însuși. Trecutul fiecăruia este analizat punct cu punct, pe temeiul lui trebuie inventată versiunea cea mai monstruoasă cu putință. Tatăl, spre pildă, trebuie să apară ca un escroc, un bandit, un șperțar. Cum printre deținuți se aflau mulți băieți de la țară – și deci și fii de preoți – aceștia din urmă sînt puși să descrie cu lux de amănunte scenele erotice la care s-ar fi datat tatăl lor, chiar în altar, să spunem, pe cînd pregătea cuminecătura. Iar mama

e arătată ca o prostituată, deținutul fiind pus să inventeze, cât mai detaliat, scenele la care ar fi asistat chiar el. Despre el însuși, deținutul trebuie, în sfârșit, să închipuie cele mai rafinate perversități. Nimeni nu scapă pînă nu acoperă cu noroi, în public, izvoarele viei ale vieții lui, pînă ce din trecut n-a dispărut ultima fărîmă de care s-ar putea agăța apoi spre a-și reconstitui personalitatea. Și numai atunci cînd dărîmarea îi apare lui Țurcanu ca definitivă, cînd deținutul este considerat demn de a intra în O.D.C.C., intervine a patra fază și ultima condiție pentru a răpune orice speranță a unei întoarceri înapoi : reeducatul e pus să conducă procesul de reeducare al celui mai bun prieten al său, schingiindu-l cu mîinile lui și devenind, astfel, la rîndul lui, călău.“

pozn. 154: „În primul rînd, pentru că în cursul reeducării trăiai în celulă cu anchetatorul, care nu-ți dădea o clipă răgaz. Noaptea puteai dormi, e drept, dar numai pe spate, complet gol, cu mîinile întinse deasupra pături. Iar dacă, prin somn, făceai o mișcare, sau încercai să te întorci pe o parte, erai lovit direct în cap cu bîta de un reeducator care făcea de planton.“

pozn. 155: „Aici s-a bătut numai de dragul de a se bate. S-a bătut fără scop. Muncitori și studenți, elevi, intelectuali sau analfabeți, au fost chinuiți de-a valma, chiar cînd nu mai aveau nimic de spus, chiar cînd spusese mai mult decît făcuseră.“

pozn. 156: „Pare totuși de necrezut. Închisorile au un sistem de pază interioară foarte strict. Cum a fost posibil să se petreacă ororile de care pomeniți fără ca Ministerul să intervină imediat?“

„Noi nu am știut nimic din cele ce se petreceau acolo. Cînd am aflat, am luat măsurile necesare... Cei vinovați au fost pedepsiți exemplar...“

pozn. 157: „În sfârșit – repetăm – din clipă în care cel torturat torturează la rîndul lui, calitatea lui de victimă dispare. Nimeni nu va mai mărturisi pentru că toți au fost legați între ei prin tortură. Nu există vreun deținut din timpul „fenomenului Pitești“ /în afară de cei care au murit sub tortură/ care să nu fi săvîrșit ceea ce i se cerea, altfel nu putea scăpa. Or, în faza ultimă a reeducării i se cerea să-și tortureze cel mai bun prieten.“

pozn. 158: „De fapt, adevăratul proces al reeducării de la Pitești n-a avut încă loc și nu va avea atîta vreme cît nu va putea fi implicată răspunderea partidului comunist român, cît nu va fi chemat la bara acuzării adevăratul vinovat : regimul comunist din România.“

pozn. 159: „Nimeni nu poate ieși din închisoare fără a deveni comunist sută la sută. Trebuie deci să te schimbi. Să renunți la convingerile și moravurile reacționare. Dar nu e de ajuns să promiți, n-avem nevoie de vorbe, ci de fapte. Atunci cînd vei ști să-ți recunoști crimele, cînd vei învăța să-i acuzi pe ceilalți, chiar și pe prietenii tăi cei mai

buni, cînd vei spiona în mod eficace pe tovarășii de celulă și-i vei scuipa în față pe dușmanii poporului, cînd vei participa cu veselie la spălarea creierilor, cînd îți vei *sinucide cu entuziasm personalitatea* [...], atunci și numai atunci vom avea dovada că faci parte integrantă din popor.“

pozn. 160 „Nimănui nu-i este îngăduit să uite că între 1949 și 1952 s-a desfășurat în România „experiența“ pe care am încercat s-o descriem, și că dintr-un arhipelag al ororii, una din cele mai odioase insule s-a numit Pitești.“

pozn. 162: „Cartea nu este doar o restituire a diabolicului scenariu, este mai ales o demontare a lui, a legendelor fabricate de inițiatorii lui, o reconstituire a responsabilităților pînă la a decela paradigma „sinuciderii proprii personalități“, esența „pedagogică“ a fenomenului comunist.“

pozn. 163: „...bilanțul-confesiune al unui intelectual care a trăit în exil tragedia comunismului înscăunat în România de Armata Roșie. De unde și titlul ei, „Românește“. Pînă mai ieri, și poate chiar în zilele noastre, un asemenea titlu suna sforăitor, ridicol. În acea epocă, nu. Dimpotrivă: cînd țara suferea nu numai un proces de desființare, datorită unei ideologii totalitare, ci și unul de rusificare, a pune accentul pe valorile românești însemna, de fapt, o sfidare a vremurilor.“

pozn. 164: „Paginile acestea încearcă în primul rînd să umilească uitarea. Poate că rareori la noi memoria a fost mai urgentă ca acum în inconștientul colectiv. Uităm deci existăm!“

pozn. 165: „Cu excepțiile știute, exilul este și asta: o repetată uitare. Un peisaj cețos din care nu se ivește decît, ici și colo, o creastă de munte. În rest, geologie pierdută.“

pozn. 166: „Cartea sa despre ororile de la Pitești rămîne un document esențial pentru priceperea mecanismelor celor mai terifiante de condiționare a psihicului sub comunism. În egala măsură, apărarea rectitudinii etice a fost unul dintre marile sale scopuri creatoare.“

pozn. 167: „Cea mai bună dovadă că Monica Lovinescu nu-și datorează faima unui rol în care a fost distribuită în timpul războiului rece o constituie faptul că textele ei, citite azi, cînd războiul rece a rămas o amintire, conving și copleșesc în continuare.“

Původní znění citátů – kapitola „Dumitru Tepeneag – exil jako šachová partie“

pozn. 172: „Dacă resping cu atîta înverșunare traducerea ca o echivalare a două limbi în vederea producerii unei opere omoloage e și pentru că limbile, oricît de înrudite ar fi, nu se află niciodată într-un același moment de dezvoltare. La fel și culturile zămislite în 196

aceste limbi. Momentele istorice diferite complică și mai mult situația. Singura soluție – parțială – e să se recurgă la ideea de compensație, ceea ce implică riscul ca traducătorul să se simtă, poate, prea liber, prea puțin legat de una din limbi.“

pozn. 173: . „La o masă rotundă, organizată de revista Amfiteatru în 1986, despre ‘O modalitate estetică’, Țepeneag declară că onirismul estetic delimitat de gândirea metafizică a romanticilor și de conceptul psihologic al suprarealiștilor, puternic influențat de Freud, presupune o permanentă claritate, care controlează starea.“

pozn. 182: „Stînga franceză trebuie pînă la urmă să iasă din starea de semi-obediență față de URSS; sînt deja grupări extremiste care se declară fățiș împotriva ‘falsului socialism din Est’. Oricum, generațiile de comuniști de după război, cred cel mult în teoria nu și în practica marxist-leninistă sovietică.“

pozn. 183: „Spre rușinea mea, recunosc că am uitat că se împlinesc doi ani de la sinuciderea lui Palach (de fapt nu știu exact data). Doi ani! Am uitat și eu, au uitat și alții....În Cehoslovacia totul s-a ‘normalizat’ așa cum au vrut rușii. [...] Mi-e așa de scîrbă încît nu știu ce-mi vine să fac! Și totul e inutil... Privind așa lucrurile ce importanța mai are publicarea romanului lui Goma, cine o să-l mai bage în seamă? Și totuși trebuie continuat pe aceeași cale, *quia absurdum!* Am uitat și de Palach, am uitat și de Dimov (în alt sens), mă ‘lupt’ aici, la Paris, să obțin niște succese meschine pe care nici măcar nu le obțin. Îmi vine să-mi trag palme!“

pozn. 185: „Am aflat mai târziu că avea la poliția franceză un dosar negativ, de stângist, din cauza rapoartelor unor informatori, exilați români; unii erau agenți dubli, după cum s-a dovedit ulterior, alții erau manipulați de Securitate sau pur și simplu nu înțelegeau că poți ataca comunismul de pe poziții anarhiste. În urma acestui refuz, le-a sugerat celor mai buni prieteni ai lui din Paris, și anume Monicăi Lovinescu și lui Virgil, să-i dea o scrisoare de referințe morale, unde să spună aproximativ că-l cunosc și că se poate avea încredere în el. Or, ei nu i-au dat-o. Nici acum nu știu de ce. [...] Însă lui Țepeneag i s-a prăbușit tavanul în cap. [...]A intrat într-o perioadă extrem de dificilă, nu mai voia să vadă nici un român. (Ca să închei povestirea, precizez că a primit în cele din urmă cetățenia franceză, datorita între altele petiției unor intelectuali francezi de frunte, dintre care Eugen Ionescu.)“

pozn. 186: „E absolut ridicol ca un intelectual comunist din Franța să-ți dea direcția ție, cetățean al unei țări socialiste care cunoști oricum mai bine situația și ai suportat pe propria-ți piele această ‘construire a socialismului’.“

pozn. 187: „Le livre n'est pas tout à fait le mien. Comme tous les livres que j'ai publiés en France. Ils sont les livres de mon traducteur. C'est lui qui leur a offert un corps, chair et os. Ce que l'on appelle, dans une certaine critique moderne, la matérialité du texte. [...] Ainsi revient dans mon esprit une vieille et belle légende pastorale roumaine où la mort est vue comme une noce. À partir de ce moment-là, le sujet s'imposa tout seul. Je n'insiste pas là-dessus. Pour revenir à nos moutons, voilà que ce qui se présentait comme un fatum tragique (le berger attend quand même la mort...), se transforma en farce. Le ton du roman échappa à tout pathétisme auquel ma situation d'écrivain sans mots m'aurait poussé. Et le mérite de mon ami-traducteur est énorme : il a réussi à conserver ce ton même avec d'autres mots. Trouver le titre, le sujet et le ton grâce à cette sensibilité d'auteur qui se voit dépersonnalisé, eh bien, ça en vaut la chandelle! Maintenant, je me sens parfaitement bien. Je ne suis plus auter. Je n'appartiens ni à la littérature roumaine ni à la littérature française, je suis libre. Le texte qui porte mon nom a quelque chose d'un texte anonyme. Comme la légende qui, elle, y est devenue sa propre caricature. C'est-à-dire que le texte n'en a gardé que ce qui était nécessaire, donc l'essentiel.“

pozn. 192: „Stînd să mă gîndesc mai pe îndelete, acum după atîția ani de exil, am ajuns la concluzia că am acționat greșit. Toți cei, în frunte cu Dimov, care mă îndemneau la prudență și-mi reproșau unele acțiuni nesăbuite, aveau dreptate. Aș fi fost mai util (și literar și politic în țară, decît în exil.“

pozn. 193: „În noaptea asta m-am hotărît să țin din nou jurnal. Jurnalul meu 'parizian'! Și asta pentru că mi-am dat seama, am înțeles de ce am nevoie de un asemenea jurnal. Las la o parte singurătatea (relativă), dorința, curiozitatea de a mă privi în jurnal pesta mai mulți ani. E și altceva, mai important, mai adînc. De scris, vreau să spun literatură, scriu foarte puțin sau în orice caz am scris foarte, extrem de puțin; și chiar în puținul pe care îl scriu îmi impun (sau se impune de la sine, nu știu) un anumit stil care îmi interzice atît confesiunea directă cît și exprimarea unor idei, a unor păreri despre viața, societate, etc.; multe din aceste idei, cred, sînt interesante, măcar în nuanțe (nu neapărat originale, desigur!) sau se ivesc într-o tensiune, într-un context care mai tîrziu se pierde și e păcat, de multe ori, acest context, adică starea psihică în care apar ideile respective, fiind mai interesant decît ideile însele [...] În ce scriu *nu-mi dau voie* (eu!) să fac sociologie, nici psihologie sau filozofie; din niște rațiuni strict estetice în care continui să cred.“

pozn. 194: „un caiet de însemnări, ușor literaturizate“

pozn. 195: „Căci eu nu pot, mărturisesc, să stau liniștit în ‘banca mea’, să scriu ce am de scris și mă ocup numai de literatură.“

pozn. 196: „Iar dacă Soljenițin n-a fost încă arestat în URSS, de ce să fie arestat Goma? În definitiv, cartea lui atacă o perioadă revolută, demască niște ‘erori’ pe care le-a demască însuși Partidul. Mai grav, din punctul lor de vedere, ar fi publicarea celuiilalt roman – *Ușa*: numai că asta va interesa mai puțin pe Occidentali cărora le trebuie niște elemente de teroare și dictatură clasice, de pildă, închisoarea, lagărele de muncă. În *Ușa* e vorba de colectivizare șiăștia nu înțeleg ei prea bine condițiile în care s-a făcut și cu atât mai puțin aluziile la aceste condiții.“

pozn. 197: „roman de factură realistă cu ‘coincidențe’ cvasisupranaturale“

pozn. 198: „Am primit în sfârșit scrisoarea de răspuns de la Vintilă Horia: caldă și prietenoasă. I-a plăcut *Accidentul*; i-a înțeles ambele laturi (metafizică și politică), considerînd-o ‘atît de bine scrisă și de nouă, atît de surprinzătoare și de bine închisă între paranteze de cunoaștere, ca o epoché fenomenologică’. Nu pot spune că nu m-am simțit flatat. Din păcate, perspectivele de publicare sînt destul de mici: ‘nimeni nu citește nuvele’... Mă sfătuiește să scriu romane. Știu și eu asta, dar lenea sau neputință sau dracu știe ce m-au împiedicat pînă acum să duc la bun sfârșit măcar unul din romanele începute.“

pozn. 199: „Am rezolvat problemele de construcție ale romanului *Fugă* (titlu provizoriu). [...] Pentru *Fugă* am găsit următoarea structură: cursă cu capcane – ca în jocurile pentru copii; aleg cîteva cuvinte-capcana și cîteva cuvinte-obsesie. În ceea ce privește cuvintele-obsesie e simplu: probabil că vor fi *găină* (găinile), *uliu* (deci o degenerare a simbolicului vultur) și *cîine* (amintind parodic de leu). Eventual și altele. Renunț deocamdată la peștii din fragmentul publicat („Luceafărul“, iunie/1969). Cu cuvintele-capcană va fi ceva mai complicat.“

pozn. 202: „Iliada și Odiseea genetică a poporului nostru”

pozn. 203: „Ciobanul din *Miorița*, primul teoretician al sinuciderii, al pasivității sinucigașe. Nu are nici cel mai mic simț al socialului. Ceilalți doi ciobani nu se unesc decît pentru a pune la cale o crimă. Poporul român e genial, dar geniul lui e metafizic. În plan social-politic e debil, handicapat.“

pozn. 204: „sacralitatea mitului este situată chiar în limita profanului“

pozn. 205: „În textura densă a romanului se reușește sugestia unei pluralități de planuri ale trăirii și exprimarea chiar a mai multor lumi, în care obsesiile, reveriile, suferința

concretă, în datele mizeriei ei fizice, halucinația, coșmarul comunică fără ca cititorul să fie vreodată cu adevărat sigur de natura reală a ´evenimentelor´.“

pozn. 216: „Iar nuvele mele nici măcar nu pot fi socotite de ´avantgardă´ decât cel mult în România. Deci avantgarda o fac francezii înșiși, n-au nevoie de străini pentru asta. Ionesco, Beckett, Arrabal au scris direct în franceză.“

pozn. 221: „Nu pot scăpa de o senzație care se declanșează de fiecare dată când mă aflu într-un grup de intelectuali francezi: aceea de intrus, ba chiar de *persona non grata*. Asta și dacă mă stăpînesc și nu spun nici un cuvînt (...) Când stai de vorbă cu fiecare în parte e parcă mai suportabil decât să-i vezi pe toți adunați să discute viitorul societății omenеști.“

pozn. 222: „Even before my exile I was prohibited from publishing, I was ignored and forgotten. In going back to Romanian I had opportunity to take my revenge.“

pozn. 223: „Literatura română, așa cum e și firească, s-a făcut și se face acolo unde se vorbește în mod curent limba română, adică în România. Cu rare excepții, majoritatea scriitorilor din diaspora interesează mai degrabă istoria propriu-zisă decât istoria literaturii. Aportul lor e în primul rînd tematic, politic.“

Původní znění citátů – kapitola „Paul Goma – exil jako popis rumunského gulagu“

pozn. 224: „Exil, pentru un basarabean care, din 1940 nu mai trăiește în țara lui, în casa lui – înseamnă, vai, normalitatea anormalului, banalizarea tragediei. Dealtfel, Basarabenii își spun lor înșile : Ovrei ai zilelor noastre – deși Evreii /rătăcitori/ s-au simțit **altfel** printre străini, or noi ne-am simțit... străini printre ai noștri, românii.“

pozn. 227: „Il așteptam de douăzeci de ani, și mai bine. Il așteptam pe scriitorul care să-și asume riscul de a trimite în străinătate, el rămânând în România, o carte adevărată. Din Polonia, din Ungaria, din Cehoslovacia și, mereu din Rusia, au sosit astfel de cărți care au mărturisit despre chipul real al dictaturilor sub-dezvoltate din Est. În fiecare din aceste țări, scriitorii au devenit ereticii activi care au prefigurat trezirea și revolta împotriva puterii. Numai România se înfășurase, aparent, într-un serai estetic, în care scriitorii necucerind libertatea, ci primind-o de sus, își făcuseră din ea un fel de armă bizantină, născătoare – e drept – de rodnice ambiguități. Fiecare dintre noi cunoaște – firește – pe aceia, puțini, care s´au folosit de această libertate pentru a murmura adevăruri. Paul Goma este însă cel dintâi care face saltul hotărâtor pentru ca să arate

lumii că nasc și în România scriitori demni de vremurile pe care le trăim. Ca Boris Pasternak, ca Soljenițin, ca Tibor Dery.“

pozn. 228: „Mă declar solidar cu acțiunea voastră. Situația voastră este și a mea; situația Cehoslovaciei este cu deosebiri nefundamentale și a României. Trăim, supraviețuim în același Lagăr, în aceeași Biafra /capitală: Moscova/. Voi, cehii și slovaci, ați avut un ‘68; polonezii un ‘56, un ‘71 și un... mereu; germanii de est au avut Berlinul și au un Biermann. Noi, românii, nu avem asemenea repere. Dar nu totdeauna suferința este direct proporțională cu intensitatea strigătului de revoltă. Voi /ca de altfel, polonezii, germanii de est, ungurii, bulgarii/, voi sînteți sub ocupație rusească; noi, românii, ne aflăm sub ocupație românească – la urma urmei, mai dureroasă, mai eficace decît una străină. [...] Peste tot: sărăcie, haos economic, demagogie, nesiguranță, teroare.“

pozn. 229: „După ce m-a avertizat că, dacă nu-mi țin gura, ‘brațul Revoluției’ mă va atinge oriunde, după ce m-a asigurat că, de cum voi ajunge la Paris, voi primi un semn din partea lui, care semn voia să-mi demonstreze că Securitatea nu glumește (și n-a glumit deloc cu Monica Lovinescu), Pleșiță mi-a spus aproximativ următoarele: – ‘Noi nu te-am putut hali – să zicem că nu n-am vrut să ne mânjim. Dar noi suntem peste tot, avem oameni și mijloace peste tot. Dacă te-am fi lichidat aici, pe loc, ar fi ieșit scandal, or noi, în momentul de față nu vrem scandal. Așa că am decis să te dăm pe mâna exilului românesc, care o să te halească în doi timpi și trei mișcări!’“

pozn. 230: „E în același timp interesant și trist să vezi că scriitorii români nu s-au eliberat de frică. Ei trăiesc într-o lașitate constantă pe care nu putem să le-o reproșăm, deoarece cine știe ce-am face noi înșine într-o situație asemănătoare. Nu-i învinuim, constatăm însă că printre ei nu există dizidenți în afara lui Paul Goma. El este un mare scriitor român care n-a fost publicat în România pentru că – pretinde cenzura – scria prea prost. Ei bine, francezii care se pricep la literatură n-au găsit că e un scriitor fără talent. Francezii l-au publicat.“

pozn. 231: „Am cîștigat strictul necesar (un eufemism) scriind din cînd în cînd cîte o cronică literară pentru Europa liberă și Deutsche Welle – activitatea de pe urma căreia puteam, totuși, asigura consumul de cafea și de țigări (iar în momentele bune, chiar cîte o chirie). Am avut perioade în care am făcut ceea ce făcusem și în România, adică zidărie, zugrăvit, tîmplărie (la negru, evident și în... deplin anonim...)“

pozn. 232: „A doua zi, cînd iau avionul spre Paris, respir ușurat. Iar cînd comandantul anunță că survolăm Franța, strîng pleoapele tare, tare, ca să mă pătrund de acest *prag*:

Franța, cu toate ´neseriozitățile´, reprezintă acel dincolo, de unde începe libertatea: Franța, cu toate ale ei, este acest dincoace, care se mai cheamă : *acasă*.”

pozn. 233: „memoria, memoria, maica noastră ocrotitoare /atît cît poate/, memoria, maica noastră, mîntuitoarea, memoria, ultimul recurs și reazem, singura mîngîiere, înainte de a pleca încolo, dincolo...”

pozn. 234: „Și m-am hotărît să nu-i uit în vecii vecilor, nu să mă răzbun, ci să nu-i uit și mai ales, mai ales să nu-i tac”

pozn. 235: „Eroul al unui exil perpetuu, trăind și exersînd dezrădăcinarea, Paul Goma nu s-a legat de iluzia Operei ; nici a Literaturii fictive. Om al adevărului palpabil, verificat de *tradiție*, el și-a adăugat, cu timpul, o experiență a confruntării cu Puterea. Calitatea sa de *martor*, e mai prețioasă decît calitatea de romancier, rolul depoziției este mai important decît al posibilelor ficțiuni. In procesul comunismului, cărțile sale rămîn documente esențiale.”

pozn. 236: „Și o să scriu, o să pun pe hârtie tot ce-am văzut, am auzit, am simțit...”

pozn. 237: „Știu ce crezi despre Biserica noastră Ortodoxă și tu știi ce cred eu – dar acum să facem oleacă întoarcere în timp: în Bulgaria, în Grecia, în Serbia, în ciuda cumplitei ocupații – și religioase – turcești, Ortodoxia a fost pavază, recurs, azil – dar nu în Basarabia? Ocupată, însă... de creștini? Ortodocși?

Ei, uite, în Basarabia, nu. Grecul, când se refugia în biserica lui, măcar acolo să scape, să uite de Turc – ce limbă auzea, din altar? Grecește. Sârbul, Bulgarul – ce limbă auzeau? Nu turceasca, nu araba, ci slavona, o limbă de-a lor, nu de-a ocupantului. Pe când Basarabeanul, săracul, în ce, măcar limbă-bisericească, că caute cum zici: azil, recurs, uitare, protecție? În limba lui, moldovenească? Începuseră câteva biserici să slujească „în limba poporului“, înainte de 1812, dacă Rușii au interzis localnicilor limba maternă în școală, cum să o îngăduie în biserică? Mai ales că asta era „tradiția“? vrasăzică: ocupați de Ruși; siliți să învețe rusește – măcar cît să se descurce cu administrația și la armată – până și în biserică, Basarabeanul auzea limba ocupantului...

pozn. 238: „Deși mă arde buza să-i dau răspunsul pe care-l dădusem lui Mircea Snegur (președintele ´Republicii Moldova´, prin 1992 în vizită la Paris, unde, spre deosebire de miniștrii, subsecretarii de stat, ambasadorii, președinți de câte ceva bucureștiori, fulgerați de amnezie: Paleologu, Dan Petrescu, Dinescu – îmi telefonase și mă poftise la hotelul Crillon). El, flăcău de nevindecat, mă luase pe după umeri și-mi zisese:

´Da viniți ´acasă, dom´ Paul, măcar pe-o săptămână...´

Am fost atins drept în inimă de cuvântul 'acasă'. Așa cum era el, agronom sovietic, fost activist de partid, tovarăș neinstruit, devenit prin hazardul istoriei președinte al unei provincii românești – însă știa că 'Republica Moldova' (el îi spunea 'Basarabia', prompt corectat de nevastă-sa, rusoaică albă, ai cărei părinți se refugiaseră, după 1917, de răul bolșevicilor, în România...) era o creație abuzivă, silnică a rușilor ocupanți – însă neputându-mi trăda răul caracter – am răspuns:

'Regret, dar nu călătoresc în țări comuniste.' [...]

Și am adăugat (în 1992, 1993 – de atunci adevărul a devenit... din ce în ce mai adevărat):

'Atâta vreme cât KGB-ul și Securitatea fac, în continuare, legea, Chișinăul și Bucureștiul rămân capitale unor țări comuniste.'

pozn. 239: Noi n-am avut samizdat și nici n-am avut nevoie. La noi /în timpul lui Ceaușescu, n.m./ s-a cam publicat tot ce a fost de valoare... – iar peste zece ani trăgea concluzia: 'Literatura de sertar și cea de exil a fost, în ultimul deceniu, supraevaluată. Ierarhia adevărată în literatură este cea stabilită prin anii '60 -70'.

Pozn. 240: Am spus, am scris: eu nu iert – nu fiindcă aș refuza (să iert), însă iertarea nu se află în panoplia, în puterea, în atribuția mea. Nu eu am căderea să iert, eu am căderea: să nu uit. Nu sânt judecător, să hotărâsc vinovăția cuiva, sânt doar martor. Or, un martor – după cum numele indică – mărturisește ceea ce știe; de-bine, de-rău .“

Pozn. 241: „Concluzie ne-definitivă: degeaba i-am criticat, degeaba i-am urecheat, degeaba i-am arătat cu degetul, i-am interpelat, demascat, injuriat, înjurat – pe dragii mei colegi într-un scris-românesc: din această „acțiune“ tot eu ies rău, ca cel care a agresat, a nedreptățit, a făcut rău unor oameni buni; tot ei, bieții, ies binișor: victime ale veninoaselor mele atacuri, drept care vor primi reparații – a, nu pe lumea cealaltă, ci pe asta, pământescă.

Concluzie definitivă: degeaba mă zbat, mă contorsionez, (mă) dau din mâini, din argumente (!), din probe (!!!): nimic nu probează nimic.

Drept care: inutil să-mi cer dreptul la un infarct.

Un infarct se merită – domnule!“

pozn. 242: „Ungurii din România au o singură problemă: Erdely, un singur dușman de moarte: Valahul!“

pozn. 243: „Uite-o – o scrumieră între noi – ce ne-am putea dori altceva, ce mai mult? Ea nu îmi spune cum și când și în ce condiții /cu atât mai puțin cu ce condiții/ a obținut pașaportul, nici când a plecat-venit, nici când ar avea de gând să dorească să nu se mai

întorcă în România; „la rându-mi“, nu-i voi spune despre venitul-rămas al meu. Și nu ne vom arăta /succesiv, de obicei, simultan/ pușcăriile îngemănate, nu ne vom lăuda cu libertățile-din-nelibertate, simetrice, în care fusesem, apoi, aruncați și mai fără apărare decât în celulele noastre de acolo, de *jos*, de la Interne. La urma urmelor, ce să ne mai comunicăm? Mult, prea mult timp se adunase, ca să simțim, acum, nevoia să umplem golul.“

pozn. 245: „Când anume ai aderat?“

Încremenisem. Cu mâna îngropată în servietă. Încercând să apăr carnetul /sau să mă debarasez de el/. Nu aveam scăpare, trebuia, ori să-l scot și să-l arăt – și atunci ea, de la prima ochire, va constata că e prea nou și : „De ce atât de târziu?“; ori să nu-l scot și să spun că nu-i la mine și atunci : „Cum așa? Dar utemistul nu se desparte de carnetul roșu niciodată! Komsomoliștii sovietici, Zoia Kosmodemianskaia, Oleg Koșevoi precum și atâția alții, păi ei au preferat să moară, decât...“ – nici vorbă să spun că l-am pierdut: „Coom? Ai pier-dut car-ne-tul ro-șu?!!“

pozn. 246: „Uite-o pe Justa, cum îi ziceai! Uite ce-a mai rămas din Toria-Regina; din Toria-Spaimareacționarii! Din Toria-Justa! A îmbătrânit, s-a fleșcăit – las’, că nici pe-atunci nu era cine știe ce, dracu’ știe ce găseați voi la ea, de roiați cu toții în jurul ei – sau poate de frică? Frica de justlinismul ei? Uite ce-a ajuns: nu i-a rămas decât călcătura, mersul ei de rață – Justa-Rața!“

pozn. 247: „Sunt în gară: dacă vreau, plec cu primul, dacă nu, îl aștept pe următorul – iată libertatea!’ și, înainte de a fi terminat de rostit, pricepi că libertatea aceea este un alibi al rămânerii perpetue între două. Ai fost, cândva, urcat cu forța în tren și ți-ai spus, în gând – încet, încetișor, ca să nu-ți audă *ei* gândul: ‘Perfect, asta voiam și eu, dar nu aveam mijloace...’ și, înainte chiar de plecarea trenului, ai intuit că păgubosul ești tu, că în loc să-ți dea, la ghișeu, un bilet dus-întors, *ei* te puseseră pe tren ca pe o ladă cu tomate – și cine a mai văzut tomate returnate?“

pozn. 248: „Noi, Românii, ne plîngem că istoria noastră este ciuruită de pete-albe, ne simțim răniți, ofensați când alte neamuri ne tratează de sus, ori, de-a dreptul ne disprețuiesc /cînd nu ne pur și simplu contestă/ – dar, Doamne-Dumnezeule, ce am făcut noi, Românii, pentru ca să știm noi, să știe vecinii cine anume suntem? Am tăcut.“

pozn. 249: „Studentii hotărâți să facă ceva sunt niște infantili! Auzi: ieri, 31 octombrie, programează o manifestație în Piața Universității, pentru... 5 noiembrie! Acum, când fiecare secundă contează, programările trebuie făcute în următoarea jumătate de oră! – dar ei, debilizii: la 5 noiembrie!“

pozn. 250: „Iar cei care nu știu nimic, știu, totuși /din experiența unei singure ședințe/ că demascarea e ca un bulgăre de zăpadă, mai degrabă ca o piatră care, rostogolită pe coasta muntelui, lovește, atinge, antrenează altele, iar cele lovite lovesc, antrenând altele și altele...”

pozn. 251: „Fiindcă *patul* era cealaltă față a *scrisului*. Scriam când aveam timp și chef, și nu doar pentru că o parte din ceea ce scriam introduceam în sticle pe care le astupam, smoleam, îngropam în grădină, ar fi fost /și era!/ incompatibil cu prezența, în casă, a unei femei /la urma urmei, necunoscută/; cu ocupația unei jumătăți de pat – nu: scrisul nu putea exista, ca libertate, decât în totala libertate a obiectului numit pat. Patul fiind și trebuind să rămână doar al meu ne-împărțit, așa cum și scrisul nu putea fi ‘împărțit’ – nici chiar cu o femeie.”

pozn. 252: „Aceasta este, deci, libertatea: acel ceva care se poate pierde. Așadar, nu există legătură între libertate și om liber, fiindcă liber eram acolo și atunci unde-când nu aveam ce pierde. Ba nu. Liber sînt aici-acum. Sînt pentru că sînt, nu pentru că am /ceva de pierdut, ceva de cîștigat/. Nu, nu sînt, nu am fost nici acolo – la urma urmei, la ce slujește libertatea care *este*, dacă nu *faci* nimic cu ea? Asta este, asta trebuie să fie: sînt – eventual – liber, pentru că fac ceva în sensul a ceea ce cred eu că, eventual, ar fi libertatea: Scriu.”

pozn. 254: „Mai întîi, ne faci matale, tovarășele, o schițișoară – știi ce-i aia schița, doar matale ești scriitor. Și, dacă întrunește condițiile de calitate, tovarășii din presa centrală o pu-bli-că – schițișoara. După aceea, treci la o etapă superioară, se, cum se zice, ridică ștacheta: ne faci matale o povestioară... – dar de calitate, știi, cole, doar ești scriitor, adică să fie socialistă în conținut și națională în formă și să nu lipsească mesajul, că dacă n-are un mesaj optimist și luminos și avîntat, degeaba ne mai intitulăm noi ingineri ai sufletului omenesc... Bun... Și, după povestioară, treci la o etapă și mai superioară: ne scrii matale o nuvelișoară... O nuvelă, na! Și, dacă treci și proba asta, ei, tovarășu scriitor, atunci chiar că poți să bagi în Șantier un roman, unu adevărat, mare, tovarășu, roman-fluviu, cum se zice, ca Volga tovarășilor sovietici, ca Dunărea noastră, ca Drum-fărăpulgerea tovarășului nostru drag, Petru Dumitru, măi tovarășe!...”

pozn. 255: „Celor care, în anul de grație 1977, s-au încăpățînat să creadă că sînt oameni și au început cu începutul: s-au liberat de frică, s-au liberat de ei înșiși.”

pozn. 256: „Despre Pitești nu se vorbește – despre Pitești se tace. Despre Pitești au dreptul să vorbească numai piteștenii – iar ei tac.”

pozn. 257: „Paul Goma este unul din acei scriitori care cred ferm în dreptate și adevăr și ca atare își asumă sarcina de a semna și înfiera prin condeiul lor nelegiuirea și minciuna. Meritul artistic deosebit al lui Goma constă în capacitatea sa de a surprinde momentele cele mai acute și intense ale criminalității sociale promovate de orânduirile marxist-utopice, spre a reda cu o minuție și o exactitate proprii individualității.“

pozn. 258: „Ce m-secat, m-a uscat, m-a castrat, m-a ucis: conștiința că scriu numai în vederea traducerii; conștiința că proza mea nu este ceea ce ar trebui să fie, dar nici măcar ce a ieșit din ceea ce am intenționat – adică începutul și sfârșitul – ci o deviație, o adaptare, o interpretare (o traducere); o treaptă spre, o fază intermediară, un stagiu preparator. Scriind în vederea traducerii (nu e bine spus: în vederea; ci neavând încotro, resemnat...), am produs nu roman, ci scenariu, libret, rezumat...“

pozn. 259: „Fort de cet ascendant moral, il est devenu une source intarissable d’embarras pour les Roumains, toutes tendances politiques confondues, impliqués dans le nouveau cours pris par l’histoire après la chute du Ceausescu. D’une part, ils étaient contents qu’il y ait eu une voix qui se fût élevée contre le régime de l’ancien dictateur et bien obligés de s’en réclamer pour justifier le bien-fondé de son renversement. D’autre part, le fait qu’il n’y ait eu qu’une seule voix, celle de Paul Goma en occurrence donc certainement pas la leur, constituait potentiellement une menace pour eux puisque depuis 1989 leur légitimité morale et politique reposait sur la critique et la contestation du régime de Ceausescu. Or ils risquent à tout instant, sous le coup des invectives de Paul Goma, de se retrouver en position d’accusés : pour avoir été des supporters ou des complices de l’ancien régime ou encore de ne pas l’avoir combattu de manière suffisamment conséquente.“

pozn. 260: „Dorința lui Goma de a reda inedit și spontan fluxul gândurilor și al amintirii, produce, în funcție de situație, confesiunea imaginară către un partener fictiv sau dialogul cu o persoană închipuită, ce cele mai multe ori realizate ca un amalgam de gânduri care tâșnesc pe neașteptate. Meditații și episoade narrative curg așa pe multe pagini. Nestructurat și neordonat, respectând numai rareori desfășurarea temporală, se aliniaza intercalările, care urmează solicitările cel mai adesea imaginare și obiecțiile partenerilor de discuție închipuiți către mereu noi lanțuri de digresiune.“

Originální znění citátů – kapitola „Bujor Nedelcovici – exil jako tvůrčí proces v absolutní svobodě“

Pozn. 261: „La început din instinct apoi din rațiune am evitat un conflict direct cu Istoria – Istoria scrisă cu I mare. [...] După terminarea studiilor am fost trimis la muncă de jos pe șantiere, uzine și fabrici vreme de 12 ani. M-am salvat de calea Istoriei făcută și impusă de alții : dimineața încărcam vagoane și camioane, seara scriam romane. Iată-mă acum – după aproape 30 de ani – lovindu-mă din nou de neîndurătoarea Istorie pe care n-am reușit s-o mai ocolesc. [...] Am făcut pasul decisiv când m-am eliberat definitiv de cenzură interioară. [...] Am publicat o carte la Paris după ce timp de doi ani m-am străduit să apară la două edituri din București : Cartea Românească și Albatros. [...] Cenzura de azi este abuzivă, fără criterii și după bunul-plac al fiecărui funcționar. Începe de la nivelul cuvântului și ajunge pînă la acela al semnificației. Cenzura își impune ordinele cu o asprime sporită anilor cincizeci. [...] Nu se poate trăi la nesfârșit fără a rosti gîndul gîndit. [...] Nu se poate trăi cu sentimentul permanent al unei culpe morale : ‘și eu contribui prin resemnarea și pasivitatea mea la răul care se produce, adică distrugerea culturii și a spiritualității românești’. Există o limită de acceptare, înțelegere și suportabilitate. Sosește o zi în care trebuie să spui răspicat : Așa nu se mai poate. Vine o clipă a eliberării și a iluminării. Și pentru mine acest prag a fost atins. Nu mi părăsesc nici patria, nici cultura, nici cărțile, nici casa și nici prietenii. Caut doar un refugiu temporar într-un oraș mare ca o pădure din care o să ies atunci când vitregiile și urgiile vor trece peste acele locuri atît de întunecate de-a lungul anilor.“

pozn. 263: „Pînă azi am considerat exilul ca o ‘probă a labirintului’. Acum, deoarece am dreptul de a mă întoarce acolo de unde am plecat, ceva trebuie să se schimbe în viziunea mea asupra exilului. El trebuie să devină un pelerinaj spiritual, un voiaj mental și imaginar, o trans-mutare, o trans-humanță, o **trans-figurare inițiativă** /întoarcere la început, **ab initio**/, un arhetip /o grație ascunsă în originar/, ‘une connaissance de soi et une co-naissance’, un perpetuu nomadism /interior și exterior/, un catharsis /purificare/ cosmic, sacral... o permanentă mîntuire-penitență și căutare spre o țintă ce rămîne mereu o taină: **Finis terrae** /sfârșitul pămîntului/, dar și **Finistern**, o stea pe bolta cerească...“

pozn. 264: „ – să scriu o carte în deplină libertate, fără să-mi fie teamă de ‘cenzura exterioară’ și în special fără ‘cenzura interioară’, marele nostru dușman.

- să nu urmăresc să public romanul cu orice preț, adică să nu accept ‘tîrgul cu tîrguitorii de cuvinte’.

- să fie un roman care să depășească coordonatele socio-politice ale României și să prezinte ‘fenomenul sistemului totalitar’ oriunde s-ar afla : Europa, Asia sau America de sud.

- să am puterea și curajul de a privi pentru prima oară ‘Nimicnicia în față’ și să mă plasez în viitor, adică: ce și cum va fi peste 10 – 20 de ani.

- să aibă tensiunea și profunzimea ultimei cărți pe care Dumnezeu îmi îngăduie să o zămislesc.“

pozn. 265: „Nu mai am nici o motivație pentru a mă întoarce în țară: schimbarea pe care o speram nu este radicală, ci doar un simulacru, iar cei care credeam că au nevoie de mine sînt preocupați de propriile lor interese...”

pozn. 266: „Literatura română s-a îmbogățit cu prima sa utopie politică de mare anvenzură, scrisă cu o surprinzătoare măiestrie a scriiturii și a ‘legilor’ genului.“

pozn. 267: „Dintr-un om se poate face un cal, un cartof, o zgardă sau... orice vrei. Poate fi învins, modificat, dezagregat... cum dorești și când dorești.“

pozn. 270: „Există o memorie dincolo de memorie, care nu poate fi distrusă.“

pozn. 272: „În romanul său ‘Ereticul îmblânzit’, apărut în traducere franceză la Paris, fără ca originalul să fi fost încă tipărit în țară, Bujor Nedelcovici pune problema teribil de acută pentru noi, Români, a poziției scriitorului față cu utopia cu care el se vede, istoric și imediat, confruntat. Romanul lui Bujor Nedelcovici este o anti-utopie în genul operelor similare ale lui Evgheni Zamiatin, Orwell și Huxley, respectând cu strictețe toate regulile consfințite pentru această specie literară de către cei trei autori clasici : de la substanța politică principală și exemplară până la catastrofa din final, ce formează concluzia epică a antiutopiei [...]Exprimând problemele arzătoare ale scriitorului român de astăzi, ‘Ereticul îmblânzit’ constituie cea mai vehementă contestare a regimului comunist. Acuitatea sa intelectuală se datorează curajului cu care Bujor Nedelcovici își formulează convingerile.“

pozn. 273: „Și să știi că nu e ușor să și trăiești la Paris, dar să și scrii. Am înțeles că nu e deloc ușor să porți în minte și în vise un roman și în același timp să și trăiești la Paris.“

pozn. 275: „În secolul nostru popoarele migrează ca pe timpul lui Attila! Oamenii își iau lumea în cap! Caută pămîntul promis! Pămîntul sfînt! Cruciadele fără cruci și fără mormîntul sfînt! Toți au înnebunit! Italienii și asiaticii se duc în America, portughezii și africanii în Franța, turcii în Germania, cei din Est fug în Vest, iar aici, în Elveția... toate națiile de pe pămînt. Un secol al nomazilor! Se plămădește o altă lume cu rase amestecate, cu limbi pocite, cu frontiere desființate, cu indivizi fără patrie, fără tradiție,

208

fără religie, trăind de-a valma într-o Europa uniformizată, egalitară și pentru gloria unui Babilon modern...”

pozn. 276: „Exilul: probă iniciatică! Călătorie în labirint pentru a înfrunta Minotaurul! Moartea și învierea necesare depășirii și iluminării...”

pozn. 277: „Nu știi! De atunci n-am dormit nopți de-a rândul... M-am întrebat mereu Poate el... făcea parte dintre cei care mai credeau că un miracol este posibil, adică vindecarea lui Alex, chiar dacă știa că ‘misterul întruchipat – cum spunea el – nu apare în fiecare zi, iar noi nu sîntem pregătiți să-i vedem semnele, cu toate că ele se produc uneori în jurul nostru și în special în noi...’ [...] Mă opresc, simt că nu pot să-i împărtășesc ‘dezlegarea tainei care poate nici pentru mine nu e dezlegată’... dispariția lui este o ultimă ofrandă adusă pentru salvarea lui Alex... La început a fost legămîntul-sacrificiu pentru Irena, iar acum... un nou sacrificiu, de data aceasta propria lui ființă, deoarece miracolul sperat nu s-a împlinit...”

pozn. 278: „Vlad parcă ar fi fost în Infern și, după ce s-a întors de acolo, nu mai cunoștea nici amărăciunea și nici suferința... Fără să urască, fără să iubească și în special fără să uite de nimic, dar rîzînd cu ochii îndreptați spre deșertăciune.”

pozn. 279: „c’est à la fois le livre d’un écrivain qui porte un regard critique sur la société occidentale d’aujourd’hui, ou la liberté de l’individu est poussée jusqu’à l’extrême”

pozn. 281: „Eroticul era eliminat pentru că intram într-o viață **personală**, iar pe atunci nu aveam decît vieți **colective**. Cuvîntul ‘sex’ era interzis.”

pozn. 282: „Noi, francezii, am primit exilați, dar n-am plecat în exil... Cîteva excepții: în timpul războaielor religioase protestanții s-au refugiat în Germania și Țările de Jos. Înainte de război au venit în Franța polonezii și evreii, după război arabii și africanii iar în ultimul timp cei din țările din Est. Tuturor le-am cerut să se integreze, să se asimileze și să ne respecte legile și obiceiurile. Numai la urmă și dacă se poate... să nu-și uite tradițiile, trecutul și religia... E o temă vastă și complicată... Noi cunoaștem exilul altora, dar nu- cunoaștem pe al nostru pentru că nu l-am simțit pe propria piele.”

pozn. 283: „După ce am încheiat *Provocatorul* am avut sentimentul că va fi **ultimul** meu roman. De fiecare dată cînd termin o carte mă simt epuizat întotdeauna, am senzația că niciodată n-o să mai pot scrie o alta. Dar, s-ar putea ca acesta să fie **ultimul** meu roman. Spun asta pentru că, de vreme ce există un început, trebuie să fie și un sfîrșit.”

pozn. 284: „În acest scurt interval de când locuim împreună, Guy a devenit pentru mine un refugiu, dar în special un revelator critic și autocritic. Deoarece ‘fiecare dintre noi este un mister plasat într-un timp limitat’ – cum spune el -, am simțit nevoia să-mi analizez și să-mi înțeleg copilăria, adolescența, relația cu mama și tata... neîncrederea în mine ca ființă umană și ca femeie, temerile, ezitățile, complexe – de inferioritate, dar și de superioritate – și mă întreb din nou de ce l-am ales pe el: un bărbat mult mai în vîrsta decît mine.“

pozn. 285: „Unii au vrut să construiască o comedie umană, eu vreau s-o desfac în părțile componente, așa, pentru uz personal, să mă uit ca un prost la acest mecanism și să văd fiecare rotiță și ax, adică hazardul și necesarul, grotescul și sublimul... gagul pe care îl trăim inconștient, farsa globală, teatrul universal, comedia cosmică...“

pozn. 286: „nu mi-am dat seama de amploarea, diversitatea, complexitatea, numărul de ofițeri, a surselor (informatorilor), a mijloacelor tehnice și a volumului uriaș de muncă depusă de această armată nevăzută care a lucrat timp de 28 de ani în subteranele conspirației. Numai o mînă dostoievskiană ar putea să-i descrie pe oamenii din subterane... cîrțițe ascunse în casele noastre, pe care le auzeam ronțâindu-ne liniștea, dar nu le vedeam...“

pozn. 287: „Prin aceasta eu am făcut o terapie prin cuvînt, m-am lecutit de trecutul meu dureros. Cu alte cuvinte em mă caut de o viață întreagă, și acum pot să spun: Bujor Nedelcovici nu e Nica, dar e Bujor Nedelcovici. Am încercat să aflu spațiul, timpul și alături de cine am trăit. Așa că bucuria mea este imensă.“

pozn. 288: „Pentru că trecutul îmi aparține, face parte din ființa mea, așa cum ar fi un braț sau un ochi, nu pot să-l neg și nu am dreptul să-l uit. Uitarea ar fi sinonimă cu moartea.“

pozn. 289: „Nicolae Manolescu, când s-a întors de la Paris la București, mi-a spus imediat că scrisoarea pe care i-am dat-o a fost confiscată, urmare a unui control în buzunare și în geamantane. Sigur, am fost șocat, surprins și am acceptat cu dificultate situația. Era o scrisoare-jurnal: 9 file, 43 de paragrafe, în care o informam de cele mai mici amănunte din viața mea, relațiile cu oficialitățile, prietenii din țară și de Paris și detalii din viața sentimentală și intimă. Repet... nu am avut curajul și tăria sufletească s-o citesc în întregime, nici acum, după trecerea a 21 de ani.

pozn. 290: „Totul era făcut – cu cinism și brutalitate – pentru a-mi crea o tensiune nervoasă și o presiune psihologică și morală. Eram singur! Simțeam ochii lui Big Brother în fiecare colț din cameră. Voiam să vorbesc cu cineva, să schimb o opinie, să

aud un glas de om, dar știam că telefonul este ascultat. Mă duceam în atelierul foto și dezvoltam fotografiile caselor demolate din cartierul Antim. Acolo, în întunericul străpuns doar de un bec roșu, izbuteam să uit de cei de afară și să-mi restabilesc echilibrul mental și sufletesc. Pentru a adormi, trebuia să trec prin alte probe. Aveam insomnii, luam somnifere, trăiam mereu senzația că cineva a intrat în casă...

pozn. 291: „Destinul meu s-a manifestat în perioada „a trei bătaii din aripi ale Timpului“.

Prima „bătaie de aripă“ a fost... „Acolo“, până la 50 de ani, când am plecat.

ÎMPOTRIVA!

A doua „bătaie de aripă“ a Timpului a fost... „Aici“ și a început în urma cu opt ani.

ÎMPOTRIVA... „dicționarului ideilor primite“. Învăț să re-gândesc ce am gândit și tot ce n-am gândit până acum.

A treia „bătaie de aripă“... înainte de Sfârșit.

PENTRU!

Simt cum se apropie. Grégoire este o stavilă. Un meterez în calea EI!

Mai am o singură ambiție: să nu mor înainte de a atinge cu mâna „aripile câtorva idei esențiale“ și de a încerca să mai scriu... încă un roman.

pozn. 292: „La prima doză nu am adormit. Am vrut să am reprezentarea trecerii în somn. La a doua doză n-am mai reușit să sesizez clipa când am adormit. Am ratat esențialul! Trăiesc de când mă știu cu conștiința morții mele. Aștept acest eveniment cu o curiozitate enormă! Cred că atunci când se va întâmpla cu adevărat nu o să-mi dau seama când... am trecut dincolo. O viațăă întregă obsedat de un gând pe care știi că o să-l ratezi. Cenzura transcendentală a „Marelui Anonim“ ne împiedică să depășim pragul ce desparte intenția de realizarea conștientă a morții noastre. Acesta să fie sensul existenței? Ironia revelațiilor care nu vor apărea niciodată!“

pozn. 293: „Omul nu poate fi liber decât gândind și acționând împotriva propriei sale naturi. M-am lungit în pat și m-am gândit la această idee până când am adormit. Să lupți împotriva ta pentru a-ți învinge slăbiciunile, complexe, tăcerile, lașitățile, neputințele... Să cunoști astfel devenirea, transformarea, *metanoia* și, în sfârșit, să te poți numi: *Sunt un om liber!* Chiar dacă de fiecare dată mai constați servituți în raport cu cel pe care ai vrut să-l contrazici și să-l metamorfozezi...“

pozn. 294: „Oscar Wilde, când a sosit în Statele Unite, a fost întrebat dacă are ceva de declarat! El a răspuns: ‘Nimic altceva decât geniul meu!’ Când o să mă pot purta nu cu

aceeași nonșalanța, dar cel puțin normal? Poate când o să obțin naționalitatea franceză și 'spaima de vameși' se va diminua până la dispariție.“

pozn. 295: „N-am făcut nimic special să-i conving pe 'străini', dar m-am gândit deseori 'ce ar putea să înțeleagă din această pagină sau carte un lector francez sau spaniol?' Am încercat să obțin o dimensiune universală fără să-mi uit trăsăturile personale de scriitor român.“

Původní znění citátů – kapitola „Závěry“

pozn. 296: „Trebuie să învățăm marxism-leninismul așa cum îl învață și cei din țară; noi avem libertatea de a-l judeca așa cum e, dar numai după ce l-ai cunoscut știi cum să vorbești cuiva care l-a învățat pe de rost. Și în afară de asta, trebuiesc cercetate celelalte doctrine politice, învățată istoria partidelor europene, studiată democrația nord-americană.“